

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ VE HİBRİT SAVAŞ İLİŞKİSİ:
İRAN'IN SURİYE POLİTİKASININ TÜRKİYE VE SUUDİ
ARABİSTAN'A YANSIMASI**

Mehmet Ali YÜKSEL

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN**

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

EYLÜL 2022

**BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ VE HİBRİT SAVAŞ İLİŞKİSİ:
İRAN'IN SURİYE POLİTİKASININ TÜRKİYE VE SUUDİ
ARABİSTAN'A YANSIMASI**

Mehmet Ali YÜKSEL

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mehmet Ali YÜKSEL

30.09.2022

BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ VE HİBRİT SAVAŞ İLİŞKİSİ: İRAN'IN
SURIYE POLİTİKASININ TÜRKİYE VE SUUDİ ARABİSTAN'A YANSIMASI
(Doktora Tezi)

Mehmet Ali YÜKSEL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eylül 2022

ÖZET

Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Teorisi, Soğuk Savaş sonrası geçerliliği tartışılan Neo-realizm'e alternatif yaklaşımlar ortaya koymak için geliştirilmiş teorilerden biridir. Kendine has varsayımları bulunan bu teori günümüz dünyasında meta analizlerin yerine yerel koşullar altında şekillenen güvenlik odaklı analiz yaklaşımının daha işlevsel sonuçlar üreteceğini savunmaktadır. 1990'larda sonra güvenlik odaklı analiz anlayışında görülen bu değişimin bir benzeri de savaş olgusunda yaşanmıştır. Başat unsuru savaş alanında paramiliter örgütlerin kullanılması olan Hibrit Savaş konsepti son yıllarda ortaya çıkan çatışmalarda artan sıklıkla başvurulan bir savaş türü olarak karşımıza çıkmıştır. Hem güvenlik analizlerinde hem savaş yönteminde görülen bu yeni yaklaşımlar da birbirleri ile etkileşim halindedir. Ortadoğu coğrafyası tarihsel, kültürel, sosyal ve daha birçok açıdan birbiri ile uzlaşma ve çatışma içerisinde olan ülkelerin yer aldığı bir bölgedir. Bu bölge ülkelerinden birisi olan İran, hibrit savaş konseptinde yer alan paramiliter yapılar açısından dünyanın önde gelen ülkelerinden birisi durumundadır. İran içerisinde bulunduğu bölgede bu paramiliter yapıları ısrarlı bir şekilde kullanmaya ve büyötmeye başlamıştır. İran'ın benimsediğı bu hibrit savaş unsuru ise bölge ülkelerinin tehdit/güvenlik dengesini bozmaktadır. Son yıllarda Ortadoğu bölgesinde yaşanan en büyük sorun hiç şüphesiz Suriye krizi olmuştur. İran'ın bu krizdeki hibrit savaş stratejisi de Türkiye ve Suudi Arabistan olumsuz etkilerle yansıyarak üç ülke arasında bir bölgesel güvenlik kompleksine neden olmuştur.

Bilim Kodu : 1141
Anahtar Kelimeler : Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Hibrit Savaş, Suriye, İran, Türkiye, Suudi Arabistan
Sayfa Adedi : 242
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN

RELATIONSHIP BETWEEN REGIONAL SECURITY COMPLEX AND HYBRID WAR:
A REFLECTION OF SYRIA POLICY OF IRAN TO TURKEY AND SAUDI ARABIA
(Ph. D. Thesis)

Mehmet Ali YÜKSEL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

September 2022

ABSTRACT

Regional Security Complexes Theory is one of the theories developed to present alternative approaches to Neo-realism, whose validity was discussed after the Cold War. This theory, which has its own assumptions, argues that the security-oriented analysis approach shaped under local conditions will produce more functional results instead of meta-analysis in today's world. After the 1990s, a similar change in the understanding of security-oriented analysis was experienced in the phenomenon of war. The concept of Hybrid War, whose dominant element is the use of paramilitary organizations in the field of war, has emerged as a type of war that is increasingly used in conflicts that have emerged in recent years. These new approaches seen in both security analysis and warfare also interact with each other. The geography of the Middle East is a region where countries that are in reconciliation and conflict with each other in historical, cultural, social and many other aspects. Iran, one of the countries in this region, is one of the leading countries in the world in terms of paramilitary structures in the hybrid war concept. In the region where Iran is located, these paramilitary structures have started to use and enlarge persistently. This hybrid war element adopted by Iran disrupts the threat/security balance of the countries in the region. The biggest problem in the Middle East region in recent years has undoubtedly been the Syrian crisis. Iran's hybrid war strategy in this crisis was also reflected in Turkey and Saudi Arabia with negative effects, causing a regional security complex between the three countries.

Science Code : 1141
Key Words : Regional Security Complex, Hybrid War, Syria, Iran, Turkey, Saudi Arabia
Page Number : 242
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLoların LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	x
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. BÖLGESEL GÜVENLİK VE HİBRİT SAVAŞ ETKİLEŞİMİ.....	9
2.1. Güvenlikte, “Bölgesel Kompleks” Yaklaşımı.....	9
2.1.1. Güvenlik Kavramı	9
2.1.2. Devlet – Güvenlik İlişkisinin Tarihsel Gelişimi	12
2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Paradigmalar ve Güvenlik Anlayışı..	15
2.1.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi	23
2.2. Savaşların Dönüşümü ve Hibrit Savaş Kuramı	28
2.2.1. Savaş Kavramı ve Gelişimi	28
2.2.2. Savaş Sınıflandırmaları	33
2.2.3. Hibrit Savaş Konsepti.....	39
2.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksi ve Hibrit Savaş İlişkisi	47
3. İRAN, TÜRKİYE VE SUUDİ ARABİSTAN ARASINDAKİ GÜVENLİK ETKİLEŞİMİ.....	51
3.1. İran’ın Tehdit Algısı ve Güvenlik Arayışı	52
3.2. Türkiye’nin Tehdit Algısı ve Güvenlik Arayışı	63
3.3. Suudi Arabistan’ın Tehdit Algısı ve Güvenlik Arayışı	73

	Sayfa
3.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Açısından Değerlendirme	86
4. GÜVENLİK KOMPLEKSİNDE EKSEN OLUŞUMU: SURİYE İÇ SAVAŞI, AKTÖRLER VE BLOKLAŞMA	91
4.1. Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı.....	91
4.2. Suriye İç Savaşı'nın Yerel Aktörleri	98
4.2.1. Rejim ve Destek Unsurları	99
4.2.2. Revizyonist Rejim Muhalifleri.....	100
4.2.3. İslami Hareketler	108
4.2.4. PYD	116
4.2.5. DAESH.....	119
4.3. İç Savaş'ta Yerel / Bölgesel / Küresel Bloklaşma.....	123
5. SURİYE EKSENİNDE BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ	127
5.1. Bölgesel Güvenlik Kompleksinin Gelişimi (2011-2014).....	128
5.1.1. Süreçteki Küresel Siyaset Konjonktürü ve Bölgeye Etkisi.....	128
5.1.2. İran'ın Süreçteki Hibrit Savaş Politikası.....	136
5.1.3. Türkiye'nin Süreçteki Politikası.....	142
5.1.4. Suudi Arabistan'ın Süreçteki Politikası	144
5.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksinde Tırmanma Süreci (2014-2019).....	146
5.2.1. Süreçteki Küresel Siyaset Konjonktürü ve Bölgeye Etkisi.....	146
5.2.2. İran'ın Suriye Politikasının Sonuçları	157
5.2.2.1. İran'ın kazanımları.....	157
5.2.2.2. Suriye ekseninde gelişen ve derinleşen sorunlar	158
5.2.2.2.1. Terörizm.....	158
5.2.2.2.2. Kitleli göç	161
5.2.2.2.5. Bölgedeki güç dengesinin bozulması.....	164
5.2.2.2.4. Etnik ve dinsel tabanlı kutuplaşmanın artışı	167

	Sayfa
5.2.2.2.5. Suriye'nin parçalanma riski	169
5.2.2.3. Türkiye'nin artan tehdit algısı	177
5.2.2.4. Suudi Arabistan'ın artan tehdit algısı	178
5.2.3. Uzlaşma Girişimlerinin Başarısızlığı	180
5.2.4. Türkiye'nin Suriye'de Askeri Güç Kullanımı.....	181
5.2.5. Suudi Arabistan Dış Politikasında Askeri Güç Kullanımı	185
5.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksinde Yumuşama Süreci (2019-2021)	189
5.3.1. Süreçteki Küresel Siyaset Konjonktürü	189
5.3.2. Bölgesel Uzlaşma Zeminini	194
5.3.3. Türkiye'nin Güvenli Bölge Hedefi	197
5.3.4. Suudi Arabistan Dış Politikasında Değişim	199
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	203
KAYNAKLAR	217
ÖZGEÇMİŞ	241

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. Nesillere göre savaşın dönemleri ve baskın unsurları.	38
Tablo 3.1. Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın güvenlik anlayışı ve tehdit algısında çatışan alanlar.....	87
Tablo 4.1. Suriye İslam Cephesi'ne dâhil olan hareketler,	112
Tablo 5.1. Yıllara göre Suriye'yi terk edenlerin sayısı	162

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Hibrit savaş unsurları	43
Şekil 4.1. Suriye İç Savaş'ında aktörler arası etkileşim.....	124
Şekil 4.2. İç savaşta bölgesel ve küresel bloklaşma.....	125
Şekil 5.1. Rojava özerk yönetimi idari yapısı	172

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 4.1. DAESH'in Suriye'deki Genişlemesi 2013-2014 yılları.....	122
Harita 5.1. Suriye İç savaşında alan kontrolü (2015 yılı)	150
Harita 5.2. Rus askeri müdahalesiyle Esad rejiminin genişlemesi (Eylül 2015- Ağustos 2018).....	153
Harita 5.3. Şii milis güçlerin çatıştığı bölgeler ve kitlesel göç hareketi olan bölgelerin karşılaştırması.....	164
Harita 5.4. PYD'nin 2014-2016 Yıllarındaki Genişlemesi.....	171
Harita 5.5. Rojava alanı (sarı alan).....	173
Harita 5.6. DAESH tarafından ilan edilen İslam Devleti sınırları	175
Harita 5.7. Şii Hilali	179
Harita 5.8. Türkiye'nin güvenli bölge talebi ve oluşan durumun karşılaştırma....	199

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
DAESH	Irak Şam İslam Devleti
EOKA	Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü
FETÖ / PDY	Fettullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS	İslami Diriliş Hareketi
IDS	Birinci Dünya Savaşı
II. DS	İkinci Dünya Savaşı
KCK	Kürdistan Topluluklar Birliği
KDS	Suriye Demokratik Konseyi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	Milletler Cemiyeti
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Kürt İşçi Partisi
PRIO	Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü
PYD	Demokratik Birlik Partisi
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
SMO	Suriye Milli Ordusu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
TEVDEM	Demokratik Toplum Hareketi
UCDP	Uppsala Çatışma Verileri Programı

Kısaltmalar**Açıklamalar****UKC**

Ulusal Kurtuluş Cephesi

UKK

Ulusal Koordinasyon Komitesi

YPG

Halk Koruma Birlikleri

1. GİRİŞ

Doktora tezi olarak hazırlanmış bu çalışmada, Arap Baharı sürecinin Suriye'ye yansısıyla başlayan iç savaşın ve bu savaşa yönelik İran'ın hibrit savaş stratejisinin bölge ülkelerine sirayeti sonucu Türkiye-Suudi Arabistan ve İran arasında oluşan bölgesel güvenlik kompleksi ele alınmaktadır.

Çalışmanın amacı İran - Suudi Arabistan - Türkiye üçgeninde bir bölgesel güvenlik kompleksinin nasıl ortaya çıktığını araştırmaktır. Bölgesel güvenlik kompleksleri bir olaydan daha çok bir olduğu niteliği taşımaktadır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisine göre bir alt sistem niteliği taşıyan bir bölgede ülkeler arasında bulunan tarihsel, kültürel ve siyasi ilişki ağı kompleksin zeminini teşkil etmekte ve bu zeminde herhangi bir olayın sonucunda tırmanışa geçmektedir. Bu nedenle bir bölgede ortaya çıkan güvenlik kompleksinin hangi nedenlerle tırmanma ve yumuşama dönemlerine geçtiğini anlamak daha sonra ortaya çıkabilecek güvenlik komplekslerde devletler için gerekli bir bilgi birikimi olmaktadır. Bu bilgi birimi ise ancak devletlerin güvenlik tesisi için kullandıkları yöntemlerin zaman içerisinde gelişmesi ve değişmesi faktörü ile birleştirildiği takdirde gelecekte yaşanabilecek güvenlik kompleksleri karşısında devletlerin doğru stratejiler geliştirebilmesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda olası çatışmalarda daha sık karşılaşmamız muhtemel olan hibrit savaş stratejisinin muhtemel sonuçlarını ve güvenlik komplekslerine yönelik olası etkilerini anlamak da bir zaruret haline gelmiştir.

Bu çerçevede hazırlanan çalışmada Suriye'deki hibrit savaşın ve devletlerin politikalarının İran, Suudi Arabistan ve Türkiye üçgenindeki bölgede oluşan güvenlik kompleksine etkileri araştırılarak hangi faktörün sürece nasıl etki ettiğini ortaya koymak hedeflenmektedir. Çalışmada ilk olarak hibrit savaşın uygulandığı bir ülkeden doğabilecek tehditlerinin o ülkeyle etkileşim içerisinde bulunan bölge ülkelerine yansımalarının sonuçlarının neler olabileceği araştırılacaktır. İkinci olarak Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisine göre İran, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin bir alt-sistem bir bölge olup olmadığı incelenecektir. Üçüncü olarak Suriye iç savaşında yer alan aktörlerin bloklaşmaları, ittifak yapıları ve bu aktörler üzerinden gerçekleşen bölgesel bloklaşmanın nedenleri araştırılacaktır. Dördüncü olarak Suriye'deki durumun bir vekâlet savaşı mı yoksa bir hibrit savaş mı olduğu araştırılacak, hibrit savaş ise kimin

için hibrit savaş vekâlet savaşı ise kimin için vekâlet savaşı olduğuna bakılacaktır. Beşinci ve son olarak bölgesel güvenlik kompleksini tırmana ve yumuşama süreçlerini tetikleyen nedenler araştırılacaktır. Bu kapsamda bölge dışı aktörlerin bölgesel güvenlik komplekslerindeki rolünün ne olduğu nasıl olduğu sorusuna da cevap aranacaktır.

Çalışma sonucunda elde edilecek bulgular, ülkemizin de içerisinde yer aldığı bu bölgede gelecek yıllarda yaşanabilecek bir güvenlik kompleksini önlemede ve ya önlemenin mümkün olmadığı durumlarda süreci doğru yönetmede gerekli bilgi birikimi açısından önem arz edeceği düşüncesiyle bu konu ele alınmıştır.

Yapılan Literatür taramasında Türkiye’de Bölgesel güvenlik ile ilgili 30 tez, Bölgesel Güvenlik Kompleksi ile ilgili 13 tez, Hibrit Savaş ile ilgili ise 9 tez olduğu tespit edilmiştir. Bu tezler içerisinde Hibrit savaş ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Arap Baharı ile ilgili 145 tez bulunurken, Suriye Krizi’ni ele alan 62 tez hazırlanmıştır. Ancak bu tezlerin de Bölgesel Güvenlik Kompleksi bağlamında hazırlanmadığı görülmüştür. Dergi Park ve TR Dizin veri tabanların bölgesel güvenlik kompleksini içeren 26 çalışma tespit edilmiş, bu çalışmalar içerisinde sadece ikisinin ele aldığımız bölgeye yönelik olduğu görülmüştür. Arap Baharı bağlamında ele alınan bu iki çalışma incelendiğinde içeriğinin bölgesel dinamiklerden ve kompleks zemininden daha ziyade olaya odaklı çalışmalar olduğu anlaşılmıştır. Bu alanda yazılan kitaplar incelendiğinde, bölgesel güvenlik komplekslerinin, uluslararası güvenlik üzerine yazılmış eserlerde küçük bir alt başlık olarak yüzeysel bir şekilde ele alındığı görülmüştür. Sonuç olarak konuya ilişkin Türk literatüründe yapılan incelemelerde Türkiye’nin de içinde bulundu bu bölgede bir güvenlik kompleksinin süreçlerini ve bu süreçlere etki eden faktörleri araştıran bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda ilgili bölgeyi daha önce çalışılmamış bir şekilde ele alan çalışma bu yönüyle orijinallik ihtiva etmektedir ve ilgili alana dair bilgi birikimini arttırmaya yönelik olarak literatüre katı sağlayacaktır.

Çalışmanın hazırlanmasında temel nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Sosyal bilimlerde nicel araştırma yöntemi belirli olaylarda ve sınırlı dönemlerdeki konjonktürel eğilimleri ölçmede veya tespit etmede önemli fayda sağlayan bir yöntem iken tarihsel süreç içerisinde olgulara dayanan temel nedensellik ilişkisini açıklamada

ve geleceğe yönelik çıkarımda bulunmada yetersiz kalmaktadır. Çalışmada ele alınan konunun tarihsel sürecini, etkileşim alanını ve unsurlarını bütüncül olarak anlayabilmek için kullanılacak yöntem olarak nitel araştırma yöntemini tercih edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin yaygın kullanılan türü olan doküman taraması yapılarak ulusal tezler, ulusal kitap ve makaleler, uluslararası kitap ve makaleler, düşünce kuruluşlarında yer alan analizler, kamu kurumlarının raporları, sivil toplum kuruluşlarının raporları ve gerek ulusal gerek se uluslararası haber ajanslarında yer alan haber, söylem ve demeçler incelenmiştir. Yapılan bu doküman taramasında Hibrit Savaş, Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Suriye İç Savaşı ile İran-Türkiye ve Suudi Arabistan'ın güvenlik odaklı dış politikaları konuları araştırılmıştır. İlgili konularda derinlemesine bilgi üretme amacıyla doküman taramasında faydalanılan kaynaklar üzerinde içerik analizi tekniği kullanılmış ve çalışmanın araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Çalışma, tercih sonucu iki kısıt altında yürütülmüştür. Tezde ele alınan konunun dağılması adına zaman ve aktör temelinde kısıtlama uygulanmıştır. Çalışmanın ilk kısıt olarak zaman belirlenmiştir. Bölgesel güvenlik kompleksleri tarihsel, kültürel ve coğrafi temelde hali hazırda var olan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Aktör davranışları ile güvenlik komplekslerinin yoğunluğu artmakta ya da azalmaktadır. Ancak bir kompleksin bitmesinden söz etmek olanaksızdır. Bu nedenle kompleks eksenini olan Suriye iç savaşı göz önüne alınmış ve 2011 – 2022 yılları arasındaki gelişmelere odaklanılarak analiz yapılmıştır. Bu kısıtın bir istisnası olarak Odaklanılan bölgenin güvenlik kompleksi olan bir alt sistem olup olmadığını ortaya koyma gerekliliği nedeniyle belirlenen aktörlerin tehdit ve güvenlik anlayışlarının tarihsel süreçte ele alınması gerekmiştir. İkinci kısıt olarak belirlenen aktör temelindeki kısıtlama da ise bölgesel güvenlik kompleksinin aktörü olarak İran, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki etkileşime odaklanılmıştır. Kapasite, güç, ele alına zaman dilimdeki politikalar ve benzeri kriterler temel alınarak bölgedeki diğer ülkeler göz ardı edilmiştir.

Altı ana bölümde hazırlanan tezin 1.bölümü “Giriş” bölümü, 6.bölümü de “Sonuç ve Öneriler” bölümü olarak düzenlenmiş. Tezin ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümleri tezin araştırma sorularının cevap bulmak için yapılmış çalışmalara yer verilen 4 bölümlü ana metin olarak düzenlenmiştir. Ana metinde ikinci bölüm olan

“bölgesel güvenlik ve hibrit savaş etkileşimi” kuramsal çerçeve olarak, üçüncü bölüm olan “İran, Türkiye ve Suudi Arabistan arasında güvenlik etkileşimi” ve dördüncü bölüm olan “güvenlik kompleksinde eksen oluşumu: Suriye iç savaşı, aktörler ve bloklaşma” bulgular olarak, beşinci bölüm olan Suriye eksenli bölgesel güvenlik kompleksi” de tartışma kısmı olarak düzenlenmiştir.

İkinci bölümde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ile Hibrit Savaş Kuramı ele alınarak, Hibrit Savaş stratejisini olası sonuçlarının bölgesel güvenlik komplekslerine yönelik potansiyel etkisi incelenmiştir.

Soğuk Savaşın bitmesiyle ortaya çıkan yeni küresel sistem de iki kutuplu sistem çerçevesinde yapılan yapısal gerçekçi analizler geçerliliğini kaybetmiştir. Ayrıca, Afrika sömürgelerinin bağımsızlıklarının almaları ve SSCB’nin dağılmasıyla var olan yeni bağımsız devletlerin dünya siyasetine eklenmesiyle, Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzenin yapısının nasıl şekilleneceği ile ilgili tahminler ve çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Bu doğrultuda birçok fikir ve teori ortaya atılmıştır. *Regional Security Complex Theory* (Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi) de bu minvalde ortaya çıkmıştır. Teoriye göre bölgeler, coğrafi yakınlık ve birbirine denk güvenlik algılamaları ve uygulamalarının bir güç dengesi oluşturduğu alt sistemlerdir.

Bu alt sistemler, söz-edim üzerinden ve algısal olarak yapılmış yapay güvenlik alanları değildir; var olan iletişim ve bağımlılığın, bölgesel güç dengelerinin bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sistemde yeni çatışma ya da ittifaklar küresel, kültürel, dinsel ya da medeniyetler bağlamında yaşanan ayrılıklar ekseninde değil bu alt sistemlerde yaşanan güvenlik etkileşimleri bağlamında meydana gelecektir.

Hibrit savaş olarak nitelendirilen savaşlar ekonomik uygulamaları, diplomatik uygulamaları, informatik uygulamaları, siber uygulamaları, karışıklık ve kaos çıkartmaya dönük eylemleri oluşturulan ya da desteklenen milis güçlerin ve nihayetinde askeri güçlerin kullanımını kapsayan geniş bir alanda çok sayıdaki unsurun kullanıldığı savaşlardır. Hibrit savaş doğası gereği birçok farklı uygulamayı bünyesinde barındıran bir savaş formatı olduğu için uygulama alanında komplike etkilere ve girift yapıdaki sonuçlara sebebiyet vermektedir. Bu durum gelişen güvenlik anlayışı açısından ele alındığında hibrit savaşın birden çok güvenlik alanı açısından ciddi bir tehdit kaynağı olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda bölgesel güvenlik kompleksi ile hibrit savaş arasındaki ilişki etki-tepki, neden-sonuç bağlantısı ile ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Çalışma için teorik zemin oluşturacak bu bölüm, sonuç ve öneriler kısmında analiz edilecek çalışma verilerinin tasnifinde ve yorumlanmasında kolaylık sağlayacaktır.

Üçüncü bölümde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi'ne göre İran, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin bulunduğu coğrafi alanın bir bölge niteliği taşıyan bir tür alt sistem olup olmadığı araştırılmıştır.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi'ne göre bir coğrafi alanın bölge olarak nitelendirilebilmesi kendi içerisinde güvenlik odaklı bir sistemi barındırıyor olması gereklidir. Küresel ölçek düşünüldüğünde bir alt sistem olarak tanımlanan bu sistemin de söz-edim üzerinden oluşturulan suni gündemlerle değil, tarihsel derinliği olan sosyal ve siyasal çatışmaların kalıplaşmasıyla şekillenmiş olması gerekmektedir. Ayrıca bir komplekste yer alan aktörlerin hem güvenlik/tehdit algılarının benzer olması hem de birinin güçlenmesinin diğerini zayıflattığı bir etkileşime sahip olunması gerekmektedir.

Bu çerçevede İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın siyasal yapıları, sosyal yapıları ve çatışma alanları tarihsel süreç perspektifinden incelenerek, güvenlik algıları ve stratejilerinin ne derece benzemekte olduğu değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda bölgenin bir alt sistem oluşturup oluşturmadığına bakılmıştır. Üç devletin de güvenlik/tehdit dengelerinin karşılıklı bir etkileşim içerisinde olup olmadığı ve güvenlik ilişkisinin suni olup olmadığına bakılmıştır. Ayrıca üç ülkenin birbirlerine olan yakınlıkları tehdit algısını nasıl etkilemekte olduğu ve bu algıda hangi sosyal, siyasal ya da tarihsel faktörler rol oynamakta olduğunu incelenmiştir.

Dördüncü bölümde Arap Baharı ile başlayan Suriye Krizine değinilmiş, krizden iş savaşa giden süreç, bu süreçte ortaya çıkan yerel aktörler ve bu aktörler arası bloklaşma incelenmiştir. Bu inceleme üzerinden bloklaşmanın ve ittifak ağının nasıl şekillendiğine bakılmıştır.

Ortadoğu ülkelerinde görülen en üst kimlik mensubu olduğu ülke vatandaşlığı ile tanımlanmamaktadır. Toplumlarda etnik ve dinsel tabanlı bir sosyal yapı bulunmaktadır. Etnik taban kendi içinde aile, kabile, soy gibi alt dallara ayrılırken, dinsel taban kendi içerisinde önce ana mezheplere sonra alt mezheplere sonra tarikat ve cemaatlere ayrılmaktadır. Bu çoklu yapıya birde mikro milliyetçilik eklenmekte

bireyin bulunduğu köy, kasaba, kent ve benzeri düzeyde yerel faktörlerde ekti etmektedir. Bu nedenle halkları bir arada tutmak bir hayli zorlu bir durumdur.

Bir Ortadoğu ülkesi olan Suriye’de halkın durumu da bahsettiğimiz parçalı sosyal yapının şekillendirdiği bir durumdur. Bu nedenle Arap baharı sonrası başlayan gösterin yarattığı kriz kısa süre içerisinde iç savaşa dönüşmüştür. Devlet otoritesinin sarsıldığı bu iç savaş, 10-15 kişinin bir araya gelerek bir isim altında toplanıp çatışmalara dâhil olduğu bir zemini ortaya çıkartmıştır. Bu zeminde oluşan yüzlerce grup çok değişken ittifak ağı ile iç savaşın aktörü haline gelmiştir.

Bu kapsamda Suriye iç savaşında çatışan aktörlerin nihai hedefleri, ideolojileri ve destek aldığı aktörler incelenerek çatışan aktörlerin hangi faktöre ya da faktörler göre şekillendiği, bloklaşmanın ve ya ittifak ağının nasıl ortaya çıktığı araştırılacaktır. Bu sorunun cevaplanması bölgesel güvenlik kompleksi üzerinde daha işlevsel bir analiz imkânı sağlayacaktır.

Tezin ana tartışma bölümü olan beşinci bölümde ise bölgesel güvenlik kompleksi gelişme, tırmanma ve yumuşa süreci olarak üç dönemde analiz edilecektir. Bu sayede her bir dönemde yaşanan gelişmeler üzerinden hangi faktörün güvenlik kompleksini nasıl etkilediği ortaya konulacaktır. Dönemler içerisinde küresel aktörlerin politikaları ve bölgeye etkisi, bölgesel aktörlerin politikaları ve sonuçları ve bir de uzlaşi girişimlerine yer verilecektir.

Bölgesel güvenlik kompleksinin gelişme sürecinde küresel aktörlerin politikaları ve bu politikaların bölgeye yansması sonucu ortaya çıkan durumun bölgesel aktörleri nasıl etkilediği ele alınacaktır. Tırmanma sürecinde küresel aktörlerin stratejilerinin etkisi altında, bölgedeki tehditlerin oluşturduğu riskleri azaltmak ve İran’ın artan bölgesel etkinliğine yönelik tedbir almak amacıyla Türkiye ve Suudi Arabistan’ın güvenliklerini artırmak için hayata geçirdiği uygulamalar ele alınacaktır. Yumuşama döneminde ise küresel aktörlerin politikalarındaki değişim, kompleks içerisinde bulunan aktörler arasında oluşan uzlaşi zemini ve aktörlerin politikalarında görülen değişimler sonucunda ortaya çıkan durum değerlendirilecektir.

Tezin sonuç ve öneriler bölümü ise birbiri ile bağlantılı bir şekilde 3 aşamalı olarak düzenlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle belirlediğimiz araştırma soruları kapsamında ulaştığımız sonuçlar analiz edilecek ve bu sonuçlar sentezlenerek teorik olarak bir bölgesel güvenlik kompleksinin çatışma ve uzlaşi arasında gidip gelmesine

neden olan etkenler belirlenecektir. Daha sonra küresel aktörlerin ve bölgesel aktörlerin devam eden politikalarına değinilip gelecekte bölgedeki kompleksin ne yönde evrilebileceğine dair analiz yapılacaktır. Ve son olarak ta güvenlik kompleksinin çatışma ve uzlaşa arasında gidip gelmesine neden olan etkenler üzerinden gelecekte İran, Türkiye ve Suudi Arabistan arasında oluşabilecek bir güvenlik kompleksi nasıl önlenebilir sorusuna/sorununa öneriler getirilecektir.

2. BÖLGESEL GÜVENLİK VE HİBRİT SAVAŞ ETKİLEŞİMİ

2.1. Güvenlikte, “Bölgesel Kompleks” Yaklaşımı

2.1.1. Güvenlik Kavramı

Etimolojik olarak ele alındığında Türkçede “güven” kelimesinden türetilerek oluşturulan “güvenlik” kelimesinin, İngiliz dilinde “Security”, Fransız dilinde “sécurité”, İtalyan dilinde “sicurezza”, İspanyol dilinde “seguridad” şeklinde ifade edilen bir kelime olduğu görülmektedir. Avrupa dillerinde benzer kelimelerle ifade edilmesinin sebebi de kelimenin, bu dillerin temeli olan Latin dilinde ortaya çıkartılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu dillerde güvenliği ifade eden kelimeler etimolojik olarak Latince “secure” sözcüğünden oluşturulmuştur. Latince endişe, üzüntü, tasa anlamında kullanılan “cura” kökü ile bir şeyden hür olma manasında kullanılan “se” kökünün birleştirilmesiyle endişelerden ve üzüntülerden uzak olma manasını ifade eden “secure” ve “securitas” kelimeleri ortaya çıkmıştır.¹ Kavrama ait literatür incelendiğinde tarihsel süreçte bir kavram olarak ilk kez Cicero ve Lucretius tarafından kişinin zihnindeki felsefi ve psikolojik hali ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.² Sonraki yıllarda Hobbes tarafından yapılan çalışmalarla modern anlamını kazandığı bir döneme girmiştir.³

Kavramsal açıdan ele alındığında ise, güvenlik kavramının nitelediği durum itibariyle insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı düşünülmektedir. En geniş anlamıyla “tehdit ve tehlikelerden uzak olma durumu”⁴nu ifade eden güvenlik algısına Neandarterler de bile rastlanmaktadır. Bu durum güvenlik algısının hem içgüdüsel hem de zihinsel unsurlarla şekillendiğini göstermektedir.

¹ İnternet: “Securitas”, Online Etymology Dictionary

(Web: https://www.etymonline.com/word/secure?ref=etymonline_crossreference#etymonline_v_2309 2, Erişim tarihi: 18.05.2019).

² Brauch, H.G. (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma Ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 2-3.

³ Arends, J. ve Frederik M. (2009), “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: “Güvenlik” Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları”, *Uluslararası İlişkiler*, 6 (22), 5-6.

⁴ Karabulut, B. (2011). *Güvenlik: Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. Ankara: Barış Kitapevi, 7

Güvenlik alanındaki literatür incelendiğinde, muhteviyatı geniş ve anlamsal açıdan sınırları muğlak bir olgu karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik alanında çalışma yapanların içinde bulundukları zamansal dönem, coğrafi konum ve sosyokültürel toplumsal kalıplar güvenliğe yüklenen anlamı çeşitli şekillerde farklılaştırmaktadır. Bu farklılaşma refah düzeyi yüksek toplumlarda sürdürülebilir hayat standardını da güvenlik içerisinde değerlendirme olarak ortaya çıkarken, siyasal istikrarı oturmamış toplumlarda siyasal rejimin istikrarını sağlamak olarak belirlemektedir.

Bireyin doğuştan sahip olduğu mevcudiyetini koruma ve sürdürme içgüdüğü nedeniyle bir kavram olarak ortaya koyulmasa da, güvenlik kavramının ifade ettiği duruma dair zihinsel ve psikolojik yönelme insanlığın var olduğu ilk dönemlerden itibaren var olmuştur. Psikoloji biliminde önemli bir yeri olan ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde; nefes alma, beslenme, uyku gibi temel yaşamsal ihtiyaçların bulunduğu fizyolojik ihtiyaçlar kategorisinden hemen sonra güvende hissetme ihtiyacı gelmektedir.⁵

Tarihsel süreç içinde birçok düşünür ve filozof tarafından tanımlanan güvenlik kavramına dair betimlemeler birbirinden bir hayli farklı şekilde yapılmıştır. Kavramın çağrıştırdığı anlam veya bu kavrama dair yapılan tanımlamalar sürekli bir değişim süreci içerisinde olmuştur. Kavramın muhteviyatına dair tanımlama yapanların içinde bulunduğu toplumsal şartlar, zaman, mekân, siyasal ve sosyoekonomik faktörler yaptıkları tanımlamaları şekillendirmiştir. Ortaya çıkan tanımlamalar ve çerçeveleri bu faktörlerin değişkenliği nedeniyle farklılık göstermiştir.

Sık sık darbelerle siyasal düzeni bozulan doğu toplumu içinde yaşayan Mohammed Ayoob güvenliği, “devletlerin sahip olduğu değerlere, ülkesel ve kurumsal yapıya ve rejime yönelik herhangi bir tehdidin olmaması” şeklinde açıklamıştır.⁶ Ayoob tarafından yapılan bu güvenlik tanımlamasında, siyasal rejimlerine yönelik bir endişe taşındığı gözlemlenmektedir. Demokrasi ve rejim sorunları olmayan siyasal yapılara sahip, ekonomi ile kişinin refahını düşünme seviyesine ulaşmış İskandinav toplulukları içerisinde yaşayan Thomas F. Homer-Dixon güvenlik kavramını, huzur ve refah odaklı değerlendirmiş; “bireylerin fiziksel,

⁵ Maslow A. H. (1943). “A Theory of Human Motivation”, *Psychological Review*, (50), 370-396.

⁶ Ayoob, M. (1994). “Security in The Third World: Searching For The Core Variable”. A.G. Norman (ed.). “*Seeking Security and Development- The Impact of Military Spending and Army Transfers*, USA, Lynne Rienner Publishers, 15-28.

sosyal ve ekonomik refahının korunması” olarak tanımlamıştır.⁷ Homer-Dixon’a benzer şekilde Alman siyaset bilimci Carlo Masala da yapmış olduğu güvenlik tanımlamasında bireyin yaşam standardına vurgu yapmış ve kurumsal yapıların bağımsızlığına da yer vermiştir. Carlo Masala güvenlik kavramını, “hükümetler ile hükümet dışı birimlerin karar alma seçeneklerini daraltmaya yönelik ve vatandaşların yaşam standartlarını düşürmeye yönelik tehditler ile yapılan bir mücadele” şeklinde ifade etmiştir.⁸ Daha sonraki çalışmalarıyla güvenlik anlayışının genişlemesine ve derinleşmesine önemli katkılar sağlayan Barry Buzan ise güvenlik kavramını, “özgürlüğün mevcut ve olabilecek tehditlerden korunması, devletin ve toplumun bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruyabilmesi” olarak tanımlamıştır.⁹ Güvenlik kavramına dar bir perspektiften değil de tarihsel, kültürel ve siyasal mirasın da içinde olduğu kapsamlı bir perspektiften bakılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰ Soğuk Savaş yıllarında yaşanan ideolojik kutuplaşmanın gölgesinde yapılan bu tanımlamada, Buzan’ın komünizmi bir tehdit olarak algılayan batı toplumunun bir üyesi olmasının etkisiyle özgürlük ve bağımsızlığı ön plana çıkarttığı görülmektedir.

Güvenlik kavramına yönelik tanımlama çalışmalarına Türk Literatüründe de rastlanmaktadır. Örneğin; Bilal Karabulut, “Güvenlik: küreselleşme sürecinde güvenliği yeniden düşünebilmek” adlı eserinde güvenlik kavramın ifade ettiği manayı fiziki bilimlerdeki gibi kanunlaşmış her zaman geçerliliği olacak tek bir tanımlama ile ortaya koymanın mümkün olmadığına dikkat çekerek ancak bazı terimler ve kavramlar ile güvenlik kavramının çerçevesini oluşturmanın mümkün hale geleceğini ifade etmiştir.¹¹ Bu doğrultuda tehdit, caydırıcılık, şiddet, çatışma, savunma, emniyet kavramlarını, güvenlik algısının şekillendirilmesinde anahtar role sahip olan unsurlar olarak ön plana çıkartarak, güvenlik kavramının çerçevesini çizmiştir.¹² Güvenlik alanında çalışmaları olan bir diğer isim Beril Dedeoğlu’na göre ise, ne şekilde olursa olsun ve nasıl kullanılırsa kullanılsın bir biçimde güvenlik olgusundan bahsedilmesi

⁷ Homer-Dixon, T. F. (1991). “On The Threshold-Environmental Changes As Causes Of Acute Conflict”, *International Security*, 16(2), 77.

⁸ Masala, C. (1999). “Demographic Pressure and Ecological Restraints: The Case of The Mediterranean.” Spillman R. K. and Krause. J. (Ed). *International Security Challenges in A Changing World*, Bern, Peter Lang, 78.

⁹ Buzan, B. (2009). *People, States And Fear: An Agenda For International Security Studies in The Post-Cold War Era*, Colchester, ECPR Press, 37.

¹⁰ Buzan, B. and Hansen, L. (2012). *The evolution of international security studies*, New York, Cambridge University Press, 9.

¹¹ Karabulut, a.g.e., 2011, 11-18.

¹² Karabulut, a.g.e., 2011, 11-18.

için; varlığın korunması ve sürdürülebilmesi bakımından bir (ya da birkaç) içsel tehdidin ve/veya bir (ya da birkaç) dışsal tehdidin ya da bu türden algılamaların ve varsayımların bulunması gerekmektedir.¹³

Gerek uluslararası literatürde geçen gerekse Türk literatüründe yer alan bu örnekleri çoğaltmak mümkündür; güvenlik çalışmaları literatürü incelendiğinde birçok sosyal bilimcinin ortaya koyduğu vurgusu ve muhteviyatı değişen onlarca güvenlik tanımı olduğu görülmektedir. Bu tanımlamalarda ise mutlak güvende olma ya da olmama gibi bir durumdan söz edilmemekte, güvenliğin tanımı tam ile hiç arasında bulunan bir aralıkta yorumlanmıştır.¹⁴

Bu değişkenliği ve muğlaklığı fark ederek, bunun nedenini sorgulayan Arnold Wolfers, “kimin güvenliği?”, “neyin güvenliği?”, “nasıl?” sorularına cevap aramış ve güvenliğin “az veya çok sahip olunan veya sahip olunmak istenen bir değer” olduğu sonucuna varmıştır.¹⁵ Wolfers’a göre, güvenlik iki bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenlerden biri önceden kazanılmış eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmamasını ifade eden objektif güvenlik, diğeri ise bu değerlere yönelik olası bir saldırıdan duyulan korkunun olmamasını ifade eden sübjektif güvenliktir.¹⁶ Güvenlik kavramındaki bu bileşende, ağırlık sübjektif güvenliğe aittir ve bu nedenle kavrama yüklenen anlamlarda süreklilik arz eden bir değişim dinamiği bulunmaktadır. Arnold Wolfers tarafından ortaya koyulan bu güvenlik tanımlaması ise, uluslararası ilişkiler biliminin bir alt dalı olan güvenlik çalışmalarında genel bir kabul görmüştür.

2.1.2. Devlet – Güvenlik İlişkisinin Tarihsel Gelişimi

Devlet ve güvenlik ilişkisi devletlerde güvenlik kaygısı olarak vuku bulmuştur. Bu kaygının ilk izlerini tarihin ilk devleti olarak bilinen Mezopotamya’daki Akad İmparatorluğundan itibaren görmek mümkündür. Akad İmparatorluğu, doğusunda bulunan Elam devletini varlığı açısından tehdit olarak görmüş ve üç kuşak boyunca bu devlete yönelik seferler düzenlemiştir. Akad İmparatoru Sargon ve torunu

¹³ Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası güvenlik ve strateji*, İstanbul, Yeni yüzyıl Yayınları, 23.

¹⁴ Dedeoğlu, a.g.e., 2008, 29.

¹⁵ Wolfers, A. (1952). “National security as an ambiguous symbol”, *Political Science Quarterly*, 67(4), 484.

¹⁶ Wolfers, a.g.m.,1952, 485.

Naramsin'in (M.Ö. 2254-2218) askerî hareketlerinin anlatıldığı “*sar tamhari*” (muharebenin kralı) isimli metinlerde bu seferlere ait bilgiler bulunmaktadır.¹⁷ Yapılan seferlerin güvenliğin tesisinde işe yaramadığı anlaşılınca bir antlaşma ile çatışma hali sonlandırılmış ve birbirlerine karşı güvenlik tesisi sağlanmıştır. Sonraki yıllarda Elamlar Babil Devletini tehdit olarak görmüş, bu devlete karşı kurulan ittifaklarda yer almıştır.¹⁸ Hititler, Asur'u ve Mısır'ı varlığı için tehdit olarak görmüş ve bir çatışma-uzlaşma evresi yaşamıştır. Antik Yunan döneminde Pers imparatorluğu Yunan site devletleri tarafından bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve Yunan site devletlerinin beraber hareket etmesine sebep olarak M.Ö. 478 yılında ilk uluslararası örgütlenme sayılabilecek Attik Delos Deniz Birliği'nin kurulmasına temel oluşturmuştur.¹⁹

Roma İmparatorluğu döneminde; kendilerine bağladıkları birimler ile meydana getirdikleri sistemin sürdürülebilirliğine odaklanılmıştır. *Pax-Romana* adı verilen bu sistemde yer alan birimlerin bağlılıklarının ve sahip olunan askeri gücün sürekliliğini sağlayarak sistemin korunması, sisteme dâhil olmayan diğer birimleri sistemin içerisine dâhil edilme çabası; imparatorluğun güvenlik anlayışını meydana getirmiştir.²⁰

Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra kurulan Kutsal Roma İmparatorluğu, papa ile imparatorlar arasında bir güç mücadelesini de beraberinde getirmiş, buna Doğu Roma ve Batı Roma arası mücadelenin eklenmesiyle Ortaçağ'ın genel politik temeli oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde devletlerin güvenlik anlayışı, din olgusuna göre biçimlenmiştir. Dinin diğer dinlerden ve dindarların da kâfirlerden korunması güvende olma durumunu ifade etmiştir. Bir başka ifade ile din olgusu hem iç hem dış güvenlik açısından güvenlik ile özdeş bir kavram olarak kullanılmıştır.²¹

Ortaçağ'da teknik alanda yaşanan bir takım gelişmeler ile birlikte savaş için kullanılan silahlar ve araçlar da gelişme göstermeye başlamıştır. Böylece güvenlik araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar ayrımı meydana gelmeye başlamıştır.²² Bunun

¹⁷Günbatti, C. (1997). "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 3(1), 126.

¹⁸ Podany, A. H. (2012). *Brotherhood of Kings: How International Relations Shaped the Ancient Near East*, Oxford University Press, 49.

¹⁹ Dedeoğlu, a.g.e., 2008, 27-28.

²⁰ Dedeoğlu, a.g.e., 2008, 31.

²¹ Dedeoğlu, a.g.e., 2008, 32.

²² Dedeoğlu, a.g.e., 2008, 32.

sonucunda derebeylikleri güçlenmeye başlamış, zaman zaman bağlı oldukları prensliklerden ya da krallıklardan daha güçlü konuma gelebilmiştir. Bu doğrultuda hissedilen güvenlik kaygısında önemli bir artış ortaya çıkmış, güvenlik tesis etmede kullanılan araçların arttırmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır.²³

15. yüzyıl toplumsal yapıların değişmeye başladığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönem dünyaya sayısız yenilik getirmiştir. Bu yeniliklerin güvenlik anlayışına yönelik en büyük etkisi; uluslaşma süreçleri ile meydana gelen ulus devletler ve güvenlik anlayışı olmuştur. Bu dönemde meydana gelen ‘ulusal çıkar’ algısı ve ulusal orduların kurulması neticesinde güvenlik anlayışına ‘ulusal güvenlik’ algısı eklenmiştir. Ancak bu dönemlerdeki ulusal çıkar ve ulusal güvenlik anlayışı günümüzdekinden bir hayli farklı olmuştur. Ulusal güç monarkların askeri kapasitesini nitelemiş, monark tarafından kontrol edilen ordu büyüklüğü ile ölçülmüştür. Ulusal güvenlik de benzer şekilde monarkların ve kontrol ettiği toprakların bekasının güvenliğini algılatmıştır.

15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar gelişen ulusal güvenlik anlayışına 18. yüzyılda emperyalizm de eklenmiştir. Bu yüzyıldan sonra uluslararası ilişkiler emperyalizm ve yayılmacılığın gölgesinde cereyan etmiştir. Bu dönemde sömürgecilik ve yayılmacılık güç kazanmanın temel aracı ve dolayısıyla güvenlik tesisinin anahtarı olarak görülmüştür. Güvende olma güç bir getirisi olarak görüldüğü için ulusal güvenlik ulusal gücün bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Ulusal güç ise sahip olunan sömürgelerin büyüklüğü ile doğru orantılı bir şekilde ele alınmıştır. Sonuç olarak Ne kadar sömürge o kadar ulusal güç ve dolayısıyla güvende olma algısı ortaya çıkmış ve belirginleşmiştir.

20. yüzyıla gelindiğinde dış politikada emperyalizmin yoğun yaşanması sonucu küresel politika alanında sıkışma ortaya çıkmış ve o güne kadarki tarih de görülen en büyük savaş olan Birinci Dünya Savaşı (I D.S.) patlak vermiştir. Hem bu savaş, hem de sonrasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı (II D.S.), 20.yüzyılda gelişen silah teknolojisi nedeniyle büyük yıkımlar ve muazzam hasarlar ortaya çıkarmıştır. 50 ile 80 milyon arasında can kaybının olduğu tahmin edilen II. D.S. sonunda onlarca ülke binlerce yerleşim alanı tarumar olmuş, yaşanmaz hale dönüşmüştür. Özellikle II. DS sonunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından Japonya’nın Hiroşima ve

²³ Dedeoğlu, *a.g.e.*, 2008, 32.

Nagazaki şehirlerine atılan atom bombası, savaşın yıkımını cephedeki askeri unsurların etkilendiği sınırlı bir alanı yok eden bir olay olmaktan çıkartarak sivilleri ve yerleşim yerlerini de komple tehdit eden bir olaya dönüştürmüştür. Bu nedenle hem I.DS hem de II. DS bu kitlesel tehdit ve tedirginlik etkileriyle birlikte savaş anlayışını değiştirerek topyekûn savaşları güvenlik anlayışının odağı haline getirmiştir.

II. DS sonrası ortaya çıkan bloklaşma ve bloklaşmanın oluşturduğu tüm ulus ve grupları etkileyen küresel boyutlu yeni korkular ortaya çıkartmıştır. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönem uluslararası ilişkiler zeminine ideoloji kavramının eklenmesi sonucunu getirmiştir. Bu ideolojik çatışma devlet yönetiminden, genel ekonomi anlayışına, sosyal yapıdan insan hak ve özgürlüklerine kadar hemen hemen her alanı etkileyen bir değerler çatışması olduğu için küresel bir etkiye sahip olmuştur. Bu dönemde uluslararası ilişkiler devletlerarası ilişkilerle önemsenmemiş, blok içindeki ülkelere değil bloğun lider aktörlerine ve uluslararası sistemin yapısına odaklanılmıştır. Bu nedenle güvenlik çalışmalarının büyük bölümü Özgür Dünya olarak nitelenen batılı devletlerden oluşan bloğunun başat gücü ABD ile Komünist bloğun başat gücü Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ekseninde biçimlenen iki kutuplu sisteme odaklı bir anlayışla incelenmiştir.

Sonuç olarak görüldüğü üzere, devlet-güvenlik ilişkisine dair bakış açısı Akad İmparatorluğundan Soğuk Savaş'ın bitime kadar geçen bu süreçte farklı şekillerde vücut bulsa da özünde değişmeyen bir güvenlik anlayışı süre gelmiştir. Klasik güvenlik anlayışı olarak nitelendirilen bu anlayışın tek yönlü ve tek tip tehdit algısıyla şekillendiği görülmektedir. Tehditler devlet ya da türevi (imparatorluk, krallık, prenslik vs.) siyasal yapılardan devlet ya da türevine yönelik, askeri tehditler olmuştur. Güvenlik ise savunma, saldırı ve uzlaşma üzerinden şekillenmiştir.

2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Paradigmalar ve Güvenlik Anlayışı

1945 – 1990 yılları arasındaki dönem uluslararası ilişkiler disiplinde Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde ABD ve SSCB uluslararası sistemin iki süper gücü olarak ön plana çıkmıştır. ABD ve yanında yer alan ülkeler liberalizm, demokrasi, özgürlük vb. değerleri savunurken, SSCB ve yanında yer alan ülkeler komünizmi benimsemiştir. Bu iki blok birbirleri için ciddi bir tehdit kaynağı

olmasına rağmen, birbirlerine karşı top yekûn bir savaşa girmemeleri dönemin Soğuk Savaş olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

Birden çok alanı farklı farklı boyutlarla etkileyen Soğuk Savaş dönemi hem kendi içerisinde bulunduğu süreci hem de bitiminden sonraki süreci önemli ölçüde etkilemiş bir dönem olmuştur.

Başta dünyanın ilk evrensel örgütü olarak nitelenen Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) olmak üzere, birçok uluslararası örgüt bu dönemde ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Günümüzde uygulanan pozitif uluslararası hukukun büyük bir bölümü de bu dönemde oluşturulmuştur. Bu gelişmelere rağmen, Soğuk Savaş'ın sonlarına kadar gerek tehdit algısı gerek de güvenlik anlayışı klasik minvalde olmaya devam etmiştir. Ancak bu dönemin sonlarına doğru belirginleşen küreselleşme süreci hem soyut değerleri hem de tehdit algısını değiştirmeye başlamıştır. Uzun seneler boyunca askeri unsurlar üzerinden devletten devlete yönelik tek tip tehdit algısı üzerinden şekillenen devletin güvenlik anlayışı, gerçekleşen teknolojik gelişmeler ve küreselleşme sürecinin meydana getirdiği yeni tehditlerle beraber yeni bir sürece girmiştir.

Bu dönemin getirdiği bir diğer yenilik ise devlet-güvenlik ilişkisi çerçevesindeki çalışmalara yönelik bakış açısının değişimi olmuştur. 1945'den önceki güvenlik çalışmaları, “savaş çalışmaları”, “askerî çalışmalar” ve “strateji” başlıkları altında incelenmiş; 1945'ten itibaren ise farklı bir çalışma alanı hâline gelmiştir.²⁴ 1990'lara doğru ise küreselleşme bu güvenlik çalışmalarının temel katalizörü olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan Kopenhag Okulu güvenlik çalışmalarını yeni bir boyuta taşımıştır.

Küreselleşme, en eski medeniyetler arasında düzensiz aralıklarla meydana gelen karşılaşmalara kadar uzanan ve günümüzde de devam eden uzun vadeli tarihsel bir süreçtir.²⁵ Küreselleşme, en basit mânâda, yerkürenin ayrı bölgelerinde yaşayan insanlar, toplumlar ve devletlerarasında iletişim ve etkileşim derecesinin “karşılıklı

²⁴ Baysal, B. ve Lülecı, Ç. (2015). “Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 66.

²⁵ Dumanlı Kürkçü, D. (2013). “Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 3(2),1.

bağımlılık” kavramı çerçevesinde giderek artmasını ifade etmektedir.²⁶ Bu iletişim ve etkileşimin artması teknolojik gelişmelerle hızlanmıştır.

Gelişen teknoloji, savunma araçlarında giderek yaygınlaşan bir kullanım alanına sahip olmuştur. Yüksek bir askeri güç kapasitesinin ekonomi ve teknoloji ile sürekli desteklenmesiyle elde edilebileceği bir sistem oluşmaya başlamıştır. Bu duruma ek olarak küreselleşmenin getirdiği artan karşılıklı bağımlılık, bireylerin, toplumların ve devletlerin ötesindeki sorunlar karşısında farkındalığını arttırmış ve sorumluluk fikrini de benimsetmiştir.

Bu çerçevede siyasi krizler, kıtlık, nüfus artışı, çevre tahribatı, terörizm, örgütlü suç, devlet terörü, salgın hastalıklar, insan kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, kara para aklama, piyasa istikrarlarının bozulması ve finansal dolandırıcılık, siber suçlar, enerji arzı gibi bir dizi sorunlar güvenlik açısından risk oluşturan yeni tehditler olarak meydana getirmiştir.²⁷

Sonuç olarak bakıldığında yüzyıllardır alışlagelen devletten devlete askeri güç odaklı tehdit algısı küreselleşmenin getirdiği artan teknoloji kullanımı ve karşılıklı bağımlılık nedeniyle dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Küreselleşme süresinin neden olduğu tehdit algısında yaşanan değişim, yüzyıllardan beri devam eden güvenlik anlayışının yenilenmesini zorunlu hale getirmiştir. Yeni tehdit algılaması güvenliğin salt askeri güvenlikten ibaret olmadığını, yeni tehditler karşısında geleneksel askeri çözümlerin yetersiz kaldığı ortaya çıkartmıştır.

Kopenhag Okulu, 1985 yılında Kopenhag Üniversitesinde kurulan “*Peace Research Institute*” (Barış Araştırmaları Enstitüsü) bünyesinde yürütülen güvenlik alanındaki çalışmalar sonucu ortaya çıkan fikirsel akımı nitelemek için kullanılan bir kavramdır.²⁸ Bu enstitünün kurulmasını tetikleyen ise Barry Buzan’ın 1983 yılında *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations* isimli bir kitap yazması olmuştur. Daha sonraki süreçte enstitü bünyesinde yürütülen *non-military aspects of security* (güvenliğinin askeri olmayan boyutları) çalışmaları ile

²⁶ Bayar, F. (2008). “Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (25), 25-34.

²⁷ Karabulut, a.g.e., 2011, 123.

²⁸ Huysmans, J. (1998). “Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe”, *European Journal of International Relations*, 4(4), 480.

Kopenhag Okulu olarak bilinen ekol ortaya çıkmıştır.²⁹ Kopenhag Okulu başta Barry Buzan ve Ole Waever ve Jaap de Wilde'in çalışmalarıyla şekillenmeye başlamış, ardından Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre ve Elzbieta Tromer gibi akademisyenlerin katkılarıyla gelişmeye devam etmiştir.³⁰

Kopenhag Okulu, ortaya koyduğu çalışmalar sonucunda o güne kadar geçerliliği olan güvenlik anlayışında köklü değişimlere sebep olmuştur. Bu ekolde üretilen sektörel güvenlik ve güvenlikleştirme teorileri güvenlik anlayışında derinleşme ve genişleme sürecini başlatmış, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ise güvenlik çalışmalarında yeni bir analiz yaklaşımı ortaya çıkartmıştır. Bu nedenle Kopenhag Okulu güvenlik çalışmaları içerisinde her anlamda önemli bir yere sahip olmuştur.

Barry Buzan, 1991 yılında yayınladığı “*New Patterns of Global Security in The Twenty First Century*” isimli makalesinde, güvenliği salt askeri güvenlik olarak değerlendiren görüşlerin yetersiz kaldığını açıklayarak güvenliğin beş sektör (alan) üzerinden ele alınması gerektiğini ifade etmiştir.³¹ Buzan’a göre güvenlik; siyasi güvenlik, ekonomik güvenlik, askeri güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevresel güvenlik olarak değerlendirilmelidir.³² Bu makale sonrasında Buzan’ın ifade ettiği beş ayrı güvenlik alanı çerçevesinde güvenliğin kapsamı gelişmeye başlamış ve yeni güvenlik anlayışı olarak oluşan güvenlik çalışmalarını tetiklemiştir.³³ Çokça tartışılan Buzan bu görüşü farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. 1997 yılında yayınlanan *Security: A New Framework for Analysis* (Analiz için yeni çerçeve) isimli kitabında Buzan, sektörel güvenlik fikrini detaylandırarak geliştirmiş ve sektörel güvenliğin çerçevesini net bir şekilde ortaya koymuştur;

- Siyasi güvenlik; yönetimin statüsüne, yetkisine ve meşruiyetine dair ilişkileri,
- Ekonomik güvenlik; ticaret, üretim ve finans ilişkilerini,
- Askeri güvenlik, sahip olunan askeri güce dayalı ilişkileri,
- Toplumsal güvenlik, ulusal kimliğin korunmasını,

²⁹ Jacson, R. (2016). “Regional Security”, Collins, A. (Ed.). *Contemporary Security Studies* (4th ed.). Oxford, United Kingdom, Oxford University Press, 168.

³⁰ Baysal ve Lülecı, a.g.m. 2015. 68.

³¹ Buzan, B. (1991). “New Patterns of Global Security in The Twenty First Century”, *International Affairs*, 67(3), 439-441.

³² Buzan, a.g.m., 1991, 439-441.

³³ Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, A. Sandıklı. (ed.). *Teoriler Işığında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 33-34

- Çevresel güvenlik de insan faaliyetleri ve doğa arasındaki ilişkileri kapsamamaktadır.³⁴

Kopenhag okulunun güvenlik çalışmalarına kazandırdığı ikinci kavram *securitization* (güvenlikleştirme) olmuştur. Güvenlikleştirme kavramı, öncelikle 1995 yılında Ole Waever tarafından ortaya atılmış, sonrasında Kopenhag Okulu yazarlarının diğer çalışmalarına da zemin oluşturan bir teori hâline gelmiştir.³⁵ Güvenlikleştirme teorisi, Kopenhag Okulu'nun güvenlik çalışmalarındaki düşünce zemini olmuştur.

Güvenlikleştirme, bir aktörün çıkar konularını, hayati değerlerine tehdit olduğu söylemini kullanarak bir güvenlik sorunu olarak benimsetmesini ve bu sayede çıkar sağlamak için yapamayacaklarını, güvenlik sağlamak için yapabilme imkânına ulaşmasını belirtmektedir.³⁶ Bir başka ifade ile herhangi bir konu, kullanılan söylemler ve yapılan propagandalar sonrasında bir güvenlik sorunu olarak algılatılmakta ve bunu sonucunda aktörler hareket kabiliyeti kazanmaktadır.

Güvenlikleştirme Teorisi'ne göre siyasetin ilgi alanı dışından herhangi bir sorun önce siyasal alana oradan da güvenlik alanına yerleştirilebilir. Devletin veya karar alıcıların ilgilenmediği siyaset dışı herhangi bir sorun önce söz-edim ile siyasetin bir parçası haline getirilir, sorunun siyasallaşmasıyla birlikte karar alıcıların sorunu şekillendirme imkânı ortaya çıkar, sorunun varoluşsal bir tehditmiş gibi sunulmasıyla birlikte soruna öncelik verilme zorunluluğu doğar ve böylece siyasi süreçlerin dışında acil ve istisnai önlemlerin meşru kılındığı bir algı ortaya çıkar.³⁷

Güvenlikleştirme teorisindeki süreçlerin tersten işletilmesi durumunda ise güvenlikdışlaştırma ortaya çıkar. Bu bağlamda güvenlikdışlaştırma, güvenlik açısından risk teşkil eden bir sorunun tarih, kültür ve kimlik algısı gibi nedenlerden ötürü tehdit olarak algılanmaması ve ilgili sorunun söz-edim üzerinden önce güvenlik konusu olmaktan çıkartılması, ardından da siyasetin gündeminden düşürülmesi sürecini ifade etmektedir.

³⁴ Buzan, B., Waever O. ve Wilde, J. (1998). *Security - A New Framework For Analysis*, London, Lynne Rienner Publishers, 7.

³⁵ Baysal ve Lülecı, a.g.m., 2015, 35.

³⁶ Weaver, O. (1995). "Securitization and Desecuritization". Lipschutz, R. D, (Ed.), *On Security*, New York, Columbia University Press, 55.

³⁷ Buzan, Waever ve Wilde, *a.g.e.*, 1998, 23-24.

Kopenhag Okulunda ortaya çıkan, Buzan'ın sektörel bazlı güvenlik yaklaşımı ve Weaver'ın güvenlikleştirme teorisinden sonra güvenlik anlayışında büyük bir alan genişlemesi başlamıştır. Buzan'ın belirttiği siyasi, ekonomik, askeri, toplumsal ve çevresel güvenliğin yanı sıra enerji güvenliği, siber güvenlik, gıda güvenliği, tıbbi güvenlik vb. birçok alan güvenlik alanı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda genişleme yaşayan güvenlik anlayışı bu duruma paralel olarak düzeysel bazda da gelişmeye başladığı bir döneme girmiştir. Derinleşme olarak ifade edilen değişimde güvenlik; birey güvenliği, sosyal grup güvenliği, toplum güvenliği, ulusal güvenlik, bölgesel güvenlik ve uluslararası güvenlik gibi birçok düzeyde ayrı ayrı incelenmeye başlanmıştır.

Ortaçağ'da din faktörü, 18. ve 19.yüzyıllarda Emperyalizm ve 20.yüzyılda da Soğuk Savaşın rijid ideolojik yapısı devletlerarası ilişkilerdeki egemen faktör olmuştur. Uluslararası ilişkilerde güvenlik, 1945 yılına kadar savaş ve strateji perspektifinden değerlendirilmiş 1945 sonrası ise ayrı bir çalışma alanı olmuştur.

1945 yılına kadarki süreçte, bir başka ifade ile II. DS sonuna kadar devlet güvenlik ilişkisi realizm ve idealizm perspektifinden ele alınmıştır. Her ne kadar Liberal düşünce ve Neo Marksist yaklaşımlar, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerdeki detant döneminde klasik güvenlik anlayışını sorgulamaya açmış ve güvenlik çalışmalarında bir nevi geçiş dönemini simgelemişse de iki bloklu yapının güvenlik paradigması, realist ve neorealist düşüncenin ana varsayımlarıyla saptanmaya devam etmiştir.³⁸

I.DS akabinde ABD başkanı Wilson'un bir dünya sistemi olarak ortaya koyduğu idealist görüşler kısa bir süre etkili olmuş, ancak ölü doğmuştur. İdealizme göre güvenlik, kolektif bir çabanın ürünün olarak erişilebilecek bir durum olarak görülmelidir. Uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütler aktifleştirilmeli, bu kurumsallaşma da hukuksal düzenlemelerle desteklenmelidir. Küresel çapta güvenlik ancak bu suretle tesis edilebilir bir olgudur. İdealizm 'in ortaya koyduğu ilkeler ve bu görüşler çerçevesinde Milletler Cemiyeti (MC) oluşturulmuştur. Ancak MC fikrini öne süren ABD, kendi kurdurttuğu örgüte üye olmayınca MC fikri başlamadan bitmiştir.

³⁸ Sandıklı ve Emeklier, a.g.m., 2012, 5.

MC istenilen etkiyi gösteremeyince de uluslararası ilişkilerde idealizm geri plana atılmış, realist yaklaşımlar dominant akım olarak belirginleşmiştir.

Realist düşünürler doğrudan bir güvenlik kuramı ortaya koymamışlar, ancak uluslararası politikaya dair ortaya koydukları görüşler ve kavramlar dolayısıyla sonradan meydana çıkan güvenlik literatürüne dolaylı fakat ciddi katkıda bulunmuşlardır.³⁹ Realistler ortaya koyduğu ve savunduğu güvenlik anlayışını güç, güç dengesi, kendine güven, caydırıcılık ve çatışma gibi kavramlarla bir arada değerlendirmiştir. Güvenlik kavramının ne olduğunu değil ne olmadığını ifade ederek kavramı açıklamaya çalışmışlardır. Uluslararası sistemde hiyerarşik bir düzenin ya da bir otoritenin olmadığını bu nedenle her an bir savaş çıkma olasılığının bulunduğunu vurgulayarak, savaşın olmamasının güvende olma anlamına gelmediğini savunmuşlar ve barış eşittir güvenlik anlayışına karşı çıkmışlardır.

1945 yılına kadar, realistlerin bu görüşleriyle ele alınan güvenlik anlayışı Soğuk Savaş'ın önemli bir bölümünde de etkili olmuştur. Ancak Soğuk Savaş yıllarında meydana gelen bazı olaylar realist teori ile çelişmeye başlamıştır. İki bloklu yapıda bloklara dahil olan devletlerin çıkarları, blok liderlerinin çıkarlarının gölgesinde kalmaya başlamış, aktör davranışlarının rasyonalite ile bağdaşmadığı durumlar realist perspektiften açıklanamamıştır. Bu durum uluslararası ilişkilerin incelenmesinde yeni bir modeli gerekli kılmıştır. Bu gereklilik ise Kenneth Waltz'ın realist düşünürlerin görüşlerini geliştirerek oluşturduğu *Neo-realizm* (yeni-gerçekçilik) olarak bilinen teorinin ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Kenneth Waltz'ın 1979'ta yazdığı "Theory of International Politics" adlı eseri ile birlikte uluslararası ilişkiler çalışmalarında *Neo realizm* (yeni gerçekçilik / kendi deyimi ile yapısal gerçekçilik) egemen olmaya başlamıştır. Devletlerin benzer koşullarda benzer davranışlar sergilediğini bunun da uluslararası sistemin yapısından kaynaklandığını öne süren yapısal gerçekçi yaklaşım, uluslararası sistemin devletler tarafından meydana getirildiği görüşüne karşı çıkarak devlet davranışlarının uluslararası sistemin anarşik yapısı tarafından belirlendiğini savunmuştur. Yapısal gerçekçiliğin yapı ile aktör arasındaki ilişkiye yönelik bu temel varsayımı, diğer konulara dair ortaya koyduğu görüşleri de şekillendiren bir varsayım olmuştur.

³⁹ Sandıklı, ve Emeklier, a.g.m., 2012, 6.

Güvenliği, sistemdeki güç dağılımı ile ilişkilendiren Waltz, uluslararası ilişkileri yapısal açıdan 3'e ayırmış, bunları da tek kutuplu sistem, iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem olarak betimlemiştir. Bu üç farklı sistem yapısında en güvenli olanının iki kutuplu sistem olduğu, en güvensiz olanın da çok kutuplu sistem olduğunu savunmuş ve tek kutuplu sistemi de ikisinin arasında bir yerde de konumlandırmıştır. Uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğunu, aktörlerin güç kullanımını önleyecek bir otorite olmadığı, aktörlerin davranışlarının sistemin yapısı tarafından belirlendiğini savunmuştur.

Yapısal gerçekçilik yaklaşımı realizmden farklı olarak güç olgusuna değil güvenlik olgusuna odaklanmıştır. Bu yaklaşımdaki düşünürler uluslararası yapıda aktör davranışlarını güvenlik merkezli bir anlayışla ele almışlar, geliştirdikleri iki ana kavram üzerinden de güvenlik olgusunun uluslararası ilişkilerdeki konumunu açıklamaya çalışmışlardır. Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği güvenlikleştirme teorisi ile John H. Herz tarafından geliştirilen güvenlik ikilemi teorisi bu çerçevede öne çıkmıştır.

Güvenlik İkilemi kavramı, John H. Herz tarafından 1950 yılında yayınlanan *Idealist Internationalism and the Security Dilemma* isimli makale ile güvenlik çalışmalarına girmiştir. Anarşik yapıda bulunan ve egemenin bir gücün bulunmadığı uluslararası sistemde, aktörlerin diğer aktörlerden saldırı endişesi yaşamaları durumunda askeri güç artırımına gitmesini, bu durumun diğer aktörlerde benzer endişeyi tetiklemesini ve sonuç itibarıyla karşılıklı tehdit algısının sürekli artmasını ifade etmektedir.⁴⁰ Anarşinin hâkim olduğu bir düzende en kötü olanı düşünmek zorunda olan aktörler için diğer aktörlerin güvenliğini arttırma maksadıyla sergilediği tutum ve davranışlar bir tehdit unsuru olmakta, alınan tedbirler ise diğer aktörler için tehdit unsuru almakta ve böylece ortaya silahlanma yarışı ekseninde bir döngüye dönüşmektedir. Bu karşılıklı etkileşimi ifade eden güvenlik ikilemi teorisi Soğuk Savaş döneminde akademik çalışmalarda önemli bir yer tutan kavram olmuştur.

20. yüzyılın sonlarına kadar, güvenlik çalışmaları Waltz'ın ortaya koyduğu, güvenlikleştirme ve güvenlik ikilemi yaklaşımlarıyla gelişmiş bu yapısalcı realizm çerçevesinde yürütülmüştür. Uluslararası sistemde bulunan onlarca aktörün algıları ve

⁴⁰ Herz, J. H. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, (2), 157.

davranışları önemsenmemiş, ABD ve SSCB'nin genel stratejileri üzerinden analiz yapılmıştır.

Soğuk Savaşın bitmesiyle ortaya çıkan yeni küresel sistem de iki kutuplu sistem çerçevesinde yapılan yapısal gerçekçi analizler geçerliliğini kaybetmiştir. Ayrıca, Afrika sömürgelerinin bağımsızlıklarını almaları ve SSCB'nin dağılmasıyla oluşan yeni bağımsız devletlerin dünya siyasetine eklemlenmesiyle, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısının nasıl şekilleneceği ile ilgili tahminler ve çalışmalar hız kazanmıştır.⁴¹

Bu doğrultuda birçok fikir ve teori ortaya atılmıştır. Bunların içerisinde 1992 yılında Francis Fukuyama tarafından *The End of History and the Last Man* (Tarihin Sonu) tezi, 1993 yılında Samuel Huntington tarafından *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Oluşturulması) tezi literatürde en çok tartışılan görüşler olmuştur. *Regional Security Complex Theory* (Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi) de bu minvalde ortaya çıkmış teorilerden birisidir.

2.1.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi

Sektör bağlamında güvenlik çalışmalarına önemli katkı sağlamış ve güvenliğin sektörel büyümesini tetiklemiş Barry Buzan, "*People, State and Fear*" isimli kitabında bölgesel güvenlikten bahsetmiş ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi yaklaşımını ifade etmiştir.⁴² 2003 yılında Ole Weaver ile birlikte yazdıkları "*Regions and Powers: The Structure of International Security*" isimli kitapta da, güvenlikleştirme teorisi üzerinden bu yaklaşımı geliştirerek müstakil bir teori halinde ortaya koymuşlardır.⁴³

Buzan ve Waever bölgesel güvenlik kompleksleri teorisinin inşasında hem yeni gerçekçilik (*realism*) hem de inşacılığın (*constructivism*) varsayımlarından yararlanmıştır.⁴⁴ Kendilerini yapısal gerçekçi (neorealist) olarak gören Buzan ve

⁴¹ Kaya, R. (2019). "Orta Asya 'Bölgesel Güvenlik Kompleksi' ve Şangay İşbirliği Örgütü", *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7 (Özel Sayı), 57.

⁴² Buzan, a.g.e., 1983, 105.

⁴³ Buzan, B. ve Weaver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, 40.

⁴⁴ Kaya, a.g.m., 2019, 60

Waever'e göre bölgesel güvenlik kompleksleri teorisi, yeni gerçekçiliğin temel yapısına uygun ve onu tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir. Hem açıklayıcı hem de oluşturuca bir işleve sahiptir. Yeni gerçekçilerden ayrı olarak ise küresel yapıya değil bölgesel düzeyde bir alt yapıya odaklanmaktadırlar.⁴⁵

Bölgesel Güvenlik kavramı en basit anlamıyla belirli bir coğrafi alan içerisinde bulunan birden fazla devletin davranışlarıyla biçimlenen güvenlik alanını ifade etmektedir. Bir bölge içinde bulunan ülkelerin, bölge dışındaki ülkelerden algıladıkları tehditlere kıyasla birbirlerinden algıladıkları tehditlere daha fazla odaklandığı ve ulusal güvenliklerinin birbirinden farklı değerlendirilemeyeceği varsayımı üzerine inşa edilmiştir.⁴⁶

Bu açıdan bakıldığında bölgesel güvenlik komplekslerinin tarihsel, coğrafi, yoğun etkileşimsel zemin üzerinde ortaya çıkan güvenlik ikilemleri olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Buzan ve Weaver'ın tarihsel ve sistematik yaklaşımı nedeniyle bölgesel güvenlik kompleksi, güvenlik ikilemi teorisinden farklılaşmaktadır. İki teori arasındaki temel fark aktörler arası ilişkidir. Güvenlik ikileminde aktörler uzak, bağlantısız olabilirken, bölgesel güvenlik kompleksinde coğrafi, kültürel ve tarihsel bağların bulunduğu aktörler söz konusu olmaktadır. Bu aktörler arasında görülen güvenlik odaklı rekabet, güç dengesi, işbirliği gibi faktörlerin herhangi birinin tetiklemesi durumunda bölgesel güvenlik kompleksi oluşmaktadır.⁴⁷

Buzan'a göre bölgeler coğrafi yakınlık ve birbirine benzer güvenlik algılamaları ve uygulamalarının bir güç dengesi meydana getirdiği alt sistemlerdir. Bu alt sistemler, söz-edim üzerinden ve algısal olarak oluşturulmuş suni güvenlik alanları değildir; var olan iletişim ve bağımlılığın, bölgesel güç dengelerinin bir neticesi olarak oluşmaktadır.⁴⁸

Bölgesel güvenlik komplekslerinin sınırları bölgelerden farklı olabilir. Bölgeler birçok faktör (doğal, coğrafi, kültürel, tarihsel ya da sınırsal) üzerinden şekillenirken, bölgesel güvenlik kompleksleri sadece güvenlik odaklı ilişkiler üzerinden şekillenmektedir. Bir bölgenin bölgesel güvenlik kompleksi üzerinden değerlendirile

⁴⁵ Buzan ve Waever, *a.g.e.*, 2003, 4.

⁴⁶ Buzan, *a.g.e.*, 1983, 106.

⁴⁷ Buzan, *a.g.e.*, 2007, 159.

⁴⁸ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 45.

bilinmesi için, bir grup devletin, çevresindeki güvenlik ilişkilerinden kısmen izole bir şekilde karşılıklı güvenlik bağımlılığının var olması gerekir.⁴⁹

Buzan ve Weaver'a göre uluslararası sistemde yeni çatışma ya da ittifaklar küresel, kültürel, dinsel ya da medeniyetler bağlamında yaşanan ayrımlar ekseninde değil bu alt sistemlerde yaşanan güvenlik etkileşimleri bağlamında meydana gelecektir.⁵⁰ Buzan ve Weaver, bölgelerin kendi dinamikleri olan birer alt sistem olduğu görüşünü tarihsel ve sistematik bir hareket tarzıyla geliştirmiştir.

18. yüzyıl ve 19. yüzyılda Emperyalist güçler dünyayı kendi bölgeleri olarak algılamak, Soğuk Savaş döneminde ise ABD ve SSCB etkileri altındaki ülkeleri kendi bölgesi olarak algılamış ve durumlar bağımsız bölgesel güvenlik dinamiklerinin alanını daraltmıştır.⁵¹ Dönemin süper güçleri ülkelerle olan ilişkilerini kolaylaştırmak için Ortadoğu, Afrika ve Asya bölgelerinde bazı bölgesel oluşumları teşvik etmiş, ancak bu yapıların kapsamı ve işlevselliği sınırlı kalmıştır.⁵² Bu perspektifle bakıldığında uluslararası ilişkilerde her dönem bir bölge paradigmasının bulunduğu görülmektedir. Aktörlerin güç kapasitesine ve diğer etkenlere göre bu bölge paradigması küçük bir yapıdan tüm dünyaya kadar uzanan geniş bir spektrumda konumlanmıştır.

Buzan'ın ortaya koyduğu bölgesel güvenlik kompleksi teorisine göre bir güvenlik kompleksinin oluşmasında veya bölge ülkelerinin bir güvenlik sistemini oluşturmasında etken olan faktörler şunlardır:

- Coğrafi olarak ülkelerin konumları
- Bölge devletlerinin güvenlik kapsamında karşılıklı bağımlılık seviyesi
- Bölgede devletleri arasında jeostratejik açıdan çıkar çatışması bulunması
- Bölge devletlerinin birbirlerine karşı güvenlikleştirme dinamiklerini işletmesi.

Buzan ve Weaver'a göre uluslararası sistem de görülen tek kutupluluk, iki kutupluluk ya da çok kutupluluk, alt sistemler olan bölgesel güvenlik komplekslerinde

⁴⁹ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 47.

⁵⁰ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 4.

⁵¹ Buzan and Waever, *a.g.e.*, 2003, 15.

⁵² Buzan and Waever, *a.g.e.*, 2003, 16.

de görülebilir.⁵³ Bu durum bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde yer alan aktörlerin niteliğine göre şekillenmektedir. Bölgesel güvenlik komplekslerinde 3 tip etkili aktör bulunmaktadır. Bunlardan birincisi küresel çapta etkili olan süper güçler, ikincisi birden fazla bölgede etkili olabilen büyük güçler ve üçüncüsü de sadece kendi bölgelerinde etkili olabilen bölgesel güçler.⁵⁴ Bu aktörlerden hangisinin bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde yer aldığına göre kompleksteki güç dağılımı ve niteliği şekillenmektedir. Buna göre, bölgesel güvenlik kompleksleri, standart, merkezi, büyük güç kompleksleri ve süper kompleksler olmak üzere 4 tip bölgesel kompleks ortaya çıkmaktadır.⁵⁵

- “Standart bölgesel güvenlik kompleksleri; Bölgede güç düzeyleri birbirine yakın olan aktörler bulunmaktadır. Aktörler arası güvenlik ilişkilerinde dış etkilere bağımsız şekilde bölgesel güçler arasındaki etkileşimle oluşmaktadır. Çok kutuplu bir yapısı olan bu komplekslerin kutuplarını bölgesel güçler oluşturmaktadır”.
- “Merkezi kompleksler: Bir aktörün başat güç olarak öne çıktığı ve bölgedeki diğer aktörlere tahakkümünün bulunduğu komplekslerdir. Tek kutuplu olan bu komplekste kutup güç başat aktördür. Merkezi kompleksler de kendi içlerinde 4’e ayrılmaktadır;
 - Başat gücün küresel bir süper güç olduğu kompleksler,
 - Başat gücün birden çok bölgede etkili olabilen bir büyük güç olduğu kompleksler
 - Başat gücün sadece kendi bölgesinde etkili olabilen bir bölgesel güç olduğu kompleksler
 - Kurumsal bir merkezleşmenin olduğu kompleksler”
- “Büyük güç kompleksleri: Küresel düzeyde etkili olabilen birden fazla büyük gücün dâhil olduğu iki ya da çok kutuplu bölgesel güvenlik kompleksleridir.”⁵⁶

⁵³ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 46.

⁵⁴ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 34-37.

⁵⁵ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 53-54.

⁵⁶ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 53-60.

- “Süper kompleksler: Bir süper gücün aynı anda birden çok bölgenin dinamiklerine dâhil olduğu, bu bölgeler arası güçlü güvenlik etkileşiminin ortaya çıktığı komplekslerdir. Buna ek olarak birden fazla büyük gücün etkili olduğu büyük güç komplekslerinde yaşanan değişimler neticesinde de oluşabilmektedir”.⁵⁷

Özellikle devletlerin güvenlikleştirme politikasını kullanmasıyla uluslararası ilişkilerin her konusunun güvenlik meselesi haline dönüştürmenin mümkün olabileceği bir ortamda, bir coğrafi bölgedeki devletlerin çıkar sağlamak ve ya var olan çıkarlarını sürdürmek maksadıyla birbirlerine karşı yoğun olarak bu yola başvurmaları olasılığı yüksek bir ihtimaldir. Böylece genel olarak yoğunlaşmış güvenlik ikilemlerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Dolayısıyla tarihsel, kültürel ve coğrafi ilişkiler çerçevesinde bir alt sistem olarak ele alınabilecek bölgelerde ise bölgesel güvenlik kompleksine neden olacaktır.

Çatışma ve uzlaşma ekseninde süreklilik arz eden bu komplekslerde, çatışma evresinden uzlaşma evresine geçiş ise ancak bütün bölge ülkelerinin kapsandığı bölgesel işbirliği ile mümkün olmaktadır. Bölge ülkelerinin birisinin dahi dâhil olmadığı bir işbirliği modeli, bölgedeki güç dengesini bozacak, bu sebeple de bölge güvenlik ikilemi ortaya çıkartarak kompleksten çıkışa engel olacaktır.⁵⁸

Temel hatlarıyla değindiğimiz, Buzan ve Weaver’ın geliştirip bir kurumsal çerçeveye meydana getirdiği bölgesel güvenlik kompleksleri teorisi Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir işlev görmüştür. Bunda Buzan ve Weaver’ın yapısal gerçekçilik anlayışına sahip olmasının payı büyük olmuştur. Bu nedenle teoride, hem gerçekçilik hem inşaacılık ekollerinin izlerini görmek mümkündür.

Hem gerçekçilik hem inşaacılık ekollerinin temel varsayımları üzerinden geliştirilmesi de teoriye hem açıklayıcı hem oluşturu bir nitelik kazandırmıştır. Bölgesel güvenlik kompleksleri teorisi, bir alt sistem özelliği taşıyan coğrafi bölgeleri tespit etmede, bu bölgelerdeki aktör davranışları ve aktörler arasında oluşan güvenlik etkileşimini açıklamada kullanılabilecek teorik bir model olarak ön plana çıkmıştır.

⁵⁷ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 60-61.

⁵⁸ Buzan & Waever, *a.g.e.*, 2003, 60-67

2.2. Savaşların Dönüşümü ve Hibrit Savaş Kuramı

2.2.1. Savaş Kavramı ve Gelişimi

Bugün savaş olgusunu ifade etmek için kullanılan kelimeler etimolojik olarak incelendiğinde bir bütünlük arz etmemektedir. İngilizcede kullanılan *war* kelimesinin eski İngiliz dilindeki *wyrre* kelimesinden geldiği, buraya da Frankça 'da kullanılan *werra* ile eski Almancada kullanılan *werran* ve *wervirren* kelimelerinden geçtiği görülmektedir.⁵⁹ Ancak hem Almancada hem İngilizcede farklı farklı kelimelerle de ifade edilmiştir. Diğer taraftan savaşı ifade etmek için İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve Portekizcede *guerra* kelimesi yer alırken, bu dillerin atası olan Latince'de ise *bellum* kelimesi kullanılmıştır.⁶⁰

Etimolojik açıdan kökenleri bir bütünlük göstermemesine rağmen, savaş olgusal olarak tarih öncesi çağlara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Savaş olgusu, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Bilinen insanlık tarihi boyunca savaşın olmadığı barış dönemlerinin toplamının sadece 300 yıl olarak tespit edilmesi bunun bir ispatı niteliğindedir.⁶¹ Yapılan araştırmalar Avrupa, Yakındoğu ve Amerika da on binlerce yıl öncesinde bile insanların örgütlenmiş bir şekilde birbirleriyle savaştığını göstermektedir.⁶² Günümüze kadar geçen sürede krallar, hanedanlar, uluslar, bloklar, paktlar ve devletler arasında yapılan savaşların sayısının yaklaşık 14.000 civarında olduğunu tahmin edilmektedir.⁶³ Olgusal olarak tarihi bu kadar eski dönemlere dayanan savaşa dair kavramsal ve kuramsal tartışmaların ilk izleri ise M.Ö. 5. Yüzyıldan itibaren görülmektedir.⁶⁴

M.Ö. 500'lü yıllarda Çinli komutan Sun Tzu “兵法” (Savaş Sanatı) isimli kitabında savaşa dair; savaşın planlaması, maliyeti, genel stratejisi ile ordunun

⁵⁹ Internet: “war”, Online Etymology Dictionary (Web: <https://www.etymonline.com/word/war> , Erişim: 18.10.2021)

⁶⁰ Internet: “guerra”, Online Etymology Dictionary (Web: <https://www.etymonline.com/word/war> , Erişim: 18.10.2021)

⁶¹ Beer, Francis A. (1981) “*Peace Against War*”, San Francisco, W. H. Freeman, 20

⁶² Keeley, Lawrence H. (1996), *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*, Oxford University Press, 36.

⁶³ Daver, B.(1991). “Savaş ve Barış Üzerine”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(10) ,181-187.

⁶⁴ Sokullu, E.C. (2019). “Savaş Türleri”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, (22), DOI:10.13140/RG.2.2.31310.41283

konumlandırılması, taktiksel manevralar ve orduların sevk ve idaresini içeren detaylı bir çalışma gerçekleştirmiştir.⁶⁵ Sun Tzu, savaşı hayatta kalma ile yok olma arasındaki bir alan olarak değerlendirmiştir.⁶⁶ Daha eski tarihli başka metinlerde savaşa dair yazılar bulunmakla birlikte, savaşın kuramsal çerçevesini detaylı bir şekilde incelediği için Sun Tzu ve Savaş Sanatı isimli eserini savaş çalışmalarının miladı olarak nitelendirmek mümkündür.

Antik Yunan'ın en ünlü isimlerinden biri olan filozof Platon, site devletleri arasında yaşanan savaşları ele alırken bir takım kriterler ortaya koymuştur. Platon, savaşta temel amacın barışa ulaşmak olması gerektiğini ve bu nedenle de şiddetin sınırlı tutulması gerektiğini savunmuştur.⁶⁷ Ayrıca savaşlarda savaşan ve sivil ayırımına dair yapılan değerlendirmelerin ilki sayılabilecek suçlu-masum ayırımını ortaya koymuştur.⁶⁸

Antik Yunanistan'da yaşamış tarihçi Thucydides de, Peloponnes Savaş Tarihi isimli eserinde Sparta ve Athena arasında yaşanan savaşlara değinerek, birinci kitabın ikinci kısmında savaşa dair temel fikirlerini ve düşüncelerini ortaya koymuştur.⁶⁹ Ancak Thucydides eserinde savaş çalışmalarına kavramsal veya kuramsal bir katkı sağlamamış, savaş giden süreci, nedenleri ve sonucu incelemiştir. Ünlü tarihçiler Homeros ve Ksefon da Thucydides gibi eserlerinde savaşı işlemişler, ancak bir tanımlama ya da bir kuram oluşturmaktan ziyade savaş olgusunun hikâyeleştirilmiş bir anlatımını benimsemişlerdir.

Savaş kavramı üzere yapılan çalışmalarda Orta Çağ boyunca başat olan faktör din olgusu olmuştur. St. Aurelius Augustinus (Augustine of Hippo), *De Civitate Dei* (Tanrı Devleti Üzerine) isimli çalışmasında savaşların meşruluğu ve Hristiyanların savaşmalarının haklı sayılabilmesi için, savaşlarda haklı neden, meşru otorite ve iyi niyet koşullarının yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁰ St. Augustinus tarafından belirtilen bu koşullarla birlikte savaş çalışmalarında Haklı Savaş Teorisi olarak bilinen

⁶⁵ Sun Tzu.(2014). *Savaş sanatı*,(Çev. Pulat Otkan - Giray Fidan). İş Bankası Kültür Yayınları - Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, 38.

⁶⁶ Sun Tzu, *a.g.e.*, 2014, 39.

⁶⁷ Bainton, Roland H.(1960). *Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-evaluation*, New York, Abingdon Press, 37.

⁶⁸ Bainton, *a.g.e.* , 1960, 37.

⁶⁹ İnternet: Thucydides, *History Of The Peloponnesian War*, 2. (Web: <https://www.loebclassics.com/view/LCL109/1920/volume.xml>, Erişim tarihi:18.08.2022).

⁷⁰ Ereker, F. A. (2004). "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, 1(3), 1-3.

bir kuramsam çerçeve ortaya çıkmıştır. Bu kuram doğrultusunda savaşlar *Jus ad bellum* ve *Jus in bello* olarak 2 boyutta ele alınmaya başlanmıştır.⁷¹ *Jus ad bellum*; savaşa başvurmayı, *Jus in bello*; savaşı uygulamayı konu edinmiştir. Haklı Savaş Teorisi ilk başlarda *Jus ad bellum* üzerinden ortaya çıkmış, daha sonraki Hristiyan düşünürlerin katkılarıyla *Jus in bello* gelişmeye başlamıştır. Bu çerçevede öne çıkan bir isim ise 13.yüzyılda Avrupa’da yaşamış ve Katolik Hristiyanlıkta Aziz kabul edilen Romalı Tommaso d'Aquino olmuştur. Aquino, *Jus ad bellum* alanında öncülleri gibi haklı neden, meşru otorite ve iyi niyet koşullarını savunmuştur.⁷² Ancak *Jus ad bellum*’dan ziyade *Jus in bello* boyutuyla ilgilenmiştir. Aquino ve ardıllarının çalışmalarıyla birlikte *Jus in bello* ilkesi kuramsallaşmıştır. Haklı Savaş doktrini 15. Yüzyıldan itibaren Vitoria, Suarez, Hugo Grotius, Machievelli, Hobes, Kant gibi seküler düşünürlerin katkılarıyla da uluslararası hukukta yer almaya başlamıştır.

Siyaset Biliminin önemli isimlerinden biri olarak görülen Niccolo Machiavelli yazdığı *De Principatibus* (Prenslikler Hakkında) ve *Dell'arte della guerra* (Askerlik Sanatı) isimli eserlerinde liderliği, orduların teşkilatlanması, savaşı ve stratejileri ele almış, *La Mandragola* (Mandrake) isimli skesinde de bunları işlemiştir. Machiavelli, savaşı şiddet ve saldırganlık gibi durumlardan ayırt etmektedir; savaşı, siyasi oluşumların ordularının karşılaşmasını içeren özel politik bir olgu olarak görmektedir.⁷³ Machiavelli’ye göre savaş keyfi bir saldırganlık ya da insanın şiddete meyilli doğasının bir tezahürü olmaktan çok siyasi karar alma mekanizmalarının, siyasi birliklerini doğru ve etkin bir şekilde eyleme geçirilmesidir.⁷⁴ Savaş sanatından nefret duygusu yıkıma götüren bir adım iken, bu sanatın mükemmelen icrası da iktidara yükselmenin yoludur.⁷⁵

Savaş olgusunda çalışmaları olan önemli düşünülerden birisi de Prusyalı General Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz olmuştur. Günümüz savaş anlayışında dahi düşüncelerinin ve çalışmalarının izlerini gördüğümüz Clausewitz, savaş literatüründe bir başyapıt olarak değerlendirilen *Vom Kriage* (Savaş Üzerine) isimli çalışmasında

⁷¹ Ereker, a.g.m., 2004, 4.

⁷² Aquinas, St. T.(1947), The Summa Theologica, B. Bros (edition), *Fathers of the English Dominican Province*, New York, 40

⁷³ Kardeş, M. E.(2017). “Machiavelli: Barışı Sevmek ve Savaşmayı Bilmek”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (24), 340.

⁷⁴ Kardeş, a.g.m., 2017, 340.

⁷⁵ Machiavelli, N. (1997). *Hükümdar, Prens.* (Çev. A. Tathier). İstanbul: Göçebe, 81.

savaşı diplomasinin bir uzantısı olarak nitelendirmiştir.⁷⁶ Eylem, amaç ve güç kavramları üzerinden de savaş tanımlamanın çerçevesini oluşturmuştur.⁷⁷ Clausewitz'e göre savaşta amaç kavramı siyasi hedefleri ifade ederken, güç kavramı da askeri kuvvetleri, yüzölçümünü, nüfusu ve müttefikleri ifade etmektedir.⁷⁸ Eylem ise belirlenen siyasi amaca ulaşmada gücün kullanılması sürecidir. Bu sürecin tek aracı da teşkilatlanmış kuvvetlerin karşı karşıya geldiği ve birbirini yok etmeye odaklandığı muharebelerdir.

Clausewitz, savaş çalışmalarında *friction* (sürtünme), *fog of war* (savaşın sisi), ve *trinity* (üçleme) kavramlarını ortaya koymuş ve savaş kuramını bu kavramlar çerçevesinde geliştirmiştir.⁷⁹ Savaşların ani olarak birden bire oluşmadığının belirli olayların ve gerilimlerin sonucu olarak oluştuğunu düşünen Clausewitz, bu düşüncelerini sürtünme kavramı üzerinden açıklamaktadır. Savaşın sisi ile kastettiği ise savaşın başlamasından bitişine kadar yaşanan süreçteki değişkenlik ve bu sürece hâkim olan belirsizliklerdir. Üçleme kavramı ise kör şiddet, ihtimaller ve siyasi araç etkileşimini ifade etmektedir.⁸⁰ Kör şiddet daha çok toplumu, ihtimal hesapları ve tesadüfler orduyu ve siyasi araç kimliği de hükümeti alakadar eden hususlar olarak öne çıkmaktadır ve bu üçleme de savaşın kaderini belirlemektedir.⁸¹

Clausewitz savaş, bir isteği düşmana kabul ettirme amacı, bu amacı gerçekleştirebilecek güç kapasitesi ve şiddet içeren bir eylem sonucu ortaya çıkan; devletin isteklerini düşman devlete askeri güç kullanarak zorla kabul ettirmesi olarak tanımlamıştır.⁸² Bir başka ifade ile Clausewitz'in savaş anlayışı, geniş bir düello sahasında düşmanı yenmek için kuvvet kullanma eylemidir.⁸³ Clausewitz'e göre, özellikle modern toplumlar arasındaki savaşlar tamamen politika ile ilişkili bir süreçtir.⁸⁴ Savaşlar, politik bir durum sebebiyle başlatılır, politik bir ortamda sürer ve politik bir nedenle de sona erdirilir.⁸⁵ Savaşlar birdenbire ortaya çıkarak etkileri hızlıca

⁷⁶ Clausewitz, C.V.(1976), *On War*, Michael Howard-Peter Paret, Princeton University Press, 80-82

⁷⁷ Clausewitz, *a.g.e.*, 1976, 80-82.

⁷⁸ Clausewitz, *a.g.e.*, 1976, 35.

⁷⁹ Yalçinkaya, H, (2019), "Savaşın Değişimi ve Kuramsal Tartışmalar", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.46, Uluslararası İlişkiler Konseyi, 2.

⁸⁰ Clausewitz, *a.g.e.*, 1976, 55.

⁸¹ Çakırca, B. (2019). "Savaşı Siyaset ile Okumak: Clausewitz Paradigması Ne Söyler?" . *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15 (56) , 83-100.

⁸² Clausewitz, *a.g.e.*, 1976, 75.

⁸³ Çakırca, a.g.m. 2019, 87.

⁸⁴ Clausewitz, *a.g.e.*, 1976, 215.

⁸⁵ Clausewitz, *a.g.e.*, 1976, 215.

kendini gösterecek şekilde aniden meydana gelen bir niteliğe sahip değildir.⁸⁶ Maddi durumlara ek olarak manevi boyutu da olan, birikmiş birtakım olaylar ve olgular sonucu oluşmuş bir politik niyetin ürünüdür.

Savaş kavramı üzerine çalışan düşünürler ve görüşleri değindiklerimizle sınırlı değildir. Bu çerçevede yer verilebilecek olan binlerce düşünür ve farklı görüşler bulunmaktadır. Dönemsel olarak felsefi, siyasi, hukuki, sosyolojik, askerî vb. ayrı bakış açılarına göre çok çeşitli biçimlerde betimlenen savaş kavramı üzerinde uzlaşılmış bir tanım ise henüz bulunmamaktadır.⁸⁷

Günümüzde savaş tanımlayan yaklaşımlara baktığımızda temel olarak 4 unsur ön plana çıkmaktadır; fail, eylem, kuvvet kullanımı, hukuki durum.⁸⁸ Bu unsurlardan en çok tartışılanının ise faildir. Savaş tanımlamada ve kurumsal çerçevesini oluşturmada ortaya çıkan değişik yaklaşımların, savaşın failine dair görüş ayrılıklarından çıkan farklılaşmanın bir sonucu olduğu görülmektedir. Geleneksel savaş çalışmalarında bir çatışmanın savaş olması için devletlerarasında olması gerekmektedir. Bu geleneksel yaklaşıma ek olarak en az bir tarafın devlet olduğu çatışmaları savaş olarak kabul edildiği yaklaşımlar ile devlet dışı siyasal aktörler arasındaki çatışmaları da savaş olarak değerlendiren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Ancak nasıl tanımlanırsa tanımlansın savaşın şiddet içeren bir eylem olduğu ve günümüz koşullarında hukuksal sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür.

Bu çerçevede en genel anlamda savaşları tanımlamak gerekirse; geleneksel açıdan “devletler veya devlet grupları tarafından, millî güç unsurlarının hepsinin veya bir kısmının kullanılması suretiyle gerçekleştirilen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen, kuvvet kullanılmasını içeren, düşmanca niyet ve/veya eylem”⁸⁹ olarak tasvir etmek mümkündür. Savaşın failinin devlet dışı aktörler de olabileceği görüşü açısından da “savaş, uluslararası sistemde şiddet kullanma ya da silahlı kuvvet kullanma kapasitesine sahip devletler ve devlet dışı siyasal aktörler arasında

⁸⁶ Çakırca, a.g.m. 2019, 87-88.

⁸⁷ Varlık, A. B. (2013). “Varlık Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”, *Avrasya Terim Dergisi*, 1 (2), 116.

⁸⁸ Varlık, a.g.m., 2013, 117-118.

⁸⁹ Varlık, a.g.m., 2013, 119.

gerçekleşen, büyük ölçekli fiziksel şiddet içeren çatışma ya da çarpışmalar” olarak açıklanmaktadır.⁹⁰

2.2.2. Savaş Sınıflandırmaları

Günümüzde savaş ve barış çalışmaları yapan çok sayıda kurum, kuruluş bulunmaktadır. Bunlar içerisinde 1959’da yılında Norveç’te kurulmuş olan Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü (*Peace Research Institute Oslo –PRIO*) ve İsveç’te bulunan Uppsala Çatışma Verileri Programı (*Uppsala Conflict Data Program –UCDP*) önemli bir yer tutmaktadır. Bu alandaki en kapsamlı veri tabanı ise PRIO ve UCDP tarafından ortaklaşa geliştirdikleri Silahlı Çatışmalar Veri tabanı (*Armed Conflicts Database*) ile ortaya çıkmıştır. Bu ve bunun gibi veri tabanları incelendiğinde savaşların ayrımında, yöntem, araç, hedef, kapsam ve benzeri nitel ya da nicel kriterler temel alınarak çok sayıda tasnifleme yapıldığı görülmektedir.

Bu doğrultuda savaşları analiz düzeylerine, kullanılan askeri unsurlara, amaçlarına, taraflarına, boyutuna ve diğer birçok unsura göre farklı türlere ayırtmak mümkündür. Mevcut savaş ve barış çalışmaları literatürü incelendiğinde en sık karşılaşılan sınıflandırmaların “analiz birimlerine göre”, “kullanılan unsurlara göre”, “kapsamına göre” ve “nesillere göre” yapılan sınıflandırma olduğu görülmektedir.

Analiz birimlerine göre savaş sınıflandırmalarının belirleyici faktörü savaşın tarafları olmaktadır. Bu çerçevede savaşlar, iç savaş, devletlerarası savaş ve sistem savaşı olarak sınıflandırılmaktadır.

İç savaş (veya sivil savaş) en genel anlamıyla bir ülke sınırları içinde ortaya çıkan, süreklilik arz eden, silahlandırılmış düzenli askeri kuvvetleri üzerinden organize bir şekilde yürütülen geniş çaplı çatışmalardır. Uluslararası katılım olsun ya da olmasın devletin sınırları içindeki grupların birbirine karşı yürüttükleri savaş bir iç savaştır.⁹¹ Bu tip savaşlarda etnisite ve dinsel zemin bulunmaktadır. Devlet otoritesinin kontrol eden grubun diğer gruplar üzerinde katı bir tahakküm oluşturmamasının sürdürülememesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Otonom hakları bulunmayan diğer

⁹⁰ Sokullu, E.C. (2019). “Savaş Türleri”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, Uluslararası İlişkiler Konseyi, 22, 3.

⁹¹ Sokullu, a.g.m., 2019, 4.

grupların mevcut devlet yapılanmasını ortadan kaldırıp, teknik veya doğal kaynakların kontrolünü ele geçirdikten sonra tüm ülkenin yönetimine geçmek ya da kendi kontrolünde bulunan alanda özerk yönetim tesis etmek amacıyla hareket etmesi sonucunda bir iş savaş ortamı oluşmaktadır.

Devletlerarası savaş, tarihsel süreçte en çok görülen savaşan tarafların devlet olduğu klasik savaşları nitelemektedir.

Sistem savaşı (veya hegemonik savaş) mevcut devletleri kontrol edebilecek bir süper devlet kurmayı amaçlayan, coğrafi sınırları dünyanın geneli olabilecek kadar geniş olan bir ya da bir kaç büyük gücün diğer aktörlere ve birbirlerine karşı yürüttüğü savaş türüdür.⁹² Roma İmparatorluğu'nun, Moğol İmparatorluğu'nun kuruluş savaşları ile Napolyon Savaşları ve Almanların "*Drittes Reich*" olarak adlandırdığı Hitlerin savaşları bu tür savaşlara örnektir. Sistem savaşlarının en iyi örneği 1945-1990 yıllarını kapsayan Soğuk Savaş olmuştur. Bu dönemde SSCB ve ABD hem birbirlerine karşı hem de kontrol ettiği alanı genişletmek amacıyla diğer devletlere karşı bir mücadele içerisine girmiş ve bu mücadele SSCB'nin dağılması ve ABD'nin dünyanın süper gücü olarak konumlanmasıyla bitmiştir.

Kullanılan askeri unsurlara göre savaşlar 3 ana kategoride incelenmektedir. Bunlar; konvansiyonel savaş, kitle imha savaşları ve asimetrik savaş olarak adlandırılan savaşlardır.

Konvansiyonel savaşlar, tarafların devlet olduğu ve birbirlerine karşı klasik askeri güç unsurlarını (kara, deniz, hava kuvvetleri) kullandıkları savaş türüdür. Savaşan tarafların hedefi düşmanın askeri unsurlarıdır. Bu savaş türünde düşman kuvvetleriyle yakın ve sıcak temas kurarak savaşıldığı için mühimmat kaybı yüksek olurken verilecek can kayıplarının da yüksek seviyelerde olma riski ortaya çıkmaktadır.⁹³

Kitle imha savaşları, konvansiyonel savaşlara ek olarak biyolojik, kimyasal ve nükleer silahların kullanıldığı savaşları ifade etmektedir. Konvansiyonel olmayan savaş olarak da nitelenen bu savaş türünde kullanılan silahların yapısından dolayı çok sayıda sivil kayıp yaşanabilmektedir. Biyolojik ve kimyasal silahlar kullanıldığı

⁹² Sokullu, a.g.m., 2019, 5.

⁹³ Sokullu, E.C. (2014). "Transatlantic Public Opinion on War: Kosovo, Afghanistan and Iraq", Saarbrücken: LAP Lambert Verlag. 4.

alandaki insan popölasyonu yok ederken sınırlı bir ekolojik hasara yol açmakta ve bu etki belirli bir zaman sonra kaybolmaktadır. Nükleer silahlar ise kullanıldığı alanın merkezinde canlı-cansız tüm varlığı yok etmektedir. Ortaya çıkan radyoaktif serpintinler ise uzun yıllar etkisini sürdürmektedir.

Asimetrik savaş ise taraflar arasında sahip olunan ekonomik, teknolojik ve askeri kapasitenin büyük bir orantısızlık gösterdiği savaşları değerlendirmek için kullanılmaktadır. ABD'nin Afganistan ve Vietnam ile olan savaşı bu minvalde ele alınabilecek savaşlara örnek teşkil etmektedir. Bu savaş türünde zayıf olan tarafın ekonomik, teknolojik ve askeri zayıflı güçlü olan tarafa yönelik terörist taktiklerin, adam kaçırma, intihar bombalamaları, gerilla savaşı gibi taktiklerin yoğun olarak kullanılması sonucunu doğurmaktadır.⁹⁴ Yaşanan savaş güçlü olan taraf açısından hayati öneme sahip değilken, zayıf olan taraf açısından bir varlığını sürdürme durumu bir hayat memet meselesi olmaktadır.⁹⁵ Bu tür savaşlarda zayıf olanın savaş motivasyonu daha

Kapsamına göre savaşlar temelde iki ana başlıkta toplanmaktadır. Bu iki ana başlık sınırlı savaşlar ve topyekûn savaşlar olarak tanımlanmıştır. Savaşın amacı ve alan büyüklüğü ile ayrılan askeri ekonomik kaynak büyüklüğü üzerinde savaşın sınırlı mı yoksa topyekûn bir savaş olduğu belirlenmektedir.

Sınırlı savaşlar amacı ve kapsamı açısından kısa süreli ve dar bir çerçevede yürütölen savaşlardır. Düşmanın ülkesini uzun süre işgal etmek ya da o ülkede düzen kurmak hedefiyle uzun süreli operasyonlar yürütölmez.⁹⁶ Bu savaş türünde düşmanın askeri, ekonomik, toplumsal kaynaklarının topyekûn yıkım hedeflenmez. Bu savaş türünü gelişimi nükleer silahların yayılmasıyla paralellik göstermektedir. Nükleer silahların yıkıcı etkileri, savaşların amacını ve alanını kısıtlama zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.⁹⁷

Topyekûn savaş bir devletin düşman devleti tamamen yenmek amacıyla başlattığı tüm kaynaklarını bu amaca yönelik olarak kullandığı savaş türüdür.

⁹⁴ Sokullu, a.g.m., 2019, 6.

⁹⁵ Andrew Mack, A. (1975). "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict". *World Politics*, 27(2) 185.

⁹⁶ Sokullu, a.g.m., 2019, 5.

⁹⁷ Singh, J. (2000). "Dynamics of limited war", *Strategic Analysis*, 24 (7), 1206.. DOI: 10.1080/09700160008455282

Topyekûn savaşın en önemli farkı da tüm kaynakların seferber edilmesidir. Savaşa giren tüm üretimini ve insan kaynağını salt savaş amacı doğrultusunda seferber eder ve örgütlenmede en üst aşamayı uygulamaya koyar.⁹⁸ Bu savaş türünde düşman devletin ordusunun tamamen imha edilmesi, başkentin işgal edilerek kurumlarının zapt edilmesi ve nihayetinde liderinin ölü ya da diri ele geçirilmesi suretiyle fiziki ve psikolojik çerçevede düşmanın tamamen yenilmesi hedefi gözetilmektedir. Topyekûn savaşlar yüksek miktarlarda mühimmat kullanılarak ülke çapında saldırılarla gerçekleşen savaşlar olduğu için çan kaybı ve maddi kayıplar hat safhada olmaktadır.⁹⁹

Savaşların tasnif edilmesinde kullanılan bir diğer yöntem de savaşları nesiller olarak nitelemektir. Bu yönetime göre kullanılan teknoloji ve savaş stratejileri temel alınmaktadır. Savaş esnasında kullanılan yöntemler ve araçlara bakılarak savaşlar belirli dönemler ayrılmaktadır. Bunun sonucunda savaşlar 4 nesil olarak ele alınmaktadır.

Birinci nesil savaşlar, 1648 – 1860 arası yıllarda meydana gelen, yivsiz namlulu (önden doldurulmalı) eski tip tüfeklerle donatılan çok sayıda askerin savaşa alanında hat ve sütun oluşturma taktiği ile savaştığı savaşları nitelemek için kullanılmıştır.¹⁰⁰ Bu tür savaşlarda teknoloji çok kısıtlı bir oynamıştır. Birinci nesil savaşlar askeri kültürün tesis edildiği savaşlar olmuştur. Rütbe ayrımı, üniforma, selamlama gibi pek çok bu dönemde gerçekleşen savaşlar esnasında askeri müktesebata kazandırılmış düzenlemeler olmuştur.¹⁰¹ Birinci nesil savaşlardaki istihbarat anlayışı ise ajan ve casus kullanarak elde edilen insan kaynaklı istihbarat olmuştur.¹⁰²

İkinci nesil savaşlar ise yivli tüfeklerin ve makinalı otomatik tüfeklerin icadıyla başlayan bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönem Napolyon Savaşları ile gelişmeye başlamış ve I.DS sırasında Fransız ordusunun uygulamalarıyla ortaya çıkmış savaş

⁹⁸ Embel, E. (2016). “Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4 (1) , 155.

⁹⁹ Sokullu, a.g.m., 2019, 5.

¹⁰⁰ Lind, W.S. (2004). “Understanding Fourth Generation War”, *Military Review*, 12

¹⁰¹ İnternet: Lind, W S., Schmitt , J.F. and Wilson, G. I. (1994). “Fourth Generation Warfare: Another Look”, *Marine Corps Gazette*, 35. (Web:<https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/4Th%20GENERATION%20WARFARE%20ANOTHER%20LOOK.pdf> Erişim tarihi: 14.07.2021)

¹⁰² Karasoy H. A. (2022). “Yeni nesil savaş ve siber istihbarat”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 223-240. DOI: 10.28956/gbd.1015517 227

türüdür.¹⁰³ Çok sayıda top bataryalarının düşmanın askeri gücünü kitlesel ateş gücü ile imha edip alana girmesinin benimsediği bu savaşların özü taktik ve hareket kabiliyeti olmuştur.¹⁰⁴ Taktik ve hareket kabiliyetini arttırma çabası, askeri birliklerin savaş alanında topçu, piyade, süvari, ikmal ve benzeri birimlere bölünmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁵ İkinci nesil savaşlarda ön planda olan taktik ve hareket üstünlüğü nedeniyle orduların sevk ve idaresi önem kazanmıştır. Ordu hiyerarşisi içerisinde kullanılan inisiyatifin düzeyi giderek azalırken, komutana itaat düzeyi giderek artmış ve askeri disiplin kültürü keskinleşmeye başlamıştır.¹⁰⁶

Üçüncü nesil savaşlar Alman ordusunun I. DS ve II. DS sırasında savaş alanında hayata geçirdiği uygulamalar ile ortaya çıkmıştır. İkinci nesilden farklı olarak kitlesel ateş gücü ile tahribat verdirmek yerine hızlı hareket edip baskın olmak üzerine kurulmuştur. Saldırı durumunda fiziksel kayıp verdirmenin yanı sıra psikolojik olarak “kaybediyoruz” hissini verdirmeyi de hedeflenmiştir. Askeri birlikler düzenleyecekleri saldırılarda ilk olarak düşman kuvvetlerinin hâkim olduğu alana ana birlikleri hareket ettirmeden birkaç birlik ile sızma gerçekleştirmekte, düşman birliklerin arkasından saldırarak panikletip ileri gitmelerine neden olmakta ve mevzide bulunan birliklerine doğru panikle gelen düşman kuvvetlerini imha etme hedefini benimsemektedir. Savunma durumunda ise düşman birliklerinin saldırmasını beklemek, yakınlaştıklarında birliğin gerisindeki kuvvetlerle bağlantısı kesip birliği çaresiz bırakmak ve sonunda da imha etmek hedeflenmektedir.¹⁰⁷ İster saldırı ister savunma savaşı olsun üçüncü nesil savaş olarak sınıflandırılan bu tür savaşlarda hızlı olmanın ve tuzak stratejisinin sağlayacağı “psikolojik üstünlük” savaşın kilit faktörü olarak değerlendirilmektedir.

¹⁰³ Internet: Lind, W S., Nightengale, K. Schmitt, J. F., Sutton J.W. ve Wilson, G. I. (1989). “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation”. *Marine Corps Gazette*, 23. (Web: https://www.academia.edu/7964013/The_Changing_Face_of_War_Into_the_Fourth_Generation Erişim tarihi: 12.04.2021)

¹⁰⁴ Lind ve diğerleri, a.g.m., 1989, 24.

¹⁰⁵ Hammes, T. X. (2006). “War Evolves Into The Fourth Generation”, *Contemporary Security Policy*, 26(2), 193.

¹⁰⁶ Lind, a.g.m., 2004, 12.

¹⁰⁷ Glantz, David (2010). *Barbarossa Derailed: The Battle for Smolensk, 10 July – 10 September 1941: The German Advance to Smolensk, the Encirclement Battle and the First and Second Soviet Counter-Offensives, 10 July – 24 August 1941*, Helion & Company, 14.

	Dönemi	Baskın Unsur
1. Nesil	1648-1913	İnsan gücü
2. Nesil	1914-1938	Ateş Gücü
3. Nesil	2.ci Dünya Savaşı Yılları (1939 - 1945)	Taktik ve Hareket Kabiliyeti
4. Nesil	1945-Günümüz	Hibrit Savaş Araçları Vekil Aktörler Taşeron Örgütler

Tablo 2.1. Nesillere göre savaşın dönemleri ve baskın unsurları.

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Dördüncü nesil savaşlar ise günümüz dünyasının savaşlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Dördüncü nesil savaş kavramını geliştiren William F. Lind dördüncü nesil savaşı, “*savaş ve barış evrelerinin bulanıklaştığı, savaşın muharebe alanı dışına çıkartıldığı, sivil ve askerler ayrımının ortadan kalktığı, asimetrik özellikleri de içerisinde barındıran askeri, yarı askeri ve bazen de sivil unsurlarla vuku bulan çatışmalar bütünü.*”. şekilde tanımlamaktadır.¹⁰⁸ Bu alanda çalışmaları bulunan Thomas X. Hammes’da dördüncü nesil savaşları tarif ederken Lind ile benzer şeyleri söylemiş ek olarak da bu tür savaşların gerilla harekâtı ve terörizm unsurlarını da barındırdığını da ifa etmiştir.¹⁰⁹

Bu iki tanımlamadan yola çıkarak ve yapılmış çalışmaları göz önüne alarak dördüncü nesil savaşların diğer nesillerin devamı olsa da önemli ayırt edici özellikleri ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. Bu nesilde savaşın tek aktörü devlet değildir: devlet dışı aktörler de savaşın bir tarafıdır, ¹¹⁰ savaşlarda cephe kavramı ve ya muharebe alanı kavramı kaybolmuş ve sivil-asker ayrımı zorlaşmıştır. ¹¹¹ Savaşlar, sadece askeri araçlarla değil politik, ekonomik ve sosyal olmak üzere mevcut tüm araçları kullanılmasıyla yürütülmektedir.¹¹² Ekonomi alanı bir tür savaş alanı olmaktadır ve finansal sistemin manipüle edilmesiyle hedef devletin topluma baskı uygulanması söz konusudur.¹¹³

¹⁰⁸ Lind, a.g.m., 1989, 26.

¹⁰⁹ Hammes, a.g.m., 2004, 209.

¹¹⁰ Junio, a.g.m., 2009, 256.

¹¹¹ Hammes, a.g.m., 2004, 209.

¹¹² Junio, T. J. (2009). Military History and Fourth Generation Warfare. Journal of Strategic Studies, 32(2), 257.

¹¹³ Resperger, I. (2016). “Hybrid Warfare or the Ever Changing Face of War”. *Defence Review*, 144 (Special Issue), 75.

Ayrıca dördüncü Nesil Savaş'ın ana doktrinlerinden birisi de savaşı kendi topraklarından uzak tutmaktır. Bu nesil savaşlarda enformasyon bombardımanı ile bilgi kirliliği, bilgi kirliliği ile de zihin karışıklığı oluşturmaya yönelik yönlendirme üzerine odaklanılmaktadır.¹¹⁴ Bu suretle ideolojik olarak kutuplaştırma ve parçalanmayı tetikleyerek kendi askeri kaynaklarını kullanmadan ve savaşın bir tarafı olmadan düşman ülkenin kendi iç dinamiklerinin birbiri ile çatışır hale gelmesine zemin teşkil edecek bir çatışma ortamı oluşturulmaktadır.¹¹⁵

Hedef ülkeyle yeni bir savaşın çıkmasını önlemek için, sadece devleti değil toplumu da çökertmek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda medya ve bilgi üretme/yayma yapıları kontrol altına alarak ve gelenek, görenek, din gibi milli ve manevi değerlere yönelik sistematik saldırılar düzenleyerek ve hedef ülkenin toplumsal yapısında çözülme amaçlanmaktadır

2.2.3. Hibrit Savaş Konsepti

Hibrit kavramının kökeni Latince “*Hybrida*” kelimesine dayanmaktadır. İngilizceye “*Hybrid*” Fransızcaya da “*Hybride*” olarak geçen kavram bu dillerde “iki farklı maddenin birleşiminden oluşan madde”¹¹⁶ anlamında kullanılmaktadır. Türkçeye de “hibrit” olarak aktarılan kavram “*melez*”, “*karışık*”, “*karma*” anlamlarını ifade etmek için kullanılmaktadır.¹¹⁷ Savaş kavramı ise en yaygın olarak “*güç kullanarak, düşmanı irademizi kabule zorlamak*” anlamını ifade etmektedir.¹¹⁸ Savaş, kendisinden önceki ve sonraki siyasi süreçten farklı ve bağımsız bir olgu olarak değil, tüm diplomatik yollar tükendiğinde nihai sorun çözme vasıtası olarak görülmektedir.¹¹⁹ Bir başka ifadeyle Carl Von Clausewitz'in “Savaş Üzerine” adlı eserinde de dediği gibi savaş, siyasetin farklı araçlarla devam ettirilmesidir.¹²⁰

¹¹⁴ İnternet: Boyd, J. R. (1996). The essence of winning and losing. (Unpublished briefing). (web: <http://dnipogo.org/john-r-boyd/> .Erişim tarihi:15.8.2019)

¹¹⁵ Colonel Pat Phelan (2011) Fourth Generation Warfare and its Challenges for the Military and Society, Defence Studies, 11(1), 119, DOI: 10.1080/14702436.2011.553105

¹¹⁶ İnternet: *Cambridge Sözlük* , (Web: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hybrid> , Erişim Tarihi: 12 Kasım 2017).

¹¹⁷ İnternet: *Türk Dil Kurumu*, (Web: <http://www.tdk.gov.tr/> , Erişim Tarihi: 12 Kasım 2017).

¹¹⁸ Clausewitz, *a.g.e.*, 1976, 75.

¹¹⁹ Dumlupınar, N. (2017). “Hibrit Savaş: İran Silahlı Kuvvetleri”, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2),74.

¹²⁰ Clausewitz, *a.g.e.*, 1976, 84.

Bu çerçevede hibrit savaş kavramına baktığımızda kavramın en azından iki farklı savaş türünü birden içeren karma bir savaş türü olduğu sonucuna varılmaktadır.¹²¹ Ancak Hibrit Savaşın ne olduğuna dair literatürde çok çeşitli tasvirler bulunmakta olup henüz üzerinde anlaşmaya varılmış ortak bir tasvire ulaşılamamıştır.¹²² Bunun nedeni ise düzensiz savaşın operasyonel unsurlarının ve bulanık sınırlarının savaş tiplerini ve içeriklerini tanımlanmadaki karmaşıklığı artırıyor olmasıdır.¹²³ Ancak yine de hibrit savaşa dair yapılan tanımlamalara baktığımızda birbirine yakın tanımlamaların ortaya konulduğu görülmektedir.

Çok daha eski tarihlerde de uygulandığına dair örnekleri bulunan hibrit savaş kavramının, bir terim olarak ilk defa 1998 yılında Robert G. Walker tarafından Birleşik Devletler Deniz Gücü ve Özel Kuvvetleri isimli yüksek lisans tezinde kullanıldığı görülmektedir.¹²⁴ Walker hibrit savaşı, özel ve konvansiyonel operasyonun birleşimiyle oluşan bir savaş olarak tanımlamaktadır.¹²⁵

Güvenlik çalışmalarında önemli bir yeri bulunan asker kökenli analist Frank Hoffman ise hibrit savaşı; ölümcül devlet çatışmasının, uzun süren düzensiz savaşın fanatikliği ve ateşiyle harmanlanması olarak görmekte ve “*düzenli ordular ile paramilitar güçlerin, özel askeri unsurlar, terörist örgütler gibi düzensiz unsurların eş zamanlı kullanımını*” olarak tanımlamaktadır.¹²⁶

Eve Hunter ve Piret Pernik tarafından yapılan hibrit savaş tanımı ise, “düşük düzeyli konvansiyonel ve özel operasyonları, saldırgan siber ve uzay eylemleri, yaygın kamuoyunu ve uluslararası görüşü etkilemek için sosyal ve geleneksel medyayı kullanan psikolojik harekâtları birleştiren sofistike kampanyalar” şeklindedir.¹²⁷

Kavramsal ve kuramsal açıdan üzerinde bir mutabakata varılamayan hibrit savaşın uygulanmasındaki ana hedef, bir bölge veya araziye ele geçirmek veya kontrol etmek değildir. Hibrit savaş istenmeyen hükümet üzerinde baskı kurmak, mevcut

¹²¹ Erol, M. S., Oğuz, Ş. (2015). “Hibrit Savaş Çalışmaları ve Kırım’daki Rusya Örneği”, *Gazi Akademik Bakış*, 9(15), 262.

¹²² Dumlupınar, a.g.m., 2017, 71.

¹²³ Erol, Oğuz, a.g.m., 2015, 263.

¹²⁴ Hoffman, F.(2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, 9.

¹²⁵ Walker, R. G. (1998). *Spec Fi: The U.S. Marine Corps and Special Operations*, Unpublished Master Thesis, Naval Post-Graduate School, Monterey C.A., 4

¹²⁶ Hoffman, a.g.e., 2007, 9.

¹²⁷ Hunter, E., Pernik, P. (2015) *The Challenges of Hybrid Warfare*, International Centre for Defence and Security, Tallinn, Estonia, 5

otoriteyi zayıflatmak, devletin bütün temel organlarını işlevsiz hale getirmek, güç boşluğu oluşturarak, hedef alınan ülkede kargaşa ortamı yaratmak, savaş ilan etmeden hedef ülke hükümetini çökertmek, hedef alınan ülkede kendi çıkarımıza uygun olan yeni bir hükümetin kurulmasını sağlamak maksadıyla uygulanan bir stratejidir.¹²⁸

Literatüre geçen daha birçok tanım örneklerini verebileceğimiz hibrit savaş kavramının güvenlik ve strateji alanında bir doktrine dönüştürülerek dış politikada uygulanması ise 2013 – 2014 yıllarında olmuştur. Rusya Federasyonu Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov'un 27 Şubat 2013 tarihinde "Military Industrial Kurier" isimli bir dergide yayınlanan "The Value of Science in Prediction" adlı makalesinde, Rusya'nın askeri niteliğe sahip olmayan metotları askeri kapasitesine dâhil ederek istihbaratla koordineli bir şekilde gerilla taktikleri kullanan özel birimlerin harekete geçirilmesi, siber saldırılar ve propagandalar yürütülerek hedef ülkenin psikolojik direncinin kırılması ve savunma kapasitesinin azaltılması böylece daha az zaman, para ve insan kaybıyla daha etkili bir zafer kazanılabileceğini ifade etmiştir.¹²⁹ Geresimov tarafından ortaya konulan bu yeni bir askeri yaklaşım Rusya Federasyonu'nun 2014 de Ukrayna'ya müdahalesinde uygulanmış ve Rusya'nın daha az konvansiyonel güçle daha iyi bir sıcak çatışma performansı sergilediği görülmüştür.¹³⁰

İlk kez 1998 yılında bir terim olarak kullanılan hibrit savaş kavramı üzerinde birçok tanımlama yapılmış olmasına rağmen, Rusya gibi bir küresel güç tarafından dış politikada kullanılan bir stratejiye dönüşmesine rağmen, bu kavram Batılı güvenlik çevrelerinde henüz resmi bir kabul görmemektedir.¹³¹ ABD ve NATO başta olmak üzere Batılı güvenlik çevrelerinde hibrit savaş bir harp türü olarak değil bir tehdit türü olarak kabul edilmekte ve şu şekilde tanımlanmaktadır; "hibrit tehditler, düzensiz unsurların ve suç unsurlarının konvansiyonel kuvvetler ile karşılıklı menfaat ve çıkar sağlamak amacıyla oluşturulmuş dinamik bir kombinasyondan kaynaklanan tehditlerdir".¹³² Bu çerçevede NATO, siber savaşı da içeren düşük yoğunluklu kinetik

¹²⁸ İnternet: Akın, A. "Hibrit Savaş Konsepti", *Stratejik Analiz*, (Web:<http://stratejikanaliz.com/hibrit-savas-konsepti/>, Erişim Tarihi: 14.11.2017)

¹²⁹ Gerasimov, V. (2013). "The Value of Science in Prediction" *Military Industrial Kurier*, 8(476), 27 Şubat 2013.

¹³⁰ Darıcılı, A.B., Özdağ, B. (2007). "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu – Türkiye İlişkilerinin Analizi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(4), 21.

¹³¹ İnternet: Bingöl, O. (2015) *Hibrit Savaş: Rusya ve Türkiye*, Bilgi Notu-5. Merkez Strateji Enstitüsü, 2. Web: https://www.academia.edu/es/19337495/Hibrid_Sava%C5%9F_Rusya_ve_T%C3%BCrkiye, Erişim tarihi: 14.09.2021.

¹³² *Hybrid Threat*. (2010). U.S. Headquarters Department of Army, Rapor: T.C 7-100, s.V.

ve kinetik olmayan tehditleri, düşük yoğunluklu asimetrik çatışmaları, küresel terörizmi, deniz haydutluğunu, sınır aşan organize suçları, demografik sorunları, kaynakların yetersizliğini, küreselleşmenin sorunlarını ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını hibrit tehdit unsurları olarak ifade etmektedir.¹³³ ABD ve NATO'nun hibrit savaş bir savaş türü olarak değil bir tehdit türü olarak değerlendirmesinin üç sebebi bulunmaktadır;

- Rusya'nın yeni bir harp şekli ortaya koyabilecek kapasite ve yeteneğe sahip olduğunu kabul etmek manasına gelecek olması,
- Bu konseptin NATO'nun mevcut doktrini organize suç ve terörizm hariç olmak üzere kapsıyor olsa da Rusya tarafından kullanıma sokulduğu sahalarda ABD ve NATO'ya karşı bir tehdit oluşturmaması,
- Hibrit Savaş kavramının organize sınıraşan suçlar ve terörizmi de içeriyor olduğunu düşünmesi.¹³⁴

Hibrit savaşa dair yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere hedef ülkenin mukavemet kapasitesini azaltacak, toplumunun motivasyonunu bozacak, direncini kırarak ve istenilen şekle gelmesine yarayacak her türlü unsur hibrit savaşın bir unsuru olarak görülebilir. Günümüze kadarki uygulamalara baktığımızda hibrit savaşın şu unsurları kapsadığını görülmektedir;

- Ekonomik uygulamalar,
- Diplomatik uygulamalar
- İformatik uygulamalar,
- Siber uygulamalar,
- Karışıklık ve koas çıkartmaya dönük eylemler
- Oluşturulan ya da desteklenen paramiliter / milis güçler
- Askeri güç kullanımı.

¹³³ Internet: "Countering the Hybrid Threat", NATO, (Web: <http://www.act.nato.int/nato-countering-the-hybrid-threat>, Erişim:9.12.2017)

¹³⁴ Internet: Ekinci, E. (Mart 2016). "Gerasimov Doktrini'ni anlamak", *Yeni Şafak*, (Web:<http://www.yenisafak.com/hayat/gerasimov-doktrinini-anlamak-2434878>, Erişim:21.11.2017)

Şekil 2.1. Hibrit savaş unsurları

Kaynak: Yapılan bu çalışmanın verileri üzerinden yazar tarafından üretilmiştir.

Hibrit savaş, bir anda başlayan her unsurun hemen uygulandığı düzensizlik içerisinde yürütülen bir savaş değildir. Hibrit savaş her şeyden önce bir hazırlık, planlama, örgütlenme ve koordine etme süreçleriyle gerçekleştirilmektedir. Hibrit savaşın başarıyla sonuçlanması bu süreçlerin başarıyla yürütülmesine bağlıdır. Hibrit savaş stratejisi izleyecek bir devletin bu dört süreç doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir;

- *Hazırlık:* Hedef ülkenin coğrafi, kurumsal, askeri, toplumsal, ekonomik yapısı ile sivil toplum örgütleri, medya kuruluşları, toplumunun zaafı, kronik sorunları ve sorun yaşayan kitler, etnik yapısı, etnik grupları ve hedefleri, bu gruplar arası sorunları, iktidarının infial uyandıracak hataları, bürokratlarının açıkları hakkında doğru ve yeterli malumata sahip olunmalıdır.
- *Planlama:* Hazırlık aşamasında elde edilen bilgiler ışında hangi unsurların dış müdahale ve yönlendirmeye açık olduğu, nerede kullanılabileceği tespit edilmelidir. Daha sonra da hedef ülkede yönelik amacın hangi kurumsal ya da toplumsal etkiyle gerçekleşebileceği ve bu toplumsal etkinin hangi araçlar kullanılarak oluşturulabileceği planlanmalıdır.
- *Örgütlenme:* İstihbarat elemanları ve uzmanlar sızdırılarak hedef ülkede kullanılabileceği öngörülen medya kuruluşları, sivil toplum kurumları, akademisyenler, etnik veya dinsel gruplar, işe yarayacak bürokrat ve askerler

ile kanaat önderi olarak görülen kişiler ile temaslar kurularak bunlar örgütlenmelidir. Bunlar içerisinde toplumsal etki yaratacak olanlar yönlendirilmeli, milis güç olarak kullanılacaklar da eğitilmelidir.

- *Koordine etme*: Koordinasyon faaliyeti kullanılacak unsurların etkisini arttırmak için, bu unsurların birbirini tetikleyecek şekilde kullanılması sürecidir. Bu süreç hibrit savaşın başlaması, tırmanması ve bitişine kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu süreçte hedef ülkedeki iktidarın otoritesi zayıflatılır. Toplumsal huzursuzluklar artırılıp çatışmaların yaşanacağı bir kargaşa ortamı oluşturularak hedef ülke toplumu istenilen koşullara yönlendirilir

Bir aktör birçok nedenle hibrit savaş yöntemine başvurabilmektedir. Bu nedenler arasında saha avantajı sağlamak, bir savaşı daha ekonomik kılmak, kendi çıkarlarını ilgilendiren sorunlar için mücadeleyi başka alana taşıyarak kendi insanı ve kendi ülkesini korumak gibi birçok neden bulunmaktadır.

Hibrit Savaşa başvuran bir aktörün, nedeni ve nihai hedefi ne olursa olsun temel olarak 2 yol üzerinden bu savaşını yürütebilmektedir. Hibrit savaş faaliyetleri ya hedef ülkenin iktidarı karşı ya da hedef ülkenin iktidarı yanında yer alınarak gerçekleştirilmektedir.

Bir hedef ülkedeki iktidara karşı yürütülecek hibrit savaşta, bilgi kirliliği ve kafa karışıklığı yaratmak, iktidarı yıpratmak, toplumda karışıklık meydana getirmek ve iktidar politikalarının kendi istekleri doğrultusunda şekillenmesi ya da bu isteklere uygun bir iktidarı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Hedef ülkede iktidar otoritesini zayıflatmak amacıyla medya, akademisyenler, STK'lar ve kanaat önderleri vasıtasıyla;

- Gerçek ya da sahte belgelerle hükümetle ilgili yolsuzluk, usulsüzlük, rüşvet, savurganlık iddiaları yoğun bir şekilde servis edilmelidir.
- İktidarın, ülkesinin sorunlarıyla değil kendi çıkarlarıyla uğraştığı algısı oluşturulmalıdır.
- İktidardaki politikacıların (iyi niyetli olsalar bile) vasıfsız ve yetersiz görülmesi sağlanmalıdır.

Hedef ÷lkedeki toplumsal huzursuzlukları arttırarak kargaşı çıkarma hedefi kapsamında:

- Medya, akademisyenler, STK'lar ve kanaat önderleri vasıtasıyla bilgi kirliliği oluşturularak halk kışkırtılmalı ve toplumsal gösteriler ve eylemler yaptırılmalıdır.
- Bürokratlar kullanılarak devlet eliyle uygulanan şiddet ortaya çıkartılmalıdır.
- Hedef ÷lkeye yerel hükümet sorumlu tutularak ekonomik yaptırımlar uygulanmalı; mümkünse enerji, sağlık ve gıda kapsamındaki ihtiyaçlara erişim kısıtlanmalıdır.
- Enerji, iletişim ve ulaşım kanallarına yapılacak sabotajlar ve siber saldırılarla toplumsal düzende günlük yaşama dair aksaklıklar oluşturulmalıdır.
- Önceden belirlenmiş, eğitilmiş ve donatılmış olan toplumsal gruplara, milis güçlere lojistik destek sağlanarak iç savaş çıkartılmalıdır. Ve bu unsurlar yönlendirilerek etkinlikleri arttırılmalıdır.
- Hedef ÷lke toplumunun, istenilen koşullara yönlendirilmesi hedefi doğrultusunda;
- Medya, Akademisyenler, Kanaat önderleri üzerinden hedef ÷lkenin sorunlarının çözümü ile kendi ÷lke çıkarları arasında doğrusal bir bağ olduğu propagandası yapılarak, umut vaat edici söylemler ortaya konulmalıdır. Böylece hedef ÷lkede bulunulmasına ve faaliyet yürütmesine meşruiyet kazandırılmalıdır.
- Yönlendirilen milis güçler ve toplumsal grupları desteklemek amacıyla, sayıca az etkisi çok olan özel kuvvetlerden oluşan düzenli birlikler savaş alanına gönderilmelidir.
- Desteklenen milis güçlerin ya da toplumsal grupların kontrolünde olan bölgelerdeki ekonomik ve sosyal yaşamın hızlıca normalleşmesi sağlanarak ÷lkenin geri kalan bölgelerindeki halklara bir pembe tablo gösterilmelidir.

Bu süreçlerin başarıyla yürüt÷lmesi neticesinde hedef ÷lke halkı büyük bir huzursuzluk girdabına girecek, iktidar önce zayıflayacak kendi kurumlarını kontrol edemez bir hale gelecek ve de toplumdaki meşruiyetini kaybedecek, ÷lkede iç savaş

ve kargaşa ortamı oluşacaktır. Daha sonra hedef ülke halkı yaşadığı sıkıntılar, bıkkınlık hissi ve maruz kaldığı propagandalar sebebiyle istenilen hususlarda ve istenilen şekilde yönlendirilebilecektir.

Hibrit Savaşın diğer bir versiyonu olan iktidar yanında yer alarak hibrit savaş yürütmek ise bilgi kirliliği oluşturarak iktidarı hedef alan iç ve dış unsurları sorgulanır hale getirerek iktidara hem içeride hem dışarı da siyasal meşruiyet sağlamak, ekonomik ve askeri destek ile iktidarı güçlendirmek, iktidarı hedef alan güçlerin kontrol ettiği alanlarda kargaşa çıkartarak büyümelerini engellemek ve sonuç olarak iktidarın mevcudiyetini muhafaza ettirmek amacıyla atılan adımlardan oluşmaktadır.

Hibrit savaş konseptini, savaşların sınıflandırılmasında kullanılan yöntem, araç, hedef, kapsam ve benzeri nitel ya da nicel kriterler temel alınarak değerlendirmek ve belirttiğimiz ana kategoriler olan “analiz birimlerine göre”, “kullanılan unsurlara göre”, “kapsamına göre” ve ya “nesillere göre” savaşlardan birisinin içerisine yerleştirmek bir hayli zor olmaktadır.

Hibrit savaşlar, bölgesel aktörleri içerisinde barındırabileceği gibi yerel unsurları, taşeron örgütleri ve terör örgütlerini de ihtiva etmektedir. Bu nedenle analiz birimine göre ele aldığımızda hem iç savaş hem devletlerarası savaş hem sistemik savaş özelliklerini taşıyabileceği görülmektedir. Kullanılan unsurlar açısından hibrit savaşlar konvansiyonel savaş içerisine sığmayacak kadar çeşitlendirilmiş araçlara sahipken, kitle imha savaşları içerisinde yer almamaktadır. Belirli koşullar altında asimetrik savaş özelliği gösteren hibrit savaşların birçok durumda bu özelliğini de kaybettiği görülmektedir. Kapsamına göre savaş kategorilerinden topyekûn savaş özelliği bulunmayan hibrit savaşın kısmen sınırlı savaş özellikleri içerdiği görülmektedir. Nesillerine göre savaş sınıflandırmasında ise hibrit savaşın dördüncü nesil savaş kategorisine girdiği söylemek mümkündür.

Hibrit savaş ve vekâlet savaş ise birbirine çok benzer özellikler ihtiva etmektedir. Literatürde yer alan çok sayıdaki eserde de birbiri yerine sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bunun temel sebebi iki savaş türünde de yaşanan unsurlardan biri ya da bir kaçına siyasi, ekonomik, askeri ve teknik destek sağlanmasıdır. Ayrıca vekâlet savaşlarda birden fazla unsurla faaliyet yürütülmesi hibrit bir metot özelliği taşımaktadır. Bu durum vekâlet savaşlarının bir nevi hibrit savaş olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Ancak hibrit savaş ve vekâlet savaşını birbirinden ayıran basit ve keskin bir unsur bulunmaktadır. Vekâlet savaşı adından da anlaşılabilirce üzere bir vekil üzerinden yürütülen savaşlar için tanımlama yapmaktadır. Vekil olarak bir başka unsuru seçen ve destekleyen aktör savaş alanında fiilen savaşmamaktadır.¹³⁵ Hibrit savaş da askeri unsurlar ve diğer unsurlar birlikte yer almaktadır. Dolayısıyla bir savaşın hibrit mi vekâlet mi olduğu sorusuna cevap verebilmek, savaş alanında fiilen savaşan unsurlara bakılmasını gerektirmektedir.

Bir aktörün çıkarlarının doğrudan etkilendiği veya rakip aktörünün çıkarlarıyla ilgili dolaylı olarak etkilendiği herhangi bir savaş durumunda, o aktörün savaşta yer alan bir veya birden fazla savaşan unsura herhangi bir düzeyde verdiği destek bir vekâlet savaşına ortaya çıkartmaktadır. Ancak, o aktörün bu desteklerin yanı sıra savaş alanına girip fiilen savaşan bir unsura dönüşmesi durumunda ise vekâlet son bulmakta ve savaşın mahiyeti hibrit savaşa dönüşmektedir. İlgili aktörün vekil aktörüne verdiği desteklerin devam ettiği bu süreçte, hem aktörün hem vekil aktörün bir arada savaşıyor olması savaşın hibrit savaş formatında olmasını ispat eder niteliktedir. Aktörün savaş alanına girmesi sonrasında vekil olarak kullandığı unsurların savaştan çekilmesi savaşın tanımlanıp sınıflandırılması açısından farklı bir sonuç ortaya çıkması muhtemel bir durum oluşturmaktadır.

2.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksi ve Hibrit Savaş İlişkisi

Hibrit savaş stratejisi ister iktidar lehine isterse aleyhine uygulansın her halükarda bir iç savaş ortamı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum bölgesel güvenlik açısından başlı başına bir sorun olmakla birlikte, yürütülen savaşın aktörleri ve savaş sonrası oluşacak durum ise bölgesel güvenlik kompleksi açısından sorun ortaya çıkartmaktadır.

İktidar karşısında yürütülen bir hibrit savaş stratejisinin uygulanma metoduna bakıldığında hedef ülkedeki iktidarın yıpratılması ve toplumsal kargaşa oluşturmak amacıyla yürütülen faaliyetlerin tümü iktidarının kontrolü ve etkisini sınırlayarak bir

¹³⁵ Internet: Bar-Siman-Tov, Y. (1984). "The Strategy of War by Proxy", *Cooperation and Conflict*, 19(4), 263–273,(Web: <http://www.jstor.org/stable/45083584> Erişim:13.05.2021)

otorite boşluğu yaratmaktadır. Ortaya çıkan otorite boşluğu ise sınır güvenliğinden asayişe birçok sorunun doğmasına zemin teşkil etmektedir.

Otorite boşluğunun yarattığı en temel sorun, oluşan otorite boşluğunun nasıl ve kimin tarafından doldurulacağı sorunu olmaktadır. Bu sorun, otorite boşluğu bulunan ülkenin içerisinde yer aldığı bölgedeki güç dengesinin şekillenmesi açısından etken bir faktör olmaktadır. Bölgedeki bir aktörün bu otorite boşluğunu dan istifade ederek geliştireceği politikalar ve hayata geçireceği uygulamalar o ülkenin bölgesel etkinliğinin artması sonucunu doğuracaktır. Bu durum ise bölgedeki güç dengelerini bozarak yeniden şekillendirecektir. Güç dengesinde görülebilecek bu tür değişimler ise güvenlik kompleksinin tırmanmasına neden olacaktır.

Otorite boşluğunun bir diğer etkisi sınır güvenliğinin zafiyete uğramasıdır. İki taraf devlet tarafından kontrol edilen ülke sınırını koruma yükü tek tarafa düşmektedir. Bir devlet için en sorunlu durumlardan birisi de budur. Böyle bir durumda ortaya çıkabilecek sınır zafiyeti ülke içerisinde çok sayıda sorunun tetikleyicisi olacaktır. Askeri sorunlar bir tarafa, ticari olarak kaçakçılık, bilgi sızdırmak için casusluk, eylem düzenleme ve ya saldırı boyutunda terör amaçlarıyla sınır ihlalleri ilgili ülkenin güvenliği açısından son derece tehlikeli durumlar ortaya çıkartabilmektedir.¹³⁶ Bu nedenle sınırdaş olunan ülke ile sınır güvenliği hususunda işbirliği kritik bir önem sahiptir. İşbirliği yapılabilecek bir devlet otoritesinin ortadan kalkması ise önemli bir tehdit algısı doğurmaktadır.

Otorite boşluğu ortaya çıkan bir alanda görülmesi muhtemel sonuçlardan bir diğeri ise devlet kontrolünün azalmasının ilgili alanda yasa dışı grupların faaliyet gösterdiği, ortaya çıkan çetelerin mafyalaştığı, mafyaların kartelleştiği bir ortamı beraberinde getirmesi olacaktır. Bu yapılara bir de hibrit savaşta kullanılan milis güçlerin sahadaki uygulamaları eklendiğinde bölge halkı üzerinde yoğun bir baskının olduğu bir durum söz konusu olmaktadır. Bu tür toplumsal yapı çöküşleri en temel iç insanı içgüdü olan güvende olma ihtiyacını tetikleyerek bireyleri daha saldırgan bir ruh haline büründürmektedir. Böyle bir toplumsal ortama maruz kalan kitleler kısa süreler içerisinde radikalleşme eğilimine girmektedir. Bir nevi kimlik arayışının bir

¹³⁶ Öztürk, B.ve, Bulut, İ. (2017). “Küreselleşen Dünyada Devletlerin Sınır Güvenliği: Uludere Sınırı Örneği” , Sağman, T.*Change in State Nature: Boundaries of Security*, İstanbul: Tasam, 194

tezahürü olan bu eğilim etnik, dinsel ve hatta aynı din içerisinde mezhepsel ayrışmanın da başlangıç noktası ya da dönülmez bir şekilde derinleşme noktası olacaktır.

Hibrit savaşın yaşandığı sahada meydana gelen otorite boşluğu ve radikalleşme eğilimi de bir araya geldiğinde kaçınılmaz olarak terör yapıları ve eylemleri ortaya çıkmaktadır. Devlet kontrollünün olmadığı bir alanda hukuk da yoktur. Hukukun olmadığı cezalandırma mekanizmalarının olmadığı bir ortamda şiddetin derecesi giderek artarken, şiddetin yöntemi de giderek sertleşmekte ve terör eylemi niteliği taşıyan saldırılar meydana gelmektedir. Bir başka ifade ile devletin etkin kontrolünün olmadığı bir alanda radikalleşme sorunu terör sorununa dönüşmektedir.

Hibrit savaşa maruz kalan ülkenin içerisinde başlayan bir terör sorusu ise sınır güvenliği sorunu ile birleştiğinde bölgesel bir terör sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu zeminde gelişen bir terör sorunu kontrol altına alınmadığı takdirde, doğduğu ülkenin jeopolitik ve jeostratejik önemine göre bir uluslararası güvenlik problemine de dönüşebilecek bir mahiyete olmaktadır.

Hibrit savaş sürecinde terör yapılanmalarının türediği bir alanda sivil halk yıllardır yaşadığı mecrada can, mal ve ırz güvenliğini koruyamaz hale gelmektedir. Halkın kendisini koruyan bir devlet gücünün bulunmaması halk üzerinde oluşan baskının giderek atmasına neden olacaktır. Dolayısıyla bu durum kitlesel iç ve dış göçü tetiklemektedir. Sınırdış ülkelere yapılacak kitlesel dış göç ise gıda güvenliğinden tıbbi güvenliğe, asayişten ekonomiye hemen hemen her alanda kendisini hissettirecek yoğun bir sorun kitlesini beraberinde getirecek.

Hibrit Savaşın bir diğer unsuru olan iktidar lehine hibrit savaş uygulaması ise iktidar aleyhine yürütülen uygulamalara göre bir takım farklı etkiler ortaya çıkartmaktadır. Bu farklılıkların başına otorite boşluğu gelmektedir. Ülkede iktidar bilerek ve isteyerek büyük bir alanda bir otorite boşluğu oluşturmaktadır. Bu durum muhaliflerin birden gelişmesine imkân sağlamaktadır. Bu durum hazırlıksız olan muhalif unsurların kontrol edemeyeceği kadar geniş bir alana yayılmaları anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile ülkede oluşturulan suni bir otorite boşluğu, muhalif unsurlar için sahaya tam hâkim olamaması olarak ve de muhalif hareketler içi bir otorite boşluğu olarak vuku bulmaktadır.

Hibrit savaş konseptinde kullanılan enformatik kirlilik ve toplumsal yönlendirme bir taraftan iktidara yönelik desteği arttırmaya çalışırken diğer taraftan

iktidar karşıtlarını hedef alarak muhalefet içerisinde bir otoritenin oluşumu engellemektedir. Parçalanmış ve kaotik bir ilişki ortamına çekilmeye çalışılan muhalefet unsurları iktidar karşısında başarı gösteremez hale gelmektedir. Enformatik kirlilik nedeniyle toplumdan tam destek alamayan bu unsurlar, bir taraftan militan ve ya sempatizan sayısını arttırmada sıkıntı yaşarken diğer taraftan da kendi aralarında çatışma yaşayarak enerjilerini tüketmekte ve iktidara yönelik blok hareket edememektedir. Bu durum sonu iktidar tarafından bilerek geniş alana yayılmasına müsaade edilen muhalif unsurlar kısa süre sonra küçülmeye ve alan kontrolünü kaybetmeye başlamaktadır. Daha sonraki süreçte iktidarın hızlı bir genişleme atağı ile ülkedeki otoritesini tekrar tesis etmesi muhtemel olmaktadır.

İktidar yanında onun lehine yürütülen hibrit savaşın meydana getireceği kitlesel göç sorunu da kritik bir fark barındırmaktadır. Bu fark kitlesel göçün bir sonuç değil, planlanmış bir stratejide kullanılan bir unsur olabilecek olmasıdır. Bölgesel güvenlik açısından rakip ülkeye kontrolü zor olan kitlesel göç ile birlikte yabancı unsurların (terör militanı ya da rakip devletin istihbarat örgütü elemanı) göç ile birlikte ülkeye sokulması muhtemeldir. Bu durum göç alan ülkenin güvenlik birimlerini ciddi bir şekilde meşgul ederek adeta savunma pozisyonunda kalmasına ve saldırı pozisyonuna (stratejik hamle) geçememesine neden olmaktadır. Bir başka ifade ile kitlesel göçe maruz kalan aktörün yaşayacağı güvenlik zafiyetleri, onu diğer aktörlerin stratejileri karşısında kısıtlı hareket edebilmesine sebep olarak güç kaybına uğratması olmaktadır. Bu nedenle güvenlik açısından kitlesel göçün kendisi bir sorun iken bölgesel güvenlik kompleksinde kitlesel göçün bir silah olarak kullanılma potansiyeli esas sorunu teşkil etmektedir.

3. İRAN, TÜRKİYE VE SUUDİ ARABİSTAN ARASINDAKİ GÜVENLİK ETKİLEŞİMİ

Bir devletin yaşamına veya sahip olduğu değerlere karşı olumsuz neticeler meydana getirebilecek, kısa-orta-uzun vadeli olay ve olgular olarak ifade edilen tehdit algılaması, hem dikey hem yatay düzlemde çok geniş bir alandan kaynaklanabilmektedir.¹³⁷ Bu tehditler temel olarak iç tehditler ve dış tehditler olarak ikili ayrıma tabi tutulmaktadır. Düzeyssel olarak ele alındığında ise genellikle dış tehditler, bölgesel tehditler ve uluslararası tehditler olarak ayrılmaktadır. Algılanan tehditler bazen tekil bir yapıda ortaya çıkarken, bazen de çok girift bir yapıda ortaya çıkabilmektedir. Bu durum tehditleri iç-bölgesel-uluslararası gibi bir ayrımına tabi tutmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü iç tehditler bölge dinamiklerinden, bölge dinamikleri uluslararası aktörlerin stratejilerinden etkilenmektedir.

Devletler algıladıkları bu tehditler karşısında bir takım ana stratejiler belirlemekte ve bu çerçevede güvenlik tesisi etmeye çalışmaktadır. Bu ana stratejiler aslında bir amaç olarak da görülebilecek minvaldedir. Bunun nedeni ise bu stratejilerin altlarında çok değişkenli faktörlere göre sürekli güncellenme durumunda olan çok sayıda farklı stratejilerin yer almasıdır. Bu alt stratejiler, devletlerin diplomatik süreçlerinde sert güç yumuşak güç ve akıllı gücün birer kombinasyonu olarak vücut bulmaktadır. Alt stratejiler, etkilendikleri dinamiklerin çokluğu nedeniyle farklı unsurlara odaklanılarak ayrı ayrı ele almayı gerektirmektedir. Ancak tezde bu alt stratejiler yerine birer meta amaç olarak değerlendirmenin mümkün olduğu ana stratejilere yer verilecektir. Uygulama yöntemleri veya süreçleri farklı olan onlarca strateji yerine bu stratejilerin belirlenmesini tetikleyen temel güvenlik kaygılarına ve bu kaygıları gidermek için belirlenen ana stratejilere dikkat çekilecektir. Bu suretle değişken stratejiler ve siyasi eylemleri arka planında bulan siyaseti anlaşılır kılmak amaçlanmaktadır. Bu ana akım siyaseti anlaşıldığı takdirde devletlerin uygulamalarını bir nedensellik içerisinde analiz etmek mümkün hale gelmektedir.

¹³⁷ Karabulut, *a.g.e.*, 2011, 54.

3.1. İran'ın Tehdit Algısı ve Güvenlik Arayışı

İran hem küresel, hem bölgesel hem de iç dinamiklerinden kaynaklanan birçok tehdit unsuruyla karşı karşıyadır. Bu tehdit unsurlarının bir hayli girift bir yapıda bulunması bunları kategorize etmeyi bir hayli güçleştirmektedir. Ancak İran'a yönelik mevcut tehditleri iç tehditler, bölgesel tehditler ve küresel tehditler olarak ele almak İran'ın tehdit algılamasını daha iyi görebilmemizi sağlayacaktır.

İran'ın iç tehdit algısının başında ülke halkını oluşturan çeşitli etnik grupları bir arada tutamamanın oluşturacağı riskler ve ülkedeki mevcut sistem ile devletin düzenine yönelik muhalif hareketlerin ortaya çıkartabileceği riskler yer almaktadır. Yani “*etnik milliyetçilik*” ve “*rejimin bekası*” İran tarafından iç tehdit olarak algılanan öncelikli iki unsuru oluşturmaktadır.

İran'da büyük çoğunluğu Fars, Türk, Hint, Sami, Kafkas olmak üzere çok farklı ırki kökenlerden gelen otuzu aşkın etnik grup bulunmaktadır.¹³⁸ İran demografik yapısı çoğunluğu Fars kökenliler olmakla birlikte önemli bir ağırlığı bulunan farklı etnik grupların da yer aldığı çeşitlilik arz eden bir yapıdadır. Günümüzde 79 milyonu aşan İran nüfusunun; % 51'i Farsi, % 24'ü Azeri, %8'i Gilaki ve Mazandarani, %7'si Kürt, %3'ü Arap, %2'si Lur, %2'si Beluci, %2'si Türkmen ve %1'i de diğer kökenlilerden meydana gelmektedir.¹³⁹ İran'daki bu etnik gruplar ülke içerisinde homojen bir şekilde dağılmış ve dengelenmiş bir durumda değildir. Belirli bölgelerde yoğunlaşmış kiteler halindedir. Özellikle Azeriler Azerbaycan sınırında, Kürtler Türkiye ve Suriye sınırında, Araplarda Suriye sınırında, etnik köken olarak benzerlik gösterdikleri toplumlara yakın bölgelerde yoğunlaşmaktadır.

Demografik yapısındaki bu dağılım İran için iki büyük sorunu beraberinde getirmektedir. Bunlardan birincisi İran'da ülke bütünlüğünü sağlamak ve uluslaşmak için ortak bir kimlik oluşturma zorlaşması iken, ikincisi ise etnik benzerlik arz eden unsurların komşularının etki alanına girme ihtimalinin bulunmasıdır. Bu bağlamda İran'ın güvenlik kaygılarını arttıran ve tehdit olarak gördüğü; ulusal bütünlüğünü koruyamama ve irredantist politikalarla karşı karşıya kalma riski ortaya çıkmaktadır.

¹³⁸ Rafael B.(1997), *Handbook of Iranian People*. Unknown Publishing, 135-136.

¹³⁹ Hassan D. H. (2008), *Iran: Ethnic and Religious Minorities*, Congressional Research Service (CRS), 4.

1979 yılında İran’da Humeyni taraftarları tarafından gerçekleştirilen İslam Devrimi ülke yönetiminin iç güvenlikteki ulusal bütünlüğü koruma ve sürdürme gayesine birde rejimin bekasını koruma ve sürdürme hedefinin de eklenmesine neden olmuştur. Diğer devrimler gibi çeşitli grupların, sınıfların ve partilerin mevcut rejime karşı birleşmesiyle gerçekleşen İran devriminin getirdiği İslami kuralları, benimseyenler kadar benimsemeyen toplumsal kesimler de olmuştur.¹⁴⁰ Bu durum İran’ı seküler çevrelerin hedefi haline getirirken, yeni rejimin Şiilik temelinde bir şeriatı benimsemesi de Şii kimliğini ötekileştiren (aynı zamanda Şii kimliğinin de ötekileştirdiği) Sünnilerin hedefi haline getirmiştir.

Bu durum günümüzde de geçerliliğini koruyan bir durumdur. Bu sebepten dolayı İran yönetimi için, benimsenen rejimin bekasına yönelik seküler gruplar ve Sünni Müslümanlar menşei önemli bir tehlike ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden de İslam devriminin yapıldığı dönemde olduğu gibi günümüzde de rejimin bekasına dair ciddi bir tehdit algılayan İran yönetimi, bu hususta güvenlik arttırıcı stratejiler oluşturma gereği hissetmektedir.

1979 sonrası İran’ın bölgesel politikaları büyük ölçüde 1980 yılında başlayan ve sekiz yıl devam eden İran-İrak Savaşı sırasında yaşanan tecrübelerle dayanmaktadır.¹⁴¹ Bu savaş İran yönetimine, bulundukları coğrafyanın, birçok avantaj sağlamakla birlikte, dezavantajlara da neden olduğunu ve olacağını göstermiştir. Savaştan elde edilen jeopolitik algılar İran’ın kuşatılmışlık hissine girmesine neden olmuştur.¹⁴² İran’ın bulunduğu bölgede Irk ve din unsurlarının stratejik unsurlar olarak politikaya yansıtılıyor olması da bunun başlıca nedenini teşkil etmiştir. Bu nedenle İran’ın bölgesel güvenlik kaygıları (iç tehdit algılamasındakine benzer şekilde) Irk ve din menşei olarak ortaya çıkmaktadır.

Öncelikle İran’ın içerisindeki etnik grupların komşu ülkelerle etnik bağının bulunması ve bu ülkelerin İran vatandaşı olan soydaşları üzerinden politika yürüterek İran’ın iç ve dış siyasetini manipüle edebilme ihtimali, İran tarafından bölgesel güvenlik zafiyeti oluşturabilecek nitelikte görülmektedir. Her an irredantist bir politika

¹⁴⁰ Keddie N.R. (2003). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, Yale University Press, New Haven, 240.

¹⁴¹ Konukcu, Y. (2018), “İran’ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi”, *BEÜ AİD*, 3(3), 77.

¹⁴² Dumlupınar, a.g.m., s. 93.

ile karşılaşılmaması tehlikesini ortaya çıkartan bu durum, doğal olarak İran tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu algısını Azerbaycan, Türkiye ve Irak ile olan ilişkilerine de yansıtmaktadır.

İkinci olarak 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran bir yandan devlet kurumlarını yeniden dizayn ederken, diğer yandan da Şii-Müslüman nüvesi üzerinden yeni bir milli kimlik inşa etmeye başlamıştır. Bu da bölgedeki batı tarzı demokratik yönetimi benimsemiş seküler devletler, Şii olamayan diğer Müslüman devletler ve de gayrimüslim statüsündeki İsrail tarafından kendi rejimlerine yönelik tehdit olarak algılanmış ve rahatsız uyandırmıştır. Bu bağlamda bölgede oluşan karşılıklı tehdit algılanması, hala daha İran ve diğer devletlerarasındaki ilişkilere yansımaktadır. İran'ın Türkiye, İsrail, Irak, Suudi Arabistan ve Afganistan la olan ilişkilerinde bu olumsuz yansımanın örneklerine sıkça rastlanmaktadır.

İran'ın İslami bir rejime sahip olması, Türkiye tarafından da bir tehlike olarak görülmekte, İran'da bu durumu kendisine yönelebilecek bir tehdit olarak algılamaktadır. Uzun yıllar boyunca bu durumun gölgesinde gelişen Türkiye – İran ilişkilerindeki “dın” faktörünün dönemsel olarak azalma ya da artma göstererek günümüze kadar devam ettiği ve 2000'li yıllarla birlikte ciddi bir azalma gösterse de mevcudiyetini koruduğu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁴³

Bölgedeki gayrimüslim devlet olan İsrail'in İran'la ilişkileri, Şah döneminde ve İslam devriminde bir süre sonra daha (özellikle Irak-İran savaşı esnasında) ekonomik ve askeri çıkarlar sebebiyle düşük düzeyde de olsa işbirliği çerçevesinde gelişmiştir.¹⁴⁴ Ancak 1982 İsrail - Lübnan savaşında İran'ın Hizbullah'ın kuruluşundaki rolü, Hamas ile olan teması sebebiyle düşük düzeyli işbirliği ortamı yerine güvenlik kaygılarının olduğu bir zemin ortaya çıkmıştır. Bu tehdit algısı, İran'ın anti-semitist söylemler benimsemesi, bölgenin dizaynına dair planlarının İsrail'in planlarıyla çatışması ve nükleer faaliyetler içerisine girmesi nedenleriyle yükselen bir seyirde devam etmiştir.

Başta Suudi Arabistan olmak üzere Orta doğudaki Sünni Araplar da Şiilik ekseninde yeniden yapılanan İran'ın mezhep ihracı ile hareket edeceği endişesi

¹⁴³ Koç M.A.(2010). *Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları Açısından 1979 İslam Devrimi Sonrası İran Dış Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Polisi Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 9-21.

¹⁴⁴ Kaye D.D. ve diğerleri (2014). *Israel and Iran A Dangerous Rivalry*, RAND Corporation, 15-16.

taşımaktadır.¹⁴⁵ Benzer şekilde, İran da (kendisi için tehdit olarak algıladığı) Sünni-Müslüman kimliğine sahip komşularla çevrili olmayı, devrimin gerçekleştirildiği ilk yıllardan itibaren rejiminin bekası açısından önemli bir tehdit olarak görmektedir.

İslam devriminin hemen akabinde 1980 yılında başlayan İran-İrak savaşı da İran'ın etnisite ve mezhep eksenli bölgesel kaygılarını haklı çıkartan bir gelişme olmuştur.¹⁴⁶ İran'ın en uzun sınıra sahip olduğu komşusu Irak, İran'daki İslami devrim sonrasında Şii yönetimin Irak'taki Şii çoğunluğu Sünni iktidara karşı kışkırtmasından kaygı etmeye başlamıştır. İran'ın devrim sonrası yaşadığı sıkıntıları güç kaybı olarak gören Irak, bu durumdan istifade ederek İran'daki Arap bölgesi *Şat-ül Arap'ı* (Huzistan bölgesini) ele geçirmeyi düşünme başlamış, tarihsel Fars düşmanlığını zemininde yeşeren bu düşe ve uluslararası teşvikler de eklenince 1980 yılında İran'a saldırmıştır.¹⁴⁷ İkinci Dünya Savaşından sonraki en büyük yıkımın yaşandığı bu savaşta bir milyonu aşan ölü iki milyona yakın yaralı ve milyarlarca dolarlık ekonomik kayıp ortaya çıkmıştır.¹⁴⁸ Bu durum İran'ın zaten var olan etnik ve mezhepsel tehdit algılamasını daha da pekiştirmiştir.

Benzer şekilde Afganistan'da bulunan Taliban rejimi de, İran için Şii-Sünni tandanslı bir tehdit oluşturmıştır. Afganistan da iç savaşında Taliban militanları Eylül 1998 de Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Mezar-ı Şerif kendini ele geçirip İranlı diplomatları, gazetecileri ve yüzlerce sivil vatandaşı sadece Şii oldukları için katletmiştir.¹⁴⁹ Bu durum da İran'ın mezhep eksenli tehdit algılamasının üst yükselmesine neden olmuştur.

1979 yılında Kâbe'nin İran vatandaşlarınca işgal edilmesi, İran'ın Şii rejimini kendisi için bir tehdit olarak gören Suudi Arabistan'ın bu algısı hat safhaya çıkmıştır. Suudi Arabistan'ın, Irak-İran savaşında Irak'a büyük maddi destek sağlamış, savaş sırasında da petrol arzı arttırarak petrol fiyatlarının düşmesini tetiklemiş ve savunma harcamaları için petrol gelirine ihtiyaç duyan İran'ı zor durumda bırakmıştır.¹⁵⁰ 8 yıl

¹⁴⁵ Kechichian J. A. (1999). "Trends in Saudi National Security," *Middle East Journal*, 53(2), 234.

¹⁴⁶ Takeyh R. (2010). "The Iran-Iraq War: A Reassessment", *Middle East Journal*, 64(3), 371.

¹⁴⁷ Moghaddam, A. A.(2007). "Inventions of the Iran-Iraq War", *Critical Middle Eastern Studies*, 1 (16), 63-64.

¹⁴⁸ Swearingen, W.D. (1988). "Geopolitical Origins of the Iran-Iraq War", *Geographical Review*, 78 (4), 406.

¹⁴⁹ Tarock, A.(1999). "The politics of the pipeline: the Iran and Afghanistan conflict", *Third World Quarterly*, 20 (4), 801.

¹⁵⁰ Özev, M. H. (2016) "İran – Suudi Arabistan İlişkileri 1932 - 2014", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66(1), 89.

süren savaşın bitiminde İran yenilemeyince 1988 yılında da İran ile diplomatik ilişkileri kesmiştir.¹⁵¹

2011 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı süreci de bölgedeki ülkelerin yönetimleri ile İran arasında yaşanan sorunlara eklenmiştir. Bu süreç sebebiyle İran'ın bölgesel güvenlik kaygılarını yeni bir boyuta taşınmıştır. İran, halkların rejimlere ve iktidarlara karşı ayaklandığı (ve de ayaklandırıldığı) bu süreç, bir taraftan İran'ın yararına olacak sonuçlar doğururken, diğer taraftan da rejimine ve ulusal bütünlüğüne yönelik büyük bir tehlike ortaya çıkarmıştır. Bu sürecin kendisine yansıması durumunda büyük sıkıntılarla karşılaşabileceği, ülkesel bütünlüğünün ve rejiminin zora gireceğini öngören İran, ilk başta sesiz kalma ve süreci anlama stratejisini izlemiştir. Daha sonra, ülkeden ülkeye değişen pragmatik tepkiler sergilemiştir; Tunus'ta yaşanan gelişmeler karşısında sessiz kalmış, Libya'da Kaddafi'nin devrilmesine temkinli bir tavır takınmış; önce destekleyici bir söylem ortaya koymuş sonra da NATO müdahalesine karşı çıkmış, Mısır'da ve Yemen'de yaşanan gelişmeleri büyük bir sevinçle karşılamış, Suriye'deki gelişmeleri ise yabancı komplosu olarak değerlendirmiş ve fiilen rejimin yanında yer almıştır.¹⁵²

İran için bölgesel tehditlerin bir diğeri El-Kaide vb. benzeri Şii karşıtı Sünni oluşumların bölgede güç kazanmasıdır. Bu bağlamda El-Kaide'nin bile tasvip etmediği kendisine Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD – DAEŞ) diyen aşırı radikal terör örgütü, İran için bölgede baş gösteren belki de en önemli tehdit unsuru olmuştur. Kontrol ettiği yerlerde Şiilere yaşam hakkı tanımayan ve mantar gibi türeyip çok geniş bir coğrafyaya yayılan bu örgüt İran için mutlak süratle yok edilmesi gereken bir tehdit unsurudur.

İran'ın bölge ülkeleri üzerinden algıladığı tehditlere daha birçok örnek vermek mümkündür. Bu örnekler zaman, konu ve aktör bakımından farklılık gösterse de, hep ırk ve din ekseninde “ulusal bütünlüğü koruma” ve “rejimin bekasını sağlama” zemininde yaşanan örnek olmaktadır. Bu durum da İran'ın bölgedeki güvenlik algısında değişmeyen unsur olarak mevcudiyetini korumaktadır.

¹⁵¹ Özev, a.g.m., 2016 , 89.

¹⁵² Okyar, O. (2015). “İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?”, *Uluslararası İlişkiler*, 12(45), 69-70.

İran'ın uluslararası politika ortamından algıladığı tehditler, ABD ve İsrail başta olmak üzere batı eksenini etrafında gelişen tehditlerdir. Bu tehditler birçok farklı nedenden kaynaklanıyor gibi görünse de temelinde çıkar çatışması mevcuttur. ABD'nin hedeflediği çıkarlar ile İran'ın hedeflediği çıkarlar çatışmaktadır. Bu çıkarların başında enerji gelmektedir. Basra bölgesi ve hazar havzası petrol ve doğalgaz açısından dünyanın en önemli üretim ve dağıtım bölgeleri arasında yer almaktadır. Bu iki nokta arasında bulunan İran'ın varlığı ve hedefleri de enerji alanına büyük önem veren ABD'yi rahatsız etmektedir.

ABD ile İran arasındaki iyi ilişkiler 1979 İslam devrimiyle son bulmuş, ABD'nin İran'ı "Şer Eksenini" olarak, İran'ın da ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak adlandıracak bir dönem başlamıştır.¹⁵³ ABD'nin İran'a karşı olan tutumu, İslam devrimi sırasında yaşanan ABD büyükelçiliğinin devrim yanlısı İranlı bir grup tarafından basılmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır.¹⁵⁴ Bu olay sonrasında İran'a ambargo uygulanmaya başlamış ve bu ambargo zaman zaman sıkılaştırılıp gevşetilerek tam 35 yıl boyunca uygulamada tutulmuştur. Ayrıca Irak-İran savaşından başlangıcından itibaren ABD hükümeti, Irak'a İran güç dağıtımları ve hareketleri hakkında istihbarat sağlamıştır.¹⁵⁵

Dönemsel olarak iniş çıkışlı gerilimlere sahne olan ABD'nin İran politikası 2001 yılında yaşanan 11 Eylül terör saldırıları ve akabindeki gelişmeler sonrasında sertleşme sürecine girmiştir. ABD İran'ı, uluslararası toplumdan gizli nükleer faaliyetler yürüttüğü, terörizmi (Hizbullah ve Hamas) desteklediği, İsrail'e tehdit oluşturduğu, Ortadoğu'da barışı ve istikrarı bozduğu, demokrasi karşıtı ve baskıcı uygulamaları yaymaya çalıştığı gerekçeleriyle suçlayarak, haydut devlet ilan etmiştir.¹⁵⁶ Bundan sonraki süreçte İran, ABD'nin Irak işgalinde bulundurduğu askeri güçler ve Afganistan'daki birlikleri sebebiyle kuşatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve daha yoğun bir tehdit hissetmeye başlamıştır.

ABD'nin teşvikleri 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi tarafından İran'a karşı ağır yaptırım kararları alınmış, bunu AB'nin yaptırımları izlemiştir. Bu süreçte İran,

¹⁵³ Aldasam, C.D. (2013). *Relations Between the U.S. and Iran*, Strategy Research Project Report, U.S. Army War College, Pennsylvania, 4.

¹⁵⁴ Bahgat, G.(2008). "United States-Iranian relations: the terrorism challenge.", *Parameters*, 38(4), 95.

¹⁵⁵ Tarock, A.(1998). *The Superpowers' Involvement in the Iran-Iraq War*. Nova Science Press, Commack, 61.

¹⁵⁶ İnternet: The White House. (2006). "U.S. National Security Strategy", *White House*, Washington D.C., 20.Web: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/>, Erişim tarihi: 21.07.2020.

bir taraftan ekonomik ve diplomatik yollarla sıkıştırılırken, diğer taraftan da Ortadoğu’da yaşanan Arap Baharı süreci üzerinden uluslararası toplumun hedefi haline getirilme riski ile karşılaşmıştır.

İran’ın sahip olduğu kaygıların ve tehdit algılamalarının gerçeklerden uzak birer paranoya olmadığı, bir reel politik okuması olduğu İslam devrimi sonrasında yaşanan değiştiğimiz bu gelişmelerden de anlaşılmaktadır.

Küresel ortamdan, bölgesel dengelerden ve de iç dinamiklerinden kaynaklanan bu tehdit unsurların birbirleriyle organik ya da inorganik bir şekilde bağlantılı olması İran’ın çok girift bir tehdit algısına sahip olmasına neden olmuştur. Örneğin bölgeyi istikrarsızlaştıran Arap Baharı süreci, küresel güçlerin İran’a karşı kullanabileceği bir araçta olabilecek, tehdit oluşturan İç unsurları körükleyebilecek vasıftadır.

Sonuç olarak bakıldığında uluslararası boyutta İran için tehdit olabilecek unsurların veya durumların, bölgedeki dengeler üzerinde yansarak bölgesel tehditleri etkilemesi, bölgesel gelişmelerin hem iç tehdit unsurlarını hem de küresel tehdit unsurları etkilemesi, iç tehditlerin de bölgesel tehditleri etkilemesi durumu söz konusudur. Ve karşı karşıya kaldığı tehdit unsurlarının bu kompleks yapısı, İran’ın da kompleks bir güvenlik anlayışı geliştirmesini gerekli kılmaktadır.

Ulusal, bölgesel ve de uluslararası düzeyde tehdit olarak algıladığı durumlar karşısında İran’ın uzun vadeli güvenlik stratejileri oluşturmasını zorunlu kılmıştır. Ülke yöneticileri de öncelikle iç güvenliği tesis etmeye ardından da bölgesel ve küresel risklere karşı tedbirler almaya odaklanmıştır. Bunlara baktığımızda ise birçok alt taktik ve strateji mevcut olmakla birlikte İran’ın güvenliğini sağlamlaştırmak amacıyla 3 ana strateji üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu stratejiler ise;

- Ulusal bütünlüğüne ve rejiminin bekasına yönelik tehditlerin bertarafı,
- Şii kimliği üzerinden nüfuz kurmak ve bölgesel güç olmak,
- Küresel riskleri azaltmak için ittifaklar oluşturmak ve caydırıcılık kazanmak

İran’ın kuruluşundan sonraki birincil hedefi iç tehditlerin bertarafıyla sağlanacak ulusal bütünlüğünü korumak olmuştur. İran demografik yapısının taşıdığı riskler ve bunun getirebileceği potansiyel tehditlere önlem olması doğrultusunda ülkenin kırsal kesimlerinde özerkliğini devam ettiren etnik azınlıkların direnişine katı bir şekilde son

verecek, güçlü bir askeri kapasite geliştirmeye yönelmiştir.¹⁵⁷ Bu doğrultuda pers kültürünü üst kültür olarak yerleştirmeye çalışılmış, bu da ülkenin en önemli iki kurumu olan ARTEŞ¹⁵⁸ ve SAVAK¹⁵⁹ kullanılarak desteklenmiştir. 1979 İslam Devrimine kadar devam eden bu politika, devrim sonrası da tanımlanan üst kimlik ev kullanılan kurumlar değiştirilerek sürdürülmüştür. Devrim sonrasında pers üst kültürü yerine Şii-Müslüman kimliği üzerinden uluslaşma stratejisi benimsenmiş, böylece bir bütünlük arz etmeyen demografik yapıdaki risklerin etnik vurgusu olmayan bir kimlikle ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. İlaveten Şahlık sisteminin devamını savunabilecek ARTEŞ ve SAVAK yeni rejim tarafından tehdit olarak algılanmış ve yeni bir silahlı yapılanmaya gidilmiştir.¹⁶⁰

Bu doğrultuda SAVAK lav edilmiş, ARTEŞ'in (rejim için tehlikeli görülen personeli tasfiye edilerek) mevcudiyeti muhafaza edilmiş, devrimci sistemi desteklemek için de Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) ve BESIC oluşturulmuştur.¹⁶¹ DMO ve BESIC'in kurulması da eklenince birlikte İran güvenlik birimleri parçalı bir yapıya sahip olsa da, yeni rejimine bağlı bu kurumlarla devletin eski kurumları dengelenmiştir. Böylece etnik söylemsiz din kimliği ve askeri kapasite artırımı ile hem rejimin bekasına dair tedbir alınmış hem de ulusal bütünlüğünü sağlama hususunda yönetimin eli güçlendirilmiştir.

İran'ın iç tehditlerden sonra odaklandığı husus bölgesel tehditler olmuştur. İran'ın bulunduğu Ortadoğu bölgesi tarih boyunca tehditlerle, avantajların bir arada olduğu ve bir anda tehditlerin fırsata, fırsatların tehdiye dönüşebildiği bir bölge olmuştur. Irk ve din unsurlarının (iç tehdit algılamasındakine benzer şekilde) İran'ın bulunduğu bölgede stratejik unsurlar olarak politikaya yansıtılıyor olması da bunun başlıca nedenini teşkil etmektedir. Bir devlet unsurları kontrol edebilmeyi başarır, bölge ülkelerini etkileyebilen, onların politikalarını belirleyebilen bir bölgesel güç konumuna erişmektedir. Aksi halde bu unsurların etkisi ya da kontrolü altına girdiği

¹⁵⁷ Tamer, C. (2017). *İran'ın Güvenlik Stratejileri Bağlamında Irak Politikası (1990-2016)*. ANKASAM, Ankara, 20.

¹⁵⁸ İran Silahlı Kuvvetleri, (2011). "The Artesh: Iran's Marginalized Regular Military", *Middle East Institute Viewpoints*, 2.

¹⁵⁹ İsrail ve ABD desteği ile kurulan İran istihbarat teşkilatı

¹⁶⁰ Tamer, a.g.e., s.21.

¹⁶¹ Dumlupınar, N. (2017). *İran Güvenlik Politikalarında Devrim Muhafızları Ordusu'nun Yeri*. ANKASAM, Ankara, 7-9.

takdirde otoritesi, gücü etkinliği zayıflamakta ve hatta yıkılmaya kadar giden bir sürece girebilmektedir.

Bu durumun bölgedeki ilk örneği de Irak – İran savaşı esnasında görülmüştür. Savaş İran'ı parçalayabilecek bir tehdit iken, İran'daki rejim aleyhtarı grupları (liberaller, milliyetçiler, solcular, özerklik isteyen gruplar vs.) birleştirerek rejim etrafında toparlanılmasına sebep oldu. Ayrıca, İran Irak'taki Kürt unsurları da etkisi altına almayı başarmış, kontrol ettiği aşiretleri Irak'a karşı kullanma fırsatı elde etmiştir. Böylece İran'ın, ırk ve din unsurlarını kontrol ederek bölgesel güvenliğini tesis etmeye yönelmesini de tetiklemiştir.

İran, İslam devriminin hemen akabinde, Şiilik eksenindeki kendi milli kimliğini güvenlik aracı olarak kullanmaya dönük bir strateji benimsemiştir. İslami yönetim Orta doğudaki (özellikle Irak, Suriye, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Yemen'deki) Şii nüfusu kullanarak yönetimleri devirmeye odaklanmıştır.¹⁶² İran'ın bu stratejisi çeşitli faktörler sebebiyle istenilen sonucu getirmemiş, iktidar ya da rejim değişiklikleri gerçekleşmemiştir.

Ancak İran bu hedefinden vazgeçmeyerek, bazen sert güç bazen de yumuşak güç uygulamalarıyla Şii Hilali olarak isimlendirilen, Şiilik etkisi altında kendisine bir nüfuz alan oluşturmaya odaklanmıştır. Bu sayede siyasi, ekonomik ve askeri alanda hem çeşitli fırsatlar elde etmeyi amaçlamakta hem de güvenliğini sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. İran Şii Hilali üzerinden bir taraftan Sünnilik eksenli tehditlerin başını çeken Suudi Arabistan'ı kuşatırken, diğer taraftan da çeşitli unsurlarla İsrail'e müdahale edebilecek duruma gelmektedir.¹⁶³

Ortaya koyduğu Şii Hilali stratejisi doğrultusunda İran, bölge ülkelerindeki Şii unsurlara (siyasi partiler, STK'lar, dini veya etnik gruplar, silahlı yapılanmalar vs.) ekonomik ve askeri alanda desteğini esirgememektedir. Bu çerçevede Irak'ın işgali sonrasında bu ülkede Şii bir iktidarın oluşması için, tüm Şii grupları harekete geçirerek büyük çaba sarf etmiştir. Suriye iç savaşının başladığı andan itibaren Esad rejimini desteklemiş; siyasi, ekonomik ve teknik alanda verilen destekler yeterli gelmeyince paramiliter unsurlarını devreye sokarak bizati Esad le birlikte savaşmıştır.

¹⁶² Kaye D.D. vd., *a.g.e.*, 13-14.

¹⁶³ Ametbek, D.(2017). *İran Dış Politikasının Jeopolitik Kodları*. ANKASAM, Ankara, 48-49.

1979 yılından itibaren ABD öncülüğünde, AB ve BM ile sorun yaşayan İran, bunlardan kaynaklanan ya da kaynaklanabilecek siyasi, ekonomik, diplomatik, toplumsal, askeri ve benzeri küresel çaplı tehditleri dengelemek için Rusya, Çin, Hindistan gibi uluslararası sistemde güç sahibi ülkelerle ittifak oluşturma stratejisini benimsemiştir.

ABD'nin İran'ı küresel sistemden izole ederek yalnız bırakma çabasına karşılık İran tarafından benimsenen ittifak kurma stratejinin temel dayanağı, İran ve Rusya'nın çıkarlarının örtüşmesi olmuştur. İran'ın güvenliği ve Rusya'nın güvenliği ile paralel seyretmektedir.¹⁶⁴ Bu çıkar birlikteliği özellikle de askeri alanda Rusya ile yakın işbirliğini beraberinde getirmiş, İran'ın savunma ve saldırı kapasitesinin gelişmesine en büyük desteği Rusya sağlamıştır.¹⁶⁵

Ayrıca İran'ın karşı karşıya kaldığı ekonomik yaptırımların baskısının da hafifletilmesi amacıyla ekonomik antlaşmalar da gerçekleştirilmiştir. Rusya ile olduğu gibi Çin ve Hindistan ile de çeşitli antlaşmaları bulunan İran, bu sayede bu ülkelerin üzerinde de geniş bir işbirliği alanı elde etmektedir.

Bunun yanı sıra Şangay İşbirliği Örgütü'nün şemsiyesi altına girmek isteyen İran 2005 yılında gözlemci statüsü elde etmiş, 2008 yılında tam üyelik için başvurmuş ve günümüzde de bu hedefine çok yaklaşmıştır.¹⁶⁶ Ana amacı güç dengesi oluşturmak olan bu politikaların, İran'ın küresel tehditlere karşı güvenlik tesisinde büyük katkı sağladığı ve de sağlamaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

İran'ın caydırıcılık kazanma stratejisinin ana amacı küresel bir müdahaleyle karşılaşma riskini en aza indirmektir. Bu çerçevede ABD ve İsrail'i birincil tehdit olarak gören İran, savaş ve savunma stratejisini de bu doğrultuda belirlemiştir.¹⁶⁷ İran'ın planladığı caydırıcılık, ona karşı askeri bir harekâta girişebilecek ülkelerin böyle bir operasyonun “maksimum fiziki zarar” riski taşıdığı ve “maksimum maliyetli” olacağı yönünde bir algıya sahip olmalarını sağlamaktır.

¹⁶⁴ Dugin, A.(2004). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev. Vügar Imanov), İstanbul: Küre Yayınları, 74-79

¹⁶⁵ İnternet: Katzman, K. (2016). *Iran's Foreign Policy*, Congressional Research Service (CRS). 29. (Web: <https://www.refworld.org/pd/57c6d6b54.pdf>, Erişim tarihi: 18.08.2022).

¹⁶⁶ İnternet: Keyvan, Ö.Z. “İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği İsteği ve Çin”. ANKASAM, (Web:<https://ankasam.org/iranin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi-istegi-ve-cin/>, Erişim Tarihi: 14.12.2017)

¹⁶⁷ Yeğin, A. (2016). *İran'ın Sert Gücü*. Ankara, SETA, 19

İran'ın caydırıcı bir güç imajına sahip olma hedefi, planladığı gibi düşmanlarına verebileceği zararı maksimize etmek doğrultusunda askeri güç kapasitesini geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda da uzun menzilli balistik füze geliştirme programlarına yoğunlaşmıştır. Böylece hem bölgedeki ABD üslerini, kara ve deniz askeri birliklerini imha edebilecek hem de İsrail'i direkt hedef alabilecek kapasiteye sahip olmayı ve var olan kapasitesini de arttırmayı hedeflemektedir.¹⁶⁸ Bu kapsamda sürekli satın alma ve ar-ge faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Eş zamanlı olarak İran'ın istediği takdirde biyolojik ve kimyasal silah üretebilecek kapasiteye sahip olduğuna dair verilerde ortaya konulmuştur.¹⁶⁹ Bu iki unsur da birleşerek kimyasal, biyolojik ve hatta nükleer başlıklarla donatılmış uzun menzilli füzelerle, büyük bir saldırı kapasitesine sahip ülke olduğu ya da olabileceği algısını oluşturmuştur.

Ayrıca ABD ve müttefiklerine zaman ve mekân sınırı olmadan herhangi bir yer ve zamanda zarar verme kapasitesine sahip bir İran, algısı oluşturmak içinde istihbarat örgütleri ve paramiliter unsurlar kullanılmaktadır.¹⁷⁰ İran'ın caydırıcı bir güç olmasının diğer yönü olan kendisine yönelik bir saldırının maliyetlini ciddi boyutlara ulaştırmak amacıyla Basra Körfezine odaklanmaktadır. Dünya petrol arzının en önemli güzergâhlarından biri olan Basra Körfezi özellikle enerji arz güvenliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Burada yaşanan bir aksaklık tüm dünyada hissedilecek, küresel piyasalara önemli etkileri olacak sonuçları beraberinde getirecektir. İran'da caydırıcı bir güç olmak için bu durumdan faydalanmaktadır. Bir savaş durumunda Basra körfezinden gerçekleşen tüm sevkiyatı Hürmüz Boğazı'nda kesmeye dair senaryolar üzerinde çalışmaktadır.¹⁷¹ Bu yüzden İran askeri gücünün önemli bir bölümü olan İran Deniz Kuvvetleri ABD'nin Basra Körfezi ve Umman Denizi'ndeki filo ve savaş gemilerini gemi savar füzeler ile vurabilecek güçte ve hızlı ve ani saldırılarla büyük hedefleri tahrip edecek şekilde dizayn edilmiştir.¹⁷²

Sonuç olarak bakıldığında İran, bu araçlar vasıtasıyla kendisine yönelik bir operasyona hem “maksimum maliyet” hem de “maksimum fiziki zarar” ile karşılık verebilecek caydırıcı bir güç olarak görülme yolunda epey mesafe kat etmiş ve de

¹⁶⁸ Yeğin, a.g.e. , 2016, 19-20.

¹⁶⁹ Katzman, K.(2017). *Iran's Foreign and Defense Policies*. Congressional Research Service (CRS), 12.

¹⁷⁰ Dumlupınar, a.g.m., 2017, 84.

¹⁷¹ McInnis, J.M.(2017). *The Future of Iran's Security Policy*. The American Enterprise Institute (AEI), 6.

¹⁷² Yeğin, a.g.e.,2016, 19-20.

etmeye devam etmektedir. Tehdit algılamaları karşısında ortaya koyduğu bu 3 temel strateji, İran'ın dış politikada hücumu dayalı – proaktif bir tutum benimsemesini zorunlu kılmaktadır. Bu stratejilerin arka planında bulunan tehdit algılamalarının domino etkisi niteliğinde ilişkili bulunması da bu zorunluluğun en büyük nedeni gibi görünmektedir. Zira ulusal bütünlüğünü korumak ve rejimin bekasını sağlamak ancak bölgesel etkenler ile ulusal unsurlar arasındaki bağın kesilmesi ile mümkündür.

Bölgesel faktörlerin etkilerini kırmak için bölgesel üstünlük kurmak gerekiyken, bu durum da küresel aktörlerle rekabet sonucunu ve işbirliği gereksinimini ortaya çıkartmaktadır. Bu minvalde İran'ın bulunduğu bölgede Suudi Arabistan devleti riskli bir rekabet aktörü, Türkiye Cumhuriyeti pasif bir rekabet aktörü, Suriye ise aktif bir işbirliği aktörü olarak ön plana çıkmaktadır. Küresel ölçekte ise Suudi Arabistan'ın müttefiki ABD, İsrail ve AB ülkeleri tehdit algısı oluştururken, bu ülkelerin rakibi olan Rusya ve Çin de İran için müttefik olarak ön plana çıkmaktadır.

3.2. Türkiye'nin Tehdit Algısı ve Güvenlik Arayışı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde (öncesinde ve sonrasında) geçirdiği evreler İran'ın İslam devrimiyle geçirdiği evreler ile 2 açıdan benzerlik göstermektedir. Her iki ülke de bir imparatorluk geçmişine sahip olmuştur ve her iki ülke de rejim değişikliği yaşanmıştır. Bu durum da iki ülke için benzer şekilde güvenlik kaygıları ortaya çıkartmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun halefi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iç tehdit algısı şüphesiz bir şekilde Osmanlı'nın yıkılışından miras kalan korkular ve kaygılar ile şekillenmiştir.¹⁷³ Türkiye parçalanmış bir ülkeden bölünme korkusu, çöken bir imparatorluktan sistem/rejim korkusunu devralmış bir güvenlik anlayışına sahiptir.¹⁷⁴

¹⁷³ Karaosmanoğlu, A. (2000). "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey", *Journal of International Affairs*, 54(1), 199.

¹⁷⁴ Aydın, M, ve Ereker, F.(Güz 2014) . "Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı", *Uluslararası İlişkiler*, 11(43), 131.

İmparatorluğun yıkılma sürecinde yaşanan sorunlarında başında gelen gayrimüslim tebaanın ayaklanma sürecinde karşılaşılan zafiyet “kimlik güvenliği” algısını ve Müslüman tebaanın ayaklanması da “etnik milliyetçilik” algısını önemli bir sorun kaynağı olarak hafızalara kazımıştır. İslami bir imparatorluk olan Osmanlı’nın aksine, 1923 yılında yeni Türk Devleti olarak kurulduktan sonra saltanatın ilga edilip cumhuriyetin benimsendiği Türkiye Cumhuriyeti’nde halifelik makamının şahsi temsiline son verilerek laik, seküler bir yönetim modeli oluşturulmuştur. Cumhuriyetin kurucu kadroları Laik devlet modeli ile birlikte seküler bir ulus yapısı hedeflenmiştir. Yani devletin temelini laik Türk ulusu temeline dayanan bir devlet anlayışı ile şekillendirmişler.¹⁷⁵ Bu nedenle laiklik yapısına ve Türk Ulusu yapısına yönelen tehditler rejime yönelik güvenlik kaygılarını ortaya çıkartmıştır.

Bu iki faktör Türkiye’nin güvenlik anlayışının temeli olmuş, iç güvenlik, bölgesel güvenlik ve uluslararası güvenlik anlamında tehdit algısı da bu temele göre şekillenmiştir. Osmanlının parçalanması toprak bütünlüğünü korumaya kaygısını, parçalanmada yaşanan ayaklanmalar milli birliği/toplumsal kimliği koruma kaygısını, inkılaplar ise cumhuriyet sistemini/ rejimi sürdürme kaygısını ortaya çıkarmıştır. Özetle Türkiye’nin tehdit algısı “rejimin bekasına yönelik tehditler” ile “milli birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik tehditler” üzerinden ele alınmaktadır.

Türkiye’nin iç tehdit algısının şekillenmesinde imparatorluğun yıkılışına giden süreçte edinilen tecrübeler ve yeni devletin rejim değişikli ile benimsediği inkılaplar belirleyici rol oynamaktadır.¹⁷⁶ Türkiye’nin kurulduğu günden itibaren karşılaştığı ve ya karşılaşma ihtimalinden dolayı kaygı duyduğu klasik tehdit mahiyetindeki tüm iç tehditler de bu 3 ana güvenlik alanına yönelik olmuştur. Bu güvenlik alanlarına yönelik tehditler de kategorize edildiğinde tüm iç tehditlerin “etnik çatışma ve ya ayrışma”, “dini çatışma ve ya ayrışma”, “ideolojik çatışma ve ya ayrışma” ile ilişkili olduğu görülmektedir.

İmparatorluktan ulus devlete geçilen bu sürecin olağan üstü bir şekilde kısa sürede tamamlanması ise ülkede sosyolojik olarak mevcudiyeti bulunan iki büyük

¹⁷⁵ Salomone, S. D.(1989). “The Dialectics of Turkish National Identity: Ethnic Boundary Maintenance and State Ideology - Part Two”, *East European Quarterly*, 23(2) .225-228

¹⁷⁶ Aydın, M, ve Ereker, F. (Güz 2014), a.g.m., 131.

kimlik grubunun (Türkler ve Kürtler) içerisinde bazı kitlelerin rejimi sindirememesi sonucunu doğurmuştur. İslamcı gruplar yeni devletin laik yapısını, bazı Kürt gruplar ise Türklük vurgusu bulunan ulus devlet yapısını benimsememiş ve dönem dönem rejime karşı başkaldırmışlardır.

Devletin kurulduğu ilk yıllarda ortaya çıkan ve devletin güvenliğini ciddi şekilde tehdit eden ilk sorun Şeyh Said ayaklanması olmuştur. Söylem olarak dini karakterli olan ancak hem etnik hem de dini çatışma riskinin birlikte yer aldığı bu isyan hem milli birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik hem de rejimin bekasına yönelik güvenlik algısına yönelen bir güvenlik sorunu ortaya çıkarmıştır. Laik devlet modeline karşı hazımsızlık cumhuriyetin ilk yıllarında bastırılmış, ancak çok partili döneme geçiş sürecinde yine gündeme gelmiştir.¹⁷⁷ 1979 İran İslam Devrimi sonrası laiklik karşıtı yapılanmalarda artış görülmesi bu kaygının devam etmesine neden olmuştur.¹⁷⁸ Günümüzde bu hususa dair pek bir kaygının kalmadığı düşünülse de tarihsel süreçte oluşan devlet hafızası açısından hala daha ehemmiyetini koruyan bir güvenlik alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda ülke içerisinde oluşabilecek potansiyel sorunlara ek olarak İran'ın Şii şeriatına dayalı rejim ihracı politikası, diğer Ortadoğu ülkelerinden yayılan İslam dininin Selefi ve Vahabi versiyonlarının ortaya çıkartabileceği olası etkilerin iç dinamikleri etkileme ihtimali göz önüne alındığında her daim dini çatışma tehdidinin yaşanabileceği ihtimaline karşı tedbirli olma zorunluluğu bulunmaktadır.

Ülke içinde dağılmış ancak ülkenin doğusunda yoğun bir şekilde mukim bulunan Kürt nüfus etnik milliyetçilik hususunun başat unsuru olmuştur. Bunun bir nedeni Osmanlı'ya dayanan tarihsel devlet hafızası iken, diğer nedeni ise cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin doğu vilayetlerinde görülen Şeyh Said isyanının ve Dersim (Tunceli) ili civarında yoğunlaşan Seyit Rıza isyanının ciddi zorluklar ve önemli sonuçlar doğurmuş olmasıdır.¹⁷⁹ 1970'li yıllarda Marksist söylemlerle oluşmaya başlayan Kürt İşçi Partisi (Partîya Karkerên Kurdistanê - PKK) çok kısa sürede etnik

¹⁷⁷ Güray Ş. (2020). "Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kısa Bir Değerlendirilmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları* 125 (247) 116-117.

¹⁷⁸ Elik, S. (2013), *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualising the Dynamics of Politics, Religion and Security in Middle Power States*, Londra Roudledge, 37.

¹⁷⁹ Olson, R. (1992), "*Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları Ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*", (Çeviri: Bülent Peker- Nevzat Kırac), Ankara: Öz-Ge Yayınları, 10 .

milliyetçilik ekseninde hareket eden ayrılıkçı bir terör örgütüne dönüşmüştür.¹⁸⁰ Örgüt, 1984 yılında gerçekleştirdiği ilk terör eyleminden itibaren yaklaşık 40 yıldır devam eden bir tehdit unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Konjonktürel olarak zaman zaman düşen, zaman zaman artan bir yoğunlukla Türkiye'nin güvenliğini sarsmıştır. Türkiye-Suriye-Irak-İran toprak bütünlüğünü bozarak bu ülkelerde bulunan Kürtleri bir araya getirmek suretiyle Kürdistan devletini kurmayı amaçlayan örgütün yapılanmasını İran, Irak ve Suriye'ye genişletmiştir. Bu ülkelerden destek alan örgüt ilk etapta sadece Türkiye'nin güvenliği için tehdit oluştururken, kısa süre sonra örgütün varlığı ile güçlenen Kürt milliyetçiliği bu ülkeler için de sorun oluşturmaya başlamıştır.

Bu iki tehdide ek olarak İkinci Dünya Savaşından sonra oluşan ideoloji eksenli kutuplaşmadaki Soğuk Savaşın yapısından kaynaklanan üçüncü bir tehdit daha ortaya çıkmıştır. Küresel çaptaki ideolojik kutuplaşma Türkiye'ye de yansımıştır. 1970'li yıllardan itibaren ülkede yaşanan sağ sol çatışması, her ne kadar Soğuk Savaş döneminin konjonktürel etkilerini barındırıyor olsa da bir iç tehdit olarak algılanmıştır. Devlet sistemi olarak komünizmi benimsemiş ya da bu sisteme sempati duyan ve gittikçe bu sisteme evrilen devletlerin liderliği SSCB yapmıştır. Bu ülkelerde yaşayan halklara yönelik olarak halkları birliği söylemli yoğun bir propaganda yapılmıştır. Komünizm ideologları tarafından yoğun bir biçimde propaganda konusu haline getirilen bu suni halk anlayışı belli bir süreden sonra "Sovyet Halkı" olarak takdim edilmeye başlanmıştır.¹⁸¹ Bu bağlamda ilk etapta sistemi hedef alan komünizm, ülkede rejim bekasına yönelmiş bir tehdit iken, ilerleyen aşama "Sovyet Halkı" propagandası nedeniyle komünist ülkelerin halkları milli köklerinden, dilinden, dininden, manevi-ahlaki, tarihi-estetik değerlerinden planlı olarak uzak düşürülmüştür.¹⁸² Ve sonuç olarak bu devletlerin halkları için, "Sovyet halkı" anlayışı gibi takdim edilen Rus şovenizmi içinde erimeye, çözülmeye ve asimile olmaya mahkûm olacakları bir ortam oluşmuştur¹⁸³ Bu nedenlerden ötürü Türkiye'de Sol diye adlandırılan Marksist –

¹⁸⁰ Özcan, N. A. (1999), "PKK (Kürdistan İşçi Partisi)/Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi", Ankara, ASAM Yayınları, 324-325.

¹⁸¹ Kurbanov, B. (2010). "Rus Komünizmi Ve Milli Mesele Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0 (15) , 358.

¹⁸² Kurbanov, a.g.m., 2010.

¹⁸³ Kurbanov, a.g.m., 2010.

Komünist gruplar ülkede benimsenen cumhuriyet yönetim biçimi ve üniter ulus devlet yapısı için tehdit olarak görülmüştür.

Türkiye'nin iç güvenlik algısı şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Ekonomik tehditler enerji güvenliğine yönelik tehditler, örgütlü suçlarla mücadele, tıbbi güvenlik gibi birçok alanda tehdit algısı ve bunlar karşısında oluşan güvenlik anlayışı bulunmaktadır. Ancak bu 3 unsur bölgesel ve küresel etkileşime açık, ülke çapında yayımlanabilecek ve devletin bekasını birinci dereceden etkileyebilecek tehditler olarak ön plana çıkmıştır.

Türkiye'nin bölgesel tehdit algısında da Osmanlı ile ilişkili bir zeminde şekillenmiştir. Osmanlı'nın bir nevi iç savaş özelliği taşıyan ayaklanma ve isyanlar ile de parçalanmış olması, İmparatorluktan kalan paylaşım sorunları ile karşılıklı kin ve ihtiras Türkiye'nin Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki komsuları ile olan ilişkilerinde aktif rol oynamıştır. Bu temele dayanan sorunlar üzerine bölge ülkelerinde yaşanan yeni gelişmelerde devletin bölgesel güvenlik algısını etkilemiştir.

Bu anlamda Türkiye'nin en büyük bölgesel tehdit kaynağı Yunanistan olmuştur. I. D.S. savaşı sonrasında Yunan işgaline maruz kalan Anadolu toprakları hala daha o yılların etkisini üzerinde taşımaktadır. Devletin şekillendirildiği ilk yıllarda yaşanan mübadele sorunu, 1960'lar sonrası Kıbrıs'ta EOKA'nın ENOSİS¹⁸⁴ faaliyetleri ve sonrasında KKTC'nin kuruluşu, 1980'lerden itibaren de sık sık sınır ihlallerinin yaşandığı Ege adalar sorunu ve Ege Denzinde karasularını belirleme sorunu¹⁸⁵ nedeniyle Yunanistan ile ilişkiler sürekli bir gerginlik ortamı içerisinde olmuştur.¹⁸⁶ Yunanistan'ın süregelen uluslararası hukuka aykırı eylemleri ve Batı dünyasının da bu eylemler karşısındaki sessizliği, Yunan yayılmacılığının Türkiye açısından hala daha aktif bir tehdit olduğu algısını pekiştirmektedir.

Bir diğer bölgesel tehdit algısı ise Ermenistan kaynaklı olarak gelişme göstermektedir. Osmanlı'nın yıkılış sürecinde ayaklanan ermeni tebaa Taşnak ve Hınçak örgütleri ile sivillere yönelik terör eylemleri düzenlemiş ve büyük katliamlar

¹⁸⁴ Açılımı *Ethniki Organosis Kiprion Agoniston* (Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü) olan EOKA Kıbrıs adasında kurulan silahlı Rum örgütüdür. ENOSİS ismini verdikleri adanın Yunanistan'a bağlanması ideası için Türk nüfusa yönelik terör eylemleri ve katliamlar gerçekleştirmiştir.

¹⁸⁵ Wilson, A.(1980). "The Aegean Dispute", *Adelphi Papers*, Oxford University,155, 80.

¹⁸⁶ Aydın, M.(2000). "Determinants of Turkish Foreign Policy-II: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War". *Middle Eastern Studies*, 36(1), 116-117.

gerçekleştirmiştir.¹⁸⁷ Bu olayların akabinde 1914 yılında tehcir kararı alınmış Ermeni tebaa zorunlu olarak göç ettirilmiştir. Tehcir kararı sonrasında Osmanlı devletinin toprakları üzerinde gözü olan ve paylaşım mücadelesi veren ülkelerde kararın soykırıma yönelik olduğu, tehcir sürecinde Ermenilerin katledildiği iddiaları ortaya atılarak soykırım propagandası yapılmaya başlanmıştır.¹⁸⁸ O yıllarda başlatılan bu süreç, daha sonra Ermeni Soykırım Yasası ve benzeri isimlerle başta Avrupa ülkelerinin parlamentoları olmak üzere dünya genelindeki parlamentolarda kabul ettirmeye çalışılmıştır.¹⁸⁹ Ermeni milliyetçiliğinin oluşturduğu tehdit, Türkiye'nin Yunanistan ile gergin olduğu 1975 yıllarından yeniden boy göstermiştir. ASALA ismiyle örgütlenen ermeni terör örgütü çok sayıda Türk bürokrat ve sivile yönelik terör eylemleri düzenlemiştir.¹⁹⁰ 2000'li yılların başında Türkiye bir Ermeni açılımı başlatmış, dostluk adımı atmış olmasına rağmen istenilen sonucu alamamıştır. Bu gün hala daha Ermeni Soykırım Yasaları yaygınlaştırılmaya ve hukuk kuralları ile tarihsel belgeler görmezden gelinerek siyasi kararlarla Türkiye'ye tehdit oluşturmaya devam edilmektedir.

Osmanlı'dan kalan diğer bir bölgesel sorun faktörü de Arap ülkeleri ile ilişkilerden kaynaklı tehdit algısı üzerinden inşa edilmiştir. Osmanlı'nın parçalanması sonrasında ortaya çıkan Arap yarımadasındaki ülkeler Osmanlı'ya antipati ile bakmaktadır. Bu antipati Türkiye ile olan ilişkilerine de yansımaktadır. Direkt olarak Türkiye'ye tehdit oluşturmalar bile, Türkiye için tehdit olan faktörler bazen açık bazen gizli olarak destek vermektedir. Irak ve Suriye'nin PKK'ya verdiği destek uzun yıllar ikili ilişkileri meşgul etmiştir.¹⁹¹ Son yıllarda Türkiye için büyük bir tehdit kaynağı haline gelen FETÖ/PDY terör örgüte Birleşik Arap Emirlikleri'nin destek verdiği iddiaları birçok kez dile getirilmiştir.¹⁹² Tarihsel sürekliliği bulunan bu ve

¹⁸⁷ Uslu, R.(2014). "Taşnaksütyun Ermeni Terör Örgütü'nün 1914-1920 Yılları Arası Doğu Anadolu Ve Kafkasya'da Yaptığı Katliamlar", *Journal of Turkish Studies*, 9(1), 621

¹⁸⁸ Güzel, H. C.(2000). " *Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu* ", Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 68-70

¹⁸⁹ Kodaman, E.(2013). " Ermeni Açılımı ve Türk Dünyası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (30), 111-122.

¹⁹⁰ Çelikağı, L. & Günay, N. (2022). "Asala Terör Örgütü ve Faaliyetleri", *Ortadoğu ve Göç*, 12(1) , 79-81.

¹⁹¹ Kuloğlu, A.(2009). " *Türkiye-Suriye-Irak-İran Dörtgeninde Gelişmeler Ortadoğu Analiz* ", 1(12), 88-90.

¹⁹² İnternet: Dağlı, T.(2019). "15 Temmuz Darbe Girişiminde BAE", *Kriter*, 4(37), (Web:<https://kriterdergi.com/dosya-feto-ve-15-temmuz/15-temmuz-darbe-girisiminde-bae>, Erişim:08.12.2019)

benzeri durumlar Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı da tedbirli olması gerektiği gösteren bir deneyim ortaya çıkartmıştır.

Osmanlı döneminden kalan sorunlu alanlara ek olarak, etnik yapısındaki unsurlar ile etkileşimi bulunan bölge ülkelerinden gelebilecek etnik milliyetçilik akımlarının ve ya yeni rejime yönelik dini akımlardan kaynaklanabilecek tehditler de Türkiye'nin bölgesel güvenlik anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Gerek milliyetçilik gerekse mezhepçilik akımı ülkenin iç dinamiklerini yönlendirdiği takdirde hem rejimin bekasının, hem milli birliğin korunmasının, hem de toprak bütünlüğün korunmasının tehlikeye girme ihtimali bulunmaktadır.

Bölgeye rejim ihraç etme stratejisi bulunan İran'ın ve Suudi Arabistan'ın, bu stratejisinde kullandığı ana unsur mezhep unsuru olmuştur. Bunun sonucunda bölgede Selefi/Vahabi akımı ile Şii akımının yaygınlaştığı ve ya yaygınlaştırılmaya çalışıldığı bir zemin meydana gelmiştir. Bu zeminden Türkiye'ye doğru yönelebilecek bu akımlar bir tehdit unsuru olarak ele alınmaktadır. Milliyetçilik akımında ise en başat akım Kürt Milliyetçiliği olmuştur. Bir bölge ülkesinden o ülkenin kontrolünde olan ya da olmayan bir milliyetçilik akımının Türkiye'ye yansımaları iç dinamikleri tetikleyerek milli birlik ve toprak bütünlüğü açısından ciddi bir tehdide dönüşebilecek bir tehdit kaynağı durumundadır.

Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasına neden olan I.D.S. deneyimi yeni Türk Cumhuriyeti'nin II. DS sırasında görece tarafsız kalmasına ve savaştan kaçınabilen bir ülke olmasına imkân sağlamıştır. O yıllara kadar küresel ölçekte bir aktörden tehdit algısının bulunmadığını söylemek mümkündür. Devletin küresel tehdit algısı II. D.S. sonrasında başlamıştır.

Savaşa dâhil olmayan Türkiye savaş sonrası kurulan düzende yalnız kalmıştır. Bu yalnızlık içerisinde ilk tehdit algısı SSCB'den gelmiştir. SSCB'nin toprak talebi de dâhil olmak üzere Türkiye'den talepleri ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit ortaya çıkartırken, yayılmacı politikaları milli birliğin korunması ve rejim bekası adına kaygı oluşturmaya başlamıştır.¹⁹³ Bu durumu aşmak için dönemin soğuk savaş koşullarında şekillenen iki bloklu yapısından birine yönelmiştir. Dolayısıyla soğuk savaş döneminde benimsediği ve bir parçası olduğu batı medeniyetinin ittifaklarının

¹⁹³ Dokuyan, S. (2013). “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri”, *CTAD*, 9(18), 121-122.

oluşturduğu güvenlik şemsiyesinin altında yer alarak bu perspektifle küresel tehdit algılamasını şekillendirmiştir.¹⁹⁴

Soğuk savaş sonrası dönemde klasik anlamda bir küresel aktör tehdidi bulunmazken, siber güvenlik, ekonomik güvenlik, bilgi güvenliği gibi alanlara yönelik olarak küresel terör başta olmak üzere 4. nesil savaşların faili belli olmayan tehdit unsurları küresel tehdit algısı içerisinde ele alınabilecek yeni faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye devleti kuruluşu sonrası karşılaştığı tüm bu tehditler karşısında ulusal çapta rejime yönelik tehditleri bertaraf etmek için katı bir laiklik politikası uygularken, ülke bütünlüğünü korumak için de güçlü bir merkezi yönetim anlayışını benimsemiştir. Kuruluşunu takip eden ilk yıllarda bölgesel ve küresel faktörlerin mevcut iç sorunları tetikleme ve büyütme ihtimaline karşı Araplar ile ilişkilerini sınırlı tutarken, politik ve kültürel olarak yönünü batı dünyasına çevirmiş başta Yunanistan olmak üzere Batı ülkeleri ile iyi ilişkiler tesis etmeye gayretlemiştir. İkinci Dünya Savaşından kaçınırken, sonrasında da Batı Bloğunda içerisinde yer alınarak dâhil olunan paktlar ve ittifaklar sayesinde bölgesel ve küresel çaplı tehditlere yönelik tedbir alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin güvenlik anlayışında, Osmanlı'nın parçalanmasının yarattığı korku etkisiyle şekillenen milli birliğin ve ülke bütünlüğünün korunmasına yönelik kaygıların giderilmesi ulus devlet ve üniter devlet anlayışının korunması ile merkezi otoritenin güçlendirilmesine bağlanmıştır. Birer Osmanlı subayı, bürokrati veya paşası olan cumhuriyetin kurucu kadrolarında geçmişte yaşanan acı deneyimler önemli bir yer etmiştir. Bunun etkisiyle ulus devlet inşası başarı olduğu takdirde, etnisite tabanlı bir isyan ihtimalinin ortadan kalacağı inancı hâsıl olmuştur. Ayrıca ulus devletin varlığı ülke bütünlüğünü zedeleyecek bir kopma hareketine karşı önemli bir tedbir olarak ele alınmıştır.

Osmanlı'nın eyalet sistemine benzeyen yerel birimlerin güçlü olduğu idari sistemi parçalanmaları ve kopmaları hızlandırmıştır.¹⁹⁵ Bu nedenle yeni cumhuriyette güçlü bir merkezi otorite tarafından yönetilen üniter bir devlet teşkilatlanması ön

¹⁹⁴ Ülman, H., Sander, O.(1972). “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler-II”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 8.

¹⁹⁵ Kodaman, B.(2007). “Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 13-14.

görülmüştür. Bunun bir yansıması olarak merkezi otorite tarafından atanan illerde vali ve ilçelerde kaymakam halkın seçtiği belediye başkanın üstünde konumlandırılmıştır. Bu durum o kadar ciddiye alınmıştır ki cumhuriyetin ilk yıllarında birkaç köyü bünyesine alan nahiye adı verilen idari birimlerde bile merkezi otorite ve ya onun birimleri tarafından atanmış müdürler görev yapmıştır. Bu doğrultuda 1923'den bugüne ülkedeki kamu yönetimi anlayışının gelişimine bakıldığında merkezi otorite güçlendirilirken yerinden yönetim birimlerinin zayıflatıldığı ve merkezin bir uzantısı olarak konumlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.¹⁹⁶

Bu doğrultudaki güvenlik anlayışının günümüzde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Ülkenin üniter yapısına zarar verebilecek her hangi bir ihtimal belirdiğinde güç kaybı yaşamak istemeyen merkezi otoritenin müdahalesi gerçekleşmektedir. Türkiye'deki siyaset alanında Kürt ayrılıkçı hareketi PKK terör örgütünün siyasal uzantısı olarak birçok parti kurulmuş, ancak bu partiler merkezi yönetim ve adli birimler tarafından kapatılmıştır. Bu partilerin devamı olarak günümüzde faaliyet gösteren Halkların Demokratik Partisi (HDP) 31 Mart 2019 tarihinde yapılan yerel seçimlerde 3'ü büyükşehir, 5'i il, 45'i ilçe ve 12'si belde olmak üzere toplam 65 yerel yönetim biriminde seçimleri kazanmıştır.¹⁹⁷ Ancak bunlardan 6'sına mazbata verilmezken, 48'inde de kazanan başkanlar görevden alınarak ilgili yerel yönetim birimlerinde atanan kayyumlar göreve getirilmiştir.¹⁹⁸

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşu başlı başına bir değişim faktörü olurken, cumhuriyet sonrası oluşturulan laik devlet anlayışı nihai olarak seküler bir toplum oluşturma hedefi doğrultusunda şekillenmiştir. Hem hilafetin kaldırılması hem saltanatın ilgası hem de inkılaplar bu kapsamda değerlendirilebilecek hususlar olmuştur. İlk etapta batılılaşma etkisi ya da hevesi ile hareket edildiği izlenimi veren bu değişim ve inkılaplar aslında yeni rejime yeni toplum yaratma stratejisinin bir ürünü olarak hayata geçirilmiştir.

İslam'ın ilk yıllarında etkin bir makam olan hilafet makamı, zaman içerisinde Müslümanlarda görülen mezheplere ayrılma sonucu etkisini kaybetmiştir. İslam dini

¹⁹⁶ Mahmutoglu, A.(2011). "Türkiye'de Merkezi Yönetim", *Yerel Yönetimler* mülki İdare İlişkisinin Geleceği *Türk İdare Dergisi*, 471(472), 145.

¹⁹⁷ Internet: Kamer, H.(Ağustos2022) "Kayyumların yıldönümü: HDP'nin kazandığı belediyelerde son durum ne?", *BBC News Türkçe*, (Web:<https://www.bbc.com/turkce/articles/cy9851xl7d5o>, Erişim:28.08.2022)

¹⁹⁸ Kamer, a.g.m., 2022 .

onlarca farklı mezhebin yüzlerce alt dalları olan bir yapıya mahkûm edilmiştir. Bunun sonucu olarak birbirlerini kâfir olarak suçlayıp birbirleri ile din adına savaşıyan grupların türeyebildiği bir zemin ortaya çıkmıştır. Hilafet makamına rağmen, Arapların Osmanlı'ya karşı isyanında görülen mezhep faktörü cumhuriyetin kurucu kadrolarının sekülerleşme eğilimine neden olan en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Mezhepçilik eğiliminin giderek arttığı ve gelecek yıllar içerisinde de artacağına yönelik izlenimler, devletin böyle bir tehdit ile karşılaşmasını önlemeye yönelik tedbirleri zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda seküler toplum oluşturma en önemli güvenlik tedbiri olarak görülmüştür.

Osmanlı'nın son dönemlerinde diplomasi alanında yalnız kalınmasın bir sonucu olarak kuruluşundan itibaren Türkiye'nin uluslararası sistemle uyum içerisinde olmaya önem verdiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin temel güvenlik anlayışı sürdürülebilir bir güvenlik ortamını tesis etmek ve ortaya çıkan sorunları uluslararası toplumun saygın bir üyesi olarak barışçı yollardan çözmek üzerine inşa edilmiştir.¹⁹⁹ Bir taraftan uluslararası sisteme uyum gösteren Türkiye, diğer taraftan da küresel ve bölgesel tehditlere karşı ittifak ağı oluşturma stratejisini benimsenmiştir. İttifak yapısı kurmadığı ülkelerle de ikili ilişkilerini geliştirmeye caba göstermiş, karşılıklı güvende olma ilkesine dayalı bir siyaset yürütmüştür. Bu çerçevede SSCB ile 1925 yılında imzalanan "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" bunun ilk örneklerinden birisi olmuştur.

I. D.S. savaşının akabinde galip gelen devletler beynelmilel alandaki ilişkileri düzenlemek ve yeni bir sistem meydana getirmek için Cemiyet-i Akvam'ı (Milletler Cemiyeti - MC) kurduğunda, savaşın galibi kurucu üyeler dışındaki üyeler başvuru yaparken Türkiye davet edilmiştir. MC'den gelen bu davet üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin 9 Temmuz 1932 tarihinde aldığı kararla Türkiye'de bu cemiyette yerini almıştır.²⁰⁰ Bu sade uluslararası toplumun ile uyum içerisinde olan diplomatik modern bir devlet olduğu imajını güçlendirerek itibar kazanmış ve uluslararası toplumda kabul gören bir devlet konumunu pekiştirmiştir

¹⁹⁹ Uyar, H. (2014). "Milli Mücadele Ve Cumhuriyet Kadrolarının İkinci Meşrutiyet'ten Ve Birinci Dünya Savaşı'ndan Çıkardığı Dersler", *Belgi Dergisi*, (7), 832.

²⁰⁰ Uluşan, Ş.(2008). " Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi -Öncesi Ve Sonrası", *ÇTTAD*, 6(16-17), 246.

Türkiye Cumhuriyeti ittifak yapısı tesis etmek namına 9 Şubat 1934 tarihinde Balkanlarda barış ve güvenlik adına Balkan Barışı ve Balkan Paktı'nda, 22 Ocak 1936 tarihinde Doğu Akdeniz Güvenliği ve Akdeniz Paktında, 8 Temmuz 1937 tarihinde de Ortadoğu'daki Sadâbat Paktı'nda kurucu aktör olarak ya da sonradan dâhil olan aktör olarak yer almıştır. ²⁰¹ Bu paktlar sayesinde öncelikle ilgili taraf ülkelerden kaynaklanabilecek bölgesel tehditlerin doğmasını önleyecek bir yapı tesis edilmek istenmiştir. Ayrıca o dönemki koşullarda İtalya ve Almanya başta olmak üzere küresel bir aktörden kaynaklanacak herhangi bir tehdide karşı bölgesel bir birliktelikle ortaya çıkacak mukavemet gücü elde edilerek güvende olma durumu tesis edilmek istenmiştir.

II. DS başladığında savaşa dâhil olmak istemeyen Türkiye izlediği politikalarla bunu başarmış, ancak savaş sonrasında kurulacak düzende söz sahibi olma hakkını da kaybetmiştir. Bunun yarattığı yalnızlık içerisinde ilk tehdit algısı SSCB'den gelmiştir. SSCB'nin talepleri ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit ortaya çıkartırken, yayılcı politikaları milli birliğin korunması ve rejim bekası adına kaygı oluşturmaya başlamıştır. ²⁰² Bu durumu aşmak için de dönemin soğuk savaş koşullarında şekillenen iki bloklu yapısından birine yönelmiştir. Bu yönelmenin ilk girişimleri II. DS sırasında izlenen strateji nedeniyle başarılı olamamış, ancak 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü *North Atlantic Treaty Organization* / NATO) yapılanmasının içerisine dâhil olmuştur. ²⁰³ Bu tarihten sonra Soğuk Savaş boyunca NATO odaklı bir güvenlik stratejisi izlenmiştir. Soğuk savaş sonrasında (özellikle son yıllarda) tek taraflı değil çok taraflı güvenlik stratejileri uygulanmaya çalışılsa da NATO odaklı güvenlik hala geçerli olan temel strateji konumundadır.

3.3. Suudi Arabistan'ın Tehdit Algısı ve Güvenlik Arayışı

Suudi hanedanlığı, Kral Suudi ile 19. Yüzyılının dini mütefekkirlerinden biri olan *Muhammed bin Abdul Wahhab* arasındaki ittifakın bir sonucu olarak ortaya

²⁰¹ Bıyıklı, M. (2014). "Türkiye'nin İttifak Politikası Ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları 1928-1938", *Yeni Fikir Dergisi*, 6 (12) , 128-141.

²⁰² Dokuyan, a.g.m.. 2013, 121-122.

²⁰³ Ülman ve Sander, a.g.m. 1972. 8.

çıkmıştır.²⁰⁴ Osmanlı'nın yıkılma sürecinde siyasal birliğini sağlamış bir devlet olan Suudi Arabistan devletinde rejim ve yönetim Sünni İslam'ın Vahabi fraksiyonuna dayalı şeriat ile idare edilen bir krallık olarak benimsenmiştir. Yeni kurulan bu krallığın güvenlik algısı tarihsel ve toplumsal dinamiklerin şekillendirdiği temelde iki tehdit üzerinden tesis edilmiştir; "hanedan" ve "rejim". Devletin iç tehdit, bölgesel tehdit ve küresel tehdit algısı daima bu iki temel tehdit ile ilişkili olmuştur. Bu nedenle Suudi Arabistan'ın tehdit algılamaları değerlendirildiğinde iç tehdit, bölgesel tehdit, küresel tehdit gibi ayrımların yapılmasının bir hayli zor olduğu görülmektedir. Tüm tehditler birbiri ile bağlantılı ve girift bir yapının zemininde ortaya çıkmaktadır.

Suudi Arabistan devletinin güvenlik anlayışında birinci dereceden önem arz eden tehdit algısı hanedana yönelik tehditlerdir. Krallığı yöneten hanedanın korunması ve sürdürülmesine yönelik her hangi bir tehdit, en üst seviyede tedbirle ele alınmaktadır. Hanedanın güvenliğine yönelik bu anlayış Arap yarımadasında yüzyıllar boyu devam etmekte olan kabilecilik anlayışının bir yansıması olarak tarihsel derinliği bulunan ve kalıplaşmış bir anlayış olarak günümüze kadar gelen siyasal ve sosyolojik durum olarak değerlendirilmektedir.²⁰⁵

Suudi Arabistan'ın içerisinde bölgesel koşullara göre değişen farklı büyüklükte birbirinden ayrı özellikleri bulunan onlarca kabile kendilerini tanımlamada bölgesel aidiyete ve alt kimliklere son derece bağlı bir eğilim içerisinde olmuştur. Bu eğilim o kadar derinleşmiş bir eğilimdir ki, Suudiler 1934'te Suudi hanedanlığı altında birleştiği ilk dönemde bile iç gerginlikler yaşanmış, hanedanın otoritesinin bu kabilelere kabul ettirilmesi pek kolay olmamıştır. 1970'lerin ortalarına kadar da Suudiler arasında kendilerini coğrafi kökenleri ve aidiyetleriyle tanımlama eğiliminin keskinliği devam etmiştir. Bu nedenle 1960'ların başında Batılı istihbarat gözlemcileri, Suudi hanedanına karşı bir darbe olursa, ülkenin beş tarihi bölgeye yeniden bölüneceği öngörüsüne sahip olmuştur.²⁰⁶ Dolayısıyla hanedanın ülke yönetimindeki rolünün muhafaza edilmesini en önemli ulusal çıkar olarak görülmektedir.²⁰⁷ Bir başka ifade ile hanedanın bekası devletin bekası olarak konumlandırılmaktadır.

²⁰⁴ Ahrari, *a.g.e.*, 1999, 19.

²⁰⁵ Mann, J. (2014). "Yemeni Threat to Saudi Arabia's Internal Security 1962–70", *Journal of Arabian Studies*, 4(1), 52. DOI: 10.1080/21534764.2014.918468

²⁰⁶ Mann, *a.g.m.*, 2014, 53.

²⁰⁷ Telci, İ. N., Rakipoğlu, M. (2018) "Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13 (1), 140.

Bu açıdan bakıldığında hanedanın bekası iki farklı durumda tehlikeye girmektedir. Bunlardan biri hanedanın devrilmesi iken diğeri de demokrasiye geçilmesidir. İlk durumda mevcut hanedan tamamen biterken diğeri durumda etkisi ve gücü biten bir temsil makamı ile yetinilmesi söz konusu olmaktadır. Her iki durumda da mevcut hanedanın elinde bulundurduğu gücü kaybettiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bir darbe sonucu yönetimin başka bir aileye/kabileye geçmesi de demokratik talepler sonucu ülkede demokrasiye geçilmesi de bir tehdit unsuru olarak görülmektedir.

Algılanan bu tehditlerden birinci olan hanedanın devrilmesi darbe, ihtilal ve yahut farklı nedenlerle başlayacak ve hanedanlık kurumunun korunduğu fakat Suudi ailesinin bu kurumun dışında kaldığı bir durumun ortaya çıkması ile sonuçlanacaktır. Böyle bir süreç ülke içerisinde bulunan ailelerden birinin ya da birkaçının diğeri ailelerden ve bölgesel/küresel aktörlerden destek alarak Suudilere karşı harekete geçmesi ile oluşabilecek bir durumdur. Bu nedenle ülkede etkinliği ve gücü bulunan diğeri soy, kabile, aile gibi grupların iktidardan rahatsız olması ya da diğeriğini etrafında toparlayarak daha büyük bir güce ulaşması bu tür tehditlerin kaynağı olabilecektir.

Diğeri iç tehdit unsuru hanedanlık kurumunun ortadan kalması ise iki farklı durumla ortaya çıkabilecek bir tehdittir. Birincisi devletin İslami kurallara göre yönetilmeye devam edildiği ancak farklı bir iktidar modelinin benimsendiği bir değişimin yaşanması, ikincisi de seküler fikirlerin yayılması ve laik bir devlet modelinin ortaya çıkmasıdır. Ancak ülkede yaşanan halkın talebi ve ya kabulü ile gerçekleşebilecek bu iki ihtimal de ülkenin sosyal yapısı nedeniyle Suudi Arabistan için uzak bir tehdittir. Bu tehdidin yakın bir tehdide dönüşmesi ise ithal edilmiş fikirlerin ve siyasal görüşlerin toplumda yaygınlaşıp resmi bir kimlik ile vücut bulması ile başlayabilecektir. Bu nedenle hem dini eğilimleri olan ancak seküler bir devlet modelini benimseyen bir fikir hareketlerinin hem de İslami de olsa “Vahabi Krallığı” dışında başka modelleri ön plana çıkartabilecek fikir hareketlerinin doğuşu, yaygınlaşması ve de kurumsallaşması bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Özetle Vahabi İslam temeline inşa edilmiş krallığın statüsüne (bir başka ifade ile rejime) yönelik olumsuz fikirler ortaya koyabilecek ter türlü fikir hareketi iç tehdit algısının özünü teşkil etmektedir.

Suudi Arabistan'ın güvenlik anlayışının özünü teşkil eden hanedan ve rejim güvenliğine yönelik bölgesel tehdit algılamasında tehdit kaynağı olarak Neo-Osmanlılık, Arap Milliyetçiliği, Şii yayılmacılığı ve Siyasal İslam olarak nitelendirebileceğimiz 4 ana akım siyasal etkinin bulunduğu söylenebilir. Bunlara etki dememizin sebebi ise bizati kendilerinin bir tehdit olmaması, ortaya koydukları fikirlerin Suudi Arabistan halkı arasında yayılması durumunda iç dinamikleri etkileyebilecek olması nedeniyledir. Bu açıdan bakıldığında bölgesel tehdit algısının, iç dinamiklerin tesir altına girmesi sonucunda hanedan ve rejim güvenliğinin sarılması riskine dayandığı görülmektedir.

Neo-Osmanlılık Osmanlı devletinin ulaştığı en geniş sınırları kapasan ülkelerin Türkiye'nin liderliğinde bir araya gelerek ortak hareket etmesini ve bu suretle küresel bir güç olunabileceğini savunan bir dış politika doktrindir. Ancak bu doktrin Türk menşeli bir doktrin değildir. İlk defa 1970'li yıllarda Yunan akademilerinde kullanılan Neo-Osmanlılık, Türkiye'nin Kıbrıs çıkartması akabinde Türklerin yeniden yayılmacı politika izleyebileceğini vurgulamak amacıyla üretilmiş bir kaygı, eleştiri ve tedirginlik yansıtan bir kavram olarak kullanılmıştır.²⁰⁸ Daha sonraları farklı yorumlamalarla geliştirilerek günümüzdeki muhteviyatına ulaşmıştır. Yunanistan'ı tedirgin eden bu fikir akımı o yıllarda Suudi hanedanını tedirgin edecek bir fikir akımı olmamıştır. I.DS sonrasında laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu da Arap dünyası üzerindeki Türk etkisini sonlandırmıştır. Ayrıca Kıbrıs Türkiye'den koparılmış bir alan iken Kıbrıs'tan farklı olarak Suudi Arabistan'ın bulunduğu Arap yarımadası Osmanlı ile savaşarak bağımsızlığını almıştır. Bu iki faktör nedeniyle Suudi hanedanlığı açısından Neo-Osmanlılık kayda değer bir durum yaratmamıştır. Ancak 2002 yılında Türkiye'de iktidara gelen Erdoğan'ın politikaları nedeniyle Arap Dünyası'nda Türk etkisi yükselişe geçmiştir. Erdoğan'ın İhvan ve Hamas teşkilatlara verdiği destek, Filistin sorununda ön plana çıkması, Türkiye'nin artan insanı ve kalkınma yardımları ve daha birçok gelişme Erdoğan'ı Arap toplumlarını arkasında sürükleyebilecek bir konuma getirmiştir.²⁰⁹ Erdoğan'ın yarattığı bu değişime yönelik Suudi bakış açısını Riyad'da bulunan Kral Faysal İslami Çalışma ve Araştırma

²⁰⁸ Kaya Osmanbaşoğlu, G. (2018). "Ortadoğu'da Barışı Tesis Etmede Neo-Osmanlılık Bir Seçenek Olabilir Mi?", *Akademik Hassasiyetler*, 5 (9) , 2-3. .

²⁰⁹ Yavuz, M. H. (2020). "Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism" London, Oxford University Press, 230

Merkezinin başkanı olan Dr. Saud al- Sarhan tarafından da dile getirilmiştir. Al- Sahran'a göre; *“İslami hassasiyet taşıyan politikaları sayesinde Erdoğan, Suudi Arabistan-Mısır-Birleşik Arap Emirlikleri ittifakının üstlendiği Arap Dünyası'nın liderliğinde onlara rakip olabilecek bir alternatif lider olarak konumlanmıştır.”*²¹⁰

Arap milliyetçiliği normal şartlar altında Suudi Arabistan açısından bir tehdit unsuru değildir. Bilakis dış politikada dönem dönem kullandığı bir araç durumundadır. Ancak seküler zeminde gelişen Arap milliyetçiliği özellikle sosyalizm etkisini de barındırdığında Suudi hanedanı için olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Üstelik Suudi hanedanının böyle bir tehdit ile tecrübesi de bulunmaktadır. 1960'lı 1970'li yıllarda Mısır'ın yönetimi eline geçiren Cemal Abdul- Nasır sosyalist bir Arap milliyetçiliği ortaya koymuş, Suriye'de Baas yönetimi ile bir ittifak oluşturmuş ve Arap Dünyası'ndaki etkinliğini sürekli arttırarak liderliğe oynamıştır. Nasır'ın hem liderlik hem de ortaya koyduğu fikirler açısından etkisinin genişlemesi Suudi Arabistan'da hanedan ve rejim güvenliği için bir risk faktörü oluşturmuştur.

Şii yayılcılığı Suudi Arabistan için en temel bölgesel tehdit unsurudur. Şiilik ve Vahabilik İslam'ın birçok noktasında birbirinden keskin hatlarla ayrılan adeta ayrı iki din gibi duran inanç sistemleridir. Şiiliğin savunduğu “12 imam” düsturu ve uyguladığı “Velayet-i Fakih” sistemi yönetim olarak Şiiler tarafından genel kabul gören bir model olmuştur. Bu durum Şiiliğin yaygınlaştığı bir toplumda krallık yönetimi ve Vahabi şeriatının uygulanmasını imkânsız hale getirebilecek mahiyettedir. Dolayısıyla Şii yayılcılığı Suudi Arabistan'ın hanedan ve rejim güvenliğine açısından hayati öneme sahip bir tehdit unsuru olmaktadır. Uzun yıllar boyunca Suudi Arabistan tarafından bir tehdit olarak görülmeyen İran, 1979 yılında yaşadığı rejim değişikliği sonrasında Suudi hanedanın öncelikli gündem maddelerinden biri olmuştur. İran'ın Şiiliği bir dış politika aracı olarak kullanacağını işaretleri vermesi ve bir güvenlik stratejisi olarak Şii yayılcılığını hayata geçirmesi ve bölge ülkelerine yönelik devrim ihraç politikası izlemesi Suudi hanedanlığı ile İran arasında gerilimin başlamasına sebep olmuştur.²¹¹ Sonraki yıllarda karşılıklı eylem ve söylemler üzerinden sürekli artan bu gerilim, İran'ın Şii Hilali olarak bilinen jeopolitik

²¹⁰ Yavuz, a.g.e., 2020, 230.

²¹¹ Kocatepe, D.(2017). “Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması”, *ANKASAM | Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 69.

ve jeostratejik planlaması nedeniyle günümüzde Mısır, Suriye, Yemen, Irak, Lübnan ve hatta Afganistan ile Libya da dâhil olmak üzere Ortadoğu'nun tamamına yayılan bir Vahabi-Şii çatışmasına dönüşmüştür. Yaşanan bu çatışma salt devlet odaklı bir çatışma olmamıştır, İran'ın desteklediği Hizbullah örgütü ve bu örgüt türevi yapılar Suudi Arabistan ile sürekli gerginlik içerisinde olmuştur. 1979 yılından sonra başlayan bu süreçle birlikte bölgesel aktör olarak Suudi Arabistan'ın en büyük tehdit algısı rakibi ve düşmanı olan İran'dan kaynaklı tehditler olmuştur.

Siyasal İslam olarak nitelendirdiğimiz tehdit türü teşkilatlanmış ve organize bir şekilde siyasi söylem ve eylem içerisinde bulunan Vahabi olmayan yapılardır. İslam dünyasında bu tür hareketlerin en bilineni ve en yaygın olanı Müslüman Kardeşler (*Cem'iyetü'l-İhvânü'l-Müslimîn/ İhvan*) hareketidir. Diğer bir hareket ise çapı ve kapasitesi Müslüman Kardeşler hareketi kadar büyük olmasa da Filistin-İsrail çatışmalarındaki rolü ve Kudüs davası ile özdeşleşmiş olması nedeniyle psikolojik olarak etkisi Müslüman Kardeşler kadar tesirli olan HAMAS hareketidir.

Hasan el-Benna liderliğinde 1928 yılında Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler Hareketi “kademeli-pragmatik bir grup” olarak İslam dünyasındaki çağdaş İslamcı hareketler arasında en etkili en yaygın öncü hareket olmuştur.²¹² Başlangıçta dini alanlarda yardımlaşmaya yönelik bir eğitim ve gençlik teşkilatı olan hareket kısa sürede kurulduğu Mısır'ın sınırlarını aşarak çoğu Arap ülkesine ve hatta Avrupa ve ABD'ye kadar uzanmıştır.²¹³ Mısır'dan başlayan bu siyasal hareket kısa süre içerisinde yeni ve organize bir toplumsal hareket olarak Arap halklarının hepsi için toplumsal desteğe sahip bir iktidar alternatifi olma potansiyeli taşıdığının emarelerini göstermeye başlamıştır.²¹⁴ Mısır'da iktidar çevrelerince yeni bir güç olarak görülmeye başlanan İhvan bölgedeki diğer yönetimler tarafından da eşdeğer bir bağlamda ele alınmaya başlamıştır. Dolayısıyla İhvan Suudi hanedanlığı için görmezden gelmenin mümkün olmadığı bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.²¹⁵

İhvan hareketi benimsediği geniş faaliyet alanıyla o güne kadar bilinen İslami hareketlerden (tarikât, cemaat, vakıf vb.) önemli farklılıklar gösteren bir yapı

²¹² El-Awaisi A. M. (2000). “Jihadia Education and the Society of the Egyptian Muslim Brothers: 1928-49”, *Journal of Beliefs & Values*, 21(2), 213. DOI: 10.1080/713675500

²¹³ Ülger, İ. K. (2016).” Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi Ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 6 (2) , 140.

²¹⁴ Telci, ve Rakipoğlu, a.g.m., 2018, 141.

²¹⁵ Telci, ve Rakipoğlu, a.g.m., 2018, 141.

olmuştur. İhvan, bir taraftan eğitim ve kültür ile ilgilenirken diğer taraftan ekonomik ilişkiler oluşturan bir şirket gibi davranmış, bir taraftan fikir ve söylem geliştirirken diğer taraftan toplumsal zemin oluşturarak Sünni İslam'ın Selefi yorumuna dayanan siyasal bir harekete dönüşmüştür.²¹⁶ Kuruluşunda seküler devlet modelini reddeden İhvan daha sonraki yıllarda esnek bir söylem benimseyerek, halkın egemenliğinin Allah'ın egemenliğine ters düşmediğini ifade etmiştir.²¹⁷ Dolayısıyla İhvan'ın Suudi vatandaşlar arasında yayılması ve kök salması, Suudi Arabistan nüfusundan rejime yönelik demokratik katılım talebini tetikleyecektir. Bu hususta demokratik taleplerin önünün kesilebilmesi için Vahabi-Selefi yakınlığı da pek işe yaramamaktadır. Çünkü İhvan hareketin benimsediği Selefilik, Vahabi eğilimli Selefi akımdan bir hayli farklılıklar içermektedir.²¹⁸

İhvan'ın kurumsallaşmaya başlaması ise Suudi hanedanlığı için hem içsel hem dışsal boyutu bulunan geniş bir yelpazede birçok tehditti ortaya çıkartabilecek bir tehdit kaynağı olarak görülmüştür. Öncelikle İhvan'ın benimsediği Süflilik öğretilerinin ideolojik ve dini yönüyle Suudi hanedanının ve krallığın kuruluş temeli olan Vahabilik ile çatışması söz konusu olmuştur. Bu durum hem krallığın hem hanedanın temelini sarsacak bir tehdit unsuru niteliğinde olmuştur. İkincisi, İhvan'ın Suudi Arabistan Krallığında hanedanlığın iktidardaki konumunu eleştirebilecek fikri ve ideolojik söylemlerinin bulunmasıdır.²¹⁹ Bir diğeri ise İhvan'ın antiemperyalist söylemlerinin hanedanın müttefiki olan İngiltere ve ABD ile ilişkilerinde Suudi Arabistan'ı zorlayabilecek ve hatta müttefik kaybetmesine yol açabilecek mahiyette olmasıdır.²²⁰

İhvan'ın genel politikalarını tarif ederken kullanılan “kademeli pragmatik” tanımlaması, hareketin mevcut siyasal yapılar içerisinde faaliyet göstererek, küçük adımlarla mevcut sistemde değişiklik yaparak zaman içerisinde ideal devlet-toplum hedeflerine ulaşma yöntemlerini ifade eden bir tanımlamadır. İhvan, dini diriliş

²¹⁶ Büyükkara, M. A. (2020). “Çağdaş İslami Akımlar”, İstanbul, Klasik Yayınevi, 162

²¹⁷ Limor, L. (2017). “The Egyptian Muslim Brothers’ ideal state model: a religious state – out; a civil state – in”, *Middle Eastern Studies*, 53(6), 1008.

²¹⁸ Aydemir, O. (2021). “Müslüman Kardeşler Hareketi: Tarihi ve Bugünü”, İNSAMER, 136, 3.

²¹⁹ Telci, ve Rakipoğlu, a.g.m., 2018, 141.

²²⁰ Telci, ve Rakipoğlu, a.g.m., 2018, 141.

amaçlarına hizmet etmek için laik kamusal alanın araçlarını benimsemişlerdir.²²¹ İhvan benimsediği bu politika ile bir tarafta Mısır'ın sosyolojik ve siyasal yapısını ekonomik ilişkilerini İslami kurallara göre yeniden şekillendirmeye çalışmış, diğer taraftan da Müslümanların yaşadığı topraklarda ve bütün dünyada İslam'a uygun bir sistem oluşturmayı bir hedefi olarak ortaya koymuştur.²²² İhvan'ın bu stratejisi ise krallık ile yönetilen Suudi Arabistan devletinin rejim güvenliği açısından bir tehdit unsuru olmuştur.

Bir diğer Siyasal İslamcı hareket olan Hamas da, İhvan hareketiyle benzer sorunları ortaya çıkartabilecek bir potansiyele sahip durumdadır. HAMAS'ı ortaya çıkartan zeminin de İhvan hareketi tarafından hazırlandığını söylemek mümkündür.²²³ 1920'lerdeki Genç Müslümanlar Birliği'nin Filistin'deki etkinliklerini takiben İhvan hareketi 1945 yılında Filistin'de ilk bürosunu açtıktan kısa süre sonra yayılarak 3 yıl içerisinde toplam nüfusun yaklaşık %10'una hâkim olmuştur.²²⁴ İhvan bürolarının üyeleri 1948'de başlayan direnişlere fiilen katılmışlar ama Filistin'de siyaset ve şiddetten uzaklaşıp daha çok sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır.²²⁵ Gençlik yılları bu bürolarda geçen Şeyh Ahmet Yasin ve taraftarları 1987 yılında ilk intifadanın başlangıcında Filistin'in içinde bulunduğu duruma aktif bir tepki vermek üzere İslami Diriliş Hareketi (*Harakat al-Muqawama al-İslamiya / HAMAS*) adı altında örgütlenmişlerdir. Hareket 1988 yılında " Hamas Şartı" olarak bilinen bir bildiri yayınlamaya amaçları Filistin'in bağımsızlığı olarak tanımlamıştır. Bu doğrultuda cihat çağrısının yapıldığı bildirinin 15. Maddesinde de şu ifadeler yer verilmiştir:

Düşmanların Müslüman topraklarının bir kısmını gasp ettiği gün, cihat her Müslümanın bireysel görevi haline gelir. Yahudilerin Filistin'i gasp etmeleri karşısında Cihad bayrağının kaldırılması zorunludur. Bunu yapmak için hem bölgesel, hem Arap hem de İslami düzeylerde İslami bilincin kitleler arasında yayılmasını gerektirir. Milletin kalbine cihat ruhunu aşılama gerekir ki düşmanlara karşı koysunlar ve mücahit saflarına katılsınlar.²²⁶

²²¹ Pahwa, S. (2013). "Secularizing Islamism and Islamizing Democracy: The Political and Ideational Evolution of the Egyptian Muslim Brothers 1984–2012", *Mediterranean Politics*, 18(2), 190. DOI: 10.1080/13629395.2013.799324 191

²²² Telci, ve Rakipoğlu, a.g.m., 2018, 141.

²²³ Hovdenak, A. (2009). " Hamas in transition: the failure of sanctions: Democratization", 16(1), 63. DOI: 10.1080/13510340802575833

²²⁴ Özdemir, A. (2005). "Hamas (Hareket-Ül Mukavemet-Ül İslamiyye) Üzerine Bir Değerlendirme", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1 (2), 53. 51-63 .

²²⁵ Özdemir, a.g.m., 2005, 53.

²²⁶ "madde 15: Filistin'in Kurtuluşu İçin Cihad Bireysel Bir Görevdir" (1988) Hamas Charter, HAMAS

Filistin'in bağımsızlığı için 3 kademeli bir strateji benimsemiştir. Buna göre ilk etapta İran ve diğer İslam ülkelerinden gelen yardımları halka aktararak toplumsal destek sağlanacak, daha sonra mevcut seküler Filistin Otoritesi ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile politik alanda rekabete girilecek, daha sonra da İsrail'e karşı gerilla taktikleri ile saldırılar düzenleyerek Filistin direnişinin liderliği elde edilecektir.²²⁷ Bu stratejinin başarı ile tamamlanması durum da Suudi hanedanı için bir risk teşkil etmektedir. İhvan öğretilerini benimseyen bir HAMAS iktidarı hiç şüphesiz Suudi Arabistan'da fikri ve ideolojik yayılma eğiliminde olacaktır.

Suudi hanedanının yönetim şekli ve benimsediği değerler uluslararası alanda sık sık eleştirilmesine neden olmaktadır. Batı medeniyetinin günümüzde öne çıkardığı ve dünyanın geneline empoze etmeye çalıştığı İnsan hakları, kadın hakları, demokratik haklar ve benzeri ilkeler Suudi hanedanlığı için bir sorun teşkil etmektedir. Bu ilkeler Suudi hanedanlığının dayandığı Vahabi şeriatı ve krallık yönetimi ile ciddi bir çatışma içerisindedir. Bu minvalde modernleşme adımları Vahabilik anlayışının sarsılmasına ve esnemesine yol açabilecek ve sekülerleşme sonucu doğurabilecek mahiyettedir. Kısa vadede toplumsal düzeni değiştirecek, orta vadede Vahabilik öğretisinden saptıracak bu tür gelişmeler uzun vadede krallıkla yönetimi de sarsacaktır. Bu nedenle Batı medeniyetinin ilkeleri ve değerleri Suudiler için “haneden” ve “rejim” güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturmaktadır.

Bir diğer küresel tehdit diyebileceğimiz husus bölgedeki güç dengesinde köklü bir değişime neden olabilecek küresel aktörlerin bölge siyasetine müdahil olmasıyla ortaya çıkabilecek bir tehdit unsurudur. Suudi hanedanlığının bölgedeki en büyük çatışması olan Şii-Vahabi rekabetinde Şiilerin elini güçlendirecek bir durumun ortaya çıkması uzun vadede Şiiliğin yayılması ve Vahabiliğin kaybetmesi sonucunu beraberinde getirebilecektir. Bu nedenle özellikle İran'ın müttefikleri olan Rusya ve Çin'in bölgedeki faaliyetleri Suudi hanedanlığı için bir güvenlik sorunu oluşturacaktır.

Son olarak küresel terörizm de Suudiler için bir tehdit kaynağı oluşturmaktadır. Terör yapılanmaların mevcut kitle iletişim imkânlarını kullanarak dünya genelindeki sempatanlara ulaşabildiği ve bu sempatanlardan militan toparlayabildiği bu dönemde terör sadece bulunduğu ülkelerin sorunu olmaktan çıkmaktadır. Terör

²²⁷ Levitt, M.(2006). *“ Hamas: Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad ”*, New Haven-London: Yale University Press, 8

örgütleri merkezlerinden uzak bir ülkeyi de hedef alabilmekte ve o ülke içerisinde ya da o ülkenin yurtdışındaki faaliyetlerine yönelik terörist eylemler gerçekleştirebilmektedir. Bu minvalde akla ilk gelen örgüt El Kaide ve ondan doğan benzer yapılar olmaktadır. Afgan cihadı ve sonrasında El-Kaide'nin Suudi hanedanlığı ile ilişkisine hep şüpheyle bakılmış, bu terörün arkasında Vahabi etkisinin olduğu düşünülmüştür. Suudi hanedanından maaş alan (bir nevi memur statüsünde olan) din adamlarının Afgan cihadı için verdikleri demeçlerde terörist eylemleri öven, intihar bombacılarını kahraman gibi lanse eden tavırları da bu düşüncüyü pekiştirmiştir.²²⁸ El-Kaide ve Suudiler arasında ılımlı ilişki diyebileceğimiz bu durum Irak'ın Kuveyt'i işgali ile birlikte değişmeye başlamıştır. Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'ın Kuveyt'i işgali Suudi hanedanlığı için Sosyalist Arap Milliyetçiliği tehdidini arttırmıştır. Bu tehdit karşısında Suudi hanedanlığı denge güç oluşturmak amacıyla ABD'den fiili askeri destek talep etmesi El-Kaide ile gerginlik yaşayacağı bir süreç başlamıştır.

El Kaide İslam haricinde bir dine inanan (kâfir) devletin ordusunun *Haremeyn*'e²²⁹ ve Arap yarımadasına girmesini tenkit ederek, bunu bir işgal olarak değerlendirmiş ve Suudi hanedanlığını hedef almaya başlamıştır.²³⁰ Bu gelişmeler sonrası 1994 yılında Suudi vatandaşlığından çıkarılan Bin Ladin Londra'da "Tavsiye ve Reform Komitesi" adı altında muhalif bir oluşum teşkil ettirerek Suudi yönetimini ardı ardına tenkit eden bildirilen yayınlatmaya başlamıştır.²³¹ 8 Mart 1995 tarihinde yayınlanan Ladin imzalı bir tenkit bildirisinde Suudi Kralı Fahd direk hedef alınarak ülkedeki enflasyon, işsizlik, enflasyon, aşırı şatafat, sarayın lüzumsuz harcamaları ve Şeriatın insan yapımı kanunlarla değiştirilmesi gibi sebeplerle tahttan inme çağırısı yapılmıştır.²³² El kaidenin etki ve eylem alanının genişliği, fikir ve söylem üzerinden Vahabi Müslümanlar üzerinde oluşturduğu tesir ve Afgan cihadı sayesinde kazandığı

²²⁸ Bodur, H.E.(2003). "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör", *KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi* 2, 17-18.

²²⁹ Kabe'nin bulunduğu Mekke ve Hz.Muhammed'in kabrinin bulunduğu Medine şehirlerini nitelemek için kullanılan "iki kutsal" anlamını taşıyan bir kavramdır.

²³⁰ McAuley, D. (2005). "The ideology of Osama Bin Laden: Nation, tribe and world economy", *Journal of Political Ideologies*, 10:3, 274. DOI: 10.1080/13569310500244305

²³¹ Öztürk, S.(2019). "Küresel Terör Örgütü el-Kaide'nin Gelişimi ve Ön Plana Çıkan Liderleri Bağlamında "Cihad" Anlayışının Geçirdiği Değişimler", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 172.

²³² Öztürk, a.g.m., 2019, 182.

sempati gibi birçok sebep Suudi hanedanının El-Kaide kaynaklı tehditleri ciddiye almasını gerekli kılmıştır.

Bu çatışma durumu El-Kaide gibi örgütlerin, Suudi hanedanının reel politik gereği hayata geçirmek zorunda kalacağı uluslararası müttefiklik dengelerine yönelik bir tehdit unsuru olacağını göstermiştir. Dolayısıyla uluslararası müttefiklik dengelerine yönelen tehditler de hanedan açısından bir beka sorunu oluşturacaktır.

Suudi Arabistan'ın algıladığı tehditler karşısında benimsediği dört farklı stratejiden bahsetmek mümkündür. Bu stratejilerden ilki belki de en temel strateji önce ülke içerisinde daha sonra bölgede Vahabilik akımını güçlendirerek bölgesel aktörleri ötekileştirmek ve suretle sosyolojik ve politik yapısını muhafaza etmektir. İkincisi hanedanın sürdürülmesine yönelik olarak ülkenin iç dinamiklerinden ortaya çıkabilecek tehditlere karşı toplumsal konsensüsü arttırmaktır. Üçüncü olarak ülke dışından bölgesel dinamiklerle ortaya çıkabilecek fikir ve eylem akımlarına karşı sert baskılama politikasıdır. Üçüncüsü ise hem bölgesel hem küresel tehditler karşısında bir süper güç olan ABD'ye angaje olmaktır.

Suudi hanedanın Vahabiliği güçlendirme stratejisi bir inanç meselesinin çok ötesinde bir durumdur. Suudi Arabistan'da Vahabilik sadece kişinin özel veya kolektif kimliğinin şekillenmesinde değil, aynı zamanda milli değerlerinin pekiştirilmesinde de mühim bir rol oynamaktadır.²³³ Onlarca kabilenin bulunduğu ülkede milli birlik ve beraberlik için etnik milliyetçilik tam olarak istenilen sonucu vermediği için mezhep dinamiği kullanılmaktadır. Bu strateji ile ülkenin toplumsal yapısının Neo-Osmanlı fikriyatı, Şii İran etkisi ve Arap dünyasındaki Siyasal İslam hareketlerine karşı bağışıklık kazanması hedeflenmiştir. Nitekim de İslam devrimi sonrasında İran komşu rejimlerin meşruiyetine meydan okumaya başladığında, Vahabilik sayesinde Suudi Arabistan ideolojik meşruiyet açısından komşularından çok daha sağlam bir zemine durabilmiştir.²³⁴

Suudi hanedanın Vahabiliği güçlendirme stratejisi, hanedanın Vahabiliğin pozitif ayrıştırıcı özelliğinden istifade ederek sosyolojik kontrolü saylamasının yanı sıra siyasal etkileri açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Suudi Arabistan'ın

²³³ Nevo, J. (1998). "Religion and national identity in Saudi Arabia", *Middle Eastern Studies*, 34(3), 35. DOI: 10.1080/00263209808701231

²³⁴ Ahrari, M.E.(1999). " Political succession in Saudi Arabia: Systemic stability and security implications", *Comparative Strategy*, 18(1), 13-14. DOI: 10.1080/01495939908403160

Vahabiliği krallık ile yönetimin sürdürülmesinde meşruiyet zemini görevi görmektedir. Devletin dayandığı Vahabilik, dini bir yönelimden ziyade uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu himayesinde kalmış, Şiiliği benimsemiş köklü bir medeniyet olan İran ile karşı karşıya kalmış ve Siyasal İslam tehdidi ile yüzleşen bir devletin siyasal sistemini savunma mekanizması mahiyetindedir. Şiilikte devlet yönetimi, Selefi esaslara göre devlet yönetimi ve seküler devlet yönetimi farklılık arz etmektedir. Bu nedenle mevcut inanç sisteminde yaşanacak bir değişiklik devlet yönetimine de sirayet edecektir. Asıl tehdit algısı da, algılanan tehdiye yönelik strateji de bu minvalde ortaya çıkmaktadır.

Hanedanın sürdürülmesine yönelik olarak ülkenin iç dinamiklerinden ortaya çıkabilecek tehditlere karşı toplumsal konsensüsü artırma çabalarının krallığın kuruluşundan itibaren var olduğu söylenebilir. Tarihsel zemini bulunan beş bloğun bir araya gelmesi ile kurulan krallıkta, toplumsal uzlaşma zemini büyük bir önem arz etmektedir. Ülkedeki toplumsal yapıda hala daha alt kimlikler önemini muhafaza etmektedir. Üst kimlik yapısı olan Suudi Krallığı'nı birleştirici bir vasfı toplumsal uzlaşmanın yarattığı memnuniyet ile doğru orantılı olmaktadır. Bu nedenle küçük adımlarla da olsa krallığın sürekli bir reform ve ıslahat niteliğinde adımlar attığını görmek mümkündür.

Ancak Arap Baharı sürecinin hanedan ve krallık bağlamında ortaya çıkardığı riskler nedeniyle bu minvaldeki düzenlemelerin son yıllarda arttığı görülmektedir. Suudi Krallığı iç tehditlerle başa çıkmak için güvenlik güçlerini kullanmakta ancak siyasi ve ekonomik reformlara da yönelmektedir.

Hanedan diğer faktörlerin yanı sıra zayıf bir eğitim sistemi, bozulan altyapı, işsizlik ve çok sınırlı kamusal siyasi söylem de dâhil olmak üzere Suudi Arabistan'ın iç sorunlarının ele alınması gerektiğini anlamış ve bunlara yönelik yavaş adımlarla da olsa çalışmalar yürütmeye başlamıştır.²³⁵ Bu sayede ülke içi dinamikleri kendi istekleri doğrultusunda yönlendirebilmeyi ve ülkede bulunan aile, kabile ve ya soy gibi grupların desteğini kazanmayı ve böylelikle hanedanın sürdürülmesinde toplumsal rıza oluşturmaya hedeflemektedir.

²³⁵ Sorenson, D.S. (2014). "Why the Saudi Arabian Defence Binge?", *Contemporary Security Policy*, 35(1), 121. DOI: 10.1080/13523260.2014.884340 121

Suudi Arabistan'ın, ülke dışından bölgesel dinamiklerle ortaya çıkabilecek ve hanedanın bekası için tehdit oluşturabilecek durumlar karşısında sert güç uygulama politikası da zaman zaman esneme gösterse de genelde yoğun bir şekilde sürdürülmektedir. Bu çerçevede hem Siyasal İslam yapıları, hem Şiilik akımı hem de radikal İslamcı örgütlere karşı politikalar geliştirilmekte ve uygulanmaktadır.

Suudi hanedanı büyük bir tehdit olarak gördüğü Siyasal İslam akımlarını baskılama ve marjinalleştirme politikası yürütmektedir. İhvan'ın faaliyetlerinin bir tehdit oluşturacağını gören Suudi Arabistan, İhvan'ın ilk ortaya çıktığı ve bölgeye yayılmaya başladığı yıllardan itibaren İhvan hareketini baskılamaya çalışmıştır. Kral Abdülaziz İbn-i el-Suud ve yerine geçen Suud bin Abdülaziz dönemlerinde İhvan'ın Suudi Arabistan da ofis açmasına izin verilmemiş ve faaliyetleri yasa dışı olarak sınıflandırılmıştır.²³⁶ Daha sonraki yıllarda da İhvan hareketini bir terör örgütü olarak tanımıştır. İhvan ile aynı ilke, fikir ve söylemlere sahip HAMAS üzerinde İsrail ile örgütü bir işbirliği dahi denebilecek yöntemlerle yoğun bir baskı oluşturma ve HAMAS'ın faaliyet alanını sınırlandırma politikası izlemektedir.²³⁷

İran'ın paramiliter yapıları diyebileceğimiz BESİC, Haşdi Şabi gibi unsurlar ile İran destekli Husiler de Suudi hanedanlığının terörist örgütler listesinde yer almaktadır. İran'ın Şii Hilal'i oluşturmalarının bir ucu olan Husiler Yemen'deki faaliyetlerine yönelik de askeri müdahale de dâhil olmak üzere sert politikalar yürütmektedir.

El-Kaide'yi de terör örgütü olarak kabul eden Suudi hanedanlığı bu örgüte karşı yürütülen uluslararası mücadeleye de bazen zimmi bazen açık mahiyette desteğini esirgememektedir. Bu örgüte yakın olan daha sonra müstakil hareket eden El-Nusra ve DAESH ile mücadelelerde de uluslararası toplumda oluşan eğilim doğrultusunda hareket etmektedir.

Benimsediği rejim ve toplumsal düzeni nedeniyle uluslararası toplumdan ayırışan Suudi Arabistan Krallığı hem durumun yaratabileceği olumsuzlukların önüne geçmek, hem Rusya ve Çin'in bölge deki güç dengesine müdahil olma ihtimaline karşılık bir

²³⁶ Lacroix, S. (2011). *“Awakening Islam”*, London: Harvard Press University, 39

²³⁷ Rakipoğlu, M. ve Kurt, M. (2019). “Suudi Arabistan-İsrail Örtülü İttifakını Anlamlandırmak”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6 (2) , 122.

denge oluşturabilmek için güvenlik ve dış politika alanlarında ABD ile yakın iş birliğine yönelmiştir.

Bu politika ile ortaya çıkabilecek tehditleri dengelemenin yanı sıra ülke içerisinde hanedanı muhafaza etmek amacını da taşıdığını söylemek mümkündür. Bir dönem İngiltere sonrasında ABD ile ortak hareket ederek bunu tesis etmeye çalışmıştır.²³⁸

Servetleri ABD'ye aktaran hanedan mensupları, ülkedeki ABD üstleri ile varlıklarını garanti altına almaya çalışmışlardır. Günümüzde asker sayısı azalsa dahi niteliksel açıdan ABD ordusunun en yoğun konuşlandığı ülkelerden biri de Suudi Arabistan'dır. Üstelik bu konuşlanma İran tehdidi gözetilerek coğrafi açıdan İran'dan gelebilecek saldırılara yönelik olacak ya da İran'a yönelik bir operasyonda avantaj sağlayacak şekilde Basra Körfezine yakın olacak şekilde planlanmıştır.

Suudilerin trilyon dolar seviyesinde bir petrodolar birikimi ABD finans sistemini beslerken, Ortadoğu'da en çok ABD üssü de bu ülkede yer almaktadır. Suudi Arabistan için ABD, bölgesel güvenliği sağlamada bütünleyici bir rol oynamıştır.²³⁹

3.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Açısından Değerlendirme

Buzan ve Weaver tarafından ortaya koyulan kuramsal çerçeveye göre tehdit algılarının tarihselliği ve sistematikliği bölgesel güvenlik komplekslerini güvenlik ikilemlerinden farklılaşmasına neden olmaktadır.²⁴⁰ Bu nedenle İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın bir kompleks alanı oluşturup oluşturmadığını anlamak için bu ülkelerin tehdit algıları ve temel güvenlik anlayışları tarihsel ve sosyolojik boyutlarıyla detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

²³⁸ Internet: Ekinci, E. B. (2014) "Suudi Arabistan Kraliyet Ailesinin Serüveni", *Ekrem Buğra Ekinci*, (Web:www.ekremlugraekinci.com Erişim: 08.01.2020)

²³⁹ Mabon, S.(2018). "Muting the trumpets of sabotage: Saudi Arabia, the US and the quest to securitize Iran, " *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45(5), 744. DOI: 10.1080/13530194.2017.1343123

²⁴⁰ Buzan, a.g.e., 2007, 159.

		TÜRKİYE	İRAN	SUUDİ ARABİSTAN
Rejim	Türü	Cumhuriyet	Velayet-i Fakih	Krallık
	Güçlendirme Unsuru	Laik –Seküler anlayış	Şiilik	Vahabilik
	Tehdit	Şii-Vahabi ve diğer mezhepsel akımlar	Vahabilik Sekülerleşme Ve diğer Mezhepsel akımlar	Şiilik Sekülerleşme Ve diğer Mezhepsel akımlar
Ülke Bütünlüğü	Güçlendirme Unsuru	Ulus Devlet Laik Toplum	Şii Toplum	Vahabi –Arap Toplumu
	Tehdit	Etnisite ve mezhep akımı	Etnisite ve mezhep akımı	Mezhepsel akım

Tablo 3.1. Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın güvenlik anlayışı ve tehdit algısında çatışan alanlar

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, bir bölge içerisinde yer alan ülkelerin, bölge dışındaki ülkelere algıladıkları tehditlere nazaran birbirlerinden algıladıkları tehditlere daha fazla odaklandığı ve ulusal güvenliklerinin birbirinden farklı değerlendirilemeyeceği varsayımı üzerine inşa edilmiştir.²⁴¹ Yapılan inceleme sonucunda da üç ülke arasından bir ülkenin rejimine ve ya ülke bütünlüğüne yönelik güvenliğini artırma stratejisi diğer ülke ve ya ülkelerin rejimi ve ya ülke bütünlüğü açısından tehdit oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca bu tehditler jeopolitik olarak kesişen unsurlar üzerinden şekillenmektedir. Bu durum üç ülkenin de temel güvenlik anlayışı ve tehdit algıları açısından öncelikli alanlarını etkilemektedir. Dolayısıyla diğer hususlar ile bölge oluşturan bir alt sistem özelliği taşıyan bu alanın kompleks özelliği taşıdığı da görülmektedir.

Buzan'a göre bölgeler, coğrafi yakınlık ve birbirine eşdeğer güvenlik algılamaları ve uygulamalarının bir güç dengesi meydana getirdiği alt sistemlerdir.²⁴² Buzan, bu alt sistemlerin söz-edim üzerinden ve algısal olarak oluşturulmuş suni güvenlik alanları olmadığını, karşılıklı güvenlik bağımlılığının ve bölgesel güç dengelerinin bir sonucu olarak oluştuğunu savunmaktadır.²⁴³ Bu yaklaşıma göre İran-

²⁴¹Buzan, B. (1983), *People, States and Fear: National Security Problem in International Relations*, London: Wheatsheaf Books, 106.

²⁴² Buzan, a.g.e., 2007, 160

²⁴³ Buzan, a.g.e., 2007, 160

Türkiye-Suudi Arabistan hem birbirlerine olan yakınlıkları hem güvenlik/tehdit algılarının benzerliği hem de birinin güçlenmesinin diğerini zayıflattığı bir etkileşime sahip olmaları nedeniyle bir alt sistem oluşturmaktadır. Bu durum üç devletin de güvenlik/tehdit dengelerinin karşılıklı bir etkileşim içerisinde olması nedeniyle güvenlik ilişkisinin söz edim ile oluşan suni bir ilişki olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda üç ülkenin bulunduğu alanın, bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde temel alınan bölge özelliğini taşıdığı görülmektedir.

Ülkeler arasındaki mevcut güvenlik etkileşiminin tarihsel derinliği olan yapısal bir etkileşim olduğu görülmüştür. Bölge de bulunan 3 devletin de bölgesel ilişkileri incelendiğinde temel güvenlik kaygısının rejimin bekası ve ülke bütünlüğünün korunmasına yönelik olduğu görülmektedir. Bu durum hemen hemen her ülke için geçerli olsa da mahiyeti farklılık göstermektedir. Türkiye için rejim bekası laik cumhuriyet yönetim modeli iken, Suudi Arabistan için rejim bekası Suudi hanedanının güvenliği ve krallıklarını sürdürme olarak ortaya çıkmaktadır. Vahabilik ise Suudi Krallığında yaşayanların diğer devletlerden etkilenmesi ve onların kontrolüne girmesini engelleyen bir set görevi görmektedir. İran'da ise rejim bekası Şii şeriatına göre şekillenen velayet-i fakih yönetim modelinin muhafazası anlamına mı geldiği, yoksa yüksek bir medeniyet geçmişi bulunan Acemlerin Şiilik üzerinden bölgesel güç ve küresel oyuncu olma potansiyelinin muhafazası anlamına mı geldiği tartışma konusudur. Bölgedeki güvenlik etkileşimi bu açıdan ele alındığında bir tarafta laiklik-Şiilik-Vahabilik üzerinden yaşanan bir çatışma alanı, diğer tarafta Türk-Arap-Fars milliyetçiliğinin rüzgârında cumhuriyet – velayet-i fakih – krallık (hanedan) ekseninde yaşanan bir çatışma alanı bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla güvenlik ilişkilerinde kökü yüzyıllar öncesine dayanan din ve milliyet faktörünün etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle tarihsel ve kültürel faktörleri de barındıran ülkeler arasındaki güvenlik/tehdit etkileşiminin bir güvenlik ikileminin ötesinde bir güvenlik kompleksi oluşturabilecek nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Bölgelerin kendi dinamikleri olan birer alt sistem olduğu görüşünü öne süren Buzan ve Weaver, bu bölgelerde çıkabilecek komplekslerin merkezi, büyük güç kompleksleri ve süper kompleksler olarak 4 farklı şekilde çıkabileceğini ön görmektedir.²⁴⁴ Bu kompleks türlerinden ilki olan standart bölgesel güvenlik

²⁴⁴ Buzan & Waever, a.g.e., 2003, 53-54

komplekslerinde, güç düzeyleri birbirine yakın olan aktörlerin bulunduğu bir bölgede aktörler arası güvenlik ilişkilerinin dış etkilere bağımsız şekilde çok kutuplu bir güç dengesinin oluşturduğu bir kompleks söz konusu olmaktadır.²⁴⁵ Bu çerçevede İran-Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki güvenlik kompleksinin standart bölgesel güvenlik kompleksi olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden birinin başat aktör haline gelmeye başlaması bu kompleksi tırmandırarak merkezi komplekse dönüşmesine neden olacaktır. Ek olarak bu komplekse Rusya ya da ABD gibi küresel bir aktörün dâhil olması durumunda ortaya bir süper kompleks yapısı çıkacaktır.

²⁴⁵ Buzan & Waever, a.g.e., 2003, 53-54

4. GÜVENLİK KOMPLEKSİNDE EKSEN OLUŞUMU: SURİYE İÇ SAVAŞI, AKTÖRLER VE BLOKLAŞMA

4.1. Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı

Literatürde Arap uyanışı, isyanları, ayaklanmaları, devrimleri ve benzeri isimler ile de ele alınan Arap Baharı denen süreç, 2010 yılında Tunus'ta 26 yaşındaki bir bilgisayar mühendisi olan Mohammed Bouaziizi'nin mezun olduğu alanda iş bulamayıp sokakta meyve satmaya çalışırken belediye yetkilileri ile yaşadığı problem neticesinde kendisini yakmasıyla başlayan olaylar silsilesidir.²⁴⁶ Mohammed Bouaziizi'nin trajik durumu ülkede büyük bir infial uyandırmış ve kısa sürede ülke genelinde gösteri protesto ve eylemler patlat vermiştir. Kamu kurumlarında çivil asker çatışmaları yaşanmıştır. Olayların kontrolden çıkması sonucu devlet başkanı Zine El Abidine ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır.

Bouaziizi olayı sadece Tunus'u değil benzer koşulları bulunan bölge ülkelerinde de kitlesel eylemlere neden olmuştur. Bouaziizi gibi Ortadoğu ve Afrika'da, eğitim almış ancak işsiz ve kötü koşullarda yaşamak zorunda olan milyonlarda genci tetiklemiştir.²⁴⁷ Tunus'ta başlayan olaylar ulusal sınırları aşarak Suriye, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn gibi bölgedeki diğer devletlere yayılmış, yoksulluk ve yolsuzluğa karşı protesto amacıyla geniş halk kitleleri onlarca farklı şehirde gösteri ve eylemlerde bulunmuştur.

Mısır'da Bouaziizi için gösteri düzenleyen gençlere müdahale sonucunda Khaled Said isimli genç güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür. Bu olay sonrası küçük gösteri grupları aniden binlerce insanın katıldığı eylemlere dönüşmüştür. "Hepimiz Khaled Said'iz" sloganları ile sokağa dökülen milyonlarca insan başta Kahire ve İskenderiye olmak ülkedeki tüm şehirlerde protestolar düzenlemiştir.²⁴⁸ Hukuksal alandaki ve gelir dağılımındaki adaletsizlik vurgusunun bulunduğu protestolarda 30 yıldır iktidarı elinde bulunduran Hüsnü Mübarek'e istifa çağrısı

²⁴⁶ Salamey, I. (2015). "Post-Arab Spring: changes and challenges", *Third World Quarterly*, 36(1), 115. DOI: 10.1080/01436597.2015.976025

²⁴⁷ Salamey, a.g.m., 2015, 115.

²⁴⁸ Tsaregorodtseva, I. (2017). "The Revolutionary Socialists in Post-"Arab Spring" Egypt", *Socialism and Democracy*, 31(1), 134. DOI: 10.1080/08854300.2016.1256584

yapılarak reform taleplerinde bulunulmuştur. Olayları bastıramayan Mübarek 11 Şubat 2011’de istifa etmiş ve ülke yönetimini geçici olarak orduya devretmiştir.²⁴⁹

Libya’da başlayan gösterilere karşı ülkede 42 yıldır hüküm süren Kaddafi çok sert müdahalelerde bulunmuştur. İstifa çağrısı yapan göstericileri aşağılayan ve asla iktidarı bırakmayacağını söyleyen Kaddafi’nin emriyle ordu güçleri protestoculara ateş açarak karşılık vermeye başlamış ve ülkedeki bilanço giderek ağırlaşmıştır. Bu ortamda ülkede çıkarı bulunan Fransa, kendisi için stratejik öneme sahip kaynakların ve transferlerinin zarar görmesini önlemek ve güvence altına almak amacıyla Kaddafi güçlerine karşı operasyon başlatmıştır. Operasyon kısa sürede BM adına yürütülen bir NATO operasyonuna dönüşmüş, Fransız, İngiliz ve Amerikan askerlerinin ortaklaşa yürüttükleri hava saldırıları ile Kaddafi kuvvetlerini imha etmiş, yerel aktörlere kolay hareket imkânı sağlamıştır.²⁵⁰ Bu müdahale sonucu Kaddafi iktidarına son verilmiş, ilerleyen günlerde göstericiler tarafından yakalanan Kaddafi linç edilerek öldürülmüştür.

Bahreyn’e de sıçrayan olaylar karşısında hükümet sert önlemler alma yoluna gitmiş, gösterileri destekleyen siyasal partiler kapatılmış ve öne çıkan aktörler tutuklanmıştır. Yemen’e de yansıyan olaylar ise 33 yıldır iktidarda bulunan Ali Abdullah Salih’in, iktidarı yardımcısı Abdrabbuh Mansur Hadi’ye devretmesi ile sonuçlanmıştır.

Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ise ekonomik koşulların iyi olması, sosyal yapının mevcut yönetim modellerini benimsemiş olması ve dini öğretiler nedeniyle Arap baharı hareketleri birkaç ufak gösteriden öteye geçmemiştir.

Arap Baharı sürecinin en büyük yıkımı ve sorunu ise Suriye’de yaşanmıştır. Suriye’de Beşar Esad rejimine karşı başlayan gösteriler ülkede bulunan etnik ve dini grupların sürece dâhil olmasıyla iç savaşa dönüşmüştür. İç savaşa bölgesel aktörlerin müdahalesi ve akabinde gelen küresel aktörlerin vekâlet savaşı stratejisi ile uluslararasılaşmış bir güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır.

²⁴⁹ Nepstad, S. E. (2013). “Mutiny and Nonviolence in the Arab Spring: Exploring Military Defections and Loyalty in Egypt, Bahrain, and Syria.”, *Journal of Peace Research*, 50(3), 342. DOI:10.1177/0022343313476529

²⁵⁰ Carati, A. (2017). “Responsibility to protect, NATO and the problem of who should intervene: reassessing the intervention in Libya”, *Global Change, Peace & Security*, 29(3), 303. DOI: 10.1080/14781158.2017.1384719

Arap Baharı Hareketinin kökeni her ne kadar köklü bir geçmişe sahip olsa da patlama noktası sonrasında yayılması çok kısa sürede gerçekleşmiş, bölge devletlerinin köklü otoriter rejimlerinden iki tanesi yönetimi devretmek zorunda bırakılmış ve üç devlette de liderlerinin mezara gömülmesine neden olmuştur.²⁵¹ Ülkelerde yönetimlerin devrilmesi sonrası yapılan seçimler istikrarın ve merkezi otoritenin sağlanmasında başarısız olmuştur. Günümüzde Libya, Yemen ve Suriye hala daha iç savaş ortamında iken Mısır'da seçimle iktidara gelen yönetim askeri cunta tarafından devrilmiş ve ülke tekrar otoriter bir yönetim altına girmiştir.

İktidarların uzun yıllardır sürdürdükleri yönetim anlayışlarının sosyal yapıda yarattığı tıkanma ve bu tıkanmanın normal yollarla değişebilme ihtimalinin düşüklüğü nedeniyle kitlesel hareketlenme ile vuku bulan bu süreç toplumsal birikmişliğin patlaması olarak başlayan ve ülkelerin siyasal yapılarını değiştiren bir süreç olmuştur.²⁵² Küresel aktörlerinde politikalarını etkileyen bu süreç Ortadoğu devletlerini hem iç siyasetleri açısından hem de dış siyasetleri açısından derinden etkilemiş ve 21. Yüzyılın en önemli hadiselerinden birisi olarak değerlendirilmiştir.

Arap Baharı hareketi Otoriter rejimlerin uyguladıkları geleneksel problem-çözme tekniklerinin toplumların beklentileri karşısında işlemediğinin ya da geçersiz kaldığının göstergesi olmuştur Orta-Doğu coğrafyasında pek çok devlet bu ayaklanmalar vesilesiyle geçmişte hiç dikkate almadıkları konuları gündemlerine almış ve uygulamadıkları politikaları uygulamak zorunda kalmıştır.

Arap Baharı hareketleri ilk ortaya çıktığı zaman demokrasi ve insan hakları adına bölgede güzel gelişmeler olabileceğine dair sinyaller alınsa da ülkelerde siyasal otoritenin ve istikrarın hala daha sağlanamaması bu bahar sonrası çiçek açıp açmadığı konusu tartışılır hale gelmiştir.²⁵³ Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerini kasıp kavuran ve hatta Körfez monarşilerinde bile yankı bulan halk hareketleri ülkelerdeki rejimlerin sürdürülebilirliğini ciddi bir şekilde sorgulatmış olsa da bu değişimlerin demokratikleşmeye kapı aralaması için uzun yıllara ihtiyaç olduğu görülmektedir.²⁵⁴

²⁵¹ Bellin, E.(2012). "Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Lessons from the Arab Spring", *Comparative Politics*, 44(2), 127.

²⁵² Roberts A.(2018). "The Fate of the Arab Spring: Ten Propositions", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 12(3), 276-277, DOI: 10.1080/25765949.2018.1546977

²⁵³ Ghanem, H.(2016). "The Arab Spring Five Years Later: Toward Greater Inclusiveness", Brookings Institution Press, 7

²⁵⁴ Koldaş, U., Köprülü N.K. (2011). "Arap İntifadası Mı?: Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel Ve Uluslararası Dinamikleri", *Akademik Ortadoğu*, 6,(1), 60.

Üzerinden yıllar geçtikten sonra ayaklanmaların yaşandığı devletlerde demokrasi düzeninin oturmaması, şiddet, istikrarsızlık, işsizlik ve düşük büyüme gibi olumsuzlukların gözükmesi, hukuksal iyileştirmelerin ya yapılmaması ya da eksik bırakılması bu özgürlük hareketlerinin amaçlarına ulaşamadıklarının göstergesi olmuştur.²⁵⁵

İlk bakışta 26 yaşındaki bir bilgisayar mühendisinin mezun olduğu alanda iş yapamayıp sokakta meyve satmaya çalışırken devlet görevlileri ile yaşadığı bir problem neticesinde cereyan eden küçük bir olay gibi gözükse de aslında durumun öyle olmadığı söylenebilir.²⁵⁶ Bu ayaklanmalar uzun yıllar içerisinde oluşan ve birikerek artan sosyopolitik ve sosyoekonomik koşulların ani bir patlaması sonucu meydana gelmiş ve benzer koşulların bulunduğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde hızla yayılmıştır.

I DS'na giden süreçte ve sonrasında Osmanlının toprak kayıpları ve çöküşü Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da birçok yeni devletin ortaya çıkışının başlangıcı olmuştur. Uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde olan bu devletler daha sonra farklı sürelerde farklı devletlerin sömürgesi olarak varlıklarını sürdürmüştür. II. DS sonrasındaki yıllarda bağımsızlıklarını alan bu ülkeler, oturmuş devlet tecrübesine sahip olmamalarının da etkisiyle kısa sürede otoriter baskıcı dikta rejimlerinin yönettiği ülkelere dönüşmüşlerdir. Küresel aktörlerin kendi aralarındaki güç mücadelesinde uluslararası konumlarını iyileştirmek ve avantajlı halde bulunmak için yerel bağımlı otoriter rejimleri bir araç olarak kullanmak istemeleri de bu ülkelerin reform yapamamalarına ve uluslararası ilişkilerdeki duruşlarını kendi kimlikleri ile ortaya koyamamalarına neden olmuştur.²⁵⁷ Bir başka ifade ile ülkelerdeki dikta rejimleri halkların kimliklerinden ve tercihlerinden bağımsız birer atama yönetimi gibi hareket etmiştir.

İktidardaki liderler ve yakın çevreleri büyük sermaye ve güce sahip olmuşken halkın sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarında sürekli artan bir ivme ile kötüleşme söz konusu olmuştur. Mevcut otoriter iktidarlar ise sorun yokmuş gibi davranmayı

²⁵⁵ Ghanem, a.g.m., 2016, 7.

²⁵⁶ Sorenson, D. S.(2011). "Transitions in the Arab World: Spring or Fall?", *Strategic Studies Quarterly*, 5(3), 23.

²⁵⁷ Tudoroiu, T. (2013). "The Arab Spring: last episode of the Cold War", *Contemporary Politics*, 19(3), 316. DOI: 10.1080/13569775.2013.804153

sorunlardan bahsedenleri sorun olarak görmeyi tercih ederek devlet ile halk arasında sürekli büyüyen bir farklılık ortaya çıkarmışlardır. Yıllar içerisinde de halk-yönetici arasındaki makasın başta ekonomik olmak üzere her alanda açılmasının verdiği birikmiş bir hoşnutsuzluk geniş kitlelere yayılmıştır.

Ülkelerde yaşanan olayları ve talepleri ele aldığımızda farklı öncelik ve vurguyla benzer sorunların dile getirildiğini görmek mümkündür. Toplumsal patlamaya sebep olan çözümü talep edilen bu sorunları ana başlıklarda topladığımızda demokratikleşme, evrensel hukuk ve insan hakları, refah payı talebi ön plandadır.

Demokratikleşme sorunu hemen hemen her ülkede ön planda olmuştur. Ülkelerde yaşayan halklar bazı alanlarda hiç bir demokratik hakka sahip değilken bazı alanlarda göstermelik, kâğıt üzerinde olan ama uygulanmayan haklara sahiptir. Bu nedenle halklar karar alma mekanizmalarına katılım talep etmektedir. Yöneticilerinin kendi kimliklerini temsil etmesi (toplumun içinde bulunduğu maddi-manevi değerlere uygun hareket etmesi) giderilmesi gereken temel sorunlardan birisi olmuştur.

Evrensel hukuk ve insan hakları Ortadoğu ve Kuzey Afrika halklarının en çok eksikliğini hissettiği konuların başında gelmektedir. Otoriter yönetimlerin ilk çiğnediği hatta yok ettiği prensip hukuk devleti ilkesidir. İktidar sahipleri hayata geçirmek istedikleri uygulamalarına yönelik hukuksal engelleri, o uygulamalara karşı çıkıldığı durumdaki hukuksal prosedürü işlevsiz hale getirmektedir. İktidara mensup olanların, yakınlarının ve destekçilerinin keyfi uygulamalarına karşı yaptırım bulunmamaktadır. Vatandaşlar ise hukuki ön görünürlükten uzak durumda bırakılmakta, hükümet yetkililerinin keyfi uygulamalarına maruz kalmaktadır. Gözaltı, tutukluluk, adil yargılanma gibi süreçler sağlıklı işlememekte işkence, infaz ve faili meçhul suikastlar sıklıkla görülmektedir.

Ekonomik sıkıntılar ayaklanmaların yaşandığı yerlerin ortak sorunlarından bir diğeri olmuştur. 2008 küresel ekonomik krizi Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerini sert bir şekilde etkilemiş, gıda enflasyonu ve enerji fiyatlarında görülen artış halk önemli ölçüde gelir kaybına uğratarak, toplumsal bir bunalım ortamı yaratmıştır.²⁵⁸ Bazı ülkelerde milli gelir zaten düşük iken bazı ülkelerde görece yüksek olsa da yönetimin ve yakın çevresinin yararlandığı geniş halk kitlelerinin bundan mahrum bırakıldığı bir

²⁵⁸ Öztürkler, H. (2012). “Tunus Ekonomisinin Genel Özellikleri”, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), *Ortadoğu Analiz*, 4(37), 52-59.

ekonomik dengesizlik bulunmaktadır.²⁵⁹ Bu ortamda alt yapı, eğitim ve sağlık ve benzeri kamusal hizmetlerdeki eksikliklerin giderilmemesi de halkların iktidarlara karşı olumsuz bakışını güçlendirmiştir.²⁶⁰

Uzun yıllardır var olan dinamiklerin geçmişte insanları harekete geçiremeyip 2010-2012 yılları arasında bölgesel bir hareketliliğe neden olan dördüncü bir dinamik daha bulunmaktadır; sosyal medya. Geçmiş yıllarda iletişim araçları üzerinde kontrol sahibi olan iktidarlar bu kez bazı teknolojik gelişmelerin ve kitle iletişim alanında ortaya çıkan sosyal medyanın önünü kesememişlerdir. Tepki çekmesi muhtemel olan her olay an be an geniş kitlelere yayılmış, gruplar nereden nasıl bir araya geleceklerini sosyal medya ortamında organize etmişlerdir. Bu nedenle iktidarlar bu ayaklanmaları bastırmakta zorluk yaşamış ve bastıramamıştır.

Suriye’de azınlık olmalarına rağmen uzun süredir yönetimi elinde bulunduran Nusayriler, diğer grupları yok sayan ve kontrol altında tutan bir anlayışla ülkeyi yönetmiştir. Arap baharı sürecinde iktidarlara yönelik tepkiyle yaşanan toplumsal hareketlilik uzun yıllardır Baas rejimi altında yönetilen Suriyelileri de tetiklemiştir. Esad rejiminin oluşturduğu korku imparatorluğunda polis ve muhaberat baskısı altında yaşayan Suriye toplumu, diğer ülkelerdeki iktidarların devrilmesinden de cesaret alarak gösteri ve eylemlere başlamıştır.

2011 yılının mart ayında Suriye’nin Ürdün sınırındaki şehri olan Dera’da rejim karşıtı sloganları duvarlara yazan gençlerin tutuklanıp işkenceye maruz bırakılması üzerine başlayan gösteriler güvenlik güçlerinin göstericilere sert tepki vermesi ve sivil can kayıplarının yaşanması sonucunda ülke geneline yayılmıştır.²⁶¹ İlk etaptaki gösteriler iktidar değişikliğinden ziyade reform talebiyle gerçekleşirken, Esad rejimi bunu bir güvenlik sorunu olarak ele almıştır. Aylarca devam eden barışçıl gösteriler ve istekler karşısında baskıcı bir tutum sergileyen Esad rejimi gösterilerin yayılmasına ve isteklerin evrilmesine sebep olmuştur. Nihayetinde rejim güçleri kendi halkına silah doğrultmuş ve gösterilerdeki can kayıplarının çoğalmasıyla beraber olaylar yavaş

²⁵⁹ Internet: Şensoy, S. (2012). “Orta Doğu’daki Son Gelişmeler ve Jeostratejik Manzara”, *Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)* (Web: https://tasam.org/Files/Icerik/File/orta_dogudaki_son_gelismeler_ve_jeostratejik_manzara_e94ec79a-bad0-4b15-ae6c-406b4d9a11bf.pdf , Erişim tarihi: 22.07.2019)

²⁶⁰ Göçer, İ., Çınar, S. (2015). “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), 53-55.

²⁶¹ Ataman, M. (Nisan 2012). “‘Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, SETA, Rapor No: 6, 25.

yavaş rejim yanlıları ile rejim karşıtlarının kanlı çatışmalar yaşadığı bir iç savaşa dönüşmüştür.²⁶²

İç savaşın ilk başlardaki başat aktörü bir tarafta rejim güçleri diğer tarafta Suriye ordusunda görev alıp rejimin halka yönelik tutumu karşısında orduyu bırakarak silahlarıyla birlikte muhalefete katılan ordu mensupları olmuştur.²⁶³ Bu askerler, kısa bir süre sonra Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adıyla ülkedeki ilk silahlı muhalif grubu teşkil edecek yapılanmayı meydana getirmişlerdir.²⁶⁴

Esad rejiminin siyasi müzakere kanallarını tıkamasıyla beraber çatışmalar tırmanmış ve ülke geneline dağılmıştır. İlk büyük çatışmalar Humus, Dera ve Şam'da başlamış ardından Humus Kuşatması, Baniyas Kuşatması, er-Restan ve Telbise Kuşatması, 2011 Cisir eş-Şuğur Muharebesi ve Hama Kuşatması büyük şehir savaşlarına sahne olmuş ve sonuç itibarıyla tüm ülke bir çatışma alanına dönüşmüştür.

Çatışmalar ve bu çatışmaları yarattığı sorunlar arttıkça muhalifler safında çatışanlara birey ve grup düzeyinde katılımlar da yaşanmıştır. Ülkenin kuzeyindeki Kürtler ve şehirlere yayılmış İslami gruplarda çatışmalara dâhil olmuştur. Ancak kısa süre sonra Kürtler taraf değiştirmiştir. Kısa süre sonrada PYD Afrin, Kobani ve Haseke'de özerk kantonlar oluşturmuş ve Rojava adını verdiği otonom özerk bölge yönetimini ilan etmiştir.²⁶⁵

2012 ve 2013 yılları muhaliflerin avantajı ele aldıkları yıllar olmuştur. Muhalifler, Şam şehir merkezine birkaç km'ye kadar yaklaşmışlar, Halep'in büyük bölümünü ele geçirmişlerdir. Kuzey ve Doğu Suriye büyük bir oranda rejimin elinden alınmıştır. Ancak bu avantajlı durum uzun sürmemiştir. Bir tarafta Esad Rejimi diğer tarafta ÖSO kuvvetleriyle başlayan çatışmalar, Suriye'nin kuzeyinde bulunan PYD ve YPG altında örgütlenen Kürt grupların ayrılıkçı hareketi ile ilk olarak Irak'ta ortaya

²⁶² Ulutaş U., Kanat, K.B. ve Acun C. (Mart 2015), “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, SETA, Analiz No: 120, 7.

²⁶³ Walther O.J., Pedersen P.S. (2020). “Rebel fragmentation in Syria’s civil war”, *Small Wars & Insurgencies*, 31(3), 458. DOI: 10.1080/09592318.2020.1726566

²⁶⁴ Walther ve Pedersen, a.g.m., 2020, 452 -453.

²⁶⁵ Wilgenburg, W.V., Fumerton, M. (2022). “From the PYD-YPG to the SDF: the Consolidation of Power in Kurdish-Controlled Northeast Syria”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 1(19), 7. DOI: 10.1080/1057610X.2021.2013758

çıkan ve Suriye’de hızla büyümeye başlayan DEASH terör örgütünün de sahada yer almasıyla tam bir kaos haline gelmiştir.²⁶⁶

Ortaya çıkan iş savaşın kaotik durumu nedeniyle önceleri naif görünen bölge ülkelerinin müdahilliği giderek artmaya başlamıştır. İran ilk olarak kontrol ettiği milis güçleri Suriye’ye sevk etmiş ve çatışma alanlarında Esad rejime destek olarak savaşmıştır. Ardından kendi askeri ile fiilen Esad rejimi yanında savaşmıştır. İlk etapta Esad’a reform çağrısı yapmakla yetinen Türkiye, olayların iç savaşa dönüşmesiyle muhaliflere siyasi destek sağlamış ancak PYD’nin oluşturduğu tehdit nedeniyle Suriye’ye girmek zorunda kalmış ve ardından kuzey bölgelerine asker konuşlandırmıştır. Bölge ülkelerinin Suriye’deki varlığı kısa sürede küresel aktörlerinde olaya dâhil olmasına neden olmuştur.²⁶⁷

4.2. Suriye İç Savaşı’nın Yerel Aktörleri

Ortadoğu ülkelerinde görülen en üst kimlik mensubu olduğu ülke vatandaşı ile tanımlanmamaktadır. Toplumlarda etnik ve dinsel tabanlı bir sosyal yapı bulunmaktadır. Etnik taban kendi içinde aile, kabile, soy gibi alt dallara ayrılırken, dinsel taban kendi içerisinde önce ana mezheplere sonra alt mezheplere sonra tarikat ve cemaatlara ayrılmaktadır. Bu çoklu yapıya birde mikro milliyetçilik eklenmekte bireyin bulunduğu köy, kasaba, kent ve benzeri düzeyde yerel faktörlerde ekti etmektedir. Bu nedenle halkları bir arada tutmak bir hayli zorlu bir durumdur.

Bir Ortadoğu ülkesi olan Suriye’de halkın durumu da bahsettiğimiz parçalı sosyal yapının şekillendirdiği bir durumdur. Bu nedenle Arap baharı sonrası başlayan gösterin yarattığı kriz kısa süre içerisinde iç savaşa dönüşmüştür. Devlet otoritesinin sarsıldığı bu iç savaş, 10-15 kişinin bir araya gelerek bir isim altında toplanıp çatışmalara dâhil olduğu bir zemini ortaya çıkartmıştır.

Bu zeminde oluşan yüzlerce grup çok değişken ittifak ağı ile iç savaşın aktörü haline gelmiştir. Dolayısıyla çok zor olan iç savaşın tüm aktörlerinin tam olarak tespit

²⁶⁶ Canyurt, D. (2018). “Kazanani Olmayan Savaş “Suriye İç Savaşı”: Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14 (4). 121. DOI:1105-1106 1003-1021

²⁶⁷ Muslu, F. (2018) “Suriye İç Savaşında Esed’in Rolü, Konumu Ve Geleceği” SETA, Analiz No:236

edilebilmesinin, ne kadar gerekli olduğu da tartıřmalđ bir durumdur. Bu nedenle iç savaşın aktörlerini ideolojik olarak, amaç olarak ve taraf olarak gruplandırarak ele almak daha işlevsel bir analiz imkânı sağlayacaktır. Bu sayede yüzlerce isim ve grubun değişken çatışma ve işbirliği dengeleri arasında kaybolmadan analiz yapmak mümkün olacaktır.

4.2.1. Rejim ve Destek Unsurları

Esad Rejimi, Sosyalist Arap Milliyetçiliği ideolojisini benimsemiş BAAS partisinin devlet kurumları üzerinde tam otorite kurduğu bir yönetim yapılanması olmuştur. Diğer etnik ve dinsel gruplara da devlet kademelerinde yer verilse de Rejimin yönetimi her daim ülkede azınlığı oluşturan ve şiilik mezhebine olan yakınlığı ile bilinen Nusayri Arapların kontrolünde olmuştur. Ülkede iç savaş çıktığında rejimin tasfiye ettiği siyasi, bürokratik ve askeri aktörlerin yanı sıra devlet kademelerinde muvazzaf olarak bulunan Sünnilerin önemli bir bölümü de muhalif güçlerin safına geçmiştir. Bunun neticesinde neredeyse tamamı denilebilecek büyük çoğunlukla rejimin siyasi ve askeri unsurlarının Nusayrilerden oluştuğu bir durum ortaya çıkmıştır.

İç savaş öncesi rejimin iç ve dış savunma stratejisi ordu, kolluk kuvvetleri, istihbarat unsurları üzerine kurulmuştur. Ordunun kara kuvvetleri 7 zırhlı tümen, 3 mekanize piyade tümeni, 2 özel kuvvet tümeni ve Cumhuriyet Muhafızlarından oluşurken, hava kuvvetleri çoğu SSCB dönemindeki alımlardan kalan eski tipler olan 360 civarında uçaktan oluşuyordu. Savaş öncesi durumda rejimin bu kuvvetleri; 110.000'i kara kuvvetlerinde, 5.000'i donanmada, 27.000'i hava kuvvetlerinde ve 36.000'i hava savunmasında olmak üzere 178.000 ordu mensubundan ve 8.000'i jandarma ve yaklaşık 100.000'i polis olmak üzere 108.000 kolluk kuvvetlerinden ibaret olmuştur.²⁶⁸

Ordudan iltica eden, firar eden ve ilk etaptaki çatışmalar neticesinde verilen kayıplar nedeniyle 2012 yılında rejimin askeri gücü yaklaşık yarı yarıya azalmıştır.²⁶⁹

²⁶⁸ Abidine, Z., Ali, B. (2013). "Chapter Seven: Middle East and North Africa", The Military Balance, 113(1), 403. DOI: 10.1080/04597222.2013.757003

²⁶⁹ Chapter Seven: Middle East and North Africa, 2013, 403.

Bazı askeri birimler güvensizlik ve zayıflık nedeniyle dağıtılırken rejimin elinde Cumhuriyet Muhafızları ve Nusayri Özel Kuvvetlerinden oluşan 50.000'in altında bir askeri güç kalmıştır. Ordu, polis, çeşitli güvenlik ve istihbarat teşkilatları ve düzensiz, yerel olarak yetiştirilmiş, rejim yanlısı milislerle bu açığı tamamlamaya çalışmıştır.²⁷⁰ Ancak kaybedilen askeri gücü yerel kaynaklardan telafi etmeye yönelik bu girişimler de rejimi toparlamada yetersiz kalmıştır.

Bunun üzerine İran'ın desteği ile Şii coğrafyasının her köşesinden rejim yanında savaşmak üzere militanlar Suriye'ye getirilmiş ve Şii milis güçleri çatışma alanında kullanılmıştır. Hizbullah, Haşdi-Şabii, Ebul Fadıl el-Abbass Tugayı, Zülfikâr Tugayı, Seyyidu's Şüheda Tugayları, Kefil Zeynep Tugayı, Nuceba Hareketi, El-Vaat Es-Sadık Birliği, Fatimiyyun Tugayı, Zeynebiyyun Tugayı ve daha birçok paramiliter yapılanmalar Esad'ın kuvvetlerine dâhil olan *Es-Sa'îqa* (yıldırım kuvvetleri), *Jaysh at-Tahrir al-Filastini* (Filistin Kurtuluş Ordusu) ve özel savunma şirketlerine bağlı güçlerin yanında çatışmalara girmiştir.

4.2.2. Revizyonist Rejim Muhalifleri

Esad rejiminin Arap Baharı hareketini kanlı bir biçimde bastırma çabası ülkenin tümüne yayılan çatışmalara neden olmuş, bu çatışmalar da birbirinden farklı muhalif hareketler ortaya çıkartmıştır. Bu muhalif hareketler içinde ülkenin bir bölümünde kendi yönetimi kurmayı reddeden Suriye'nin toprak bütünlüğü içerisinde laik, seküler bir hukuk devleti yapılanmasını benimseyen hareketler Revizyonist hareketler olarak ele alınmaktadır.

Bu muhalif grubun diğer çatışan aktörlerden tek farkı çatışma amacı olmamıştır. Diğer aktörlerde olmayan siyasi meşruiyet zemini oluşturma çabası revizyonistlerin önemli bir farkı olmuştur. Tesis edilmeye çalışılan meclisler ile uluslararası tanınma kazanmaya çalışmışlar, Suriye'nin meşru temsilci olarak tanınma mücadelesi vermişlerdir.

Suriye'de iç savaşın başlamasıyla birlikte Esad karşıtı muhalefetin siyasi bir temsiliyet oluşturma çabası da başlamıştır. Bu kapsamda ilk oluşum Suriye Ulusal

²⁷⁰ Chapter Seven: Middle East and North Africa, 2013, 403-404.

Konseyi adıyla oluşturulmuş, istenilen sonuçlar alınamayınca Ulusal Koordinasyon Komitesi adıyla yeni bir oluşum tesis edilmiştir. Ancak bu oluşumda beklentileri karşılamamış ve ardından Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu adı altında yeni bir oluşuma gidilmiştir.

Suriye Ulusal Konseyi, İç savaşın başladığı yıllarda Esad rejimi karşısındaki en büyük ve etkin siyasi yapılanma olma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Konsey, 2011 yılında Suriye iç savaşının çıkmasından sonra ülke dışında bulunan rejim karşıtlarının İstanbul’da bir araya gelerek yapılan toplantıların akabinde *el-Meclis el-Vatani es-Suri* adı ile kurulmuştur.²⁷¹ Ancak birçok muhalif kesimin yer aldığı konsey içerisinde Şam Deklarasyon ön plan çıktığı için, bu alandaki literatürde konseyin kuruluşunun bu gurunun ortaya çıkış tarihi olan 2005 yılına dayandırıldığı da görülmektedir.

Konsey; ulusal birliği teşvik etmeyi, ülke yönetiminin Esad rejimi sonrası demokrasiye geçişi için bir yol haritası oluşturmayı ve böylece oluşabilecek bir siyasi boşluğu ortadan kaldırmayı, Suriye devrimine yönelik uluslararası siyasi destek sağlamayı ve Suriye toplumunun taleplerini uluslararası topluma iletmeyi kuruluş amacı olarak deklare etmiştir.²⁷²

Konsey içerisinde Sünni Araplar ile Kürtlerin ve Süryanilerin önemli bir kısmı yer alırken, Türkmenlerin, Şii Arapların ve Dürzilerin yeteri kadar temsil edilmemesi, konseyin hedefleri ve amaçları açısından sakat bir başlangıca neden olmuştur.²⁷³ Ayrıca çok geçmeden kendi içerisindeki çekişmeler ve yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla birlikte güç kaybetmeye başlamış ve muhaliflerin liderliğini üstlenebilecek niteliğini yitirmiştir.²⁷⁴ Bu durum ABD makamları tarafından yapılan, Suriye coğrafyasındaki tüm kesimleri kapsayabilecek ve onlar adına konuşabilecek yeni bir liderliğe ihtiyaç olduğu yönündeki açıklamalarla birlikte tescillenmiştir.²⁷⁵

²⁷¹ Uzun H.(2017) . “Suriye iç savaşının Ağ Bağ teorisi yöntemiyle incelenmesi”, *Ankasam Balgat Çalışmaları*, (1), 21.

²⁷² Internet:”Syrian Nation Council Objectives”, *Syrian National Council*, (Web: <http://www.syriancouncil.org/en/objectives.html>, Erişim tarihi: 18.07.2019)

²⁷³ Internet: “The Syrian National Council”, (2013), *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center* (Web: <https://carnegie-mec.org/diwan/48334?lang=en>, Erişim tarihi: 19.07.2019)

²⁷⁴ Uzun, a.g.m., 2017, 22

²⁷⁵ Internet: Small, J.N.(2012), “U.S. Seeks a New Opposition in Syria”, *Time*, (Web: <https://swampland.time.com/2012/11/01/u-s-changes-horses-in-syria-but-to-little-avail/> , Erişim tarihi: 19.07.2019)

Ulusal Koordinasyon Komitesi diğer adıyla Demokratik Değişim için Ulusal Koordinasyon Komitesi 2011 yılında muhalifler tarafında kurulmuş ikinci büyük siyasi oluşumdur. Komite, barış ve diyalog zemininde çoğulcu demokrasi ile idare edilen yeni bir Suriye kurmak amacıyla Demokratik Arap Sosyalist Birliği Partisinin başkanı Hasan Abdül Azim liderliğinde, bu partinin değişik varyasyonları ile bazı Kürt partilerinin iştirakiyle toplam 16 siyasi partinin ve bağımsız akademik kadroların bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır.²⁷⁶

UKK, SUK'dan farklı olarak Esad rejimini tanımakta ve görüşmeye açık bir tutum sergilemektedir.²⁷⁷ UKK ateşkesin sağlanması, rejime bağlı silahlı güçlerin geri çekilmesi ve siyasi tutukluların salıverilmesi şartına bağlı olarak Esad Hükümeti ile diyalog kurmaya ve siyasi zeminde antlaşmaya makul bakmaktadır.²⁷⁸ UKK'nin SUK'tan ayrıldığı bir diğer husus ise dış müdahaleye bakış açılarıdır. SUK rejim değişikliği için dış müdahaleye sıcak bakarken, UKK herhangi bir dış müdahaleyi kabul edilemez olarak görmektedir.²⁷⁹

UKK, Eylül 2012'de Şam'da Suriye Kurtuluş Konferansı adı ile geniş kapsamlı bir konferans düzenlemiş ve bu konferansın sonunda bir bildiri hazırlayarak Esad hükümetinden beklentisini açıklamıştır.²⁸⁰

- Mevcut rejimin ve tüm sembollerinin ortadan kaldırılarak sivil demokratik bir devletin inşa sürecine başlanması,
- Mezhepçiliğin reddi,
- Şiddet içermeyen direnişin benimsenmesi, ancak Özgür Suriye Ordusu'nun "devrimin bileşenlerinden biri" olarak kabul edilmesi,
- Suriye ordusunun rejimin kuşatmasından çıkarılması,
- Devrimin hedeflerinin gerçekleştirilmesi
- Sivillerin korunması,
- "Kürt ulusal davasının" demokratik çözümü,
- Suriye'nin toprak ve sosyal bütünlüğünün korunması.²⁸¹

²⁷⁶ Draege, J.B.(2016). "The Formation of Syrian Opposition Coalitions as Two-Level Games", *Middle East Journal*, 70(2), 191

²⁷⁷ Uzun, a.g.m., 2017, 23

²⁷⁸ Internet: "Guide to the Syrian opposition". (October, 2013), *BBC News*, (Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218> , Erişim tarihi: 19.07.2019)

²⁷⁹ Uzun, a.g.m., 2017, 23.

²⁸⁰ Internet: "Guide to the Syrian opposition". (October, 2013), *BBC News*, (Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218> , Erişim tarihi: 19.07.2019)

²⁸¹ Internet: "Syria Salvation Conference: Our Main Principles".(September,2012), *NCB English*, (Web: <https://web.archive.org/web/20120926032155/http://syrianncb.org/2012/09/23/syria-salvation-conference-our-main-principles/> , Erişim tarihi:19.07.2019)

Bu talepler çerçevesinde UKK'nin Esad'dan daha çok Baas anlayışına karşı olduğu görülmektedir. Ancak rejim ile olan ilişkisi, Şam'da bulunması ve faaliyetlerine izin verilmesi nedeniyle, diğer muhalifler tarafından rejimin kuklası eleştirisine maruz kalmış ve şaibeli görülmüştür.²⁸²

SUK'a yöneltilen eleştiren ve işlev kaybı ile UKK'nin Esad rejimi ile olan ilişkisi nedeniyle şaibeli görülmesi yeni bir muhalefet cephesi oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu minvalde Katar'ın desteğiyle 2012 yılının kasım ayında Doha'da büyük bir katılım ile toplanan Esad muhalifleri, Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu kısaca Ulusal Koalisyon adıyla yeni bir yapılanma ortaya koymuştur.²⁸³ Gücünü, temsil yeteneğini ve politik desteğini kaybeden SUK da Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu içerisinde yer almıştır. Bu nedenle rejim muhalifi siyasi yapılanmalar içerisinde en geniş kapsamlı yapılanma olarak ön plana çıkmıştır.

Doha'da kurulmasına rağmen merkezi Mısır Kahire'de bulunan UK'nin diğer muhalif yapılardan ayrıştığı ön önemli husus meşruiyet konusunda olmuştur. Kuruluşundan hemen sonra Katar, Suudi Arabistan, Yemen, Türkiye gibi bölge ülkeleri tarafından tanınan Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu kısa süre içerisinde çeşitli Avrupa ülkeleri, Avrupa Birliği, Arap Ligi ve ABD tarafından da tanınmıştır. Suriye'deki çatışmaların önemli unsurlardan biri olan Özgür Suriye Ordusunun yöneticilere Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu içerisinde yer verilmesiyle birlikte alanda askeri gücü bulunan bir siyasi yapı ortaya konulmuştur. Bu anlamda uluslararası alanda tanınırlığı ve sahadaki askeri varlığı Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonunu Suriye'deki direnişin liderliği konumunda olmasına imkân sağlamıştır.

Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonunun sahip olduğu liderlik pozisyonu 2013 yılında İstanbul'da düzenlenen bir konferansta Suriye Geçici Hükümeti olarak bir hükümet oluşturmasıyla da taçlanmıştır. Oluşturulan bu hükümete Ghassan Hitto başbakan olarak seçilmiş ve ona yardımcı olacak 12 bakan

²⁸² Uzun, a.g.m., 2017, 23.

²⁸³ Internet: "National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces", *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center* (Web: <https://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=50628>, Erişim tarihi: 19.07.2019)

belirlenmiştir.²⁸⁴ Ancak bu durum Suudi Arabistan, BAE, Fransa, İngiltere ve ABD tarafından hoş karşılanmamış ve ciddi baskılarla rejim olmadığı bölgeleri yönetmeye değil rejimi devirmeye odaklanmış 51 kişiyi Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonuna aldırılarak, Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonunun yapısının yeniden şekillenmesiyle sonuçlanan bir siyasi operasyon gerçekleştirilmiştir.²⁸⁵

Hala daha aktif halde bulunan Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu, Esad'ın devrilememesi ve uluslararası konjonktürün Esad lehine sessizliğe gömülmesi nedeniyle önemini ve gücünü koruyamamıştır.

Suriye'deki iç savaş rejimin demokrasi talep edenlere silah doğrultmasıyla tetiklenen küçük çaplı sivil-asker çatışmalarının oluşturduğu dağınık bir yapıya sahip olarak başlamıştır. İlk çatışmalarda ayaklanan halkta gruplaşmadan ziyade Esad karşıtlığı ön planda olmuştur. Daha sonra da çatışan gruplar Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adı altında toplanmaya başlamıştır. Bu orduda yer alan İslamcılar çok geçmeden ayrılmış kendi direniş örgütlerini oluşturmuşlardır. Ayrılan gruplar devlet yapısını kendi ideolojileri kapsamında yeniden oluşturmayı amaçlarken ÖSO, laik ve seküler devlet yapısının korunduğu, ancak hukuk ve siyaset alanında iyileştirici adımlarının atılarak demokratikleştirilmiş ve rejimi savunmuştur. İç savaşın zorlukları nedeniyle 5-6 içerisinde yıpranan ÖSO, gücünü geri kazanmak adına başka grupları da bünyesine katarak Suriye Milli Ordusu olarak yeniden yapılanmıştır.

Orijinal adı *El-Jeyş'üs-Suri'y El-Hürr* olan ÖSO, Suriye ordusunda hava kuvvetlerinde görevli iken ordudan iltica ederek muhalifler arasına katılan Albay Riyad el-Esad komutasında toplanan eski askerler ve sivil direnişçiler tarafından 29 Temmuz 2011'de Türkiye'de kurulmuştur.²⁸⁶ ÖSO sıfırdan kurulan bir askeri birlik olmaktan ziyade Suriye'de rejimle çatışan irili ufaklı direniş gruplarını bir araya getirmeye ve tek bir merkezden komuta edilmesine yönelik bir tür şemsiye mahiyetinde olmuştur.

İlk hedef olarak özgürlük ve demokrasi isteyen protestocuların korumayı benimseyen ÖSO, Suriye'nin bölünmesini reddederek nihai hedef olarak Esad

²⁸⁴ Internet: "Geçici Başbakan Gassan Hito", (Mart,2013), *Aljazeera Türk* , (Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/gecici-basbakan-gassan-hito>, Erişim tarihi 21.07.2019)

²⁸⁵ Ulutaş, U., Hoca, H. (Mayıs 2014), "Suriye Devrim Mi, Bölünme Mi?", *SETA*, (95), 16

²⁸⁶ Uzun, a.g.m., 2017, 23.

Rejimini devirdikten sonra tüm farklı etnik kökenlerin ve mezheplerin barış içerisinde yaşayabileceği özgür ve demokratik bir Suriye oluşturmayı benimsemiştir.²⁸⁷

Suriye'nin dört bir yanına yayılan isyancı milislerin çoğu bu hareketi olumlu karşılamış ve ÖSO çatısı altına girmişlerdir.²⁸⁸ ÖSO'nun hızlı büyümesine neden olan bu durum bazı dezavantajlarda ortaya çıkartmıştır. Esad rejimine aktif olarak karşı çıkan diğer gönüllüleri kendi bünyesinde toparlayan organik olarak büyüyen, gevşek bir şekilde hizalanmış gruplardan oluşan bir organizasyona dönüşmüştür.²⁸⁹ Bu nedenle hareketin ilk oluşumunda merkezi bir otorite tesis etmek zor olmuştur. İçerisinde unsurlarda görülen İslami radikalleşme nedeniyle Esad rejimi tarafından uluslararası kamuoyunda İslamcı teröristler olarak lanse edilmiştir. Bu imajı reddeden ÖSO sürekli bir şekilde laiklik söylemi kullanmaya başlamış bu da ÖSO içerisindeki İslamcılar rahatsız etmiştir. Hem merkezi otoritenin sağlanamaması hem de laiklik vurgusu kuruluşundan kısa süre sonra ÖSO'dan bazı grupların kopmasına neden olmuştur.

En temel insan kaynağı hali hazırda rejim güçleriyle çatışan sivil unsurlar olan ÖSO'nun başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerdeki mülteci kamplarında kalan Suriyeli göçmenleri de bünyesine kattığı görülmüştür. 2012 yılsonu itibariye kopuşlar sonrasında yaklaşık 45.000 savaşçısı kalan ÖSO'nun kalan savaşçılarının tamamının Seküler Sünni kimliğini benimsediği görülmektedir.²⁹⁰ Esad rejiminin ordusu eğitilmiş, iyi organize olmuş ve ağır silahlarla da donatılmış bir ordu olduğu için, ÖSO girdiği çatışmalarda gerilla taktiklerini ve şehir savaşlarını benimsemiştir.²⁹¹

Muhalefetin siyasi ayağı ile işbirliğine giden ÖSO, önce SUK'un ardından Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonunun askeri kanadı olarak konumlandırılmıştır. Savaşın ilk yıllarından itibaren Türkiye ve Katar'ın desteğini alan ÖSO'ya ilk başlarda ABD ve bazı Avrupa ülkeleri de destek vermiştir. Ancak bu

²⁸⁷ Holliday, J.(2012). Syria's Armed Opposition. Institute for the Study of War, Middle East Security, Report No:3. 4-7.

²⁸⁸ Internet: Phillips, C., "The Civil War in Syria: The Variety of Opposition to the Syrian Regime", *IEMed* (Web: <https://www.iemed.org/publication/the-civil-war-in-syria-the-variety-of-opposition-to-the-syrian-regime/> , Erişim tarihi: 21.11.2019)

²⁸⁹ Lister, C. (November 2016). "The Free Syrian Army: A decentralized insurgent brand", *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper*, 26, 6.

²⁹⁰ Uzun, a.g.m., 2017, 24.

²⁹¹ Phillips, C. (2012). "After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: Syria's bloody Arab Spring". IDEAS reports - special reports, Kitchen, N. (ed.) SR011. LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science, London, UK, 35.

destek çok uzun sürmemiştir. Uzun yıllar boyunca Suudi Arabistan ve Katar'ın da destek verdiği bu yapıya en çok desteği Türkiye sağlamıştır. Bu nedenle bazı kaynaklarda Türkiye Destekli Suriye Ordusu (TÖSO) olarak anılmaya başlamıştır.²⁹²

ÖSO'nun zaman içerisinde yıpranması ve adının TÖSO olarak ifade edilmeye başlanması olumsuz bir imaj çizmiştir. Türkiye bu olumsuz imajı gidermek için ÖSO'yu yeniden yapılandırma çabası içine girmiş ve 30 Mayıs 2017 itibariyle Suriye Milli Ordusu (SMO) olarak yeni bir oluşum ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Ancak tüm süreçlerde yer almamış bu oluşumun organizasyonu ve ilanı Suriye Geçici Hükümeti tarafından yapılmıştır.

SMO'nun ana gövdesini ÖSO'da yer alan muhalifler oluştursa da SMO, ÖSO'nun basit bir isim değişikliği ile ortaya çıkan bir yapı değildir. Genel olarak, İdlib, Lazkiye, Hama, Batı Halep, Afrin ve Halep'in kuzeyindeki tüm hizipler birleşerek Milli Ordu haline getirilmiştir.²⁹³ SMO, "Sultan Murat Kolordusu," "Şam Cephesi Alayı" ve "Milli Ordu Kolordu" isimleri ile 3 kolordu ve bunların altında yer alan tugaylar olarak yapılandırılmıştır.²⁹⁴

SMO, Türkiye'nin Suriye'de "güvenli bölge" oluşturmaya yardımcı olmak amacıyla, Türkiye tarafından başlatılan Fırat Kalkanı, Zeytin dalı ve ardıl operasyonlarda sahada Türkiye ile birlikte PYD, YPG terör örgütüne karşı savaşmıştır. Bu savaşlarda başarı gösteren SMO, birleşme yoluyla bir diğer muhalif grup olan Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (UKC) de bünyesine katarak 3 olan kolordu sayısını 7'ye çıkarmış ve asker sayısını da arttırmıştır.²⁹⁵

Bu birleşme sonrası Şam Lejyonu, Seçkin Ordu, Torunlar Ordusu, Semerkand Tugayı, Muntasir Billah Tugayı, Fatih Sultan Mehmet Tugayı, Sultan Murad Tugayları, Hamza Tümeni, El-Mutasım Tugayı, Şam Cephesi, Kuzey Fırtına Tugayı, Ahrar uş-Şam, Kuzey Ordusu, Fastaqim Birliği, Mare Askeri Konseyi, Ahrar al-Sharqiya, Ahl al-Diyar, 9. Tugay, Saladin Torunları Tugayı, Mashaal Tammo Tugayı

²⁹² Internet:Laub, Z.(2021). "Syria's Civil War: The Descent Into Horror" (Web:https://www.cfr.org/article/syrias-civil-war Erişim tarihi: 15.11.2021)

²⁹³Özkızılcık, O.(2019). "Uniting The Syrian Opposition The Components Of The National Army And The Implications Of The Unification", SETA, Report No:54. 2-8.

²⁹⁴ Internet:Saban N.(2021), "The Past, Present, and Future of the Syrian National Army," *Al-Sharq Strategic Research*, (Web: https://research.sharqforum.org/2021/08/31/the-past-present-and-future-of-the-syrian-national-army/, Erişim tarihi: 23.11.2021)

²⁹⁵ Saban, a.g.m., 2021 .

gibi birbirinden farklı ideolojileri benimseyen ve birbirinden farklı amaçlarla kurulmuş 30 farklı grup bir araya getirilmiştir.²⁹⁶ Ayrıca yeni katılımlarla ile asker sayısı artarken bu askerlerin coğrafi dağılımı ve mensup oldukları etnisite de genişlemiştir.

UKC'den gelen 15 tugay ile birlikte 41 tugaylık bir ordu haline gelen SMO'nun tugaylarının 40'ında da Arap savaşçılar varken, 12'sinde Türkmen savaşçıları ve 9'unda Kürt savaşçılar yer almaktadır. Tugaylarının tümünün içerisinde Kuzey Suriye'den gelenler var iken 8'inde Doğu Suriye'den, 4'ünün Güney Suriye'den gelen muhalifler bulunmaktadır. ÖSO'nun 40.000 civarında askeri bulunurken yeni kurulan SMO'un yaklaşık 70.000-90.000 askeri olmuştur.²⁹⁷ Ancak UKC'nin cihatçı karakteri SMO ile entegre olmasını engellemiş ve ayrılıklar yaşanmıştır.²⁹⁸ Bu ayrılıklar sonrası SMO'un askeri gücünde azalma gerçekleşmiştir.

Suriye'de ülkenin kuzeyinde yoğunluklu olmak üzere ülke geneline yayılmış 2 milyon civarında Türkmen bulunmaktadır. İç savaş başladığında ülkenin farklı bölgelerinde bulunan Türkmenler organize olarak Türkmen Birliklerini oluşturmuşlardır. Suriye'deki Türkmenlerin bu hareketi Türkiye'de anında yankı bulmuş ve siyasal, askeri ve ekonomik destek sağlanmıştır. Türkmenlerin oluşturduğu askeri birlikler günümüzde SMO çatısı altında olsa da kimliklerini ve altı hiyerarşilerini koruyan özerk bir yapıya sahiptir.

29 Mart 2013 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanın katılımı ile bir İstanbul'da bir Türkmen kongresi gerçekleştirilmiştir. Suriye'den gelen 1200 Türkmen'in bulunduğu bu kongrede 350 üyeli Suriye Türkmen Meclisi oluşturulmuştur. Meclis, Türkmenlerin hedefini, "Suriye devrimini başarıya ulaştırarak Esad/BAAS rejiminin bütünüyle tasfiye edilmesini, Suriye'nin başta PKK ve DEAŞ olmak üzere bütün terör örgütlerinden temizlenmesi ve böylelikle elde edilecek özgür, müreffeh ve onurlu bir yaşam" olarak belirtmiştir.²⁹⁹ Oluşan bu meclis

²⁹⁶ Internet: "30 rebel groups merge under Interim Govt's banner, form 'The National Army". (2017), *Zaman Al Wals* (Web: <https://en.zamanalwsl.net/news/31991.html>, Erişim tarihi: 12.11.2021)

²⁹⁷ Özkızılcık, a.g.m., 2019. 6-9.

²⁹⁸ Internet: Al-Kanj, S.(Kasım 2021), "Türkiye destekli Suriye ittifakları niçin dağılıyor?", *AlManitör*, (Web: <https://www.al-monitor.com/tr/originals/2021/11/why-are-turkish-allied-formations-collapsing-syria>, Erişim tarihi: 12.11.2021)

²⁹⁹ Internet: "Hakkımızda", *Suriye Türkmen Meclisi*, (Web: <http://www.meclisturkmen.org/tr/hakkimizda/>, Erişim tarihi: 18.11.2021)

Suriye Muhalefet ve Devrimci Güçler Koalisyonu ve Suriye Ulusal Koalisyonu içerisinde de yer alarak ve ülkedeki Türkmenleri temsil etmektedir.³⁰⁰

Türkmen Meclisi'nin oluşumun ardından ülkenin değişik yerlerinde faaliyet gösteren Zahir Baybars, Sultan Murad Tugayı, Fatih Sultan Mehmet Tugayı, Nureddin Zengi Tugayı (selefi Nureddin Zengi hareketi ile karıştırılmamalıdır) ve Selim Tugayı gibi gruplar Suriye Türkmen Birlikleri adı altında bir araya getirilmiş ve böylelikle Suriye Türkmen Meclisi'nin silahlı kanadını oluşturmuşlardır.³⁰¹ .Bayırbucak'ta Rus ordusu destekli İran ve rejim güçlerine karşı başarılı bir direniş gösterecekler de genelde askeri anlamda bir başarı yakalayamamışlardır. Günümüzde varlığını müstakil olarak da sürdüren Türkmen Birlikleri, Esad rejimine, DAESH'e, El-Nusra'ya ve PYD/YPG unsurlarına karşı Türkiye ve SMO ile birlikte hareket etmektedir.³⁰²

4.2.3. İslami Hareketler

Suriye iç savaşı İslami hassasiyet taşıyan ve şer'i hükümlerle idare edilmenin gerekliliğini savunan bireylerinde farklı isimler altında gruplaşarak mücadele ettiği bir ortamı oluşturmuştur. Suriye'deki İslami hareketler her ne kadar rejime karşı savaşıyor olsalar da muhaliflerin askeri güç unsurları içerisine dâhil etmek doğru bir analiz olmayacaktır.

Bu hareketlerin istediği ve kurmayı planladığı devlet düzeni diğerlerinden farklıdır. Rejimle savaşan bu grupların rejim muhalifleriyle zaman zaman işbirliğine veya çatışmaya girseler de genelde ÖSO ve SMO ile savaşmamayı tercih etmektedirler. Bunun nedeni henüz mevcut düzenin yıkılmamasıdır. Mevcut Esad rejimi çöktüğünde yeni kurulacak rejim için diğer muhaliflerle çatışmaya girmeleri de muhtemeldir. Bu nedenle muhaliflerin askeri güç unsurları içerisine dâhil edilememektedir.

³⁰⁰ Şen A.,(2015). "Suriye Askeri Muhalefeti", *ORSAM*, Rapor No: 2002, 35.

³⁰¹ Şen, a.g.m., 2015, 35.

³⁰² İnternet: Yirun M., Bezgin, Y.(2018) "Türkmen birliklerden operasyonlara destek", *Demirören Haber Ajansı* (Web: <https://www.dha.com.tr/gundem/turkmen-birliklerden-operasyonlara-destek-1566793> , Erişim tarihi: 18.11.2021)

Yapılan Literatür taramasında 2015 yılsonu itibariyle 200 civarında İslami direniş örgütünün adına rastlanmaktadır.³⁰³ Bu örgütlerin birçoğu işlevsiz ve etkisiz küçük oluşumlar iken içlerinde güçlü olan ve varlığını günümüze kadar sürdüren Ahraru's Şam, Ensaru'd Din ve El-Nusra ile bu üç hareketin aktif rol aldığı İslami birlik hareketleri ön plana çıkmıştır.

Harakat Ahrar al-Sham al-Islamiyya kısaca Ahraru's Şam (Şam'ın Özgürleri) hiç şüphesiz Suriye iç savaşında yer alan en önemli İslami hareket olmuştur. Henüz daha iç savaş başlamamışken, toplumsal gösterileri önlemek için rejim tarafından çıkardığı af sayesinde hapishanesinde serbest bırakılan İslamcılar tarafından kurulmuştur.³⁰⁴ İdlib'de kurulan örgüt iş savaşın başlangıcında sadece bu alanda faaliyet yürütüyorken, zaman içerisinde ülke genelinde operasyon yürütme kapasitesine sahip olmuştur.³⁰⁵

İslami hareketlerin bir araya gelmesinde en etkin rolü üstlenen hareket Ahraru's Şam hareketi olmuştur. Suriye İslam Cephesi, İslami Cephe ve diğer İslami hareketleri birleştirme çabalarında Ahraru's Şam var olmuşken, bu birlikler dağıldığında da Ahraru's Şam var olmaya devam etmiştir.

Ahraru's Şam hareketi selefi cihatçı bir kimliğe sahip olmakla birlikte ilişkilerinde ve ittifaklarında pragmatist davranmıştır. ÖSO ile de, El Nusra ile de rejime karşı ortak operasyonlar düzenlemiştir. ÖSO ile ortak operasyonları dolayısıyla selefi yapılar tarafından mürtet ilan edilmiş, El-Nusra ile birlikte yürüttüğü ortak operasyonlar dolayısıyla da el-Kaide ile ilişkili terör örgütü olmakla suçlanmıştır.³⁰⁶

Türkiye-Suriye arasında yer alan Babel Hava sınır kapısının yer aldığı bölgeyi kontrolü altına alan örgüt, sahadaki bu avantajını kullanarak zaman zaman Türkiye'nin de desteğini de almaya başarmıştır.³⁰⁷ İç savaşın ilerleyen yıllarında El-Nusra'nın Ahraru's Şam ve kendi himayesine girmemiş olan diğer İslami hareketleri hedef

³⁰³ İnternet: Cafarella, J., Casagrande, G.(2015). "Syrian Opposition Guide". *Institute for the Study of War*. (4), 7. Web: https://understandingwar.org/sites/default/files/Syrian%20Opposition%20Guide_0.pdf, Erişim tarihi: 14.09.2021.

³⁰⁴ Steinberg, G.(2016). "*Ahrar al-Sham: The "Syrian Taliban"*", SWP Comments Stiftung Wissenschaft und Politik, 20

³⁰⁵ Steinberg, a.g.m., 2016.

³⁰⁶ Şen, a.g.m., 2015, 37.

³⁰⁷ İnternet: Karouny, M. (2015) "Resilient insurgent group Ahrar al-Sham to play bigger role in Syria", Reuter, (Web: <https://www.reuters.com/article/idUSKCN0RM0EZ20150922> , Erişim tarihi: 28.05.2019)

almaya başlaması sonrasında, küçük İslami gruplarda Ahraru's Şam çatısı altında toplanmıştır.³⁰⁸ Sukuru's Şam, Livau'l-Hak Tugayı, Ensaru's-Şam, Kürt-İslam Cephesi gibi hareketlerin Ahrar'uş Şam'a dâhil olmasıyla örgüt önemini daha da arttırmıştır.

Ancak hem DAESH, hem rejim güçleri hem de sonradan adını Şam Fethi Cephesi olarak değiştiren El-Nusra ile çatışan örgüt ciddi kayıplar vermiştir. Bir süre Türkiye'nin de yönlendirmesiyle SMO çatısı altına girmiş ve Türkiye'nin yürüttüğü operasyonlara destek sağlamıştır. Ancak ideolojik farklılık nedeniyle bu yapı altında fazla barınamamış ve bazı selefi tugaylarla birlikte SMO'dan ayrılmıştır.

Bu ayrılma sonrası 2018 yılından itibaren askeri gücünü ve kapasitesini yitirmeye başlasa da etkisini korumaya devam etmiştir. Diğer selefi örgütler tarafından saygı duyulan örgüt bu durumu avantaja çevirmiş, Şam'ın Fethi Cephesi (El-Nusra) ile ittifak oluşturarak *Hay'at Tahrir al-Sham* adı altında yeni bir İslami birlik yapılanması ortaya çıkarmış ve diğer İslami hareketleri de bu yapıya dâhil etmiştir. 2022 itibariyle hemen hemen tüm İslami hareketlerin (DAESH hariç) dâhil olduğu bu yapının ana gövdesini ve komuta kademesini Ahraru's Şam militanları şekillendirmiştir.

25 Temmuz 2014 tarihinde, o döneme kadar rejim güçlerine karşı çok ciddi karşıtlık gösteren *Harekât Sham al-Islam*, *Jaysh al-Muhajireen wa al-Ensar*, *Fajr al-Sham al-Islamiya* ve *Ketibetu'l-Hadra* grupları bir birleşme kararı almış ve "*Jabhat Ansar Al-Din*" (Ensaru'd-Din Cephesi) adını verdikleri yeni bir hareket kurulmuştur.³⁰⁹ İlerleyen süreçte önce Ketibetu'l-Hadra kendisini fes etmiş ve militanları Jaysh al-Muhajireen wa al-Ensar örgütüne dâhil olmuştur. Ardında da Jaysh al-Muhajireen wa al-Ensar örgütü Ensaru'd Din hareketinden ayrılarak El-Nusra'ya dâhil olmuştur.

Ensaru'd-Din hareketine önem kazandıran 2 husus bulunmaktadır. Bunlardan biri Ahrar'uş Şam gibi birçok birleşme çabasında aktif rol oynaması ve kendi örgüt yapısını korumasıdır. Bir diğeri ise kendisini 'bağımsız' olarak tanımlamayan örgütün DAESH ve El-Kaide gibi örgütlerle mukayese edildiğinde daha esnek bir anlayışa

³⁰⁸ Internet: "Suriye'de altı örgüt Nusra Cephesi'ne karşı Ahrar'uş Şam'a katıldı", (Ocak 2017), BBC, (Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38732006> , Erişim tarihi:30.05.2019)

³⁰⁹ Şen, a.g.m., 2015, 37.

sahip olması ve inşa etmek istediği Şeriat düzenini onların egemenliğini altına girmeden ve Suriye'nin bütünlüğünü koruyarak inşa etmek istemesidir.³¹⁰

Jabhat al-Nusra (El-Nusra Cephesi-Nusret Cephesi) olarak bilenen selefi cihatçı yapılanma da Suriye içerisinde terör eylemleri yürüten önemli bir diğer terör örgütü olarak ele alınmaktadır. El-Nusra, 2011 yılının sonlarında Irak El Kaidesi emiri (daha sonra DAESH halifesi olacak olan) Ebu Bekir el-Bağdadi'nin bölgesel cihatçı hücreleri örgütlemek için Ebu Muhammed el-Julani'yi Suriye'ye göndermesiyle kurulmuştur.³¹¹ Şam'da hücre tipi yapılanmayla varlık göstermeye başlayan el-Julani kısa sürede organize olarak Halep'te tugay, alay ve müfreze gibi isimlerle adlandırdığı organize yapılara sahip, 5000'den fazla silahlı militanı bulunan bir terör yapılanması olarak Suriye'de iç savaşında önemli bir aktör konumuna ulaşmıştır.³¹²

Al-Nusra adıyla kurulsa El-Kaide ile olan bağlantısı, kısa sürede büyümesi, ülke genelinde etkili olmaya başlaması ve rejimle çatışırken kullandığı yöntemler nedeniyle uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmiştir.³¹³ Başta ABD olmak üzere birçok devlet El-Nusra'yı terör örgütü ilan etmiştir. İlk başlarda El-Kaide'ye bağlı bir hücre olarak hareket eden bu örgüt, DEASH'ın El Kaide'den ayrılmasıyla oluşan gerilimde taraf olmak istememiş ve nedenle El-Kaide ile olan bağlantısını zayıflatmaya ve müstakil hareket etmeye başlamıştır. Ancak DAESH'e dâhil olmadığı için DAESH ile çatışma yaşamaktan kurtulamamıştır. DAESH karşısında ağır mağlubiyetler yaşayan ve İdlib bölgesinde sıkışan El-Nusra, özellikle Rusya'nın müdahalesi ve Halep'in kontrolünün Esad rejimine geçmesinden sonra daha zor bir durumda kalmıştır.³¹⁴ Bu durumdan kurtulmak, militan sayısı ve hareket alanın arttırabilmek için diğer selefi cihatçı yapıları çatısı altında toplama çabası içerisine girmiştir.³¹⁵ Ancak diğer yapılar hem El-Kaide ile aynı yerde anılmaktan çekinmeleri hem de El-Nusra'nın kurumsal

³¹⁰ Internet: Al-Tamimi, A.J.(2019, Oct 20) “*Jabhat Ansar al-Din: Analysis and Interview*” (Web:<https://www.aymennjawad.org/2019/10/jabhat-ansar-al-din-interview>, Erişim tarihi: 12.03.2020)

³¹¹ Internet: “*Hay'at Tahrir al-Sham*” (2021). Mapping Militant Organizations. Stanford University. (Web:<https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/hay'-tahrir-al-sham>, Erişim tarihi:12.10.2021)

³¹² Benotman, N., Blake, R.(2013) “*Jabhat al-Nusra: A Strategic Briefing*”, *Quilliam Foundation Report*, London, 5.

³¹³ Internet: Alaaldin, R.(2013), “The Rise of al-Nusra”, *The Royal United Services Institute*, (Web: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/rise-al-nusra> , Erişim tarihi: 10.10.2021)

³¹⁴ Acun, C., Keskin, B., Salaymeh, B. (2017). “El-Kaide'den Htş'ye Nusra Cephesi”, *SETA*, Rapor No: 95, 28.

³¹⁵ Acun, Keskin, Salaymeh, *a.g.e.*, 2017, 28.

kimliği ile uyuşmamaları nedeniyle Al-Nusra altında toplanmaya sıcak bakmamıştır.³¹⁶

El Nusra yaşadığı bu süreç sonrası 2016 yılında El Kaide’ye olan bağlılığını sonlandırdığını ilan ederek *Jabhat Fatah al-Sham* (Şam Fethi Cephesi) olarak yeni bir oluşuma gitmiştir.³¹⁷ Ancak bu oluşum içerisinde de kimlikleri ve ideolojik eğilimlerini korudukları için oluşum isim değişikliğinden öteye gitmemiş ve diğer İslami hareketleri bünyesinde toplayamamıştır.

	Örgüt	Faaliyet Bölgesi
1	Harakat Ahrar al-Sham al-Islamiyya	Suriye geneli
2	Harakat al-Fajr al-Islamiyah	Halep civarı
3	Kataib Ansar al-Sham	Laskiye civarı
4	Liwa al-Haqq	Humus civarı
5	Jaish al-Tawhid	Dehli-Zor
6	Jamaat al-Taliah al-Islamiya	Idlib civarı
7	Katibat Musab bin Umayr	Halep civarı
8	Katibat Suqur al-Islam	Şam civarı
9	Kataib al-Iman al-Muqatilah	Şam civarı
10	Saraya al-Maham al-Khasa	Şam civarı
11	Katibat al-Hamzah bin Abdul Mutalib	Şam civarı

Tablo 4.1. Suriye İslam Cephesi’ne dâhil olan hareketler,

Kaynak: İnternet: Aaron Y. Zelin The Syrian Islamic Front: A New Extremist Force Policy Analysis Feb 4, 2013 (web: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/syrian-islamic-front-new-extremist-force>, Erişim tarihi: 20.10.2021)

İç savaşın başladığı aylarda münferitten faaliyet gösteren 11 selefi örgüt Aralık 2012’de bir araya gelerek Suriye İslam Cephesi adı ile bir çatı örgüt oluşturmuşlardır.³¹⁸ Cepheyi oluşturan bazı gruplar kısa süre içinde kendini fes etmiş, kalan gruplar da ÖSO içinden ayrılan İslamcı grupların İslami Cepheyi kurmasından sonra onlara katılmıştır. Suriye İslam Cephesi ortaya çıkan çok başlılık ve farklı

³¹⁶ Acun, Keskin, Salaymeh, *a.g.e.*, 2017, 28.

³¹⁷ Giustozzi, A.(2021) . “A Struggle for Power: Al Nusra and Al Qaida in Syria”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 44(1), 3. DOI: 10.1080/1057610X.2020.1799508

³¹⁸ İnternet: Zelin, A.Y. (2013), “The Syrian Islamic Front: A New Extremist Force”, *Washington Institute* (Web: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/syrian-islamic-front-new-extremist-force> , Erişim tarihi: 12.10.2021)

ideolojilerin bir potada eritilememesi nedeniyle kısa bir ömre sahip olmuştur. 2011’ yılında kurulan yapı 2012 yılında dağılmıştır.

Suriye İslam Cephesi dağılırken, İslam Cephesi olarak yeni bir çatı örgüt ortaya çıkmıştır. İslam Cephesi savaşın ilk yıllarında ÖSO ile birlikte ilerleyen ve muhaliflerin yurt dışında oluşturduğu siyasi yapılanmaları şerh düşerek de olsa temsilci olarak kabul eden gruplar ile ÖSO ile beraber hiç hareket etmemiş ve muhaliflerin siyasi kanadını tanımamış bazı grupların bir araya gelerek oluşturdukları Suriye’deki en geniş İslamcı muhalif koalisyonu ile oluşturulmuştur.³¹⁹

ÖSO içerisinde yer alan *Ahrar El Şam, Ceyş El İslam, Sukur El Şam, Liva El Tevhid, Liva El Hak, Ensar El Şam* ve *Kürt İslam Cephesi*’ 22 Kasım 2013 tarihinde ÖSO’dan ayrılarak, kademeli bir birleşme stratejisi ile birlikte hareket edeceklerini ve Esad rejimini devirerek bir İslam devleti inşa etmek için "bağımsız bir siyasi, askeri ve sosyal oluşum" olacaklarını ilan etmişlerdir.³²⁰ Grupların ifade ettikleri kademeli birleşme bir tür konfederasyon mahiyetindedir. Bu gruplar kendi, liderlik ve hiyerarşik düzenlerini bozmadan iç siyasetlerinde bağımsız, ancak Esad yönetimine karşı savaşta yekvücut hareket etmektedirler.³²¹

7 gruptan oluşan İslami Cephe, dağılan Suriye İslam Cephesi’nin kalan gruplarını da bünyesine dâhil ederek grup sayını ve militan kapasitesini arttırmıştır. Ancak 2013 ve 2014 yıllarında hem rejim güçleri hem DAESH terör örgütü ile yürüttüğü çatışmalardan yenik çıkmış, kontrol ettiği bölgeleri kaybetmiş ve 2015 yılında dağılmıştır. İslami Cephe’den kalan gruplar, bu cepheyi oluşturan en büyük grup olan *Ahraru’s Şam* çatısı altına girerek mücadelelerine devam etmişlerdir.

2015 yılının başları hem Suriye İslam Cephesi’nin hem İslam Cephesinin başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle İslami hareketlerin dağılık kaldığı bir durum ortaya çıkartmıştır. Bu dağılıklık içerisinde Esad rejimi ve DAESH güçleri kontrol ettikleri alanı arttırmaya devam etmiştir. *Ahraru’s Şam* öncülüğünde olan İslami hareketlerin birleşme çabalarının başarısızlığı El Nusra’nın dışarda bırakılması ile ilişkili görülmeye başlanmıştır.

³¹⁹ Şen, a.g.m., 2015, 37.

³²⁰ Internet: “Leading Syrian rebel groups form new Islamic Front”. (2013), BBC, (Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25053525>, Erişim tarihi: 12.10.2021)

³²¹ Şen, a.g.m., 2015, 37.

İslami hareketlerdeki dağınıklığı bitirecek ve bu kez içerisinde El-Nusra'nın da bulunacağı bir oluşum için Ahraru's Şam ve El-Nusra bir araya gelerek *Ceyşu'l Feth* (Fetih Ordusu) adı altında birlikte hareket etmeye karar vermişlerdir. 2015 yılı Mart ayında kurulan Fetih Ordusu'na *Cund al-Aqsa Ajnad al-Sham Jaish al-Sunna; Liwa al-Haqq* örgütleri de dâhil olmuştur. Ancak bu katılan örgütler Ahraru's Şam ve El-Nusra örgütlerine kıyasla küçük çaplı örgütler olmuş, yeni oluşturulan Fetih Ordusunun yaklaşık %90'ını kurucu 2 örgüt teşkil etmiştir. Bu birleşmeden kısa süre sonra İdlîb kentinin alınması da dâhil önemli operasyonlarda ciddi başarı elde edilmiştir.³²²

Ahraru's Şam ve Şam'ın Fethi Cephesi (El-Nusra) zaman zaman ortak hedef doğrultusunda iş birliği yapabilen bir yapıya sahip olsalar da her daim ideolojik anlamda uyuşmazlık içerisinde olmuştur. Dolayısıyla yeni birlik de homojen bir yapıya dönüşmemiş ve çatı örgüt olarak kurulan Fetih Ordusu işbirliği teşkilatından öteye geçmemiştir. Nihayetinde Şam'ın Fethi Cephesi ele geçirilen bölgelerde şeriat uygulanması konusunda Ahrar el-Şam ile bir anlaşmazlık içine girmiş ve birlikten ayrılmıştır.³²³

Kimlik değiştirme stratejisi ile adını Şam Fethi Cephesi olarak değiştiren ve iç savaşın diğer aktörleri ile ilişkilerinde yeni açılımlar yapan El –Nusra, Fetih Ordusundan ayrılmasından sonra bir süre daha müstakil olarak iç savaşındaki rol almaya devam etmiştir. Ancak Suriye iç savaşını bitirmek amacıyla Türkiye ve Rusya'nın girişimleri ile başlatılan Astana süreci kimlik değiştirme stratejisinin devam etmesi yönünde bir gereklilik ortaya çıkarmıştır.

Ocak 2017 yılında gerçekleştirilen Astana çözüm sürecinin ilk toplantısında İslami hareketler dâhil 14 muhalif örgüte de yer verilmiştir. Şam Fethi Cephesi (El-Nusra) bu sürece sert tepki göstererek Astana'da kendilerine karşı birtakım kararlar alındığını, masaya oturan grupların (özellikle Ahraru's Şam'ı kastederek) bu kararlara imza attıkları ve yapılan mücadeleden saptıklarını iddia etmiştir.³²⁴ Bu strateji ile İslami hareketler içinde öne çıkmayı ve tekrar eski gücüne ulaşmayı hedefleyen örgüt,

³²² Internet: “Fetih Ordusu İdlîb'i aldı”.(2015), *Anadolu Ajansı*, (Web:https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fetih-ordusu-idlibi-aldi/62761 , Erişim tarihi:12.10.2021)

³²³ Mapping Militant Organizations.(2021). *Hay'at Tahrir al-Sham*. Stanford University. (Web:https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/hay'-tahrir-al-sham, Erişim tarihi:12.10.2021)

³²⁴ Acun, Keskin, Salaymeh, *a.g.e.*, 2017, 31.

amacına ulaşmış İslami hareketlerden ciddi kopuşlar yaşanmış ve ayrılanlar Şam Fethi Cephesi'ne yönelmiştir.

Şam Fethi Cephesi, kendisine katılan Ahraru's Şam'ın üst düzey komutanları ve taburları ile diğer küçük gruplarla birlikte 28 Ocak 2017 tarihinde Şam Kurtuluş Heyeti (*Hay'at Tahrir al-Sham* - HTS) adı ile yeni bir birlik oluşturduklarını ilan etmiştir.³²⁵

Şam Fethi Cephesi'nin Şam Kurtuluş Heyeti'ne dönüşüm süreci El-Nusra'nın Şam Fethi Cephesi'ne dönüşümünden farklı olduğu için bu hareket Şam Fethi Cephesi'nin (dolayısıyla El-Nusra'nın) devamı niteliğinde değildir. Buna neden olan iki temel fark bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bu süreçte başka örgütlerinde bu oluşumu bir çatı olarak görmesi ve Şam Kurtuluş Heyeti'ne dâhil olmasıdır. Ensaru-d Din Cephesi, Ceyşu's-Sünne, Liva El-Hak ve Nureddin Zengi Hareketi başta olmak üzere irili ufaklı birçok örgütün Şam Kurtuluş Heyeti'ne dâhil olması oluşturulan yapının bir isim değişikliği olmadığını bir birlik olduğunu göstermektedir. İkincisi ise Şam Kurtuluş Heyeti'nin komuta kademesinin Şam Fethi Cephesi'nden farklı olmasıdır. Yeni kurulan bu birliğe katılan örgütlerin yöneticilerine de Şam Kurtuluş Heyeti'nin komuta kademelerinde yer verilirken özellikle Ahraru's Şam'dan ayrılan eski komutanlar üst düzey yönetici konumunda olmuştur. Bu nedenler her ne kadar omurgasını Şam Fethi Cephesi (El-Nusra) oluştursa da Şam Kurtuluş Heyeti'nin yeni bir birlik olduğunu ispat eder mahiyette olmuştur.

Şam Kurtuluş Heyeti'nin ortaya çıkmasının bir diğer sonucu da, iş savaşın başlangıcından itibaren İslami hareketler içerisinde yer alan unsurların sekülerleşmesi olmuştur. İslami hareketler içerisinde Astana sürecine, Türkiye ile ilişkiler ve ele geçirilen bölgelerin şeriatla yönetilmemesine tepki gösterenler Şam Kurtuluş Heyeti saflarına geçmiş, geriye kalanlar kendi aralarında Ulusal Kurtuluş Cephesi (ya da Ulusal Özgürleştirme Cephesi) adında bir birlik oluşturmuştur.³²⁶ Oluşturulan bu birlik Türkiye ile koordinasyon halinde olan SMO'ya katılmıştır. Bu birleşme sonrasında da devam eden İslamcı ayrılmalar yine Şam Kurtuluş Heyeti saflarına katılmıştır.

³²⁵ Heller, S. (2017). "The Strategic Logic of Hayat Tahrir al-Sham." *Perspectives on Terrorism*, 11(6), 141.

³²⁶ Internet: Görücü, K.(2018) " Ulusal Özgürleştirme Cephesi'ne Katılan Gruplar", *Suriye Gündemi*. (Web: <https://www.suriyegundemi.com/ulusal-ozgurlestirme-cephesi-ne-katilan-gruplar>, Erişim tarihi: 12.10 2021)

Ancak ilerleyen aylarda İslami hareketlerin birleştirilme çabaları yine boşa çıkmıştır. Ahraru's Şam - Şam Kurtuluş Heyet'i çatışmalarında Şam Fethi Cephesi (EL-Nusra) militanlarının yürüttüğü operasyonlar diğer grupların tepkisini çekmiştir. Nureddin Zengi Hareketi, Ceyşu'l-Ahrar, Ceyşu'l-Esvedu'l-İslam ve Livau'l-Hak gibi büyük gruplar Şam Kurtuluş Heyeti'nden ayrılmıştır.³²⁷ Sonuç olarak 2022 itibariyle hala daha aktif olan Şam Kurtuluş Heyet'i, tıpkı Şam Fethi Cephesi gibi El-Nusra'nın isim değiştirmiş haline dönüşmüştür.

4.2.4. PYD

Yoğun bir Kürt nüfusunun bulunduğu Suriye'nin kuzey bölgeleri potansiyel bir tehdit alanı olarak görülmüş ve Suriye devleti tarafından bu alanda ortaya çıkabilecek ayaklanma ya da bağımsızlık hareketlerine karşı ciddi bir baskı politikası benimsenmiştir.

Türkiye'nin PKK ile yoğun mücadelesinin olduğu 1990'lı yıllarda Hafız Esad Türkiye-PKK çatışmalarını fırsat olarak görerek hem kendi ülkesindeki Kürtler üzerinde etkisini arttırmak hem de Türkiye'yi zayıflatmak amacıyla PKK'ya destek verme ve ülkesinde barındırma politikasını uygulamıştır.³²⁸ 1987-1992 yılları arasında Suriye'deki kamplarda 10.000'in üzerinde militan eğitilmiştir.³²⁹ Uzun yıllar bu ülkede yaşayan PKK lideri Abdullah Öcalan, Türkiye'nin baskısı sonucu ülkeden çıkarılsa da Suriye'nin PKK'ya desteği devam etmiştir.³³⁰ Ancak bu destek Suriye'nin beklediği sonucun tersine bir etki göstermiştir. Suriye'deki Kürtler PKK'nin artan etkisi altına girmiş ve bölgede Kürt milliyetçiliği körüklenmiştir.

1999 sonrası Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesinden sonra bir tür fetret dönemi yaşayan PKK, Suriye devleti tarafından ihanete uğranış hissiyle birlikte Suriye'nin kuzeyindeki Kürt nüfus üzerinde bulunan mevcut etkisini aktif hale getirme stratejisini uygulamaya sokmuştur. PKK'nın Suriye'deki kadroları 17 Ekim 2003 tarihinde Demokratik Birlik Partisi (*Partîya Yekîtiya Demokrat-PYD*) adında siyasi bir oluşum

³²⁷ Acun, Keskin, Salaymeh, *a.g.e.*, 2017, 33.

³²⁸ Internet: "The Kurdish Democratic Union Party", (2012), *Carnegie Middle East Center*. (Web:<https://carnegie-mec.org/diwan/48526?lang=en> , Erişim tarihi:15.10.2021)

³²⁹ Özcan, *a.g.e.*, 1999, 248.

³³⁰ Özcan, *a.g.e.*, 1999, 249.

kurduklarını ilan etmişlerdir.³³¹ PYD, Kuzey Suriye'yi Öcalan'ın ve PKK'nın amaçlarına uygun bir biçimde organize etmek amacıyla kurulmuş siyasi bir oluşum olarak lanse edilmiştir.³³² Bu oluşum her ne kadar parti ismi ile anılsa da eylem ve söylemleri nedeniyle bölücü terör unsuru niteliği taşımıştır. Ayrıca PKK'nın ve PYD'nin tüzüklerindeki benzerlikler, dikkate alındığında PYD'nin de PKK gibi KCK'nın alt yapısı olduğu anlaşılmaktadır.³³³

PYD'nin resmi internet sitesinde demokratik özerklik vurgusu yapılmakta, Kürdistan olarak nitelendirilen bölgenin her yerinde sözde kurtuluş hareketlerinin destekleneceği ve Kürtlerin konfederasyon olarak birleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.³³⁴ Özerklik ve kurtuluş mücadelesi söylemi PYD'nin ayrılıkçı yapısını ispat eder niteliktedir.

PYD'nin kuruluşundan kısa süre sonra 2004 yılında Kürt nüfusun yoğunluklu olduğu Kamışlı bölgesinde bir futbol maçının sonrasında gösteri ve çatışmalar meydana gelmiş, olaylar Amude, Resulayn ve Deyrizor gibi bölgelere de sıçrayarak bir kalkışmaya dönüşmüştür.³³⁵ PYD'nin aktif rol oynadığı bu olaylar karşısında Suriye rejimi sert karşılık vererek, ayaklanmaları kanlı bir biçimde bastırmıştır. Bu olaylar sonrasında Suriye devleti PYD'ye yönelik baskılarını arttırmış ve yüzlerce PYD üyesi tutuklanmış, örgütün önemli isimlerini Kuzey Irak'a kaçmış ve Kandildeki kamplara sığınmıştır. Bu süreçte PYD'de fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve örgüt önemli bir bölünme yaşamıştır. Bu bölünme sonucu ortaya çıkan *Rekeftina Demokrat a Kurd ya Suri* (Suriye Kürt Uzlaş Partisi) hareketi PKK'nın sert tepkisi ile karşılaşmış ve hareketin kurucu lideri Kemal Şahin Irak'ın kuzeyinde bulunduğu sırada PKK tarafından infaz edilerek, PYD 'den kopan bu hareket dağıtılmıştır.³³⁶

³³¹ Internet: "The Kurdish Democratic Union Party", (2012), *Carnegie Middle East Center*. (Web:https://carnegie-mec.org/diwan/48526?lang=en , Erişim tarihi:15.10.2021)

³³² Köylü, M.(2018), Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD) ASSAM International Refereed Journal*, (11), 75.

³³³ Internet: İçişleri Bakanlığı. (2017). "PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG" *T.C. İçişleri Bakanlığı Raporu*. 15-23. Web: https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf, Erişim tarihi: 21.07.2020

³³⁴ Internet: "Mission", *PYD ROJAVA*, (Web:https://pydrojava.org/english/ , Erişim tarihi: 15.10.2021)

³³⁵ Acun, C., Keskin, B. (2017). *Pkk'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi Pyd-Ypg*, SETA Yayınları 81, II. Baskı, 10.

³³⁶ "Suriye'de Kürt Hareketleri", (2012), ORSAM, Rapor No: 127, 25.

Suriye devletinin kararlı mücadelesi 2011 yılına kadar PYD'nin faaliyet alanının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Ancak Arap Baharının Suriye'ye yansması PYD'nin aradığı fırsatı ortaya çıkartmıştır. PYD bir taraftan Esad rejiminin çekildiği alanın kontrolünü ele geçirirken, diğer taraftan bu alan üzerinde devletleşmeye yönelik adımlar atmıştır. PYD, ABD'nin desteğini almak için ABD'nin hedefindeki terör yapılanmalarından biri olan DAESH'e karşı mücadelede ön plana çıkmıştır.³³⁷ Bu sayede hem kendisi için tehdit oluşturan bir aktörü ortadan kaldırmayı hem bunu süreçte alacağı destek ile askeri kapasitesini arttırmayı hem de uluslararası alanda meşruiyet sağlamayı hedeflemiştir. Bu süreci kendisi açısından başarılı bir şekilde yürüten PYD hedeflediği doğrultuda hem siyasi hem askeri destek almayı başaramıştır.

ABD, Türkiye ile koordinasyonlu bir şekilde yürüttüğü eğit-donat programları çerçevesinde ÖSO güçlerine verdiği desteği sonlandırmış ve bu desteği PYD militanlarına kaydırmıştır. Fransa'da ABD'nin politikasını taklit ederek aynı stratejisi uygulamıştır. ABD ve Fransa başta olmak üzere birçok küresel aktör PYD'yi DEASH karşısında kullanışlı bir vekil aktör olarak ele almıştır. PYD'nin ilk etapta sadece ABD'den üç adet C-130 kargo uçağı ile havadan iletilen 27 konteyner içerisinde 24 ton silah ve mühimmat ile 10 ton tıbbi olmuştur.³³⁸ Söz edilen silahların anti tank mayın, keskin nişancı tüfeğı, BKC ağır makineli tüfek, doçka, RPG-7 ve çeşitli roketatarlardan oluşan geniş bir yelpazede olması PYD'nin ilerleyen yıllarda yoğunlaşacak çatışmalara hazırlandığının ve dolayısıyla alacağı desteğin artacağını da göstergesi olmuştur.³³⁹

DAESH ile mücadele kapsamında büyük miktarlarda silah desteğı alan PYD teröristleri iç savaşın önemli bir aktörü haline dönüşmüştür. Siyasi olarak başta ABD ve Fransa'da birçok üst düzey diplomatik temaslar gerçekleştirilmiştir. Batılı aktörler Türkiye'nin bütün uyarı ve itirazlarına rağmen PYD'yi terör örgütü olarak görmeyerek onu desteklemeye ve büyötmeye devam etmiştir. Zaman içerisinde PYD'nin PKK ile olan ilişkisi ve PYD'nin de terör örgütü kanıtlanmış, hatta batılı sivil toplum kuruluşları tarafında da dile getirilmiştir.

³³⁷ Acun, Keskin, a.g.m., 2017, 7-8.

³³⁸ Aydoğan, B., (Kasım-Aralık 2015). "PYD'nin ABD-Rusya Denklemindeki Tercihi", *Ortadoğı Analiz* 7(71), 58-59.

³³⁹ Aydoğan, a.g.m, 2015, 58-59.

Esad Rejiminin Kürtlere yönelik insan hakları ihlallerini tespiti için Berlin’de bulunan Avrupa Kürt Araştırmaları Merkezi “Kurd Wacth” adı altında çalışmalar yürütürken, merkezin başkanı Eva Savelsberg, PKK’nın Suriye kanadını olan PYD’nin insan hakları ihlallerinin çok ciddi boyutlara ulaştığı uyarısını yapmıştır.³⁴⁰ Savelsberg, PYD tarafından Kamışlı bölgesinden kaçırılarak Irak’ın kuzeyindeki bir kampa götürülen bir kız çocuğu tespit ettiklerini, kamplarda çok sayıda çocuk olduğunu, çocukların sık sık kaçma girişiminde bulunduğunu, 9 kez kaçma girişiminde bulunan bir çocuğun kamp alanında infaz edildiğini” ifade etmiştir.³⁴¹

Kurd Wacth çalışmasını yürüten merkezin tespit ettiği bu durum, birçok sivil toplum kuruluşu tarafından da tespit edilmiştir. YPG bağlantılı terör saldırılarına maruz kalan Türkiye de elindeki belgeleri de NATO, AB ve ABD ile paylaşmıştır.³⁴² Sahada Türkmenlerin ve Arapların YPG terörüne maruz kaldığına dair emareler de çoğalmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, başta ABD olmak üzere batılı aktörler YPG/YPJ yapılanmalarının birer terör örgütü olduğunu kabul etmemiş ve bu örgüte verdikleri desteği sürdürmeye devam etmişlerdir.

4.2.5. DAESH

İslam Devleti, Müslüman ülkelerin yaşadığı sorunların kaynağı olarak İslam dışı iş ve eylemleri gören, içerisinde bulunulan kötü durumlardan çıkışın tek yolunun bir hilafet ve halife altında toplanmak olduğuna inanan radikalleşmiş Selefi Müslümanların, bir İslam devleti kurmak amacıyla bir araya gelerek terör eylemleri düzenlediği bir terör örgütüdür. Yapılan araştırmalarda örgütün hızlı büyümesi, sık isim değiştirmesi ve değiştirilen isimlerin tercümelerindeki farklılıklar nedeniyle literatürde İŞİD DAESH - DEASH - DAESH - İD ve benzeri birçok kısaltma isimle anıldığı da görülmektedir.³⁴³

³⁴⁰ Internet: “PYD’nin insan hakları ihlalleri çok ciddi boyutlara ulaştı”. (2016), *Anadolu Ajansı*, (Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pyd-nin-insan-haklari-ihlalleri-cok-ciddi-boyutlara-ulasi/560923> , Erişim tarihi: 27.11.2021)

³⁴¹ “PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG” (2017). T.C. İçişleri Bakanlığı Raporu, 48.

³⁴² Ateşoğlu Güney, N. (2016).” NATO Zirvesi ve Türkiye: Varşova’da ne oldu?”, *Bilge Strateji*, 8(15), 1 - 5.

³⁴³ Lovelace, D. C. (Edition), (2016), *The Evolution of the Islamic State (Terrorism: Commentary on Security Documents*, Oxford University Press, 15.

DAESH, her ne kadar devlet adı ile anılsa da, iç savaş ile gelişen ve gücünü arttıran El-Kaide'nin Irak'taki yapılanmasından ortaya çıkmış bir terör örgütüdür. Bu bağlamda örgütün ideolojik kökeninin Afgan direnişine kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş dönemi SSCB Afganistan'ı işgal ettiğinde, SSCB'ye karşı direnişi örgütlemek ve bu direnişi motive etmek “din” temelli söylemlerin ve fikirlerin vurgulanmasına neden olmuştur.³⁴⁴ Farklı grupların bulunduğu bu din temelli yapılanmalarda ise ağırlıklı olarak Selefi Müslümanların yer aldığı El-Kaide ön plana çıkmıştır.

Afgan direnişi sonrası kendisini fes etmeyen El -Kaide amacını ve söylemini geliştirerek “küresel cihat” misyonunu benimsemiştir. Bu bağlamda Ortadoğu ve Afrika başta olmak üzere dünya geneline yapılama çalışmaları örgütlenme ve ya var olan örgütlerin EL-Kaideye katılımı ile sürdürülmüştür.

El-Kaide, 2003 yılında yaşanan ABD'nin Irak işgaline karşı direniş örgütlemek için Irak'ta yapılanma içerisine girmiştir. Afganistan'daki faaliyetleri sonrasında Irak'a gelen Ebu-Musab Zerkavi tarafından 2004 yılında *Cemaat el-Tevhid vel-Cihat* adı altında bir yapılanma başlatılarak ABD'nin işgaline karşı ilk Selefi direniş sergilenmeye başlamıştır.³⁴⁵ *Tevhid vel-Cihat* kurulduğu yıl içerisinde El-Kaide terör örgütüne katıldığını bildirerek *Tanzim Kaidat el-Cihat fi Bilad elRafidayn* bir diğer ifade ile Irak el Kaide'si ismini almıştır.³⁴⁶ Bu yıllarda Irak'ın ABD tarafından işgaline karşı direniş gösteren birçok insanın bu örgütle yolunun kesişmesi sonucu örgüt hızlı bir büyüme göstermiştir.

Örgütün Irak ve bölge ülkelerdeki nüfuzu El Kaide'yi geçmeye başlayınca örgüt liderleri için Irak El-Kaide'sinin yeni bir oluşum olarak şekillendirilmesi daha cazip bir durum olmuştur. Bağımsız liderlik gücünü elde etmek isteyen örgüt liderliği 2006 yılında *Mücahidin Şûra Konseyi* ismiyle yeniden yapılanarak bazı küçük direniş

³⁴⁴ SSCB ideolojisinde dine yer verilmemesi, dini yapılar ve yapılanmaların yasaklanması nedeniyle herhangi bir dine mensup olanlar tarafından SSCB dinsizlik olarak algılanmıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş yıllarında Batı Bloğu ve Doğu Bloğu arası mücadele de din olgusu da kullanılan unsurlardan biri olmuştur.

³⁴⁵ Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E. (2016). “İşid: Küresel Bir Terör Örgütü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 278.

³⁴⁶ Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E., a.g.m., 278.

gruplarını da bünyesine katmış ve ilerleyen aylarda ismini *Devlet el-Irak el-İslamiye* olarak değiştirmiştir.³⁴⁷

Suriye’de Arap baharı sürecinin kanlı başlaması ve artan çatışmalar birçok küçük terörist grubu doğurmuş ve dünyanın her yerinden cihatçıların Suriye’ye çekilmeye başladığı bir ortam oluşturmuştur.³⁴⁸ *Devlet el-Irak el-İslamiye* örgütü de bu duruma kayıtsız kalamamıştır. Suriye iç savaşı başladığında bu ülkede etkisi altında bulunanlar ve dışardan ülkeye giren militanlarla birlikte faaliyet alanını genişleten *Devlet el-Irak el-İslamiye* örgütü, 2013 yılında *Ad-Davla Al-Islāmiyya fī al-‘Irāq wa-sh-Shām* (DAESH) ismini kullanmaya başlamıştır.³⁴⁹

2013 ve 2015 yılları örgütün en büyük sıçramasını yaptığı iki yıl olmuştur. Bu sıçramanın altında ülkedeki otorite boşluğu ve kargaşa ortamının ulaştığı vahim durum bulunmaktadır. Bunun yanı sıra örgütün sosyal medya kullanımı üzerinden sempaticiler ve militan sayısını arttırması ile finansal açıdan gelir kalemlerini arttırması büyümesini destekleyen en büyük iki nedeni oluşturmaktadır.

Suriye’deki kargaşa ortamı, DAESH terör örgütünün hızla büyümesi ve kontrol ettiği alanı genişletmesi için uygun zemin oluşturmuştur. Bu zeminde örgütün çocukları kullanarak gerçekleştirdiği canlı bomba eylemleri, uzun namlulu silahlarla rastgele yayılım ateşi açmaları, bombalı araç saldırıları, füze saldırıları, adam kaçırmaya ve kafa kesme, yakma gibi yöntemlerle gerçekleştirdiği infazlar örgütün hızlı büyümesinin temel faktörü olarak korku ortamını ortaya çıkarmıştır. DAESH tarafından gerçekleştirilen bu kanlı eylemler bölgedeki insanları çaresizce bu örgüte boyun eğmek zorunda bırakırken, örgütün militan sayısındaki artış ve kontrol ettiği alanda görülen genişleme küresel ölçekte bir korku dalgası oluşturmuştur.³⁵⁰

Twitter ve Facebook, DAESH’in yeni medya içerisinde en fazla tercih ettiği sosyal medya araçları olmuştur. Propaganda hesapları kimi zaman kapatılmasına rağmen devamlı yeni hesaplar açarak bu platformlardaki faaliyetini devam ettiren örgüt, siber cihat kapsamında duyuru ve videolarını ilgili sitelerdeki hesaplarında

³⁴⁷ Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E., a.g.m., 278.

³⁴⁸ Freedman, I. (2016) “*Jihad!: Understanding the Threat of the Islamic State to America*”, Center for Security Policy, 14.

³⁴⁹ Cengil, M., Aydır, A. R.(2014). ” ISIS (Islamic State of Iraq and Syria): Psychopolitical and Theological Assessment”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 53.

³⁵⁰ Bektaş, M.H.M., Gündoğdu, A.Y. (2019). “ IŞİD’in Hibrit Savaş Stratejileri: Hibrit Savaş Konsepti Perspektifinden Analizi”, *International Journal of Politics and Security IJPS*, 1(1), 42.

olduğu tahmin edilirken, 2013 yılının sonunda yaklaşık 30.000 civarında militanı kontrol ettiği tespit edilmiştir.³⁵³2014 yılı içerisinde Suriye’de 20000’i ülke dışından olmak üzere 50000, Irak’ta ise 30000 civarında toplamda sayıları 80000’i geçen militan örgüt bünyesinde faaliyet göstermiştir.³⁵⁴

Bu süreçte DAESH eylemleri nedeniyle hayatını kaybedenleri sayısı 8.000’i geçmiş, örgütün kontrol ettiği alan büyüklüğü ise 100.000 km²’ye ulaşmıştır.³⁵⁵ DAESH’in ulaştığı bu büyüklük onu iç savaşın bir numaralı aktörü haline getirmiştir. Hem revizyonist seküler muhalifler hem İslamcı hareketler hem PYD hem de Esad Rejimi güçleri ve destekçileri DAESH ile girdikleri çatışmalarda büyük zafiyetler vermiştir.

4.3. İç Savaş’ta Yerel / Bölgesel / Küresel Bloklaşma

Suriye iç savaşının aktörlerini konumlandırmak veya gruplandırmak gerçekten çok zor bir durumdur. Sürekli değişen ittifak yapıları ve dengeler ortaya net bir tablo koymayı zorlaştırmaktadır. İslamcı hareketlerin bazıları DAESH ile zaman zaman müşterek operasyon yaparken zaman zaman da çatışmaktadır. Yine benzer şekilde revizyonist seküler muhalifler ile de benzer işbirliği ve çatışma ortamı şekillenmektedir. Esad rejiminin DAESH ile çatışmalarının yanı sıra bazı zamanlar DAESH unsurlarının önünü bilerek ve isteyerek açtığı ya da DAESH’in bazı bölgeleri rejime bırakmak için çekildiği de iddia edilmektedir.³⁵⁶

İttifak ve itilaf ekseninin bu oynak zemini ve bulanıklığı nedeniyle aktörlerin tümünü içeren bir sınıflandırma yapmak pek mümkün olmayacağı gibi yapılan

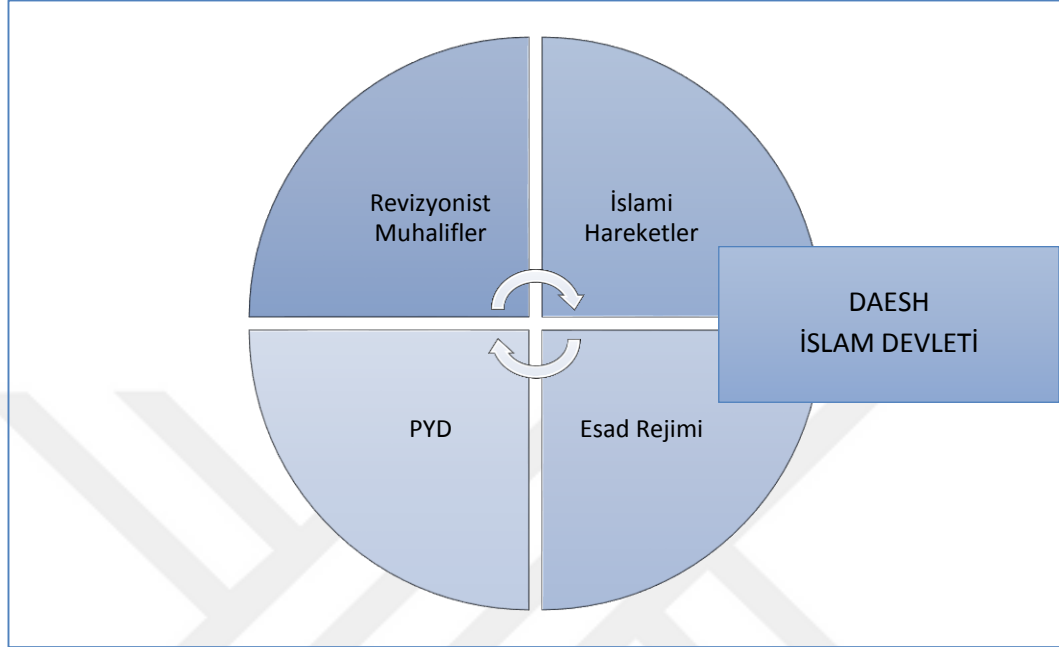
³⁵³ Houck, S.C., Repke, M. A. ve Conway III, L.G. (2017). “Understanding what makes terrorist groups’ propaganda effective: an integrative complexity analysis of ISIL and Al Qaeda”, *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12(2), 107. DOI:10.1080/18335330.2017.1351032

³⁵⁴ Internet: MEE, P.(2015) “Islamic State has 50,000 members in Syria: NGO”. *Middle East Eye*, (Web:https://www.middleeasteye.net/fr/news/islamic-state-has-50000-members-syria-ngo-1305383480, Erişim tarihi: 23.12.2020)

³⁵⁵ Internet: McCarthy, N. (2019) “The Rise And Fall Of ISIS”, *STATISTA*. (Web:https://www.statista.com/chart/20255/the-rise-and-fall-of-isis/ , Erişim tarihi:23.12.2020)

³⁵⁶ Internet: “Esad rejimi İle IŞİD arasında işbirliğinin belgelerine ulaşıldı”. (2016), *Milliyet*. (Web:https://www.milliyet.com.tr/dunya/esad-rejimi-ile-isis-arasinda-isbirliginin-belgelerine-ulasildi-2238932 , Erişim tarihi:23.12.2020)

sınıflandırmanın da geçerliliği tartışmalı olacaktır. Ancak ideolojik çatılar altında ve konjonktürel değil nihai hedeflere göre genel bir sınıflandırma yapmak mümkündür.

Şekil 4.1. Suriye İç Savaş'ında aktörler arası etkileşim

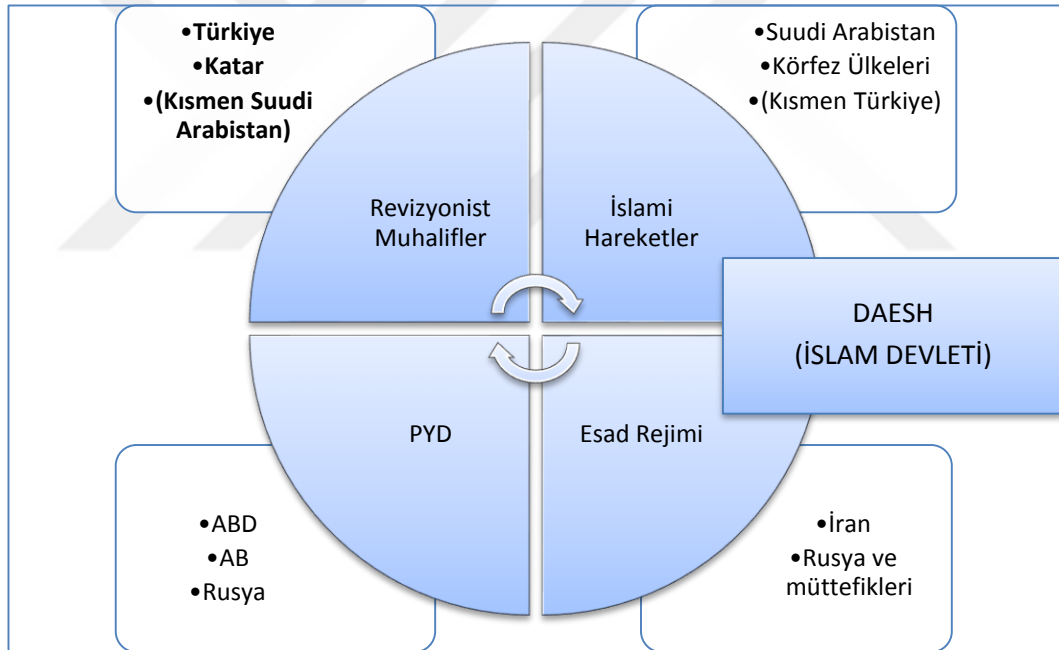
Şekil 4.1'de göstermeye çalıştığımız gibi (dönemsel olarak değişmekle birlikte) Revizyonist Muhalifler ile İslami Hareketler, PYD ile Esad Rejimi uzak uzak düşman algısını taşımakta ve gerektiğinde yakın düşmana karşı işbirliğine gidilmektedir. Bu hususta DAESH ayrı bir konuma sahip olmaktadır. Her aktör grubu için yakın düşman diyebileceğimiz DAESH sebebi muğlak bir şekilde zaman zaman Esad rejimi ve İslami Hareketlerle çatışmama eğilimine girmektedir.

Suriye iç savaşında çatışan aktörlerin nihai hedefleri çerçevesinde ana sınıflandırma yapıldığında ortaya çıkan 5 aktör grubu arasında dostluk söz konusu olmamaktadır. Değişen işbirliği ve çatışmanın tetikleyici yakın düşman – uzak düşman algılamasıdır. Bu minvalde bir zaman biriminde yakın düşman olan iç savaş aktörü ve ya aktörlerine karşı uzak düşman olan aktör ve aktörler ile işbirliği ortamı oluşabilmektedir. Burada önemli olan husus da yakın düşman - uzak düşman ayrımının konjonktürel olduğu hususudur.

İç savaşın bölgedeki tüm ülkelere güvenlik açısından negatif etkisinin olduğunu söylenebilir. Ancak İran-Türkiye-Suudi Arabistan ekseninde bu etki çok daha büyük

olmaktadır. Çünkü bu eksen tezin üçüncü bölümünde incelediğimiz üzere tarihsel, kültürel ve siyasal anlamda bir kompleks alanı oluşturmaktadır.

Bu kompleks alanında Esad Rejiminin düşme ihtimali İran'ı tetiklerken, Esad Rejimi Sonrası ne olacağı sorunu Suudi Arabistan ve Türkiye'nin tetikleyicisi olmuştur. Bu nedenle bu ülkelerin iç savaşa kayıtsız kalması söz konusu olmamıştır. İran tüm gücüyle Esad rejimini desteklerken, Suudi Arabistan Vahabilik mezhebine yakın Selefi İslamcı hareketlere destek olmuştur. Türkiye ise seküler demokratik devlet kurmak isteyen Revizyonist Muhaliflere destek olmuştur. PYD'nin bölgede destek alabileceği bir aktör bulunmamakta birlikte bölgedeki güç mücadelesini iyi kullanarak zaman zaman Türkiye'ye karşı destek alabilmiş, ancak en büyük desteği ABD'den görmüştür.

Şekil 4.2. İç savaşta bölgesel ve küresel bloklaşma

Bu bloklaşmanın küresel boyutu bir tarafa, bölgesel boyutu kompleks ülkeleri olan İran-Türkiye-Suudi Arabistan üçlüsünün tehdit algılaması üzerinden şekillenmiştir. Esad Rejimi İran güvenlik stratejilerinde kritik bir öneme sahiptir ve devrilmesi İran için vahim sonuçlar doğuracaktır. Bu devrilme sonrası Suriye'nin kontrolünün diğer iki ülkeden birine yakın bir grubun eline geçmesi ise bu vahameti arttıracak ve İran'ın bölgesel planlarını suya düşüreceklerdir. İç savaştan Esad rejimi galip

geldiğinde daha radikalleşmiş bir Şii yanlılığı ve daha da İran etkisi altına girmiş bir Suriye ortaya çıkacaktır.³⁵⁷

Bu durum Suudi Arabistan için kuşatılma anlamı ifade etmektedir. Bu nedenle Suudi Arabistan Esad'ın devrilmesi amacıyla genel olarak tüm rejim muhaliflerine destek verirken, Esad Sonrası Suriye'de nüfuz sahibi olabilmek için kendisine yakın görülen Selefi İslamcı hareketleri daha çok desteklemiştir. Türkiye ise ne Şii ne Vahabi bir gücün yayılmaması için (bir başka ifade ile Suudi Arabistan ve İran'ın bölgesel güç konumuna gelmemesi için) seküler demokrasi yanlısı revizyonist muhaliflere destek verirken PYD ile çatışma içine giren hareketleri de zaman zaman örtülü olarak ya fiilen desteklemiş ya da mücadele etmeyerek desteklemiştir. Kısaca değindiğimiz bu tehdit algılamaları tezin bir sonraki bölümünde (5. Bölümde) daha detaylı olarak ele alınacaktır.

³⁵⁷ Akbar, A. (2021). "Iran's soft power in Syria after the Syrian civil war", *Mediterranean Politics*, 17-18, DOI: 10.1080/13629395.2021.1938856

5. SURİYE EKSENİNDE BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ

Bölgesel güvenlik kompleksleri, tarihsel arka planı, kültürel (dil, din, ırk ve benzeri bileşenlerle birlikte) etkileşimi ve coğrafi paylaşımı olan alt sistemlerdir. Bu yaklaşıma göre kompleksler bir anda ortaya çıkan bir olay değil, zaman içerisinde oluşmuş bir olgu mahiyetindedir ve geçmişten gelerek geleceğe uzanan, zaten var olan bir güç ve güvenlik dengesini ifade etmektedir.

Bölgesel güvenlik kompleksi her ne kadar bölge içi dinamiklere dayanan bir yaklaşımla ortaya konulmuşsa da, uluslararası ilişkilerde küresel aktörlerin davranışlarından yalıtılmış bir ortam pek mümkün değildir. Bu nedenle bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde öne sürülen 4 kompleks türü içerisinde standart bölgesel kompleksler hariç diğer 3'ünde de küresel aktörlerin etkilerine yer verilmiştir.

İran-Türkiye-Suudi Arabistan arası var olan güvenlik kompleksi, 2011 yılında başlayan iç savaşla birlikte hareketlenmiştir. Bu hareketliliğe neden olan gelişmeler ve süreci etkileyen kritik hamleler temel alınarak, kompleksin 3 evre geçirdiğini söylemek mümkündür. İlk olarak İran'ın hibrit savaşı durağan haldeki kompleksin gelişimini tetiklemiştir. İkinci olarak Rusya'nın müdahalesi kompleksteki tehdit algısını tırmandırmıştır. Üçüncü olarak da İran, Türkiye ve Rusya'nın diyalog girişimleri ve Suudi krallığında politika değişimi etkisiyle kompleks yumuşama evresine geçmiştir.

Kompleksin her evresi İran-Türkiye-Suudi Arabistan arasında gerçekleşen etki-tepki etkileşimini içermekte ve bu etkileşimle şekillenmektedir. Ancak uluslararası ilişkiler çok boyutlu girift bir yapıya sahiptir ve dünyanın herhangi bir yerinde 3-4 ülkeden oluşan bir bölgesini dünya siyasetinden yalıtarak incelemek doğru bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla İran-Türkiye-Suudi Arabistan arasında gerçekleşen etkileşimin, küresel aktörlerin politikaları ile meydana gelen küresel siyaset konjonktürünün oluşturduğu zeminde gerçekleştiği görmezden gelinemeyecek bir faktördür. Bu nedenle İran-Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki bölgesel güvenlik kompleksi ele aldığımız üç evrede de ilk olarak küresel siyaset konjonktürüne yer verilmiştir.

5.1. Bölgesel Güvenlik Kompleksinin Gelişimi (2011-2014)

5.1.1. Süreçteki Küresel Siyaset Konjonktürü ve Bölgeye Etkisi

Arap Baharı olayları, ABD’de Barak Obama’nın başkanlık yaptığı bir dönemde cereyan etmiştir. Obama, başkanlık seçim sürecinde kamuoyunun beklentileri doğrultusunda bir dış politika rotası oluşturarak önceliği ABD’nin dünyadaki imajını iyileştirmek olarak belirlemiş ve “Amerika her milletin dostudur” söylemini ön plana çıkartmıştır.³⁵⁸ Bu doğrultuda yürüttüğü seçim sürecinde ABD’nin eski başkanlarını eleştirmiş, Irak’taki operasyonu tenkit etmiş başta Rusya ve Çin ve hatta İran’da dâhil olmak üzere ABD ile sorunlu ilişkileri bulunan ülkelerle ilişkilerin yeniden düzenlenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.³⁵⁹

Obama 2008 yılsonundaki başkanlık yarışısını kazanıp ABD’nin 44. başkanı olarak seçildikten sonra da seçim sürecindeki söylemlerini mümkün mertebe hayata geçirmeye çalışmıştır. Önceki yıllarda cumhuriyetçi Neo-Con’ların askerî müdahale yanlısı tavrının, ekonomi ve imaj başta olmak üzere birçok alanda ABD’ye zarar verdiği düşüncesiyle, müttefiklerle birlikte yürütülecek bir dış politika ile uluslararası hukuk kural ve kurumlarının önemine vurgu yaparak, geçmişteki politikalara kıyasla daha pasif bir dış politik izlemeyi tercih etmiştir.³⁶⁰ Amerikan halkının kendisine olan desteğini barışçıl yöntemleri savunmasına ile ilişkilendiren Obama, dış politikada askeri güç seçeneklerinden, dayatma ve baskı yöntemlerinden kaçınmaya çalışmıştır.³⁶¹

Arap Baharı olayları, ABD siyasetindeki bu değişim dönemine denk gelmiştir. Bu durum ABD’nin Arap Baharı karşısındaki politikalarında belirsizlik nedeni olmuştur. Bir tarafta müdahil olmak isteyen hegemon devlet refleksi diğer tarafta imaj kaygısı fırsatlar ve ilkeler çatışmasını beraberinde getirmiş ve tutarsızlık meydana getirmiştir. Bunun neticesinden ülkeden ülkeye değişen bir bahar politikası izlenmiştir.

³⁵⁸ Hook, S.W. and Spanier J.W. (2018). *American Foreign Policy Since World War II*, CQ Press (18th edition), 361.

³⁵⁹ Göngen, M.A. (2014). Arap Baharı Karşısında ABD’nin Tutumu, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 6..

³⁶⁰ Çalışkan, B. (Kasım 2016). Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası, *İnsamer Ortadoğu*, Analiz:17, 4

³⁶¹ Göngen, a.g.m., 2014, 8

ABD'nin Suriye ile ilişkileri genel itibariyle sorunlu bir geçmişe sahip olmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye yakın duran Suriye, İran ile olan stratejik ittifakı nedeniyle ABD'nin "şer eksen" olarak tanımladığı ülkelerden biri olmuştur. Ek olarak, İsrail karşıtı HAMAS, Hizbullah ve benzeri yapılanmalara verdiği destekle ABD için önem teşkil eden İsrail güvenliği açısından da tehdit oluşturmuştur.³⁶² Lübnan Başbakanı Hariri suikastı sonrası diplomatik ilişkilerin kesildiği bu ülkeyle ilişkiler, Obama Doktrini ve yeni Amerikan dış politikasının imaj odaklı açılımları gereği 2009 yılında sınırlı bir şekilde de olsa yeniden tesis edilmiştir.³⁶³

Arap baharının ortaya çıkardığı fırsatlar ve ilkeler çatışması nedeniyle, olaylar Suriye'ye sıçradığında ilk etapta sessiz kalan ABD, kısa süre sonra Suriye ile olan sorunlu ilişkilerinin tarihsel sürekliliği fırsat politikasını öne çıkarttığı için muhalifler yanında bir tavır sergilemiştir. Ancak bu tavır da aktif değil pasif bir tavır olmuştur.

ABD, Suriye'deki olayların şiddetlenmesi üzerinde konuyu BM'ye taşımıştır. Ancak bu müdahil olma amacıyla değil, kınama kararı çıkartmak amacıyla olmuştur. İlk defa 2011 yılının nisan ayında BM Güvenlik Konseyi'nde ele alınan Suriye krizine yönelik bir karar çıkartılamamıştır. Rusya ve Çin vetosu BM mekanizmasını etkisizleştirmiştir. BM'nin işlevsiz kalacağını görülmesi üzerinde ABD Türkiye, Fransa ve Arap Birliği ülkeleriyle temasa geçmiş, krizin siyasal yollarla çözümü adına onları harekete geçirmeye çalışmıştır.

ABD, 2011 yılının ocak ayında gösterilerin başladığı ve mart ayı içerisinde sivil kayıpların yaşandığı Suriye'ye ancak ağustos ayında net bir tavır takınabilmiştir. ABD Başkanı Obama, Ağustos 2011'de Esad'ın yönetimi bırakması gerektiğini söylemiş, Şubat 2012'de de Suriye'deki diplomatlarını geri çekmiştir.³⁶⁴ 2013 yılında Esad rejimini sivillere karşı kimyasal silah kullandığı tespit edildikten sonra ABD'nin politikaları bir kademe daha netleşmiştir. Obama'nın kimyasal silah kullanımını "kırmızıçizgi" olarak vurgulaması, ABD yönetiminin Suriye'de rejime yönelik askerî bir müdahalede bulunabileceğine dair işaret olmuştur.³⁶⁵ Bu durumu iyi tahlil eden

³⁶² Harik J, (1997). "Syrian foreign policy and state/resistance dynamics in Lebanon" *Studies in Conflict & Terrorism*, 20(3), 257-258. DOI: 10.1080/10576109708436038

³⁶³ Arı, T. (2012). *Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Bursa, MKM Yayıncılık, 144-156.

³⁶⁴ İnternet: Tavukçu, S. (2019) "Yeni Bir Doktrin Eşiğindeki ABD Suriye'de Ne Yapacak?", *Stratejik Düşünce Enstitüsü* (Web: <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/yeni-bir-doktrin-esigindeki-abd-suriyede-ne-yapacak-kose-yazisi-26969> , Erişim tarihi: 16.05.2020)

³⁶⁵ Göngen, a.g.m., 2014, 8

Rusya, böyle bir ihtimali ortadan kaldırmak için devreye girmiş, Esad rejimi ülkede bulunan kimyasal silahların imha edilmesi konusunda ikna etmiştir. Dolayısıyla ABD'nin Suriye'ye askeri müdahalesinin gerekçesi de ortadan kaldırmıştır.

Ancak ABD 2013 yılı içerisinde naif adımlarla da olsa Suriyeli muhaliflere Türkiye üzerinden destek vermeye başlamıştır. Türkiye'deki kamplarda bulunan muhaliflere yönelik eğit-donat programı hayata geçmiştir. Program kapsamında eğitime tabi tutulan muhalifler, hem silahlandırılmış hem de gerekli teknik destek sağlanarak çatışma ortamında üstünlük sağlamalarına çaba sarf edilmiştir.

AB ve üyelerinin politikaları her zaman bütünleşmiş bir görünüm vermeye bilmektedir. Bu nedenle AB'nin politikalarını ayrı üye ülkelerin politikalarını ayrı incelemek gerekmektedir. Ancak AB içerisinde, günümüz şartlarında küresel aktör pozisyonu olan iki Avrupa devleti vardır; Fransa ve Almanya. Bu nedenle AB'nin kurumsal politikasına ek olarak her üye devletin değil de bu iki üye devletin Suriye politikalarının ele alınması yeterli olacaktır.

AB'nin Suriye'de iç savaşa dönüşen olaylar karşısında genel olarak soyut, ilkesel ve söylemsel bir tutum benimsemiştir. Esad rejiminin sivil katliamları arttıkça benimsediği soyut tutumunu somutlaştırmaya başlamıştır. Ancak bu somut tutum da diplomasi ve ekonomi alanında kısıtlamalar şeklinde vuku bulmuştur. Mayıs 2011'de Beşer Esad dâhil rejimin üst düzey 13 yetkilisine seyahat yasağı getirilmiş, AB ülkelerindeki mal varlıkları dondurulmuş ve Suriye'de çatışan tüm tarafları kapsayan bir silah ambargosu kararı alınmıştır.³⁶⁶ Bir yıl sonra 2013 yılında bu kısıtlamaları genişletmiş, yasaklı kişi sayısını arttırmıştır. Ancak Fransa'nın baskı nedeniyle silah ambargosunu kaldırmıştır.³⁶⁷ BM çatısı altında toplanan Cenevre Görüşmelerinde de aktif bir rol izleyemeyen birlik, 2011'de başlayan sürece yönelik bu politikası 2015'e kadar sürdürmüştür.

³⁶⁶ Internet: "Council Decision 2011/273/CFSP of 9 May 2011 Concerning Restrictive Measures Against Syria Official", (2011). *Journal of the European Union*, (Web: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:121:0011:0014:EN:PDF>), Erişim tarihi: 21.07.2020)

³⁶⁷ Internet: "Council Decision 2013/255/CFSP of 31 May 2013 Concerning Restrictive Measures Against Syria Official", *Journal of the European Union*, (Web: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D0255&from=EN>), Erişim tarihi: 21.07.2020)

Fransa'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan sürecine hazırlıksız yakalandığını, gelişmeler karşısında net bir politika belirleyemediğini ve başlangıçta ABD ve AB'nin konuya ilişkin politikalarını taklit ettiğini söylemek mümkündür.³⁶⁸ Kriz başladığında Fransa'nın politikası ilkesel bir söylem benimsemek olmuştur. Bu doğrultuda savaşıyan taraflara siyasi uzlaşma mesajı verirken, rejime yönelik de reform çağrısı yapmıştır. İlerleyen süreçte rejimin protestolar karşısındaki askeri güç kullanımı Fransa'nın söylemlerini sertleştirmeye başlamasına neden olmuştur. Fransız iktidar üyeleri rejime karşı sert eleştirilerde bulunurken, Fransa'nın reform söylemi yerini iktidar değişikliği söylemine bırakmıştır.³⁶⁹

2012 yılında Şam'daki elçiliğini kapatan Fransa, aynı yıl içerisinde de Paris'teki Suriye büyükelçisini sınır dışı etmiştir. 2013 yılındaki kimyasal silah kullanım iddiaları ise Fransa'nın politikalarını söylem ve diplomasiye bir adım öteye geçirmiştir. Fransa, ABD Başkanı Obama'ya, Suriye'ye askeri müdahale teklifinde bulunmuş ancak bu teklif ABD tarafından reddedilmiştir.³⁷⁰ İngiltere ile birlikte muhaliflere silah yardımı yapılması çağrısı yapan Fransa'nın tavrı AB'nin genel politikasından da ayrılmaya başlamıştır. Yaptığı baskı sonucu AB'nin silah ambargosu kararını kaldırtmış ve muhaliflere silah yardımı yapmaya başlamıştır.³⁷¹

Almanya Suriye meselesinde en pasif kalan ülkelerden biri olmuştur. Genel prensip olarak askeri herhangi bir müdahale yerine AB ülkeleri ile birlikte siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulamayı savunmuştur. ABD'nin rejime yönelik yaptırımlarına iştirak eden Almanya, AB'nin koyduğu silaha ambargosuna da destek vermiştir. 2013 yılında İngiltere ve Fransa bu ambargoyu kaldırmaya çalıştığında, bölgedeki istikrarsızlığı arttıracak gerekçesiyle karşı çıkmıştır.³⁷² Ancak çok fazla direnememiş ve silah ambargosunu kaldırmayı desteklemek zorunda kalmıştır.

SSCB ile Suriye'nin ilk resmi ilişkileri 1956 tarihinde Suriye'nin bağımsızlığı ardından iki devlet arasında imzalanan askeri ve teknik konularda işbirliğini içeren

³⁶⁸ Dağdelen, M.D. ve Yılmaz, M. (2020). "Fransa'nın Suriye Stratejisi", *SETA Analiz* no 307, 11

³⁶⁹ Dufourcq, J. & Kempf, O. (2016). "The Evolution Of France's Policy in Syria", *King Faisal Center for Research and Islamic Studies*, 13.

³⁷⁰ Dağdelen ve Yılmaz, a.g.m., 2020, 15.

³⁷¹ Internet: "France delivered arms to Syrian rebels, Hollande confirms". (2014), *France 24* (Web: <https://www.france24.com/en/20140821-france-arms-syria-rebels-hollande> , Erişim tarihi: 27.09.2020)

³⁷² Internet: Croft, A. & Pawlak, J. (2013). "France, Germany at odds over lifting Syrian arms embargo", *Reuters*, (Web: <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-eu-idUSBRE92A0YB20130311> Erişim tarihi: 27.09.2020)

antlaşmalar ile başlamıştır.³⁷³ SSCB döneminde başlayan iki devletin stratejik ortaklığı 1971 tarihinde Suriye'deki Tartus Askeri İkmal ve Bakım tesisinin ya da diğer bir ifadeyle askeri üssünün kurulması ile daha ileri bir seviyeye ilerlemiştir.³⁷⁴ SSCB'nin kendi toprakları harici sahip olduğu en önemli askeri üssü durumunda olan ve nükleer savaş gemileri de dâhil olmak üzere çok sayıda askeri savaş gemisinin tutulduğu Tartus askeri üssü soğuk savaş döneminde, ABD'nin çevreleme politikası³⁷⁵ karşısında bir güvenlik tedbiri ve ülkenin Akdeniz'e açılan kapısı işlevini görmüştür.

Arap Baharı olayları Suriye'ye aksettiğinde Rusya tereddütsüz olarak Esad rejimine destek verme politikasını benimsemiştir. Rusya'nın bu politikasında temel olarak dört neden bulunmaktadır. İlki Rusya ile Suriye'nin SSCB'den beri devam eden stratejik ortaklığı, ikincisi Tartus askeri üssünün (dolayısıyla Suriye'nin) Akdeniz'e açılan kapısı olması, üçüncüsü Esad rejiminin Rusya'nın diğer bir müttefiki olan İran için stratejik öneme haiz olması ve dördüncüsü de Rusya sınırları içerisinde radikalleşme oluşması tehdidinin doğması.

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu ile ilgisi bir hayli fazla olan SSCB'nin dağılması sonrasında 2000'li yıllara kadar Rusya Ortadoğu coğrafyasına yönelik olarak aktif bir siyaset izlememiştir. Putin'in devlet başkanı olmasıyla birlikte Rus dış politikası yeniden yayılmacı-emperyalist karaktere bürünmüştür. Bu kapsamda Rusya için Orta Doğu coğrafyasında etkin olmak küresel mücadele var olduğunu göstermek ve İran, Türkiye, İsrail, Filistin gibi bölge devletleriyle ilişkilerinde etkisini arttırabilmek adına bir gereklilik arz etmiştir.³⁷⁶ Dolayısıyla Rusya'nın Ortadoğu'ya ilgisinin yeniden arttığı bu dönemde özellikle Tartus askeri üssü ve Suriye ile ilişkileri eski önemini yeniden kazanmıştır.³⁷⁷

Suriye'deki İslamcı grupların ya da ideolojilerin devlet yönetimine gelmesi durumunda Kuzey Kafkasya'da özellikle İdil-Volga boylarında yaşam süren Müslüman kesim ile arasında bir ilişki gelişmesi ihtimalinin Rusya topraklarında bir

³⁷³ Çalışkan, a.g.m., 2016, 5

³⁷⁴ Ağır, O., Takar, M.(2016). "Rusya-Suriye ilişkilerinin Tarihsel Arka Planı", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 296.

³⁷⁵ Çevreleme politikası, Spykman'ın geliştirdiği kenar kuşak teorisi olarak bilinen jeopolitik teorinin ABD dış politikasında kullanılmasına verilen isimdir. Bu kapsamda ABD kurulan askeri ittifaklar ile SSCB'nin doğusundan başlayan, güneyi boyunca uzanan ve batısında biten bir kuşatma stratejisi uygulanmıştır.

³⁷⁶ Aslanlı, A.(2018). "Rusya'nın Suriye Politikası", Bakış No: 75, *Orta Doğu Araştırmaları Merkezi* 6.

³⁷⁷ Erşen, E.(2014). "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", *Orta Doğu Analiz*, 6(6), 180.

iç güvenlik tehdidi oluşturma potansiyeli engellemek adına Rusya'nın Suriye'de etkin rol almaktadır.³⁷⁸ .

Tüm bu nedenlerden dolayı ayaklanmanın başladığı ilk günlerde Esad rejimine destek verdiğini ve BM Güvenlik Konseyi'nde Esad rejimine yönelik bir insani müdahale yapılmasına öngören teklifi de veto edeceğini önceden bildirmiştir.³⁷⁹ 2011 yılından 2014 yılına kadar Suriye'deki Esad yönetimine askeri danışmanlık ve teknik destek sağlamıştır. BM'deki müdahale ve yaptırım tekliflerini veto etmiş, kimyasal silah kullanımı iddiaları sonrası ABD'nin müstakil müdahalesinin de önünü kesmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti, Suriye iç savaşına yaklaşımı, devlet egemenliğine saygı ve diğer ulusların içişlerine karışmama konusundaki uzun süredir devam eden beyan politikasıyla şekillenmiştir. Çin'in ayaklanmalar karşısında öncelikli olarak mevcut hükümetleri desteklemiş, bu devletlerin içişlerine müdahaleyi kabul etmemiştir. Benimsediği “egemen eşitliği”, “iç işlerine müdahil olmama” gibi ilkesel söylemler üzerinden üstü kapalı bir politika ile Esad rejimine destek vermiş, BM Güvenlik konseyinde Esad rejimi aleyhindeki teklifleri veto etmiştir.

Ancak Suriye'nin küresel ve bölgesel alandaki potansiyel önemini çabuk kavrayan Çin, 2012 yılında Suriye'ye bir elçi göndererek Esad rejimini barışçıl bir çözüm bulması için ikna etmeye çalışmıştır.³⁸⁰ Gittikçe şiddetlenen ayaklanmaların mevcut yönetim tarafından bastırılmaması ve küresel aktörlerin sertleşen söylemlerinin bir dış müdahaleye doğru evrileceğine dair izlenimi sebebiyle Çin'in hükümet yanlısı tavırları esnemeye başlamıştır.

Bu esneme 2014 yılında İsviçre'de düzenlenen Cenevre II konferansında, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi tarafından önerilen ilkelerle somutlaşmıştır. Silaha başvurmadan siyasi çözümü desteklediklerini belirten Wang Yi konferansta “...birincisi, mesele siyasi yollarla çözülmeli; ikincisi, Suriye'nin geleceğine kendi halkı karar vermeli; üçüncüsü, kapsayıcı bir siyasi geçiş süreci teşvik

³⁷⁸ Mahnyov, S.(2014). “Ugrozi konflikta v Sirii dla natsionalnoy bezopasnosti RF”, *Vestnik Nijgorodskogo universiteta im. N.I. Lobačevskogo*, 1(2), 347.

³⁷⁹ Herd, G. P.(2011). “The Arab Spring: Challenges, Obstacles and Dilemmas”, *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*, 10(4), 118.

³⁸⁰ Çalışkan, Z. (2018). “Çin'in Suriye Politikası ve Hesapları”, *İnsamer*, (Web:https://www.insamer.com/tr/cinin-suriye-politikasi-ve-hesaplari_1301.html , Erişim tarihi: 15.03.2021)

*edilmelidir; dördüncüsü, ulusal uzlaşma ve birlik sağlanmalı; beşincisi, insani yardım ulaştırılmalıdır...” ifadeleri ile önerilerini dile getirmiştir.*³⁸¹

Suriye’deki krizin büyüyerek iç savaşa dönüşmesi ve küresel çapta barış ve güvenliği tehdit eden bir sorun kaynağı haline gelmesiyle birlikte BM harekete geçmiştir. İlk olarak eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan Suriye Özel Temsilcisi olarak görevlendirilmiştir.³⁸² Annan Suriye’deki durumun çözümü için 6 maddelik bir plan hazırlanmış ve BM’ye sunmuştur. BM’nin onayladığı bu 6 maddelik barış planında şu maddeler yer almıştır;³⁸³

- “Suriyeli halkın meşru taleplerine ve endişelerine yanıt verecek şekilde Suriyeliler tarafından yürütülecek ve herkesi kapsayacak siyasi süreç için özel temsilciyle (Annan) çalışmayı taahhüt etmek ve bu amaçla gerekirse (müzakereler için) bir temsilcinin atanması;
- Saldırıları bırakıp, BM tarafından gözetilecek ateşkesin derhal sağlanması- Bu amaçla öncelikle Suriye hükümetinin, halkın yaşadığı bölgelerde ağır silahlar kullanmaya son vermesi ve askerlerini geri çekmesi isteniyor, muhalefete (ve Suriye'deki diğer unsurlara) saldırıları bırakıp ateşkesin sağlanması için iş birliği yapması çağrısı;
- İnsani yardımın gerekli olan her yere ulaşabilmesi için ilk adım olarak derhal uygulanmak üzere günde 2 saat insani yardım için çatışmaların durdurulması;
- Keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınanların serbest bırakılması;
- Gazetecilerin ülke içinde serbestçe dolaşmalarının sağlanması;
- Ve barışçıl toplanma ve protesto hakkına saygı duyulması.”

Ancak Annan planı olarak isimlendirilen bu plan, hem rejimin hem de muhaliflerin çatışmalara devam etmesi nedeniyle hayata geçememiştir. Bunun üzerine Annan bu görevinden istifa etmiştir.

14 Nisan 2012 tarihinde olağan üstü toplanan BM Güvenlik Konseyi, toplantıda 2042 sayılı karar ile Suriye’deki taraflara ateşkes çağrısında bulunmuş ve ülkeye gözlemci göndermeye karar vermiştir.³⁸⁴ 30 Haziran 2012’de Cenevre’de ve Ocak 2014 Montrö’de Cenevre-1 ve Cenevre -2 olarak isimlendirilen toplantıları düzenlemiş,

³⁸¹ İnternet: “Wang Yi Attends Geneva II Conference on The Syrian Issue “. (2014), *The People’s Republic of Chine Foreign Affairs Ministry*, (Web: <https://www.mfa.gov.cn/ce/cgsf/eng/zgxw/t1124570.htm> , Erişim tarihi:15.03.2021)

³⁸² İnternet: “Kofi Annan Appointed Joint Special Envoy of United Nations”. (2012), *Press Release Secretary-General*, (Web: <https://press.un.org/en/2012/sgsm14124.doc.htm> , Erişim tarihi:18.03.2021)

³⁸³ İnternet: ”six-point-plan”. (2019), *Kofi Annan Foundation*, (Web:<https://www.kofiannanfoundation.org/tag/six-point-plan-24/> , Erişim tarihi:18.03.2021)

³⁸⁴ İnternet: “Authorizing Advance Team to Monitor Ceasefire in Syria Resolution 2042 (2012)”. (2012), *UN Security Council*, (Web: <https://www.un.org/press/en/2012/sc10609.doc.htm> , Erişim:18.03.2021)

ancak bu toplantılardan bir sonuç çıkmamıştır.³⁸⁵ Bu süreçte 2042 sayılı karar ve BM'nin uluslararası diplomasi çabaları başarısız olmuş, Suriye iç savaşındaki şiddet giderek artmış, önce bölgeselleşmiş ardından da uluslararasılaşmıştır.

Akabinde yapılan toplantılarda BM'nin daha aktif olarak müdahale etmesini öngören ilk karar tasarısı Güvenlik Konseyinde Rusya'nın ve Çin'in vetosu nedeniyle kabul edilmemiştir. Muhafifler lehine iç savaşa dahi olmayı ön gören bu karardan sonra Rusya, muhaliflerin terörist olarak nitelendirildiği ve Esad rejimini desteklemek üzere hazırlanan bir tasarıyı Güvenlik Konseyine taşımıştır. Ancak bu tasarı da ABD'nin vetosuyla karşılaşmış ve reddedilmiştir. Süreç içerisinde Rusya BM Güvenlik Konseyine getirilen savaş suçları, kimyasal silah kullanımı, Halep katliamı, kınama ve yaptırımı içeren toplam 12 karar tasarısını veto etmiştir.³⁸⁶ Bunun neticesinde BM, Suriye'de barışı tesis etmede aktif bir rol üstlenememiştir. Güvenlik konseyine getirilen Rusya'nın tasarılarını ABD'nin veto etmesi, ABD'nin önerilerini ise Rusya'nın veto etmesi nedeniyle BM'nin ciddi bir yaptırım ortaya koyamamıştır.

2012 yılında BM Güvenlik Konseyi'nde alınan ilk karar 2042 sayılı karar olmuştur. Bu kararla ateşkes çağrısı, gözlemci gönderilmesi, araştırma yapılması gibi konular ele alınmıştır. Konsey, bu karar sonrasında 2042, 2043, 2059, 2118, 2139, 2165, 2209, 2254, 2268, 2314, 2319, 2328, 2332, 2336, 2401 sayılı tasarıları ele almış ve kabul etmiştir. Ancak bu kararların hiç birisinde kuvvet kullanma hususuna yer verilmemiştir. Rusya'nın ve Çin'in vetoları nedeniyle BM aktif olamamış ve kalıcı bir çözüm sağlanması hususunda adım atamamıştır.

Sonuç olarak, bu dönemde ABD'nin ve AB'nin ilk etapdaki pasif tavrı, Rusya ile Çin'in rejimi desteklemesi ve BM'nin etkisizliği nedeniyle Esad rejimi bu siyasi konjonktürden güç alarak sivillere ve muhaliflere karşı tutumunu sertleştirirken, bölgede destekçisi olan İran'da bölgedeki yayılmacı faaliyetlerini arttırmak için uygun ortam elde etmiştir. Bu durum ülke içerisinde muhalif hareketler bölgede ise bunların destekçisi olan Türkiye ve Suudi Arabistan için hayal kırıklığı yaratmıştır.

Esad rejiminin isyanları bastıramaması ve yıkılma riskinin ortaya çıkması İran'ın ülkedeki fiili varlığını beraberinde getirmiştir. Bu fiili varlığın en kritik etkisi

³⁸⁵ Göngen, a.g.m., 2014, 15.

³⁸⁶ Çağlar, M. T. (2020). "BMGK Daimi Üyelerinin Suriye Krizine Yaklaşımı: Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 988.

bölgedeki güç dengesinin bozulması olmuştur. Böylece durağan durumdaki güvenlik kompleksinin tetiklendiği bir zemin oluşmuştur. Temel sorun olan bu duruma ek olarak İran'ın benimsediği hibrit savaş stratejisi ve bu stratejinin getirdiği sonuçlar da Türkiye ve Suudi Arabistan'ın tehdit algısını arttırmıştır.

5.1.2. İran'ın Süreçteki Hibrit Savaş Politikası

Şiiliğe yakın bir anlayışı benimseyen Nusayri yönetim altındaki Suriye, İran dış politikasında ve güvenlik stratejilerinde önemli bir parça olmuştur. Suriye, İran'ın Şii kimliği üzerinde bölgede nüfuz kurmaya dayalı genişleme stratejisinin en kilit noktası ve Şii Hilali'nin Akdeniz'e açılan kapısı konumundadır. Dolayısıyla bu ülkedeki her türlü değişiklik İran'ın dış politikasını ve güvenlik stratejisini değiştirebilir niteliktedir.

İran, Suriye ile ittifakı sayesinde;

- Bölgedeki Şii nüfus etkileşimini sıkılaştırmaktadır,
- Irak'taki varlığını ve etkisini güçlendirmektedir.
- Şii Hilali olarak isimlendirilen stratejisinde jeopolitik avantaj sağlamaktadır,
- Rakibi olan Vahabi Suudi Arabistan'ı kuzeyden kuşatmaktadır.
- Türkiye ile Arap dünyası arasına görünmez bir duvar örmektedir,
- Düşmanı olan İsrail'e coğrafi olarak yakınlaşmaktadır
- Lübnan'daki Hizbullah ile arasında bir koridor oluşturmaktadır,
- Akdeniz'e uzanmaktadır,

Suriye, İran'ın bölgedeki en önemli müttefiki, stratejik derinliği ve savunma stratejisinin vazgeçilmez parçası olarak görülmekte ve de kurulmuş olan ittifak ilişkisi İran'ın bölgesel güç olma stratejisine hizmet etmektedir.³⁸⁷

Arap baharı olaylarının Suriye'ye sıçramasının sonucunda ortaya çıkabilecek durum için üç ihtimal söz konusu olmuştur; ilki Esad rejiminin ayaklanması bastırması, ikincisi Esad rejimi kontrolünde ülkede demokratik reformlar yapılması ve üçüncüsü de Esad Rejiminin devrilmesi. Bu durumlardan ilki hariç diğer ikisi İran için

³⁸⁷ Sinkaya, B. (2017). "İran'ın Suriye Stratejisi", *Akademik Ortadoğu*, 11 (2), 53.

kayıpla sonuçlanacak ihtimaller olarak görülmüştür. Ülkede reform ve demokratikleşme, nüfus içerisinde azınlık olan Nusayrilerin ilerleyen yıllarda iktidarı kaybetmesi ile sonuçlanacaktır. Dolayısıyla böyle bir gelişme de Esad'ın devrilmesi ile aynı sonuçları doğuracaktır. Çünkü Suriye'deki Muhalif yapılar tarihi ve siyasi nedenlerden ötürü İran'a soğuk, İran'ın rakiplerine sıcak bakmaktadır.³⁸⁸

Gerek rejimin devrilmesi gerekse demokratik seçimlere gidilmesi durumunda ortaya çıkacak yeni durum İran aleyhinde bir durum olacaktır. Böyle bir durumda ise İran'ın Suriye'deki ittifak ilişkisini ve bu ülke üzerindeki etkisini sürdürebilmesi sıkıntıya girecek belki de mümkün olmayacaktır. Bunun sonucunda da İran dış politikası ve güvenliği için büyük bir kayıp ortaya çıkacaktır. Bu nedenle İran, belirlediği stratejilerin sürdürebilmek için Esad rejiminin sürdürülmesine bel bağlamıştır.³⁸⁹

Bu çerçevede İran temel olarak başta Esad'ı ve mevcut düzeni korumak, mümkün değilse devlet içerisindeki Nusayri unsurların devletteki gücünü sürdürmek, o da mümkün olmaz ve rejim çökerse ülkenin yeniden dizaynında masada olabilmek ve söz sahibi olabilmek amacıyla sahada yer almıştır. Bu doğrultuda tüm gücüyle net, kararlı, ısrarlı ve istikrarlı bir duruş sergilemiştir. İran'ın bu duruşundan aldığı cesaret ve destek ise Esad'ın Arap baharı olayları ilk başladığında ortaya konulan reform ve demokratikleşme taleplerini görmezden gelmesinin ve gösterileri şiddetle bastırmaya çalışmasının arkasında da yatan esas faktör olmuştur.

İran'ın Suriye'ye yönelik destek politikasının ilk hedefi Suriye'deki durumu izole etmek ve çatışma ortamını dış etkenlere (özellikle Türkiye ve Suudi Arabistan'a) karşı yalıtmak olmuştur. Bu doğrultuda “egemen eşitliği” ve “iç işlerine karışmamak” söylemleri üzerinden yoğun bir diplomatik çapa sarf etmiştir. İran'ın bu stratejisi hem diğer ülkelerin Suriye'nin iç işlerine karışmasını önlemek ve bu sayede Suriye'ye yönelik bir dış müdahaleyi engellemek, hem rejiminin yalnızlaştırılması girişimlerini boşa çıkarmak hem de rejim muhaliflerini yalnızlaştırmak amacı taşımıştır.

Bir taraftan bölgesel düzeyde Irak'ı Suriye'ye destek vermeye sevk ederken diğer taraftan müttefikleri olan Rusya ve Çin'in Suriye'ye yönelik BM kararlarını veto

³⁸⁸ Sinkaya, a.g.m., 2017, 54.

³⁸⁹ Sinkaya, a.g.m., 2017, 54.

etmesi için temaslarda bulunmuştur.³⁹⁰ Sonuç olarak kendi müttefiklerinin de desteğini almış ve ortaya koyduğu diplomatik destekle Esad rejiminin yanında yer almıştır.³⁹¹

İran'ın tam bir politik destek sağladığı Esad rejimine yönelik politikasında ikinci destek alanı ekonomi ve finans adımları olmuştur. İç savaş, hem gelir azaltan hem gider arttıran çifte etkisi ile hâlihazırda da pek parlak olmayan Suriye ekonomisini çökertmiş ve bu durum Esad rejimini bir hayli zora sokmuştur. İran, iç savaşın getirdiği ekonomik yükün altında ezilen Esad rejimine geniş kapsamlı bir ekonomik destek sağlamıştır. 2012 yılından itibaren çeşitli kalemlerde kullanılmak üzere milyarlarca dolarlık kredi ve hibe programları gerçekleştirmiştir.³⁹² 2013-2019 yılları arasında Suriye'ye yakıt ve diğer emtia ithalatı için toplam değeri 6,6 milyar doları aşan üç kredi sağlamıştır.³⁹³ Bu finansal yardımları aynı yardımlarla ve serbest ticaret antlaşmalarıyla da destekleyerek, ambargolarla sıkışmış olan Esad rejimini rahatlatmaya çalışmıştır. Çatışmaların yoğunluğunun azalmasıyla birlikte de Suriye ekonomisinin toparlanması amacıyla başta petrol ve madencilik alanları olmak üzere çeşitli alanlarda Suriye ile ticaret antlaşmaları düzenleyerek desteğini sürdürmüştür.³⁹⁴

İran'ın tüm medya kuruluşları ve diğer ülkelerde İran'la bağlantılık olarak faaliyet gösteren düşünce kuruluşları, basın-yayın organları, sivil toplum örgütleri ve kanaat önderleri Suriye'de yaşanan olayları küresel komplo, Esad rejimini mağdur ve muhalif Suriye halkını da terörist olarak yansıttığı sistematik bir propagandayla büyük bir bilgi harbi ortaya koymuştur.

İran'ın informatik kapasitesi bir hayli yüksek olduğu için bu uygulama geniş bir alanda önemli bir etki oluşturmıştır. İran Radyo ve Televizyon Kurumu (IRIB) çatısı altında yürütmekte ve bu kurum üzerinden 24 farklı dilde onlarca ülkede yayın

³⁹⁰İnternet: Ünal, B. (2012). "İran'ın Suriye Krizindeki Tutumu", *BİLGESAM*, (Web:http://www.bilgesam.org/incele/1107/-iran%27in-suriye-krizindeki-tutumu/#.WjeYYFVl_IW ,Erişim tarihi:02.04.2021)

³⁹¹ Ünal, a.g.m., 2012, 5.

³⁹² İnternet: Lake, E. (2015), "Iran Spends Billions to Prop Up Assad", *Bloomberg View*, (Web:<https://www.bloomberg.com/view/articles/2015-06-09/iran-spends-billions-to-prop-up-assad> , Erişim tarihi: 02.04.2021)

³⁹³ Hatabet, S. (2019). "Russia and Iran: Economic Influence in Syria", *Research Paper*, Middle East and North Africa Programme, Chatham house, 5

³⁹⁴ İnternet: "İran ve Suriye'den ekonomik işbirliği hamlesi". (2017), *Sputnik News*, (Web:<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201701181026833061-iran-suriye-ekonomik-isbirligi/> , Erişim tarihi:02.04.2021)

yapılmaktadır.³⁹⁵ Fars Haber Ajansı, Al-Alam Tv, Al-Kawthar Tv, Press Tv, Hispan Tv nin yanı sıra onlarca bölgesel radyo ve televizyon kanalı kullanılmaktadır.³⁹⁶ Fars Haber Ajansı, Asya'nın derinliklerinden Fas'a kadar olan alanda küçük çaplı binlerce yerel haber sitesi ve gazeteye içerik haber ve yorum üretmiştir. Klasik anlamda medya faaliyetleri olarak nitelendirebileceğimiz bu faaliyetlerin yanı sıra günümüzde yaygınlaşan yeni medya formatı olarak sosyal medya alanlarında benzer destek faaliyetleri yürütülmüştür.

Medya faaliyetlerinin olduğu coğrafi alanda, İran tarafından fonlanan düşünce kuruluşları ve sivil toplum örgütleri üzerinden de benzer propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Bu faaliyetler ile bir taraftan hedef ülke toplumları ve bürokratlarında kafa karışıklığı ve Esad sempatisi oluşturulurken, bir taraftan da Esad rejiminin yanında savaşan milis güçlere yabancı savaşçı kaynağı sağlamıştır.

İran'ın Esad rejimine verdiği diğer bir destek konusu da siber ordusu üzerinden teknik destek sağlaması olmuştur. İran siber savaş kapsamında geniş ve güçlü bir altyapıya sahiptir. İran'ın kamusal ya da özel bütün internet ve bilgi altyapısına dair çalışmalar ve politikalar Ulusal Siber Uzay Merkezi çatısı altında düzenlenmekte ve koordine edilmektedir.³⁹⁷ İran'ın siber anlamdaki en yüksek yapılanması olan Siber Uzay Yüksek Konseyi'nin hiyerarşisinde 3'ü direk bağlı, 2'si PASDARAN üzerinden ve 2'si de ARTEŞ üzerinden bağlı olmak üzere 7 ana birim yer almaktadır. Bu birimler İstihbarat Bakanlığı (VAJA), Siber Polis (FATA), Siber Olaylara Müdahale Timi (MAHER), Ulusal Pasif Sivil Savunma Teşkilatı, Siber Savunma Komutanlığı, Elektronik Harp ve Siber Savunma Örgütü (JANGAL) ve Besic Siber Örgütüdür.³⁹⁸

İstihbarat Bakanlığı (VAJA): Daha çok iç ve dış güvenlik alanlarında tehdit ve strateji analizleri yapan ve operasyonel saha ekiplerini de bünyesinden barındıran VAJA'nın siber faaliyetleri bir alt görev konumundadır. VAJA üniversiteler, özel şirketler ve gruplarla işbirliği halinde dış istihbarat operasyonları, bilgi kirliliği oluşturma çalışmalarını ve propaganda faaliyetlerini yürütmektedir.

³⁹⁵ Tiedeman, A. (2005), "Islamic Republic of Iran Broadcasting: Public Diplomacy or Propaganda?", *The Fletcher School-Al Nahlah Tuft University*, 5, 3.

³⁹⁶ Ekşi M. (2017), "İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik – Şiilik – Temelli Kamu Diplomasisi", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, ANKASAM, 1(2), İran Özel Sayısı, 56-57.

³⁹⁷ Çahmutoğlu, E. (2021). *İran'ın Siber Gücü*, Rapor, İram yayınları, 15

³⁹⁸ Çahmutoğlu, a.g.e., 2021, 15

Siber Polis (FATA) Teşkilatı, iç güvenliğe yönelik bilgi güvenliği faaliyetlerinden sorumludur. Ayrıca rejim aleyhine yürütülen faaliyetlerle mücadelede Besic siber örgütü ile birlikte hareket etmektedir.

Siber Olaylara Müdahale Timi (MAHER): ulusal siber olayları 7/24 izleme, analiz etme ve saldırılara ya da operasyonlara müdahale etme, devlet kurumlarıyla ve özel sektörle iş birliği yapma, eğitimler ve tatbikatlar düzenleme gibi faaliyetleri yürütmektedir.

ARTEŞ çatısındaki siber faaliyetler İran'ın kritik altyapılarını siber saldırılardan koruma amaçlı faaliyet yürüten Ulusal Pasif Sivil Savunma Teşkilatı (*Sazeman-e Padafund-e Gheyr-e Amel*) ve bu birimin altında konumlandırılan özellikle askeri alanlar başta olmak üzere stratejik öneme haiz kamusal birimlerin siber savunmasından sorumlu olan Siber Savunma Komutanlığı (*Gharargah-e Defa-e Saiberi*) üzerinden yürütülmektedir.³⁹⁹

PASDARAN çatısı altında iki siber birim faaliyet göstermektedir. Bu birimlerden ilk Elektronik Harp ve Siber Savunma Örgütü (JANGAL) PASDARAN kontrolünde operasyonel faaliyetler yürütmektedir. Diğer birim olan Besic Siber Örgütü, ülke içerisine yönelik olarak oluşturulan özel bir yapılandırma. İnternet ortamında operasyonel faaliyet yürüten bu örgüt dijital içerik, bloglar ve sosyal medya alanında rejim güvenliğine yönelik denetim ve kontrol işlevi görmektedir.⁴⁰⁰

Bu yapılandırmanın haricinde PASDARAN ve VAJA tarafından sevk ve idare edildiği düşünülen yapılar da bulunmaktadır. Bu yapıların içerisinde *Iran Hackers Sabotage* (IHS), *Ashiyane Security Group* (ASG), *Cutting Sword of Justice* (CSJ), *Qassam Cyber Fighters* (QCF), *Ajax Security Team* (Flying Kitten), *Mabna*, *Rana* ve *Nasr* Enstitüleri ile *Advanced Persistent Threat* (APT)⁴⁰¹ grupları yer almaktadır.⁴⁰²

Bu altyapıya sahip İranlı uzmanlar rejim karşıtı muhaliflerin eylemler ve operasyonlar düzenlemek için kullandığı iletişim sistemlerinin takibi için teknik

³⁹⁹ Internet: Bastani, H. (2012, Aralık 13). "Structure Of Iran's Cyber Warfare", *Chaire Castex De Cyberstrategie*, (Web: <http://www.strato-analyse.org/fr/spip.php?article223>, Erişim tarihi: 05.04.2021)

⁴⁰⁰ Bastani, a.g.m., 2012

⁴⁰¹ APT, Advanced Persistent Threat (Gelişmiş Sürekli Tehdit) grupları olarak tanımlanan bu grupların en bilinenleri APT33 (Elfin, Refined Kitten, Magnallium, Holmium), APT34 (OilRig, Helix Kitten, Tortoiseshell), APT35 (Phosphorus, Charming Kitten, Magic Hound Ajax Security, Rocket Kitten, Saffron Rose, Cobalt Gypsy), APT39 (Chafer), CopyKittens ve MuddyWater (TEMP.Zagros, Seedworm) gruplarıdır.

⁴⁰² Çahmutoğlu, a.g.e., 2021, 15

yardım sağlayarak, Esed rejiminin internet, cep telefonu ve sosyal medya ağlarını izleyebilmesine, muhalifleri siber dünyada kolaylıkla tespit edebilmesine imkân tanımıştır.⁴⁰³

Suriye iç savaşının ilk günlerinden itibaren, PASDARAN'ın sınır dışı operasyonlarından ve tüm dünyadaki Şii milislerden sorumlu olan Kudüs Gücü'nün Generali Kasım Süleymani gibi birçok İranlı stratejist ve askeri şahsiyet, Esad güçlerini desteklemek için aktif önlemler almanın gerekli olduğunu görmüş ve buna yönelik hazırlıklar yürütmüştür. Rejime yönelik politik, ekonomik, informatik destekler yeterli gelmeyince bu hazırlanan aktif önlemler devreye sokulmuştur.

Bu aktif önlemlerin ilk etabı paramiliter yapıları Esad yanında savaşması için Suriye'ye konuşlandırmak olmuştur. Paramiliter yapılanma İran'ın güçlü olduğu önemli bir araçtır. Bu açıdan dünyanın en çok milis güç oluşturma kapasitesine sahip ülkesi olduğu söylemek mümkündür. “*Haşdi-Şabii*”, “*Ebul Fadıl el-Abbas Tugayı*”, “*Zülfikâr Tugayı*”, “*Seyyidu's Şüheda Tugayları*”, “*Kefil Zeynep Tugayı*”, “*Nuceba Hareketi*”, “*El-Vaat Es-Sadık Birliği*”, “*Fatimiyyun Tugayı*”, “*Zeynebiyyun Tugayı*”, “*Bedir tugayları*”, “*Esedullah Galip Tugayı*”, “*İmam Hüseyin Tugayı*”, “*Mehdi ordusu örgütü*”, “*Ehl-i Hak grubu*”, “*Ammar bin Yasir Tugayı*” gibi onlarca paramiliter yapı İran ile ilişkilidir.⁴⁰⁴

Bu kapsamda, Kudüs Gücü ile bağlantılı binlerce militan Suriye'de konuşlandırılmış, Afganistan ve Pakistan başta olmak üzere dünya genelinden birçok Şii milis grubu Suriye'ye getirilmeye başlanmıştır.⁴⁰⁵ Kısa süre içerisinde İran kontrol edebildiği tüm paramiliter Şii unsurları Esad'a destek olması için Suriye'ye yönlendirmiştir.⁴⁰⁶ Çok geçmeden İran'ın Suriye iç savaşı onlarca Şii paramiliter yapının savaştığı bir alana dönmüştür.

Ayrıca kendi kontrol ettiği milis güçlere ilaveten Kudüs Gücü ile Suriye'deki *Şebbiha*, *Baas Birlikleri*, *Meşru Müdafaa Birlikleri*, *Süryani Koruma Birlikleri*, *Dağ Kartalları* ve *Direnış Birlikleri* gibi yerel milis güçlere de eğitim vermiştir.

⁴⁰³ Ünal, a.g.m., 2012, 6.

⁴⁰⁴ Orhan, O. (2015), Suriye'de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm, Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi No:6 ORSAM, 8-9.

⁴⁰⁵ Akbar, a.g.m. 2021, 7.

⁴⁰⁶ Harris, W.(2015). “Syria's Firestorm: Where From? Where To?”, *Ortadoğu Etütleri*, 6(2), 19.

Bu desteğin sonucunda Suriye iç savaşından İran'ın kontrollünde olan yapılar, Suriye'deki yerel yapılar ve Hizbullah yapıları olmak üzere toplamda 40'dan fazla grup, 24 bini aşkın milis gücü Esad rejimini müdafaa etmiştir.⁴⁰⁷

Ancak İran'ın Esad rejimini ayakta tutmak verdiği bu destekler yeterli gelmemiş rejimin çökme tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu durumu önlemek amacıyla Esad rejimi ve muhalifleri arasındaki çatışmalara ilk müdahil olan devlet İran olmuştur. İran'ın derinleşen güvenlik kaygısı ve tehdit algısı böyle bir hamle yapmasını gerektirmiştir. 1980 yılında başlayan ve yaklaşık 10 yıl süren İran-İrak savaşı sonrası, İran savunma stratejisini caydırıcılık odaklı olarak yeniden düzenlemiş ve bir tehdidin kendi sınırları dışında karşılanması üzerine inşa etmiştir.⁴⁰⁸ Bu stratejinin önemli bir ayağı da Suriye ve Esad rejimi olmuştur. Esad rejiminin düşmesi, sonrasında İran'ın bölgedeki stratejik çıkarlarının da düşeceği bir sürecin başlangıcı olacaktır. Böyle bir durumu yaşanmadan önlemek için PASDARAN devreye sokulmuş, ilk etapta 2000 civarında İran askeri Suriye'ye gönderilmiş ve ardından bu rakam arttırılmıştır.⁴⁰⁹

İran'ın Esad rejimine ilk etapta verdiği diplomatik, ekonomik ve teknik destek, askeri güçlerinin ve kontrolündeki milis güçlerinin Suriye topraklarında fiili olarak yer almasıyla birlikte hibrit savaş mahiyeti kazanmıştır. İran'ın bu faaliyetleri Esad rejimine zafer getirirken, İran'a ise ağır bir maliyet yüklemiştir. İran'ın savunma harcamaları büyük bir artış göstermiş, ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. 2012-2014 yılları arasında aralarında üst düzey generallerinde bulunduğu 1200 den fazla İran askeri Suriye'de hayatını kaybetmiştir.⁴¹⁰

5.1.3. Türkiye'nin Süreçteki Politikası

Arap Baharı süreci öncesinde, Türkiye-Suriye ilişkilerinin en parlak dönemini yaşadığını söylemek mümkündür. İki ülke arasında vizelerin karşılıklı olarak

⁴⁰⁷ Internet: Smyth, P. (2018), "Iran Is Outpacing Assad for Control of Syria's Shia Militias", *The Washington Institute*, (Web: <https://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/iran-is-outpacing-assad-for-control-of-syrias-shia-militias> , Erişim tarihi: 06.05.2020)

⁴⁰⁸ Sinkaya, B. (2012). "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası", *SETA*, Analiz Sayı: 53, 9.

⁴⁰⁹ Uskowi, N. (2018). "The Evolving Iranian Strategy in Syria: A Looming Conflict with Israel Reseaerch Report", *Atlantic Council*, 2..

⁴¹⁰ Internet: "Suriye'de teröre karşı kazanılan zafer, İran için nelere mal oldu?". (2017), *Sputnik News*, (Web: <https://tr.sputniknews.com/columnists/201712151031426684-suriye-terore-karsi-kazanilan-zafer-iran-icin-nelere-mal-oldu/> ,Erişim tarihi: 17.06.2020)

kaldırılması, ticaretin artması, Türkiye'nin İsrail ile Suriye arasında dolaylı olarak arabuluculuk görevini ifa etmesi ve hatta çok nadir görülebilen ortak kabine toplantılarının dahi düzenlenmesi bu yorumu doğrulayan somut vakalar olmuştur.⁴¹¹

Ancak Mart 2011 sonrasında Arap Baharının Suriye'ye yansıması Türkiye'nin bu ülkeye yönelik politikalarında ve iki ülke arası ilişkilerde büyük bir kırılmaya neden olmuştur. Dera şehrinde başlayan gösterilerin ardından Esad yönetimini halkın taleplerini karşılayacak reformlar yapmaya davet eden Türkiye, ülkedeki can kayıplarının artması üzerine tepkisinin tonunu yükseltmiştir. Birçok kez reform uyarıları yinelenirken, bir taraftan da Esad muhaliflerine diplomatik jestler yapılarak naif te olsa siyasi destek vermeye başlanmıştır. Netice itibariyle Suriye halkıyla tarihsel bağların bulunması, Türkiye'nin son yıllarda geliştirdiği bölgesel misyon söylemi ve 2011 yılından önce Suriye ile kurulan yakın ilişkilerin ülkede yarattığı yumuşak gücü koruma zorunluluğu Türkiye'yi böyle bir üstünlük üstlenmeye yöneltmiştir.⁴¹²

2011 yılının ortalarına kadar Esad ile temas halinde kalan Türkiye, Esad'ın kanlı eylemleri sonrasında Esad karşıtlarına açıkça destek vermeye başlamıştır. Bu desteğin ilk adımı diplomatik söylem ile gelmiştir. Esad'ın yönetimi bırakmasını telkin edan beyanlarla birlikte Türkiye, geçmiş yıllarda rejim tarafından sürülmüş ya da kendi isteği ile ülke dışına çıkmış Suriye muhaliflerin Suriye içinde bulunan mevcut muhalifler ile bir araya gelerek İstanbul'da toplantılar düzenlenmesine, ardından da temsilcilik açmasına izin vermiş, bir nevi muhaliflere siyasi himaye sağlamıştır.

Türkiye'nin bir sonraki adımı ise çatışan muhaliflere yönelik destek sağlamak olmuştur. Rejim güçlerine karşı savaşan ÖSO mensuplarının, ülkenin güney bölgelerine kurulan mülteci kamplarında örgütlenmesine müsaade etmiştir. Bu süreçte ÖSO, Hatay ilindeki kampı ana üssü olarak kullanmaya başlamıştır. ÖSO'ya verilen destek sadece yapılanma anlamında olmamış, silah mühimmat ve lojistik destekte sağlanmıştır. Türk ordusu tarafından verilen eğitimleri tamamlayan ÖSO mensupları Türk sınırından serbestçe geçerek çatışmış, geri dönmüş, yaralananlar Türk hastanelerinde tedavi olmuş ve tekrar çatışmaya gitmiştir. Türkiye benimsediği bu

⁴¹¹ Duran, H. (2011), "Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri" İnät, K., Ataman, M., Aydın F., Yıldırım, B.(editör). Ortadogu Yıllığı, İstanbul, Açılım Yayınevi. 511-512.

⁴¹² Ozan, E. (Mayıs 2017). "Suriye İç Savaşı Ve Türkiye'nin Değişen Güvenlık Gündemi", ANKASAM, Rapor no: 2, 23

politika yüzünden, Esad tarafından teröristlere para ve silah yardımı yapmakla suçlanmıştır.

Türkiye'nin ÖSO'ya sağladığı bu himaye, Suudi Arabistan, BAE ve Katar tarafından da ekonomik olarak desteklenmiştir.⁴¹³ Bir sonraki aşama bu desteğin Uluslararasılaşması olmuştur. ABD ve Fransa'nın da Türkiye'ye katılımı ile eğit-donat programları başlatılmıştır. Bu durum Esad'ın terör destekçisi bir Türkiye algısı yaratmaya yönelik propagandasını da boşa çıkarmıştır.

Ancak kısa süre sonra ABD ve Fransa bu programdan çekilmiş, Türkiye'nin terörist olarak tanımladığı PYD militanlarına yönelik olarak yeni bir eğit donat programı başlatmıştır.⁴¹⁴ Muhaliflere verdiği destekte uluslararası konsorsiyumun ortadan kalkması, Türkiye'nin Suriye politikasında yalnızlaşacağı bir dönemde başlangıcı olmuştur.

5.1.4. Suudi Arabistan'ın Süreçteki Politikası

Arap Baharı başlamadan önce Suudi Arabistan ile Suriye ilişkileri geçmişten gelen sorunları bünyesinde taşımasının yanı sıra Esad rejimi üzerindeki İran gölgesi nedeniyle pek parlak sayılamayacak bir düzeydeydi. Arap Baharı'nın Suriye'ye yansması İran'ın bu ülkedeki etkisinin azalması ve Şii Hilali'nin çökmesi için Suudi Arabistan'a bir fırsat yaratmıştır.

Suudi Arabistan'ın eline geçen bu fırsata yönelik ilk adımı diplomasi ve uluslararası örgütler üzerinden olmuştur. 2011 yılında Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Suudi Arabistan'ın yönlendirmeleriyle Suriye'ye “vatandaşlara yönelik ölümcül baskıyı” durdurma çağrısı yapmıştır. Bu çağrının yapıldığı toplantıda Suriye'nin "ölüm makinesini durdurmasını" talep eden Kral Abdullah'ın alışılmadık derecede keskin

⁴¹³ Internet: Hamsici, M. (2015)“Türkiye, S. Arabistan ve Katar'ın 'Suriye ittifakı' ne anlama geliyor?”
BBC Türkçe (Web:https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150504_turkiye_suudi_arabistan_katar , Erişim tarihi:17.06.2020)

⁴¹⁴ Internet: Mehta, A. (2015). “US To End Syrian Train and Equip Program”, *Defence News* (Web:https://www.defensenews.com/home/2015/10/09/us-to-end-syrian-train-and-equip-program/ , Erişim tarihi:17.06.2020)

üslubu Esad'a karşı sert bir duruş benimseyeceklerinin işaretini vermiştir.⁴¹⁵ Bu gelişmenin ardından Şam'daki büyükelçisini geri çeken Suudi Arabistan'ın aynı yıl içerisinde Arap Ligi'ne baskı yaparak Suriye'nin Arap Ligi üyeliğini askıya aldırılmıştır.⁴¹⁶

Suudi Arabistan bu diplomatik adımlarla Esad rejimini sıkıştırmaya çalışırken, derin müttefiki olan ABD'nin pasif kalması nedeniyle kısa bir bocalama yaşamış ancak eline geçen Şii Hilali'ni kırma imkânını kaybetmek istemediği için Esad'ı yıpratma politikasına devam etmiştir. Bu minvalde Esad karşıtı kampı destekleme çabalarına öncülük etmeye karar vererek daha belirgin bir bölgesel rol üstlenecek adımlar atmaya başlamıştır.

Bu doğrultuda Suudilerin ilk işi Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ı da yanına alarak bölgesel bir blok oluşturmak olmuştur.⁴¹⁷ Bu sayede bölgesel bir etki ortaya koymuştur. İkinci etapta ise Esad karşıtı muhalefetin hem askeri unsurları hem de siyasi unsurları ile temasa geçmiştir. Bu iki kollu siyasetinde bir taraftan iç savaşındaki tüm isyancı güçlere (El-Nusra ve DAESH haricinde) yardım ederek Esad'sız bir Suriye'yi hazırlarken, diğer taraftan özellikle Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu'na verdiği destekle Esad sonrası Suriye'de nüfuz sahibi olmayı amaçlamıştır.⁴¹⁸

Suudi Arabistan liderliğindeki blok bu bölgesel girişimlerinin yanı sıra, Esad üzerinde uluslararası baskı oluşturmak için uğraşmış, birkaç kez ABD'yi askeri operasyon için ikna etmeye çalışmış ve Suudi kralı dönemin ABD başkanına bir mektup yazarak Esad'ın galip gelmesine izin verildiği takdirde Amerika'nın güvenilirliğinin sarsılacağını bile dile getirmiştir.⁴¹⁹

ABD'nin pasifliği sürerken Esad rejimi kazandığı bazı savaşlar ile alandaki konumunu iyileştirmeye başlamıştır. Bu iyileştirme ülke genelini kapsamamakla birlikte, 2013 yılındaki Kusayr savaşı ve ardından 2014 yılının ilk aylarında yaşanan

⁴¹⁵ Berti, B. & Guzansky, Y. (2014). "Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria: Toward a New Chapter?", *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(3), 27-28. DOI: 10.1080/23739770.2014.11446600

⁴¹⁶ Berti & Guzansky, a.g.m., 2014, 28

⁴¹⁷ Khatib, L. (2019). "Syria, Saudi Arabia, the U.A.E. and Qatar: the 'sectarianization' of the Syrian conflict and undermining of democratization in the region", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(3), 393. DOI: 10.1080/13530194.2017.1408456

⁴¹⁸ Berti & Guzansky, a.g.m., 2014, 28

⁴¹⁹ Berti & Guzansky, a.g.m., 2014, 28

Qalamun ve Humus muharebeleri Suudilerin öncelikli hedefi olan Şii Hilali'ni sağlamlaştırıcı⁴²⁰ nitelik taşıdığından Suudi Arabistan savaşın reel politiği ile yüzleşmek zorunda kalmıştır.

5.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksinde Tırmanma Süreci (2014-2019)

5.2.1. Süreçteki Küresel Siyaset Konjonktürü ve Bölgeye Etkisi

Batılı küresel aktörlerin pasif durumu, Rusya ve Çin'in desteği ile oluşan zemin Esad rejimi ve bölgedeki destekçisi İran'a alan açmıştır. Ancak bu iki aktör ülkede rejime karşı olan tepkinin yoğunluğu nedeniyle, muhalif yapıları bitiremediği gibi farklı fraksiyonların ortaya çıktığı kaotik bir ortam yaratmıştır. Bu kaotik ortamın neden olduğu iki durum ABD'nin politikalarını gözden geçirmesini tetiklemiştir.

Bunlardan ilki rejim muhaliflerinde görülen İslamcı eğilimlerin oluşturduğu potansiyel tehditler olmuştur. Mısır'daki İhvan iktidarından elde edilen deneyim, Esad sonrasının nasıl şekilleneceği hususunda tedirginlik yaratmıştır. Bu tedirginliği temel nedeni ise İsrail'in güvenliği odaklı yaklaşımıdır Suriye'de İsrail karşıtı muhafazakâr bir rejimin iş başına gelme ihtimali, ABD'nin buradaki politikasında frene basmasında etkili olmuştur.⁴²¹

Politika değişimine neden olan ikinci durum ise Suriye orjinli küresel terör tehdidinin artması olmuştur. Geniş çaplı bir alanda oluşan otorite boşluğu ve kaotik durum bölgedeki aktörlerden olan DAESH'in etkinlik alanını bir anda yükselmesine neden olmuştur. DAESH'in önlenemeyen yükselişi de ABD'nin Suriye politikasında kırılmanın başlangıcı olmuştur. ABD yönetimi açısından DAESH tehdidi, Esad rejiminin oluşturduğu tehlikeden öteye geçmiştir.

Bu iki durum ABD'nin Suriye meselesinde daha aktif bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Amerikan ordusu 2014 yılının ağustos ayında DAESH'e karşı teyakkuza

⁴²⁰ Bu savaşlar ile Suriye - Lübnan arasında güvenli bir koridor sağlanmış, Şam ile ülkenin kuzeybatı kıyılarındaki Alevi bölgeleri arasında tekrar bağlantı kurulmuş ve böylece İran'dan Hizbullah'a uzanan Şii hattı güvene alınmıştır.

⁴²¹ Çalışkan, a.g.m., 2016, 5

geçmiştir. Ordu önce Irak'ta, ardından Suriye'de DAESH hedeflerini vurmaya başlamıştır.

Bu süreçten itibaren daha aktif olmayı planlayan ABD, bu operasyonları uluslararası toplumun operasyonlarına dönüştürmüştür. DAESH ile mücadele kapsamında bir ortaklık tesis edilmesine öncülük ederek, 85 ülkenin iştiraki ile bir küresel koalisyon oluşturmuştur. Bu koalisyon sadece askeri hedefleri etkisiz hale getirmeye odaklanmamış, DAESH'i tüm kaynakları ile bitirmeye ve DAESH sonrasını da planlamaya odaklanmıştır.⁴²²

Bir taraftan koalisyon güçleriyle birlikte DAESH hedeflerini imhan eden ABD, diğer taraftan da Suriyeli muhaliflere askeri ekipman ve eğitim verilmesi hususunda adım atmıştır. Bu destek ilk etapta Türkiye ve Fransa ile ortaklaşa ağırlıklı olarak ÖSO güçlerine ve PYD'ye yönelik eğitim donatı programı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak kısa süre sonra 2015 yılında ABD bu programı sonlandırmış ve tüm desteğini PYD militanlarına yöneltmiştir.⁴²³

Küresel koalisyonla birlikte hava operasyonları gerçekleştiren ABD, 2015 yılının sonunda karadan da DAESH'e karşı mücadele başlatmıştır. 27 Aralık 2015 tarihinde danışman sıfatıyla 200 civarındaki ABD askeri Ayn El Arab'a (Kobani) konuşlanmıştır. Bu askerler PYD askeri kamplarında YPG'li teröristleri eğitmeye başlamıştır. İlerleyen aşamada PYD'nin kontrolü altındaki bölgelerde birbiri ardına inşa edilen üsler ortaya çıkmıştır. ABD'nin Suriye'deki varlığı sağlamlaştırılmaya başlamıştır. Münbiç, Kamışlı, Tabka, Darbesiye, Rûmeylan, Ayn el Arap Deyrizor ve Haseke ABD ordusunun üs inşa edip yerleştiği bölgeler olmuştur. Bu süreçte ABD'nin Suriye'deki askeri varlığı 22 üsse kadar çıkmıştır.⁴²⁴

Suriye'de iç savaşın yoğunlaşması ve DEASH tehdidinin ortaya çıkması nedeniyle AB Konseyi 2014 yılının ekim ayında Suriye, Irak ve DAESH tehdidi için kapsamlı bir bölgesel strateji geliştirmesi kararını almıştır.⁴²⁵ Bu karar sonrasında çalışmalara

⁴²² Internet: "What Is The Coalition?", *Global Coalition*, (Web: <https://theglobalcoalition.org/en/> , Erişim tarihi:13.09.2021)

⁴²³ Mehta, a.g.m., 2015

⁴²⁴ İnternet: Misto, M., Koparan, Ö, Kako , A. (09.11.2019). "ABD'nin Suriye'deki konuşlanma şekli değişiyor", *Anadolu Ajansı* (Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-suriyedeki-konuslanma-sekli-degisiyor/1639956> Erişim tarihi: 13.09.2021)

⁴²⁵ Internet: "Council Conclusions On The ISIL Da'esh crisis in Syria and Iraq", (2014). Council of the European Union, Luxembourg, 2(Web: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14463-2014-INIT/en/pdf> , Erişim tarihi: 13.09.2021)

başlayan AB dış ilişkiler konseyi 16 Mart 2015 tarihinde “AB'nin Suriye ve Irak'a yönelik bölgesel stratejisi” olarak isimlendirilen ortak bir politika üzerinde anlaşmıştır. Kabul edilen bu bölgesel stratejide, ABD öncülüğündeki Küresel Koalisyonun DAESH'e karşı mücadelesini desteklemek, DAESH'in beslendiği insan kaynağı, fon ve silahların akışını azaltmak için çalışmak, bölgesel yayılmaları önlemek ve sınır güvenliğini artırmak, Mağdur olan sivillere insani yardım ve uluslararası koruma sağlamak yer almıştır.⁴²⁶ Ayrıca savaşın başlangıcında aldığı yaptırım kararlarını ilerleyen yıllar içerisinde genişleterek sürdürmüştür.

2014-2019 dönemi içerisinde Suriye AB'nin önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Ancak bu önem savaş gibi güç mücadelesi gibi olgulardan değil, Suriye'deki kaostan sonucu olarak doğan kitlesel göç faktöründen kaynaklanmıştır. Bu dönemden itibaren AB için Suriye krizi bir “mülteci krizi” olarak ele alınmıştır.

Fransa'nın revizyonist muhaliflere yaptığı silah desteği ve 2014 yılının sonlarına doğru DAESH'e karşı oluşturulan koalisyonda yer alarak operasyonlara destek vermesi, DAESH'in Fransa'yı hedef almasına neden olmuştur.⁴²⁷ 13 Kasım 2015 tarihinde DEASH Fransa'nın başkenti Paris'te 7 ayrı hedefe yönelik silahlı ve bombalı saldırı gerçekleştirmiştir. 130'dan fazla sivil vatandaşın ölümüne neden olan bu saldırılar sonrası ülkede olağan üstü hal ilan edilmiştir. Saldırıları öncesinde ABD öncülüğündeki DAESH ile mücadele koalisyonundaki operasyonlar kapsamında Suriye'deki DAESH üslerine hava saldırıları düzenlerken, Irak'taki DAESH hedeflerine yönelikte *Operation de Chammal* adını verdiği kara harekâtını yürütmekte olan Fransa. Paris saldırıları sonrası kara harekâtında kullandığı birliklerin kapasitesini arttırarak, harekât alanını Suriye'ye doğru genişletmiştir.⁴²⁸

2015 saldırıları Fransa'nın Suriye politikasında bir eksen değişikliğine sebep olmuştur. Fransa için DAESH tehdidi Esad tehdidini gölgede bırakan daha büyük bir tehdiye dönüşmüştür. Rejim ve DAESH saldırıları sonrasında güç kaybettiği netleşen revizyonist muhaliflere sırtını dönen Fransa, Türkiye ile yürüttüğü eğit-donat

⁴²⁶ Internet: “Council conclusions on the EU Regional Strategy for Syria and Iraq as well as the ISIL/Da'esh threat”. (2015), Council of the European Union Luxembourg (Web: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7267-2015-INIT/en/pdf> , Erişim tarihi: 14.09.2021)

⁴²⁷ Muro, D.(2015). “Why Did ISIS Target France?”, *Opinión 367*, CİDOB Barcelona Centre For International Affairs, 1.

⁴²⁸ Dağdelen ve Yılmaz, a.g.m., 2020, 15.

programından çıkarak PYD/YPG/PKK'ya askeri ve ekonomik destek vermeye başlamıştır.⁴²⁹ Bu süreçte bir yandan revizyonist muhalifleri cihatçı yapılar olarak yaftalamaya başlamış, PYD militanlarını “demokrasi ve özgürlük” savaşçısı olarak lanse ederek Fransa saraylarında ağırlamış, diğer taraftan da Suriye'deki faaliyetleri terörle mücadeleye engel olduğu iddiası ile Türkiye'yi kınamış ve Esad rejimine karşı sessizliğe bürünmüştür.⁴³⁰

Paris saldırıları ve DAESH tehdidi, ayrıca Suriye'deki Yezidileri katliamları Almanya'nın da politikalarında bir değişime neden olmuştur. DAESH, Alman ulusal çıkarları ve güvenliği açısından da tehdit olarak tanımlanmıştır. Ancak söylem sertleşse de Almanya'nın stratejisinde çok büyük bir değişim olmamıştır. Bu süreçte Almanya küresel koalisyonda yer almış ancak Fransa'ya destek mahiyetinde keşif uçuşları ve hava yakıtı işlemlerini yapmakla yetinmiş Irak'ta peşmergelere eğitim desteği sağlamıştır.⁴³¹

İç savaşın yoğun bir şekilde yaşandığı 2015 yılında, Rusya ve İran'ın başta olmak üzere bölgesel ve küresel aktörlerin Esad rejimini ayakta tutmak için verdiği siyasi ve teknik desteğin yeterli olmayacağı görülmeye başlanmıştır. Bir tarafta İslami hareketler ve ÖSO, diğer tarafta DAESH Esad rejimini çökme noktasına getirmiştir. Rusya ve İran'ın savaşta kendisine yardım etmek için neredeyse beş yıldır sürdürdüğü çabalara rağmen, Esad rejimi sahada avantaj yakalayamamıştır.

2015 yılının başlarında Esad rejimi ve yanında savaşan paramiliter yapılar, El-Nusra savaşçıları ve çeşitli muhalif gruplardan oluşan Fetih Ordusu ile girdiği çatışmalardan sürekli mağlup olarak çıkmıştır.⁴³² DAESH'le mücadele kapsamında ülke sınırları içerisinde operasyon yürüten küresel koalisyonun varlığı bir taraftan bir sorunu çözerken diğer taraftan da Esad'ın hareket alanını kısıtlamıştır. Aynı dönemde DAESH, ülkenin doğu bölgelerinde birçok cephede rejim güçlerini mağlup etmiş,

⁴²⁹ Dağdelen ve Yılmaz, a.g.m., 2020, 16.

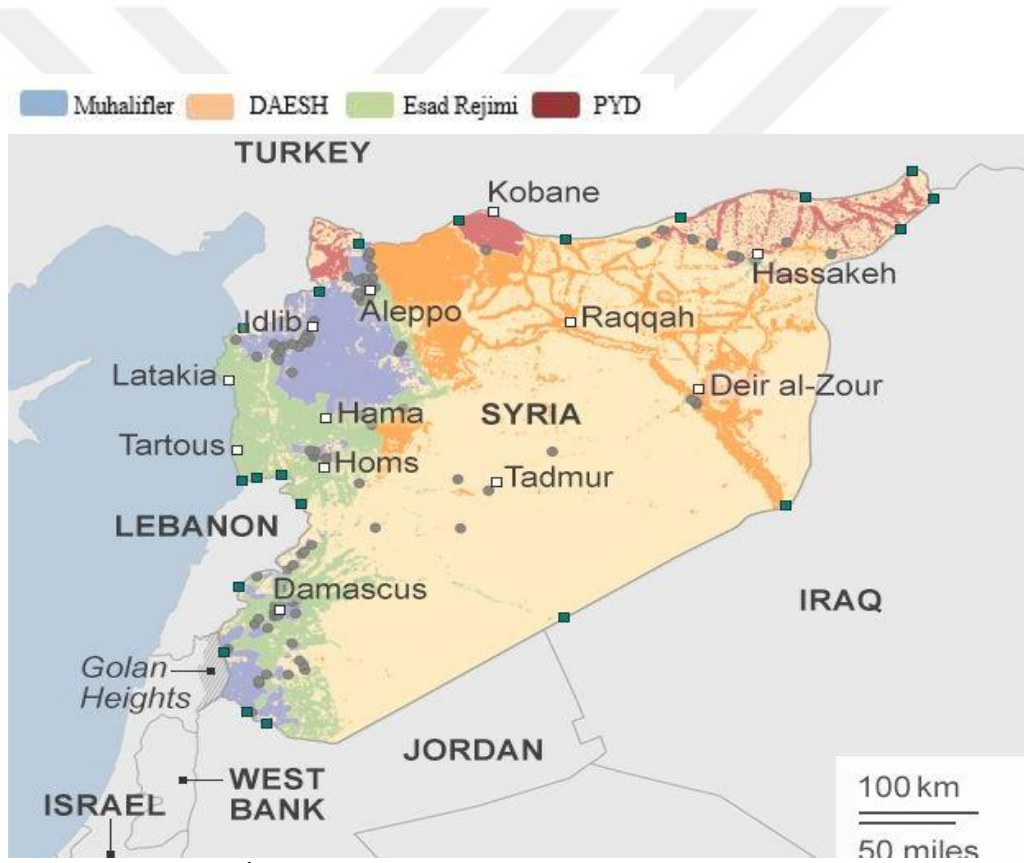
⁴³⁰ Dağdelen ve Yılmaz, a.g.m., 2020, 16-18.

⁴³¹ Internet: Ayvaz, M.E. (2019). “Avrupa'nın Suriye Sessizliği”, *Kriter*, 4(39), (Web:https://kriterdergi.com/dis-politika/avrupanin-suriye-sessizligi ,Erişim tarihi:16.09.2021)

⁴³² Internet: Kofman, M. (2020), “Syria And The Russian Armed Forces An Evaluation Of Moscow's Military Strategy And Operational Performance”, *The Foreign Policy Research Institute* , 3 (Web:https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2020/09/syria-and-the-russian-armed-forces-kofman.pdf , Erişim tarihi:16.09.2021)

Şam'a doğru ilerlemeye başlamıştır. 2015 yılının ortalarına gelindiğinde Esad rejimi ülkenin batı kesimlerinde dar bir alana hapsolmuştur.

Bu konjonktür altında Rusya'nın Esad'a verdiği desteğin yeterli gelmediği ve rejimin çökeceğinin işaretleri netleşmiştir. Bu durum sadece Rusya için Esad'ın devrilmesi değil Tartus üssünün geleceği, bölgedeki diğer Rus müttefiki olan İran'ın yalnız kalması gibi birçok sorun anlamını taşımaktaydı. Ayrıca Rus askeri ve siyasi strateji uzmanlarına göre Suriye'de rejimin çöküşü Sünni aşırılık yanlılarının komşu ülkeleri işgal etmesi ve sonunda radikalleşmiş savaşıları Kafkasya ve Orta Asya'nın Rus bölgelerine göndermesiyle Rus hinterlandını istikrarsızlaştırıcı bir etkiyi de beraberinde getirebilecek mahiyette görülmüştür.⁴³³

Harita 5.1. Suriye İç savaşında alan kontrolü (2015 yılı)

Kaynak: Syria Mapping the Conflict 10 July 2015 (Web:

<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22798391> Erişim tarihi: 05.12.2019)

2015 yılının ortalarına gelindiğinde Esad'ın ülke gelinde kontrolü kaybetmesi, yardım etmesi hususunda İran'ın yaptığı baskı ve Rus stratejistlerin kaygıları bir araya

⁴³³ Kofman, a.g.m. 2020, 3.

gelmiştir. Bu durum Rusya'nın Suriye'ye askeri bir müdahale kararının temelini oluşturmuştur.⁴³⁴ Rusya'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika politikaların sürdürülebilirliği Tartus üssünün sürdürülebilirliği ile bağlantı olduğu için ve Suriye'nin dağılmasıyla ortaya çıkacak radikal unsurların Rus sınırlarında sorun oluşturma ihtimali olduğu için askeri harekâta ulaşılması gereken ilk hedef Esad'ın şahsının değil, Suriye devletinin gücünü yeniden kazandırmak olmuştur. Bu nedenle Rusya, rejimin çökmesini önlemek için “egemenlik sağlayıcı” rolünde bir müdahaleye karar vermiştir.⁴³⁵

2015 yılının temmuz ayında Suriye hükümeti, teröristlerle mücadele etmek için Rusya'da davet mektubu göndermiş ve Rusya'da uluslararası hukuka uygun olarak bu daveti kabul etmiştir. 2015 yılının ağustos ayında imzalanan anlaşma ile Hmeymim Hava Üssü, Rus Hava Kuvvetleri'nin kullanımına açılmış, Eylül başından itibaren Rus savaş uçakları Hmeymim Hava Üssü'ne intikal ederek ilk konuşlanmasını gerçekleştirmiştir.⁴³⁶

İlk konuşlandırma Tartus üssüne yapılmıştır. Yaklaşık 1700 kişilik birlik üsse yerleştirilmiş, mevcut üs sağlama alınmıştır. Ardından gelen Rus birlikleri Hmeymim üssüne konuşlanmaya başlamıştır. İlk etapta bir keşif uçağı ile birlikte 12 Su-24M2 bombardıman uçağı, 12 Su-25SM/UB saldırı uçağı, dört Su-34 bombardıman uçağı ve dört S-30SM ağır çok amaçlı avcı uçağı olmak üzere 33 uçak ve 17 helikopterden oluşacak şekilde düzenlenmiştir. 17 helikopterden oluşan helikopter birliğinde ise 12 saldırı helikopterine (Mi-24P) ve beş adet nakliye aracına (Mi-8AMTSh) yer verilmiştir.⁴³⁷ Hmeymim üssünde yer alan bu birlikler Özel Amaçlı Havacılık Tugayı olarak tek bir komuta merkezine bağlanarak idare edilmiştir.

Bu birlikler hem revizyonist muhaliflere hem İslami hareketlere hem de DAESH'e karşı yoğun bir hava operasyonu yürütmüştür. Ardından Rusya Özel Harekât Komutanlığı (KSO), Suriye ordusu ve PASDARAN ile birlikte püskürtme operasyonları, cezalandırma baskınları ve hedef belirleme misyonları ile muharebe

⁴³⁴ Kofman, a.g.m. 2020, 2-3.

⁴³⁵ Kofman, a.g.m. 2020, 4.

⁴³⁶ İnternet: Işık, M.(2021). “ Rusya'nın Suriye'de Beş Yılı”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, (Web: <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/rusyanin-suriyede-bes-yili-kose-yazisi-21835> Erişim tarihi: 25.09.2021)

⁴³⁷ İnternet: Pukhov, R. (2016), “Russian Military, Diplomatic and Humanitarian Assistance” in Syrian Frontier, M.U. (ed.) *Shepovalenko*, 2nd ed. Moscow: Center for Analysis of Strategies and Technologies, 106-107, (Web:<http://cast.ru/upload/iblock/686/6864bf9d4485b9cd83cc3614575e646a.pdf> , Erişim tarihi: 25.09.2021)

operasyonlarını desteklemiştir. Rusya'nın tüm operasyonları, Doğu Akdeniz'de bulunan bir filo aracılığıyla daimi olarak denizden de desteklenmiştir.⁴³⁸

30 Eylül 2015 tarihinde Rusya hava operasyonlarını başlatmıştır. Çok yoğun bir taarruz ile başlayan bu operasyonlar muhaliflerin ciddi kayıp vermesiyle sonuçlanmıştır. Operasyonun başladığı birinci gün 12 sorti ile 24 hedef, ikinci gün 18 sorti ile 12 hedef, üçüncü gün 20s ile 9 hedef, dördüncü gün 40 sorti ile 19 hedef imha edilmiştir.⁴³⁹ Hava operasyonlarının birinci yılında Rus savaş uçakları 11.000'den fazla sorti yapmış, 150 şehir, 586 yerleşim yeri ve 12.000 km²'lik alanda muhalifleri temizlemiştir. Bu süreçte 7500 muhalif öldürülmüş, 64 eğitim kampı 620 komuta merkezi 817 direniş noktası, silah üretiminde kullanılan 73 fabrika, 384 yakıt deposu ile 1000'den fazla ikmal aracı imha edilmiştir.⁴⁴⁰ Muhaliflere verilen bu hasarın karşılığında sadece 1 adet Su-24 savaş uçağı Türkiye'nin vurması ile kaybedilmiş,

Türkiye'nin Kasım 2015'te bir Rus Su-24 bombardıman uçağını düşürmesinin ardından, birlikler takviye edilmiştir. Çok sayıda Su-35 saldırı uçağı, Mi-35 saldırı helikopteri ve Su-34 bombardıman uçağı Hmeymim Hava Üssü'ne nakledilmiştir. Ayrıca hem Hmeymim hem Tartus üsleri S-400 bataryaları, elektronik harp birimleri ve daha fazla kuvvet koruması ile güçlendirilmiştir.⁴⁴¹ Bu koruma kuvvetlerinde T-90A ana muharebe tankları, çeşitli tekerlekli ve paletli zırhlı araçlar, 152mm Msta-B yedek obüslerle donatılan özel kuvvet birimleri dâhil yaklaşık 3000 kişilik birliklere yer almıştır.⁴⁴² 2015-2018 yılları arasında bu güçlendirme devam etmiş ve 62.000 kişilik Rus askeri gücü Suriye'ye getirilmiştir. Bu süreçte 342 ikmal seferi yapılmış toplam 2.278 milyon ton malzeme ve ekipman sevk edilmiştir.⁴⁴³

Rus operasyonlarının en yoğun olduğu 2016 yılında hem Hmeymim hem Tartus üslerinin Rus ordusuna tahsisi hususunda bir anlaşma imzalanmış ve Rus parlamentosunun onayından sonra Rus ordusu Suriye'ye kalıcı olarak yerleşmiştir.⁴⁴⁴ Bu durum Rusya'nın hem o tarihteki hem de gelecekteki Ortadoğu politikasında

⁴³⁸ Kofman, a.g.m. 2020, 4.

⁴³⁹ Pukhov, a.g.m. 2020, 109.

⁴⁴⁰ Pukhov, a.g.m. 2020, 115.

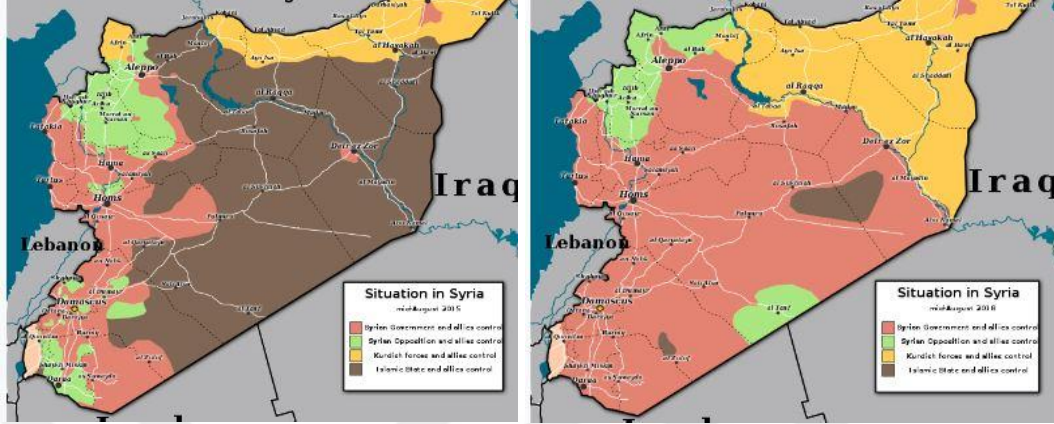
⁴⁴¹ Pukhov, a.g.m. 2020, 108.

⁴⁴² Pukhov, a.g.m. 2020, 108.

⁴⁴³ Kofman, a.g.m. 2020, 8.

⁴⁴⁴ Internet: "Russian Parliament Ratifies Deal on Air Task Force's Indefinite Deployment in Syria". (2016), TASS – Russian News Agency, (Web: https://tass.com/politics/905900?_ga=1.151690937.1657380222.1459682030 , Erişim tarihi:19.10.2021)

Suriye’ye yer verdiğinin ve Rus operasyonlarının ülkedeki savaş bitirilinceye kadar devam edeceğinin de göstergesi olmuştur.

Harita 5.2. Rus askeri müdahalesiyle Esad rejiminin genişlemesi (Eylül 2015- Ağustos 2018)

Kaynak:Wikimedia harita arşivinden derlenerek üretilmiştir,(september 2015 – Agust 2018) (Web:

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=Situation+in+Syria&title=Special:MediaSearch&go=Go&type=image> Erişim tarihi: 15.08.2022)

2015 yılı eylül ayında başlayan harekâtlar 2018 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Revizyonist muhalifler Türkiye sınırına sıkıştırılmış, Al-Nusra (Şam’ın Fethi Cephesi / Hayat Tahrir El-Şam) büyük kayıplar yaşamış, ülkenin kuzeydoğusunda geniş bir bölgeye yayılmış DAESH geri püskürtülmüştür. Ancak DAESH’i püskürten sadece Rus hava saldırı olmamıştır. Bir taraftan küresel koalisyonun operasyonları, diğer taraftan Rus hava taarruzunu karadan destekleyen Şii milisler ve PASDARAN hep birlikte yürüttükleri operasyonlar ile DAESH’i güçlükle çökertmişlerdir.

Rusya’nın temel operasyon stratejisi Esad’a muhalif hareketlere odaklanmak olmuştur. Muhaliflerin gücünü kırıdıktan sonra ortaya çıkacak olan durum bir iç savaş durumu değil, meşru hükümetin terörle mücadelesi durumu olarak lanse edilen bir ülke algısını oluşturmak istemiştir. Bu nedenle Suriye’deki DAESH operasyonları sürekli bir düşüş göstermiştir. IHS Conflict Monitor tarafından yapılan ve Rus operasyonlarını üçe aylık periyotlarda inceleyen çalışmada, Genel Rus operasyonları

içerisinde DAESH'e yönelik olan operasyonlar 2016 yılının ilk üç ayında %26, ikinci üç ayında %22, üçüncü üç ayında %17 oranında olmuştur.⁴⁴⁵

İlk yıllarda Çin'in Suriye iç savaşına yönelik yaklaşımında ortaya çıkan değişim bu dönemde tekrardan ilk başlangıçtaki halini almıştır. İlk etapta genel dış politikasının yansıması olarak Suriye'deki krizi egemen bir devletin iç sorunu olarak değerlendirip Esad rejiminin yanında konumlanırken, olayların büyümesi üzerine ilkesel bir duruş çerçevesinde iktidar değişimi gerekliliğini kabul etmiştir.

Çin'in uzun yıllardır sorun yaşadığı Doğu Türkistan Türkleri bir şekilde DAESH ile irtibat kurmuş ve Suriye'ye gelerek Esad'a karşı savaşmaya başlamışlardır.⁴⁴⁶ 2015 ve 2016 yılları arasında yoğunlaşan bu savaşçı katılımının 5000 kişi olduğuna dair istihbaratlar ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁷ Bu durum Çin açısından hem iyi hem de tehlikeli bir güvenlik durumu olarak Çin'in Suriye politikasına yön vermiştir. Durumun iyi tarafı Çin için kendi ülke sınırlarında teröre başvurabilecek potansiyel radikal unsurlar Çin sınırları dışına çıkmıştır. Tehlike yaratan durum ise Suriye'de DAESH başarılı olursa bu akımın tersine dönerek giden 5000 savaşçı yerine on binlerce savaşçının Uygurların bağımsızlığı için Çin'e gelerek sorun çıkartma ihtimali olmuştur.

Bu nedenle Çin, siyasi bir çözüm ihtiyacını vurgulamaya devam ederken, yine de ülkenin hükümet kontrolündeki alanlarında rejimin ayakta kalmasını ve istikrarı sağlamak adına Rus askeri müdahalesini kabullenmiş ve Esad rejimi lehine bir duruş sergilemiştir. Bu açıdan bakıldığında, Çin'in Suriye'deki iç savaşa yaklaşımı sırasıyla tepkisel, temkinli ve pragmatik olmuştur. Genelde durum bu iken Rusya'nın da etkisi ile özelde Esad rejiminin varlığı korumak ön plana çıkmıştır. Çinli yetkililer, BM ve başka yerlerdeki kamuoyu önünde yaptıkları açıklamalarda, Suriye'de terör örgütlerinin yeniden canlanmasını önlemenin önemini vurgulamışlardır. Laik milliyetçi Esad rejimini bölgedeki İslami aşırılığa karşı bir siper olarak görmeye

⁴⁴⁵ Internet: "Fewer Russian Strikes Targeting IS: Analyst", (2016), *FRI News* (Web:<https://www.rfi.fr/en/contenu/20161009-fewer-russian-strikes-targeting-analyst> , Erişim tarihi:19.10.2021)

⁴⁴⁶ Zreik, M. (2019), "China's Involvement In The Syrian Crisis And The Implications Of Its Neutral Stance In The War", *RUDN Journal of Political Science*, 21(1), 60.

⁴⁴⁷ Internet: Pauley, L. and Marks, L. (2018), "Is China Increasing Its Military Presence in Syria?", *The Diplomat* (Web:<https://thediplomat.com/2018/08/is-china-increasing-its-military-presence-in-syria/> , Erişim tarihi:20.10.2021)

başlamışlar ve Rusya'nın askeri rolünün "uluslararası terörizmle mücadele çabaları" çerçevesinde meşruluğunu savunmuşlardır.⁴⁴⁸

Çin'in Suriye politikasının en önemli amacı, kendi uzun vadeli projeleri için Suriye'de istikrarlı ve dostane bir iktidarın varlığını sürdürmeye yönelik olmuştur. Çin, Suriye ihtilafını ele almak için "merkezi platform" işlevi gören BM Güvenlik Konseyi içinde sansür, ateşkes talepleri, yaptırımların kullanılması ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) sevkini engelleyerek sürekli olarak zorlayıcı önlemlere karşı çıkmıştır.

Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyinde verdiği diplomatik destekleri, ikili ilişkilerde ekonomik desteklerle sürdürmüştür. 2017 yılının mart ayında Suriyeli askerlere tıp ve lojistik alanlarında eğitim vermek amacıyla ülkeye askerî birlik sevk etmiştir. Çin'in bu hamlesi devam eden ticari projeleri korumak dışındaki herhangi bir nedenle Ortadoğu'ya birlik gönderdiği ilk olay özelliğini taşımaktadır.⁴⁴⁹

Çin hükümeti Suriye'deki Esad rejimine 2014 yılında 6,5 milyon USD, 2015 yılında 6 milyon USD, 2016 yılında 1 milyon USD ve 2017 yılında 55 milyon USD finansal destek sağlamıştır.⁴⁵⁰ 2017 yılında nakdî destekte görülen artış aynı desteklere de yansımıştır. 2017 yılının kasım ayında finansmanını Bir Kuşak Bir Yol Projesi'ndeki ülkelere yardım için ayırdığı fondan karşılayarak Suriye'ye 1.000 ton pirinç göndermiş ve 4.000 ton daha göndereceğini taahhüt etmiştir.⁴⁵¹ Bu gibi birçok kalemden aynı yardımda bulunmuştur. Ayrıca bunlara ek olarak 2014-2019 yılları arasında BM İnsani Müdahale Planı (İHP) ve Bölgesel Müdahale Planı (3RP) aracılığıyla sınırlı insani yardım programlarına yaklaşık 6,75 milyon USD katkı sağlamıştır.⁴⁵²

ABD ve Fransa başta olmak üzere AB ülkelerinin Suriye politikasında PYD/YPG merkezli bir duruşa sahip olması, Avrupa genelinde terör örgütüne yönelik

⁴⁴⁸ Zreik, a.g.m. 2019, 61,

⁴⁴⁹ İnternet: Çalışkan, Z. (2018), "Çin'in Suriye Politikası ve Hesapları", *İnsamer* (Web: https://www.insamer.com/tr/cinin-suriye-politikasi-ve-hesaplari_1301.html), Erişim tarihi: 23.10.2021)

⁴⁵⁰ İnternet: Center for Operational Analysis and Research. (2022). "China in Syria: Aid and Trade Now, Influence and Industry Later?", 5. Web: <https://coar-global.org/2022/07/11/china-in-syria-aid-and-trade-now-influence-and-industry-later/>, Erişim tarihi: 21.07.2020.

⁴⁵¹ Çalışkan, a.g.m., 2018, 12.

⁴⁵² "China in Syria: Aid and Trade Now, Influence and Industry Later?", (2022), *Center for Operational Analysis and Research*, 6.

sempatinin ve desteğin artmasına neden olmuştur.⁴⁵³ Bunun bir sonucu olarak da Avrupa genelinde gönüllü olarak çatışmalarda yer almak için PYD'nin silahlı gücü YPG/YPJ terör örgütlerine katılımlar gerçekleşmiştir.⁴⁵⁴ Batılı devletlerin PYD/YPG'yi yüksek miktarlarda finansman, silah, mühimmat ve ekipman ile desteklemeleri ve buna ek olarak Avrupa'dan gelen insan kaynağı ile beraber güçlenen bir PYD ortaya çıkmıştır. PKK ile olan organik bağı, ülke içinde otonom bir bölgeye dönüşmeye başlaması ve tetiklediği Kürt milliyetçiliği sebebiyle Türkiye'nin tehdit algısı üst seviyeye çıkmıştır.

Küresel koalisyon çatışı altında yürütülen DEASH ile mücadele operasyonları bir taraftan İran ve Esad rejiminin işine gelse de bölgede birden çok küresel aktörün askeri varlığı bu ülkeler içinde tehdit algısını yükseltmiştir. Bu nedenle İran'ın Suriye'deki askeri ve paramiliter faaliyetlerinde artış yaşanmıştır. Akabinde gelen Rus askeri desteği ABD güdümündeki küresel koalisyonu dengeleyici bir faktör olarak İran'ın kaygılarını azaltmıştır.

Çok sayıdaki aktörün ülkedeki faaliyetleri ülkedeki kaos ortamını pekiştirmiştir. Sivil halk hali hazırda bir taraftan revizyonist ve İslami muhalifler, bir taraftan batı tarafından şımartılmış PYD, bir taraftan Esad rejimi ve Şii milisler diğer taraftan DAESH unsurlarının yarattığı çatışma ortamında yaşamaya çalışmıştır. Bu duruma birde küresel koalisyonun ve Rusya'nın bombardımanı eklenince ülkede radikalleşme artmış ve etnik ve mezhepsel ayrışmalar keskinleşmeye başlamıştır. Ülkedeki parçalanma riski bu dönemde yoğun olarak hissedilmiş ve bu durum Türkiye ve Suudi Arabistan açısından tehdit algısını yükselten bir durum olmuştur.

Rusya'nın askeri güç kullanımı özellikle Türkiye destekli muhalif hareketlerin üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Rus askeri müdahalesi sonucunda Türkiye'nin bölgedeki stratejik planlamaları sıkıntıya girmiştir.⁴⁵⁵ Hem PYD kaynaklı tehditler hem Rusya'nın (dolayısıyla İran'ın) bölgedeki varlığı Türkiye'yi askeri güç kullanmaya mecbur bırakmıştır.

Suudi Arabistan ise Rus askerleri ile bölgedeki varlığını pekiştiren İran'a Yemen üzerinden karşılık vermiş ve böylece komplekste eksen olan Suriye'ye başka bir eksen

⁴⁵³ Dağdelen ve Yılmaz, a.g.m., 2020, 20.

⁴⁵⁴ Orton, K.(2017), "The Forgotten Foreign Fighters: The PKK in Syria", *CRT The Henry Jackson Society*, Londra, 7.

⁴⁵⁵ Çalışkan, a.g.m., 2018, 6.

daha eklenmiştir. Bu durum bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde ortaya konan yaklaşımla örtüşen bir şekilde kompleksi standart kompleksten, merkezi komplekse dönüştürmüş ve hatta büyük güç komplekslerine yaklaştırmıştır.

5.2.2. İran'ın Suriye Politikasının Sonuçları

İran'ın Suriye'de uyguladığı stratejiler bir hibrit savaş niteliğinde olmuştur. Bu hibrit savaş ve savaşta kullanılan Şii milisler, İran için önemli kazanımları ortaya çıkartırken, Türkiye ve Suudi Arabistan başta olmak üzere birçok bölgesel aktör için ciddi tehditler ortaya çıkartmıştır.

5.2.2.1. İran'ın kazanımları

Suriye iç savaşının daha ilk yıllarında bile İran uyguladığı stratejiler neticesinde bir takım kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımların başında algıladığı tehditlerin ortadan kalkması ve bölgesel faaliyet alanının genişlemesidir. Bu kazanımları önem derecesine göre sıraladığımızda;

- Türkiye ve Suudi Arabistan'ın kontrolünde bir Suriye oluşması engellendiği için, İran'ın bölgesel stratejileri sekteye uğramamıştır. Bilakis Suriye'deki askeri unsurları ve paramiliter yapılarının varlığı sayesinde Şii Hilali'nin kuzey bölümü sağlamlaşmıştır.
- Stratejik önemi olan Suriye-İran ittifakının sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Esad rejiminin iktidarda kalma ihtimali güçlenmiş, iktidardan düşme durumunda dahi İran yeni yönetimin şekillenmesinde söz sahibi olabilecek bir saha hâkimiyeti elde etmiştir.
- Müttefikine tüm gücüyle sahip çıkması, İran'ın güvenilir bir müttefik olduğu algısını ortaya çıkarmıştır. Bu durum gelecekteki ilişkilerinde İran'ın elini güçlendirecek bir kazanım olmuştur.
- Şii milislerin iç savaştaki performansı İran'ın hesaba alınmadığı bir bölgesel düzenlemenin imkânsız olduğu kanıtlarken, İran'ın Suriye'deki hibrit

savaştan elde ettiği tecrübe ve bilgi birikimi Kudüs Gücü'nün daha işlevsel ve etki hale gelmesine zemin hazırlamıştır.

- İç savaş sırasında keskinleşen mezhepsel ve etnik ayrımcılık, İran'ın Şii odaklı yayılcılığı için gereken radikalleşmiş Şii sayısını arttırmıştır. Bir başka ifade ile Kudüs Gücü için potansiyel militan kaynağı artış göstermiştir.
- Esad'a verilen destek ile Saddam Hüseyin'in Irak-İran savaşı sırasında başlattığı daha sonra Suudi Arabistan'ın kullandığı Arap-Acem (Fars) çatışması söylemi bir kez daha boşa çıktığı için İran'ın gelecekteki bölgesel faaliyetlerinin algı zemininde önü açılmıştır.

5.2.2.2. Suriye ekseninde gelişen ve derinleşen sorunlar

5.2.2.2.1. Terörizm

Günümüzde literatürde bulunan çalışmalarda 200 civarında farklı terör tanımlaması görülmektedir.⁴⁵⁶ Bunun temel nedeni kavramın siyasi yönünün bulunması ve bireylerin içinde bulunduğu tarihsel, mekânsal ve toplumsal faktörlerin etkisi ile tarafsız kalamamasıdır. Bir fiili eylemi değerlendiren farklı kişiler faili terörist ya da özgürlük savaşçısı olarak görebilmektedir. Bu nedenle terör olgusunu tanımlamak öznel açıdan basit iken; nesnel açıdan çok zor, hatta imkânsız bir durumdur.⁴⁵⁷

Yapılan 100'den fazla terör tanımları analiz edildiğinde cebir, şiddet eylemi, siyasi hedef, korku yaratma, tehdit etme, planlı ruhsal etki ve tepki oluşturma, sistematik hareket ve organize eylem kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir.⁴⁵⁸ Bu kavramlar çerçevesinde terörizmi, “mevcut bir otorite için ya da o otoriteye karşı olarak bir bireyin ya da grubun gerçekleştirdiği, geniş bir kitle korku yaratarak politik

⁴⁵⁶ Weinberg, L., Pedahzur, A. and Hirsch-Hoefler, S. (2004). “The Challenges of Conceptualizing Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, 16(4), 778-780.

⁴⁵⁷ Ayhan, H. “Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler'in 2001 Sonrası Terör Yaklaşımı”, *Güvenlik Stratejileri*, 11(21) 119.

⁴⁵⁸ Schmid, A.P. and Jongman, A.J. (2005). *“Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, & Literature”*, 2nd Ed., N. J.: Transaction Publishers, New Brunswick. 118.

taleplerin dayatıldığı şiddet kullanma durumu ya da tehdidi” olarak tanımlamak mümkündür.⁴⁵⁹

Suriye’deki iç savaşın gerek ulusal aktörler gerek se bölgesel aktörler tarafından uygulanan stratejiler sonucunda yoğun bir hibrit savaş alanına dönüşmesi hem ülke içerisinde hem de bölge de büyük bir terör dalgasını da beraberinde getirmiştir. Suriye topraklarından doğan ve bölgeye etki eden terörizmin arka planına baktığımızda 4 temel sebebin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Bunlardan ilki Esad rejiminin muhaliflere yönelik uyguladığı devlet terörü olarak da adlandırılabilir boyutu katliamlara varan hukuk dışı eylemleridir. Ayrıca ve rejim yanında savaşan paramiliter gruplardan doğan terör sorunu da önemli bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Bu iki durumda bizzat kendisi terörizm niteliği taşıırken bir de muhaliflerin de radikalleşmesine, kontrolsüzce saldırılara neden olarak terörü çift yönlü etkileyen bir unsur olmuştur.

İkinci olarak Esad rejiminin muhalif gruplarla girdiği çatışmada artan şiddet ülke genelindeki otorite zafiyeti yaratmıştır. Ortaya çıkan bu durum kısa süre içinde devletin varlığının hiçbir şekilde hissedilmediği yerleşim bölgelerinin sayısı artmıştır. Hem Esad rejiminin hem de muhaliflerin birbirleri ile olan çatışmalara odaklanması bu bölgelerde yasadışı oluşumlar için uygun zemin oluşumunu tetiklemiştir. Sonrasında da çeteleşmeler ve mafyavari oluşumlar başlamıştır.⁴⁶⁰ Bu duruma, İran tarafından desteklenen milis güçlerin de ülke genelinde hızla artması ve aşırı şiddet uygulamaları ile rejim muhalifi güçlerin hem rejim destekçilerine hem de birbirlerine karşı uyguladıkları terör stratejisi eklenmiştir.

Esad rejimin askeri gücü, hızla yayılan ayaklanmalar karşısında yetersiz kalmış ve ülkenin bazı alanlarından kontrolü kaybetmiştir. Kendi isteği ile çekildiği ya da kaybettiği bölgelerde ise tam bir koas ortamı ortaya çıkmıştır. Bu ortamda ekonomik rant amacıyla bir araya gelmiş mafyavari oluşumlar, ülke içerisinde bulunan yerel aktörler arasında yaşanan sert çatışmalar ve İran’a yakın Şii milislerin faaliyetleri ülke içi terörün kaynakları olmuştur.

⁴⁵⁹ Wardlaw, G. (1989). “*Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures*”, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 16.

⁴⁶⁰ Haidar, L. (2022). “The Emergence of the Mafia in Post-War Syria: The Terror-Crime Continuum”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 45(5-6), 434-35. DOI: 10.1080/1057610X.2019.1678869

İran tarafından desteklenen ve rejim için savaşan Şii milisler bölge halkı için büyük bir terör sorunu oluşturmuştur. Afganistan ve Irak başta olmak üzere çeşitli ülkelerden getirtilen Şii milisler İran tarafından desteklenerek Suriye’ye deki iç savaşa müdahil olmuştur.⁴⁶¹ 2016 yılında Suriye’de savaşan yabancı Şii militan sayısının da tahmini 25.000’e yakın olduğu öngörülmüştür.⁴⁶² Bu militanlar çok sayıda isim altında bir araya gelerek Esad rejimi yayında savaşan milis örgütler oluşturmuş ya da var olan milis yapıların uzantıları olarak faaliyet yürütmüştür.⁴⁶³ Fatimiyyun, Zeynebiyyun ve Bedir Tugayları bu yapıların başında gelmektedir.

Savaşın ilk yıllarında El-Nusra Cephesi olarak bilinen, daha sonra El-Kaide’den ayrılarak Şam Fethi Cephesi adını alan ve diğer selefi yapıları toparlayarak Tahrir El-Şam örgütünün kuruluşunda önemli rol oynanan örgüt de Suriye’de terörün kaynakların biri olmuştur. İnanç ve ideolojik olarak DAESH ile büyük benzerlik gösterse de, birbirlerine destek verseler de ayrı bir yapı olarak faaliyet gösteren örgüt, kontrolünü ele geçirdiği bölgelerde sivillere yönelik katliam ve savaş suçları ile sık sık gündeme gelmiştir. Selefi inanca sahip olan örgüt, ele geçirdiği bölgelerdeki sivil halkın örgüt inancını benimsemesini dayatmış, bunu ihlal edenlere yönelik de son derece vahşi ve ilkel cezalandırma yöntemlerini hayata geçirmiştir.

Ülke içinde bulunan yerel aktörler arasında özellikle de El-Nusra – PYD ile El-Nusra – Rejim güçleri arasında yaşanan güç mücadelesi alanda bulunan sivillere yoğun bir terör ortamı yaşatmıştır. Bu yapılar arasında sürekli değişen kontrol alanı, o alanda bulunan sivillerin her halükarda teröre maruz kalmasını da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda Hem PYD’nin hem El-Nusra’nın hem de rejim güçleri ve onları destekleyen diğer paramiliter yapıların sivil katliamları çok sayıda uluslararası organizasyon tarafından da dile getirilmiştir.

Üçüncü olarak ülkenin kuzeyinde bulunan teröre meyilli PYD, YPG gibi Kürt grupların silahlandırılması gelmektedir. Silahlanan bu gruplar aldıkları küresel destekle beraber, özerkleşme ve de devletleşme fikriyatını geliştirmiş ve hem kedi

⁴⁶¹ Internet: Smyth, P. (2014). “Iran’s Afghan Shiite Fighters in Syria”, *The Washington Institute*, (Web:<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-afghan-shiitefighters-in-syria>, Erişim tarihi:30.10.2021)

⁴⁶² Internet: Naylor, H.(2016). “In Syria’s Aleppo, Shiite Militias Point to Iran’s Unparalleled Influence,” *Washington Post*, (Web:https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/in-syrias-aleppo-shiite-militias-point-to-irans , Erişim tarihi: 30.10.2021)

⁴⁶³ Reiff, J.C. (2020). “When Ali Comes Marching Home: Shi’a Foreign Fighters after Syria”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(11), 991. DOI:10.1080/1057610X.2018.1512237

ülkesinde yaşan kendilerinden olmayan halka karşı hem de bölge ülkelerine karşı terör sorunu oluşturmaya başlamıştır.

Son ve en etken faktör olarak İslami söylem çerçevesinde bir araya gelen grupların bazıları Irak El-Kaidesi ya da Irak İslam Devleti adıyla bilinen, ABD işgali sonrasında Irak'ta kurulmuş ve teröre başvuran radikal örgüte katılması Suriye'den çevreye yayılan bir terör dalgasını meydana getirmiştir.

Ön plana çıkan bu sebeplerden ilk iki sebebin Suriye içindeki terör yapılanmalarına, üçüncü sebebin başta Türkiye için olmak üzere bölge ülkeleri için tehdit oluşturan PYD/YPG terör örgütlerinin güçlenmesine, son sebebin ise küresel ölçekte güvenlik gündemini etkileyen DAESH terör örgütünün doğuşuna sebep olduğu görülmektedir.

5.2.2.2.2. Kitlesele göç

Suriye içerisinde yer alan grupların teröre yönelmeleri, ilk etapta bölge güvenliğini etkilemiyor gibi görünse de orta ve uzun vadede bölgesel güvenlik açısından ciddi sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Bölge ülkelerine yansıyan bölgesel ve hatta küresel terör bu ortamda büyümektedir. Kitlesele göçün temel kaynağı da devlet otoritesinin bulunmadığı koas bölgelerindeki artan şiddet ve terör baskısı olmuştur.⁴⁶⁴

Uluslararası Göç Örgütünün tanımlamasına göre; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların uluslararası bir sınırı geçmek veya bir devlet içinde yer yer değiştirmek suretiyle ortaya çıkardığı nüfus hareketlerine göç denilmektedir.⁴⁶⁵ Tabii oldukları hukuksal rejim farklı olsa da Suriyelilerin ortaya çıkardığı nüfus hareketliliği bu mahiyettedir. Suriye'de daha iç savaştan bahsetmek mümkün değilken bile 2011 yılının mart ayında başlayan gösterilere Esad rejiminin sert müdahalesi sonucu başlayan çatışmalarla birlikte göç hareketleri tetiklenmiştir. İlk etapta ülke içinde bir hareketlilik yaşanırken, ülke sınırına yakın yerlerde dış göç başlamıştır.

⁴⁶⁴ Ceylan, A. and Uslu, I. (2019). "Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelen kitlesele göç hareketleri ve kabul mekanizmasındaki yaklaşımlara ilişkin bir inceleme: 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 Suriye göçleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies*, 36(19), 211

⁴⁶⁵ Uluslararası Göç Örgütü. (2009). Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü, Cenevre: IOM, 22.

2016 yılında BM Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan “*Regional Strategic Overview*” isimli rapora göre çatışmaların başladığı Mart ayı içerisinde 5000 civarında Suriyeli Lübnan’a göç etmiştir.⁴⁶⁶ Birkaç içerisinde çevre ülkelerin hepsi Suriyelilerin oluşturduğu göç dalgasına maruz kalmıştır. İlk etapta Lübnan, Ürdün, Irak, Türkiye ve Suudi Arabistan sınırlarına dayanan Suriyeliler daha sonraki süreçte Mısır, Libya, İran gibi ülkelere dağılmıştır. Bazı göçmenler için bu ülkeler göç edilmek istenen hedef ülke durumundayken, büyük bir göçmen çoğunluğu açısından transit ülke konumunda olmuştur. Bu göçmenler için de nihai göç hedefi olarak Avrupa ülkeleri ön plana çıkmıştır.

YIL	MÜLTECİ	SİĞINMACI	TOPLAM
2012	729.012	26.016	755.028
2013	2.468.323	41.019	2.509.342
2014	3.887.490	79.648	3.967.138
2015	4.873.236	245.857	5.119.093
2016	5.524.511	184.337	5.708.848
2017	6.310.498	147.179	6.457.677
2018	6.654.374	139.576	6.793.950
2019	6.615.249	119.001	6.734.250
2020	6.702.912	107.083	6.809.995
2021	6.761.560	117.390	6.878.950

Tablo 5.1. Yıllara göre Suriye’yi terk edenlerin sayısı

Kaynak: Refugee Statistics, UN Hihg Comissioner Refugee(web: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=eJh085> Erişim tarihi: 12.05.2022)

BM Mülteci Yüksek Komiserliğinin istatistiklerine göre; mülteci veya sığınmacı statüsüyle ülkeleri terk eden Suriyeli sayısı, iç savaşın ilk yılında 35 bin kişiye yaklaşmışken, 2013 yılı içerisinde büyük bir artış göstererek 2,5 milyonu geçmiştir. 2021 yılı sonu itibariyle ise 7 milyona yakın Suriyelinin ülkesini terk etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Üstelik bu rakamlar kayıtlı göçmenlere ait rakamlardır. Bu

⁴⁶⁶ Internet:“Strategic-Overview-2017-2018”, UN Refugee Agency Regional, 2 (Web:<https://data.unhcr.org/en/documents/details/52586> , Erişim tarihi:02.11.2021)

rakamların 13 milyonun üzerinde olduğu iddia eden kurum ve kuruluşlarda bulunmaktadır.⁴⁶⁷

Bu rakamlarla birlikte, Suriyeli göçmen sorunu son yüzyılda görülen tek bir ülke menşeli en büyük mülteci ve sığınmacı sorunlarından birisi olarak uluslararası politikanın gündemine girmiştir. Kitlemel göç, bir iç savaşın olduğu herhangi bir bölgede de yaşanabilecek bir olaydır. Suriye’de İran’ın hiçbir faaliyeti olmasa da bir kitlemel göç dalgasının yaşanacağı bilinen bir gerçektir. Ancak İran’ın hibrit savaş stratejisi ülkesini terk eden Suriyeli sayısının katlanmasına neden olmuştur.

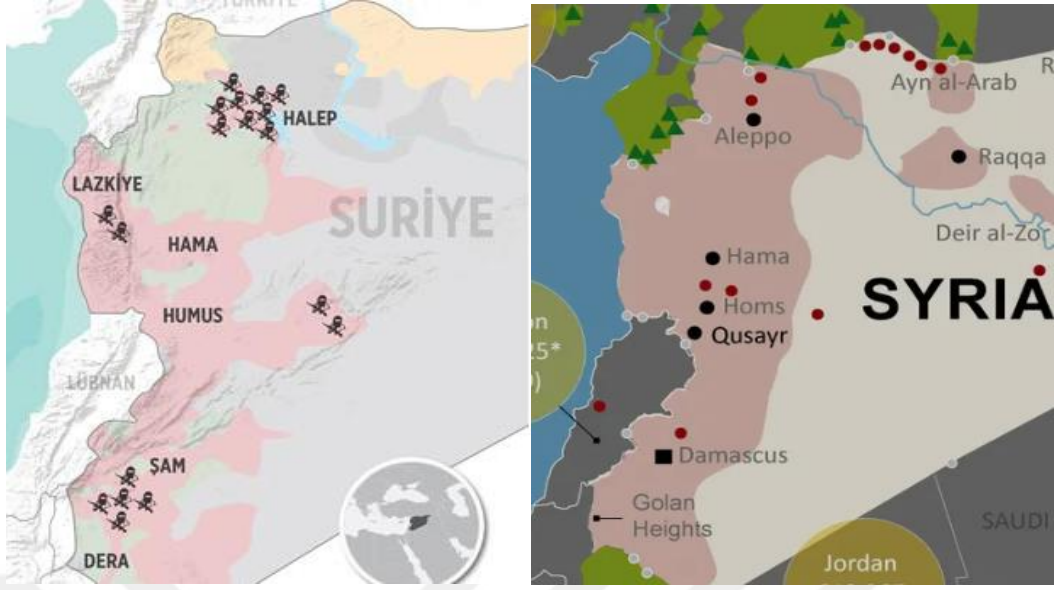
Tablo 5.1’deki rakamlar incelendiği takdirde en büyük oransal artışın 2012-2013 yılları arasında olduğu görölmektedir. 2011-2012 yıllarında toplam 755 bin civarında olan göç dalgası 2013 yılında 3 katından fazlasına çıkarak 2.5 milyon kişiye ulaşmıştır.. Bu yıldaki artışın DAESH’e bağılı olduğu söylemek ise pek mümkün değildir. Bu yıl DAESH henüz tam etkin bir örgüt değildir. Bu artışın İran’ın Şii milisleri ülkeye getirdiği yıllar aynı yıl olması dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Şii milis güçleri çatışmalarda sadece muhaliflere karşı değil birçok kez sivillere karşı da terör estirmişlerdir. Suriye’nin hemen hemen her bölgesinde bu paramiliter yapıların katliam yaptığı iddiası bulunmaktadır. Bu iddialardan en çok bilineni ise Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani’nin emriyle Halep’te gerçekleşen katliam olmuştur. Bu katliam sonrası Kasım Süleymani “Halep Kasabı” olarak anılmaya da başlamıştır.⁴⁶⁸

Harita 5.3’de iki farklı haber ajansının birbirinden bağımsız olarak yaptığı Şii milislerin konumu ve en çok göç veren bölgeler haritası karşılaştırıldığında, en çok göç veren bölgelerin Şii militanların çatıştığı bölgeler olduğu görölmektedir. Bu bağlamda ele alındığında, Şii milislerin kitlemel göçün katlanarak artmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

⁴⁶⁷ Internet: Yusuf, M.S. ve Aksoy, A. (2016). “Suriye’nin göç bilançosu: 13 milyon mülteci ve sığınmacı”, *Anadolu Ajansı* (Web:https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-suriyenin-goc-bilancosu-13-milyon-multeci-ve-siginmaci/594747 , Erişim tarihi: 04.11.2021)

⁴⁶⁸ Internet: Çiçek, N.(2020). “Ortadoğu’yu parmağında çeviren İran’ın kılıcı: Kasım Süleymani ya da Hac Kasım”, *Independent Türkçe* (Web:https://www.indyturk.com/node/112376/yazarlar/ortado%C4%9Fu%E2%80%99yu-parma%C4%9F%C4%B1nda-%C3%A7eviren-i%CC%87ran%E2%80%99%C4%B1n-k%C4%B1l%C4%B1c%C4%B1-kas%C4%B1m-s%C3%BCleymani-ya-da-hac-kas%C4%B1m , Erişim tarihi:04.11.2021)

Harita 5.3. Şii milis güçlerin çatıştığı bölgeler ve kitlesel göç hareketi olan bölgelerin karşılaştırması

Kaynak: Suriye'de İran destekli Şii milis sayısı 18 bine ulaştı, 12.05.2015 ,Anadolu Ajansı (Web:<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-iran-destekli-sii-milis-sayisi-18-bine-ulasti/570922> Erişim tarihi:15.07.2021), Lebanon sharply limits Syrian refugee entry, 18.10.2014, Al Arabia (web: <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2014/10/18/Lebanon-sharply-limits-Syrian-refugee-entry->, Erişim tarihi: 15.07.2021)

5.2.2.2.5. Bölgedeki güç dengesinin bozulması

Türkiye, İran ve Suudi Arabistan devletleri arasında tarihsel ve sosyolojik bağlamda alt yapısı bulunan bir güç mücadelesi söz konusudur. Bu güç mücadelesi belirli dönemlerde etnik köken menşei olarak Türk-Arap-Acem (Pers/Fars) ekseninde, belirli dönemlerde İslam menşei olarak Vahabi-Ehli Sünnet-Şii mezhepleri ekseninde yaşanmıştır.

Ortadoğu'daki güç mücadelesini çok eski tarihlerde yaşanan olaylarda bile görmek mümkündür. Ancak Türk-Acem-Arap ekseninde güç mücadelesinin Osmanlı İmparatorluğu ile belirginleştiğini söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu ile Safeviler (Acemler) arasında yaşanan güç mücadeleleri çok sayıda savaşa neden olarak 1639 yılına kadar sürmüş, 1639 yılında Osmanlıların Bağdat'ı fethi ile imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşması ile durağan bir döneme girmiştir.

Diğer taraftan Osmanlıların Mekke ve Medine fetihleri ve bunun sonucunda İslam Halifeliğinin Osmanlılara geçmesi ile Türk – Arap güç mücadelesi uzun yıllar

devam edecek olan bir kırılma yaşamıştır. Muhammed bin Abdulvahab'ın ortaya koyduğu düşünceler Vahabilik olarak bilinen dini akımı ortaya çıkartınca Türk-Arap Mücadelesi Ehli Sünnet-Vahabi mücadelesine dönüşmüştür. Günümüzde Suudi Arabistan Krallığında yönetimde olan Suudi hanedanının dedeleri olan Abdullah bin Suud Osmanlılara karşı çok sayıda ayaklanma başlatmış, Osmanlı valileriyle savaşmış, bazı cepheleri kazansa da sonuçta başarılı olamayıp 1818 yılında İstanbul'da idam edilmiştir.⁴⁶⁹ 1. Dünya Savaşı'nda tekrar ayaklanan Vahabiler bu kez başarılı olmuş ve bugünkü Suudi Arabistan Krallığını kurmuşlardır.

Osmanlı imparatorluğunun yıkılışı akabinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, o dönemlerde şah idaresinde bulunan İran ile ilişkileri sorunsuz olmuş, Suudi Arabistan'ın İran ve Türkiye ile ilişkileri ise asgari seviyede olmuştur. 1945 yılına kadar bu çerçevede olan ilişkiler Soğuk Savaş yıllarında uluslararası sistemdeki bloklaşmanın etkisi altında alt düzeyde devam etmiştir. Dönemin koşulları gereği devletlerarası ilişkilerde blokların liderliğini yapan SSCB ve ABD ilişkisi birinci derecede belirleyici unsur olarak ön plana çıkarken diğer devletlerin birbirleri ile olan ilişkileri alt seviyede önem arz etmiştir. Bu nedenle bölgede bir bölge içi dengeden bahsetmek zordur. Bölgedeki denge küresel sistemin güç dengesinin bir parçası olarak şekillenmiştir.

İran'da yaşanan 1979 İslam devrimi, bölgedeki güç dengesine etki edebilecek yeni bir unsur olarak vuku bulmuştur. Ancak bu etki Soğuk Savaş'ın bloklar dengesi nedeniyle 1990 yılına kadar belirleyici etkin bir unsur olarak ön plana çıkamamış, bölgedeki güç dengesinin başat nüvesi bloklar arası ilişkiler olarak devam etmiştir. İslam devrimi sonrasında yaşanan ve 10 yıl kadar süren İran-Irak savaşının da bu minvalde ele alınabilecek unsurları bünyesinde taşıdığı görülmektedir. Bir tarafta Arap dünyasının liderliği diğer tarafta bünyesinde bulunan Şii nüfusun oluşturabileceği potansiyel riskler Irak'ın İran'a saldırmasına sebep olmuştur.⁴⁷⁰ Bu durum bölgesel güç mücadelesinin izlerini taşıırken, batı cephesinin Irak'a SSCB'nin İran'a verdiği destek ve savaş süresince ortaya konulan küresel politikalar, savaşın küresel sistemdeki iki bloğun etkisiyle şekillendiğini ispat eder nitelikte olmuştur. Ancak

⁴⁶⁹ Şimşek, K. (2021), "Mehmet Ali Paşa ve Vehhabiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, 19(46) 20.

⁴⁷⁰ Yücealtay, C. (2022). "İran-Irak Savaşı ve Türkiye Üzerine Etkileri", *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 24.

Soğuk Savaşın bitmesi ve SSCB'nin çökmesinden sonra bölgede, bölge ülkeleri arasında şekillenen bir güç dengesinden bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitişi sonrası İslam devrimiyle birlikte Şii şeriatına göre şekillenen İran, laik devlet yönetimini benimseyen Türkiye ve Şiiğin en büyük rakibi olan Vahabi mezhebinin merkezi Suudi Arabistan arasında bir güvenlik istikrarsızlığı ortaya çıkmıştır. Bu istikrarsızlık sonucu ortaya çıkan güç mücadelesi, kısa süre içerisinde bir ucu hükümet şekli diğer ucu din olan bir yapıya bürünmüştür. Son yıllarda bölgede görülen güç mücadelesi de bu minvaldedir. Üç devlet arasında bir tarafta Cumhuriyet-Krallık-Velayet-i Fakih sistemlerinin bekası diğer tarafta Laiklik-Şiiilik-Sünnilik rekabeti olarak şekillenen bir güç mücadelesi mevcuttur.

Sonuç olarak tarihsel perspektiften bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu döneminde, bölgedeki güç mücadelesinin belirleyici aktörü Osmanlılar iken, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı arasındaki durağan yıllardan sonra küresel sistem altında şekillenmiş bir güç mücadelesi ve ardından belirleyici aktör olarak İran'ın ön plana çıktığı bölgesel güç mücadelesinden bahsetmek mümkündür. Bölgede var olan bu güç mücadelesindeki konjonktürel değişimler bir devletin güvenliğini arttırırken diğer devletlerin tehdit algısını pekiştiren bir güvenlik ikilemi ortaya çıkartmaktadır. Türkiye-İran-Suudi Arabistan etkileşimi açısından ele alındığında, İran'ın artan bölgesel faaliyetlerinin bir tür yayılcılık olarak algılandığı bir durum ortaya çıkmaktadır. ABD'nin 2003 yılındaki Irak operasyonu sonrasında başlayan güç dengesindeki bozulmanın ortaya çıkardığı güvenlik ikilemi, Suriye'de yaşanan hibrit savaşıla birlikte hat safhaya ulaşmış ve bölgesel güvenlik kompleksine dönüşmeye başlamıştır.

Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle birlikte İran'ın Irak üzerindeki etkinliği artmıştır. Saddam sonrası Irak'ta resmi bir bölünme olmasa da fiili bir ayrışma ortaya çıkmış ve bir türlü de ulusal bütünlük sağlanamamıştır. Irak'ta Arap, Türk ve Kürt grupların farklı gündemleri ve farklı hedefleri Irak'ın milli birlik ve beraberliğini zora sokmuştur. ABD'nin çekilmesi sonrasında Bağdat yönetimi üzerinde en büyük etkiyi İran oluşturmıştır.⁴⁷¹ Bu durum bölgedeki güç dengesini İran lehine değiştirmeye başlamıştır. İran'ın bir başka bölge ülkesi üzerinde daha etkinliğini arttırması, güç dengesinin telafisi zor bir şekilde bozulmasına neden olacak bir durum ortaya

⁴⁷¹ Rashid, Y. (2021),” *İran 'ın Irak'taki Ekonomik Nüfuzu*”, Perspektif, İram yayınları, 4.

çıkıştır. Bu nedenle Suriye’de uygulanan hibrit savaş sonrası İran yayılmacılığından algılanan bu tehdit bir güvenlik kompleksi ortaya çıkartabilecek mahiyette olmuştur.

Hem Suriye’nin hem de Irak’ın İran etkisinde olması, Türkiye’nin güneyden Suudi Arabistan’ın ise kuzeyden kuşatılması olarak değerlendirilmiştir. Bu durum ise hem Türkiye hem Suudi Arabistan tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. İran odaklı şii Hilali gibi söylemler de bu algıyı pekiştirmiş ve sonuç itibariyle İran’ın şii nüfus üzerinden bölgesel güç olma stratejisinin somutlaştığı ve bölgede bulunan güç dengesinin İran yayılmacılığı ile bozulduğu bir durum ortaya ıkımıştır.

5.2.2.2.4. Etnik ve dinsel tabanlı kutuplaşmanın artışı

Yüzyıllardır Ortadoğu toplumlarının sosyal yapısındaki ulus-altı kimlikler birdenbire şiddete dönüşebilen bir yapıda olmuştur. Tarihte barışçıl olan çok etnikli devletlerde etno-mezhepsel şiddetin aniden patlak vermesinin örnekleri çokça bulunmaktadır.

Arap baharının Suriye’ye yansımasıyla başlayan iç savaş, Suudi Arabistan tarafından desteklenen İslami hareketler, İran tarafından desteklenen şii milisler ve DAESH terör rgt sahada mezhepçi bir yaklaşım sergilemesine sahne olmuştur.

Suriye’de kendini mezhepsel olarak tanımlayan ve bu kimliğı ile öne çıkan %90’lık bir nüfus kesimi bulunmaktadır. şii İslam’ın yakın kolu olan Aleviler bu nüfusun %12’sini, Sünni Arap olan kesim %64’n, Hristiyanlar %9’unu, Dürziler %3’n, şiiler %1’ini ve diğer unsurlar da %1’ini oluşturmaktadır.⁴⁷² çoğunluğu Sünni olmakla birlikte etnik olarak Kürt olan Suriyeliler ise nüfusun %10’unu teşkil etmekte ve kendilerini etnik kimlikleri ile tanımlamaktadır.⁴⁷³

Bu gruplar içinde Aleviler ve şiiler rejime tam destek verirken, Hristiyan grup ve diğer azınlıklar Esad yönetimi altında ayrımcılığa uğramaktan korktuğu için rejimi desteklemektedir. Sünni Arap oğunluk muhaliflere destek verirken, Kürtler tarafsız kalmayı ve kendi bölgelerini otonomlaştırmayı tercih etmiştir.⁴⁷⁴

⁴⁷² Phillips, C. (2015). “Sectarianism and conflict in Syria”, *Third World Quarterly*, 36(2), 358, DOI: 10.1080/01436597.2015.1015788

⁴⁷³ Phillips, a.g.m. 2015, 328.

⁴⁷⁴ Phillips, a.g.m. 2015, 328.

İç savaşın başlangıcı reform istekleri ile tetiklendiği göz önüne alınırsa, Esad'ın ordusundan kaçan birçok askerin ÖSO safına geçtiği düşünülürse savaşın başladığında bir mezhepsel etkiden bahsetmek zor görünmektedir. Ancak İran'ın Suriye'deki Şii milisleri aktif hale geldiğinde bu durum değişmiştir. Bu milislerin temel söylemi ve onları motive eden unsur Şiilik olduğu için bu kimlik ön plana çıkmıştır. Paramiliter oluşumlar doğaları gereği yönlendirilebilseler de kontrol edilmeleri zor yapılardır. Bu nedenle İran bu grupları Suriye'ye sevk etmiş ve çatışmalarda yönlendiriyor olsa bile tam anlamıyla kontrol edememektedir. Bu grupların söylemlerinde Şiilik vurgusu, gruplarda yer alan militanların olumsuz davranışları da doğal olarak Şiilik hanesine yazılmaktadır.

Bu akut kutuplaşma, yoğun çatışmaların doğal bir sonucudur, ancak keskin mezhepçi polemiklere başvurmak yalnızca ateşi körüklemekle kalmaz dinsel nefretin alevleri değil, aynı zamanda nihayetinde karmaşık siyasi fenomenleri, anlayışımızı ciddi şekilde engelleyen bir ortamı beraberinde getirmektedir.⁴⁷⁵

Selefi örgütlerle çatışan bu gruplardaki militanlar sürekli daha keskin bir Şii savaşıncısına dönüşürken, aynı keskinlikte Şii düşmanlığı da oluşturmaya başlamıştır. Bunun en net somut sonucu ise 31 Mayıs 2013 tarihinde vuku bulmuştur. Arap Dünyası'nın en etkili âlimlerinden biri olan Şeyh Yusuf el-Karadavî Katar'ın başkenti Doha'daki Ömer ibn el-Hatâ b Camii'ndeki vaazında; *“Şeyh el-İslam İbn Teymiyye'nin kendileri hakkında söylediği gibi Nusayriler, Yahudilerden ve Hristiyanlardan daha kafirdir. Bugün onların binlerce ve on binlerce fare ve kedi gibi insanları öldürdüklerini görüyoruz. Esad, kendi otoritesi ve onunla birlikte Nusayri mezhebi tarafından yönetmeye geldi”* sözleriyle dünyanın dört bir yanındaki Müslümanları kuşatma altındaki Suriye kasabası Kusayr'a gelmelerini ve Esad'a karşı savaşmaları çağrısında bulunmuştur.⁴⁷⁶

Karadavi tarafından yapılan bu çağrı Şii dünyasında sert bir tepki görmüş ve İran mollalarında karşılık gecikmemiştir. İran'ın etkili ilahiyat şehri Kum'da bulunan Ayetullah Seyid Muhammed Sadık Ruhani Suriye'de Şii kutsal mekânlarını korumak amacıyla savaşan ve bu süreçte öldürülen kişilerin şehit sayılacağı fetvasını vererek

⁴⁷⁵ Farouk-Alli, A. (2014). “Sectarianism in Alawi Syria: Exploring the Paradoxes of Politics and Religion”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34(3), 208. DOI: 10.1080/13602004.2014.946761

⁴⁷⁶ Farouk-Alli, a.g.m. 2014, 208.

Sünnilere karşı cihadı meşrulaştırmıştır.⁴⁷⁷ Bu ve benzeri fetvalar, İran'da cihada katılmak için Suriye'ye gitmeyi kolaylaştırma amacına hizmet eden resmi kayıt sitelerinin açılmasıyla sonuçlanmış ve Sünni düşmanlığı ile hareket eden Şii savaşçılar Suriye'ye gönderilmiştir.⁴⁷⁸

Suriye'deki iç savaşta kutuplaştırmayı arttıran bir diğer hususta etnisite olmuştur. Kürtlerin ülkenin kuzeydoğusunda Kürt kimliği ile otonom bir yapı kurmaları nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arapların tepkisini çekmiştir. Bu bölgedeki şehirlerin isimleriyle oynamaları Arap kültürünü ve tarihini yok sayarak hareket etmeleri bu kutuplaştırmayı bir seviye daha arttırmıştır. Birçok Arap aşireti, Kürtleri ülkede kaotik bir durum yaşanırken fırsattan istifade eden çıkarıcılar olarak nitelemiştir.

Bu durum Suriye iç savaşında kayda değer bir Sünni-Şii ve Arap-Kürt gerilimi yaratmıştır. DAESH'in terör eylemleri de buna eklenince bu gerilimin arttığını söylemek mümkündür. Yaşanan durum tam olarak bir mezhep savaşı ya da etnik savaş olmamakla birlikte, Mezhepçilik ve ırkçılık savaşan grupların motivasyon faktörü ve bu gruplar arası bloklaşmayı belirleyen bir faktör haline gelmiştir.

5.2.2.2.5. Suriye'nin parçalanma riski

PYD terör örgütünün rojava yapılanması

Arap Baharı sürecinin Suriye'ye sıçraması Esad rejiminin PYD politikasını değiştirmesine neden olmuştur. Geçmişte PKK'ya destek vererek ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürtleri kontrol altına almak isteyen rejim, bu kez de PYD'ye destek vererek bölgedeki isyancıları kontrol etmek istemiştir.

Esad rejimi, geçmişte tutuklayıp serbest bıraktığı sonrasında da ülkeye girişini yasakladığı PYD lideri Salih Müslim'i Suriye'ye davet etmiş ve hapishanelerde tutuklu bulunan 500'den fazla PYD mensubunu serbest bırakmıştır.⁴⁷⁹ Salih Müslim'le yapılan görüşmelerin ardından Esad Rejimi ve PYD arasında zimmi bir anlaşma sağlanması üzerine PYD'nin Suriye'deki varlığı desteklenmiş, örgütün ülkedeki siyasi ve silahlı faaliyetlerine izin verilmiştir. Esad rejiminin desteği,

⁴⁷⁷ Farouk-Alli, a.g.m. 2014, 208.

⁴⁷⁸ Farouk-Alli, a.g.m. 2014, 209.

⁴⁷⁹ Acun, Keskin, a.g.m., 2017, 12.

PKK/KCK örgütünün ülkenin kuzeyinde PYD adı altında hızla örgütlenmesini, silahlı militan sayısını artırmasını ve idari yapılar oluşturmalarını hızlandırmıştır.⁴⁸⁰

2012 yılı PYD'nin kurumsallaşmaya başladığı bir yıl olmuştur. Siyaset ve silahlı mücadele ayrımı yapılmış, Halk Koruma Birlikleri (*Yekîneyên Parastina Gel* – YPG) adı altında silahlı bir yapı tesis edilmiştir.⁴⁸¹ Başlangıçta tek olan bu yapıda ilerleyen süreçte kadın erkek ayrımına gidilmiş, erkek teröristler YPG içerisinde bırakılarak, kadın militanlardan oluşan YPG-J kolu oluşturulmuştur. Suriye'deki savaşları sırasında kendisine katılan yabancı savaşları ise YPG-Enternasyonel adı altında bir araya getirmiştir.

2012 yılında tüm ülkeyi savunma noktasında yetersiz kalan Esad Rejmi, askeri güçlerini Kürt bölgelerinin çoğundan çekerek, büyük bir bölgeyi PYD ve onun milisleri YPG'nin kontrolüne bırakmıştır.⁴⁸² Bu sayede PYD etkin bir alan denetimi elde etme imkânı bulmuş ve kısa süre içerisinde Afrin, Ayn el-Arap (Kobani) ve Haseke bölgelerinde etkisini arttırmaya ve yayılmaya başlamıştır.⁴⁸³

DAESH ile mücadele kapsamında büyük miktarlarda silah desteği alan PYD teröristleri iç savaşın önemli bir aktörü haline dönüşmüştür. Küresel aktörlerin verdiği silah, mühimmat ve istihbarat ve Küresel Koalisyonun havadan DAESH hedeflerini sayesinde alanda hızlı bir genişleme göstermiştir.

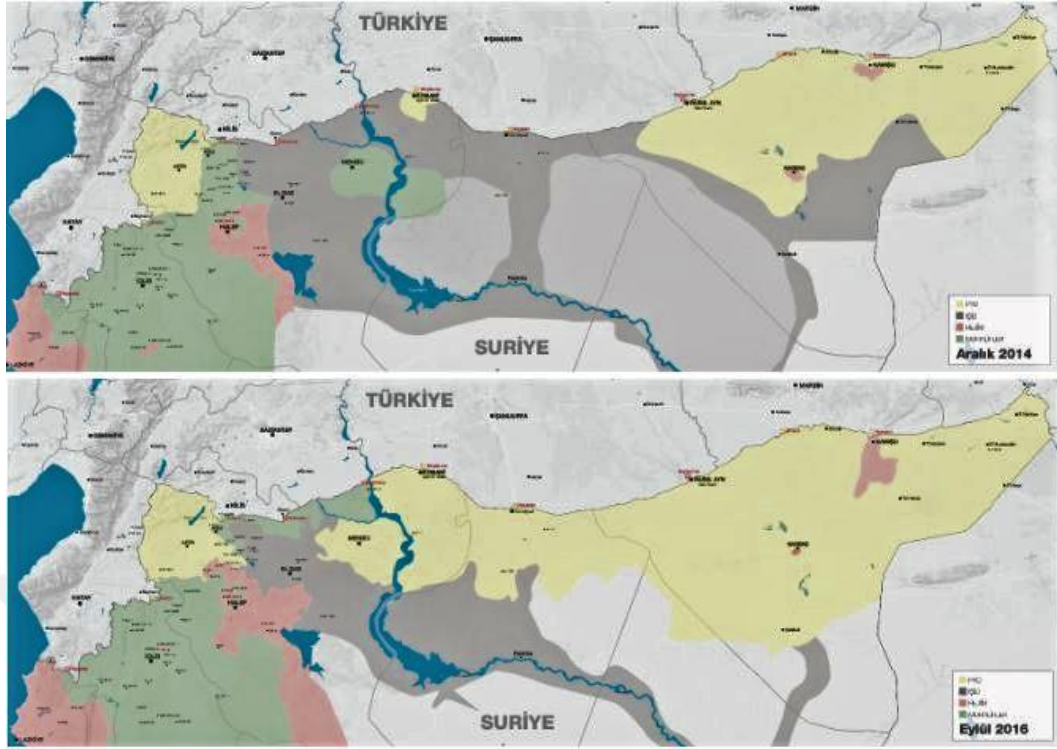
DAESH'den temizlenen bölgeler adeta hediye paketi gibi PYD'ye bırakılmış, örgüt bu bölgeleri de facto olarak yönetmeye başlamıştır. Bu genişleme, PYD'nin önce özerk bir yönetim daha sonrada devletleşme adımları atmasına neden olacak bir motivasyonu da beraberinde getirmiştir. PYD, Suriye devlet gücünün ve varlığının sahadaki yokluğundan yararlanarak yerel meclisler ve benzer yapılar oluşturmuş, Rojava adını verdiği bölgesel yönetimini ilan ederek, bir tür “demokratik konfederalizmi” hayata geçirmeye çalışmıştır.

⁴⁸⁰ Acun, Keskin, a.g.m., 2017, 12.

⁴⁸¹ Wilgenburg & Fumerton, a.g.m. 2022, 5.

⁴⁸² Galvan-Alvarez, E. (2020). “Rojava: a state subverted or reinvented?”, *Postcolonial Studies*, 23(2), 186. DOI: 10.1080/13688790.2020.1751910

⁴⁸³ Acun, Keskin, a.g.m., 2017, 11.

Harita 5.4. PYD'nin 2014-2016 Yıllarındaki Genişlemesi

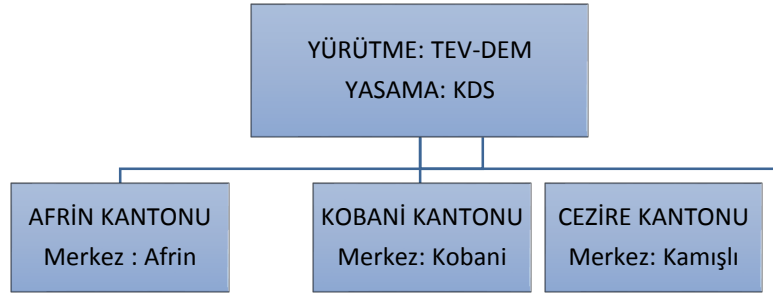
Kaynak: İnternet: “5 Haritada PYD Genişlemesi”, (2016) Haksöz Haber (Web: <https://www.haksozhaber.net/5-haritada-pyd-genislemesi-83027h.htm> , Erişim tarihi: 21.05.2021)

Kantonlardan oluşan demokratik özerkliğe sahip Rojava yönetiminde kantonlar, yasama ve yürütme organları bir çeşit anayasa işlevi gören “toplumsal sözleşme” ile düzenlenmiştir. Bu demokratik konfederalizm kapsamında yasama görevini üstlenecek olan Suriye Demokratik Konseyi (*Konseya Demokratîk a Sûriyê* – KDS) oluşturulmuş, bu konsey içerisinde PYD'nin liderliğinde diğer siyasi yapılarla birlikte bir nevi hükümet olan Demokratik Toplum Hareketi (*Tevgera Civaka Demokratîk* – TEVDEM) kurulmuştur.⁴⁸⁴

Rojava yönetiminde Afrin, Kobani, Cezire Kantonları olarak 3 kanton tesis edilmiş ve kantonların idare ve koordinasyon görevi TEV-DEM'e verilmiştir. Rojava yönetiminin merkezi olarak Suriye'nin kuzeyindeki Kamışlı bölgesini seçen TEV-DEM, kantonlar yönetim mekanizmasında Araplara ve Süryanilere yer verse de PYD'nin silahlı gücü olan YPG'nin yarattığı korku ve etkiyi kullanarak kritik makamların PYD'li isimler olmasını sağlamıştır.⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ Taştekin, F.(2016), “Rojava: Kürtlerin Zamanı”, İstanbul, İletişim yayınları, 138.

⁴⁸⁵ Galvan-Alvarez, a.g.m. 2020, 186.

Şekil 5.1. Rojava özerk yönetimi idari yapısı

10 Ekim 2015'te d Haseke Valiliği'ne bağlı Malikiyain kentinde düzenlenen toplantıda; YPG, YPJ, El-Sanadid Kuvvetleri, Süryani Askeri Konseyi (Sotoro), Fırat Volkanı Müşterek Harekât Odası, Rakka Devrimciler Tugayı, Kuzey Güneş Taburu, Al-Salajıqa Tugayı, El Cezire Tugayları Buluşması, Al-Tahrir tugayı, Direniş Birlikleri ve Kürt Cephesi'nden oluşan 12 grup bir araya getirilerek Suriye Demokratik Güçleri (diğer adıyla Öz Savunma Kuvvetleri) adıyla bir askeri oluşum kurulmuştur.⁴⁸⁶ Bu yapılanma Rojava'nın resmi ordusu statüsünde bir yapılanma olmuştur.

Suriye Demokratik Güçleri (SDG), ABD'den aldığı destekle önemli bir askeri kapasiteye ulaşmıştır. Bir açıdan da SDG'nin kuruluşunun mimarı da ABD olmuştur demek mümkündür. ABD öncülüğündeki Küresel Koalisyonun DAESH'e yönelik bombardımana karadan destek vermesi YPG güçlerine verilen destek sayesinde YPG, Kobani ve çevresini DAESH'den temizlemiştir.

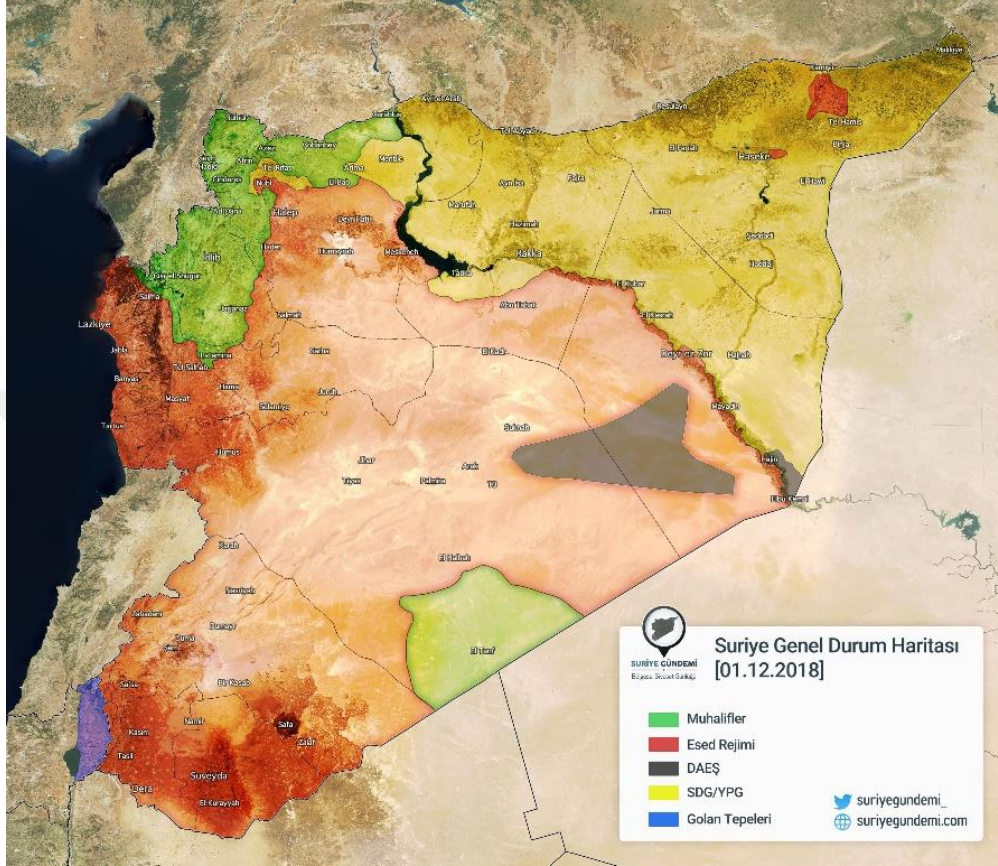
Kobani başarı sonrası yıldızı parlamıştır ve diğer grupları etrafında toparlayarak SDG'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. YPG'nin Kobani'deki zaferi gibi SDG'de girdiği çatışmalardan galip olarak çıkmış ve sürekli topraklarını büyümüştür. 2016 yılında Al-Shadadi ve Al-Hawl şehirleri ile Mumbiç, 2017 yılında Rakka ve Deyrizor, 2018 yılında Hajin ve Baghuz bölgeleri SDG'nin kontrolü altına girmiştir.⁴⁸⁷

Suriye'deki ayaklanmalar iç savaşa, iş savaşı da önce vekâlet savaşında ardından hibrit savaşa dönüştüğü sürecin en kazançlı aktörü PYD olmuştur. Esad rejiminin

⁴⁸⁶ İnternet: King Faisal Center for Research and Islamic Studies. (2016). "Syrian Democratic Forces (SDF): From the Washington - Moscow agreement to Animosity with Turkey", *Masarat*. Web: <https://www.kfcris.com/en/view/post/77>, Erişim tarihi: 21.07.2020.

⁴⁸⁷ Knight, M. and Wilgenburg, W. (2021). "Accidental Alliance The U.S.–Syrian Democratic Forces Partnership Against the Islamic State", Newyork: I.B.Taurus, 15.

desteği ve alanda otorite boşluğu içerisinde ardı ardına atılan kurumsallaşma adımları PYD terör örgütünün devletleşme stratejisini gözler önüne sermektedir.

Harita 5.5. Rojava alanı (sarı alan)

Kaynak: İnternet: “Suriye Genel Durum Haritası”, (2018) *Suriye Gündemi*
(Web:<https://www.suriyegundemi.com/suriye-genel-durum-haritasi-01-12-2018> ,
8.04.2022)

Rojava Kürtçenin bir lehçesi olan Kurmanci’de “batı” anlamına gelmektedir. PYD tarafından kurulan özerk yönetime batı denmesi PYD’nin asıl amacını da gözler önüne sermektedir. Suriye topraklarında bulunan Kürt bölgesine batı demek, Irak’taki Kürt bölgesine güney, İran’dakine doğu ve Türkiye’dekine kuzey demek ile bütünleşmektedir. Özerklik adımları atılan bir bölgede Rojava isminin kullanılması PYD’nin nihai hedefi olarak 4 ülkeyi bölerek kendi ırk temelli bir devlet kurmak istediğinin de ispatı niteliğindedir.

DAESH terör örgütünün “İslam Devleti” ilanı

Suriye’deki kargaşa ortamı, DAESH terör örgütünün hızla büyümesi ve kontrol ettiği alanı genişletmesi için uygun zemin oluşturmuştur. Bu zeminde DAESH tarafından gerçekleştirilen kanlı eylemler, örgütün militan sayısındaki artış ve kontrol ettiği alanda görülen genişleme ile bir araya gelerek korku imparatorluğu ortaya çıkarmıştır.⁴⁸⁸ Bölge halkı bu korku imparatorluğu karşısında çaresizce bu örgüte boyun eğmek zorunda kalmış, halkın içinde bulunduğu gerçeği kabullenme eğilimi de örgütün büyümesini hızlandırmıştır.

Suriye’deki potansiyelini gördükten sonra El-Kaide’den ayrılarak otonom bir örgüte dönüşen DAESH, militan sayısındaki artış ve kontrol ettiği alandaki genişleme sonrası yeni bir adım daha atmıştır. DAESH devletleşme stratejisini uygulamaya koyarak, Haziran 2014’de örgüt lideri Ebu Bekir el-Bağdadi’yi halife ilan etmiş, sınırları Suriye ve Irak’ı içine alan örgüt kontrolündeki topraklarda başkenti Rakka şehri olan ve şeriat ile yönetilen İslam Devleti kurulduğunu duyurmuştur.⁴⁸⁹

Kendilerine İslam Devleti diyen bu terörist örgüt iki önemli faktör nedeniyle bugüne kadar ortaya çıkmış diğer cihatçı örgütlerden ayrılmaktadır. Bu faktörlerden biri Halifelik kurumunu kullanarak toprak fethetmeyi ve bu toprakları yönetmeyi hedeflemesi iken, diğeri günlük işleri yürütmek için yarı-hükümet işlevi gören ajanslar kurması olmuştur.⁴⁹⁰ Örgütün kontrolü altında olan topraklarda örgütün kendi vergi sistemi, mahkeme sistemi, asayiş sistemi, eğitim sistemi gibi birçok devletleşme emaresi hayata geçirilmiştir.

⁴⁸⁸ Bektaş ve Gündoğdu, a.g.m., 2019, 42.

⁴⁸⁹ İnternet: DABIQ. (2014). “The return of Khilafah” Dabiq -ISIS İslamic State Magazine, (1), 7. Web: https://www.researchgate.net/figure/Cover-of-the-first-issue-of-Dabiq-titled-The-Return-of-the-Khilafah-published-July-5_fig1_342522988, Erişim tarihi: 21.07.2020.

⁴⁹⁰ Freedman, a.g.e. 2016, 14.

Harita 5.6. DAESH tarafından ilan edilen İslam Devleti sınırları

Kaynak: İnternet: M’ap of ISIS Teritory” (2015), *Businessinsider* (web: https://www.businessinsider.com/maps-of-isis-territory-2014-2017-10_ Erişim tarihi: 10.15.2020)

DAESH terör örgütünün devletleşmesi bölge güvenliği ve uluslararası güvenlik açısından son derece vahim bir gelişime olarak algılanmıştır. Örgütün benimsediği ideoloji İslam dininin Selefi yorumunun radikal uygulamalarıdır. Bu ideoloji İslam tarihinde Haricîlik⁴⁹¹ olarak bilinen, daha sonra Vahabilik olarak gelişen ve son olarak Selefilik düşüncesiyle günümüzde gelen, diğerlerini ötekileştiren, kendisine uymayan Müslümanların katledilmesini amaçlayan radikal bir akımlar silsilesidir.⁴⁹² İslam peygamberi Hz. Muhammed (a.s.)’ın damadı ve İslam’ın dördüncü halifesi olan, peygamberin “Allah’ın Aslanı” olarak nitelediği ve cennetle müjdelenen Hz. Ali’nin, hariciler tarafından kâfir ilan edilerek öldürülmesi, bu akımın ne denli tehlikeli olduğunun da ispatı niteliği taşımaktadır.

⁴⁹¹ Hâricî, çıkmak, itaatten ayrılıp isyan etmek anlamındaki hurûc kökünden “ayrılan, isyan eden” mânâsında olup topluluk ismi için hâriciyye kullanılır. İslam tarihinde insanlardan ve Hz. Ali’den uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar anlamında kullanılmışlardır. (Web: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hariciler#1> , Erişim tarihi: 10.08.2022)

⁴⁹² Güvenç, C. (2021). “Deaş Terör Örgütü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi / Hitit Journal of Economics and Politics*, 1(2), 6

DAESH'e göre kendilerine biat (itaat) etmeyen tüm Müslümanlar murtet⁴⁹³ olup, katledilmeleri gerekmektedir. Örgüte göre murtet olanlarla mücadele gayrimüslimlerle mücadeleden önce gelmektir. Bu nedenle Suriye ve Irak'taki yerel halk birincil derecedeki hedef iken, İran ve Türkiye ikinci hedef niteliğindedir.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi DAESH tarafından çıkartılan Konstantiniyye dergisi incelemiş ve bu dergide kullanılan kelimeler hakkında oldukça önemli bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaya göre; DAESH'in Türkiye'ye yönelik olarak hazırladığı derginin 7 sayısında kâfir sözcüğü ortalama 60,42 kere, küfür sözcüğü ortalama 51,71 kere, savaş sözcüğü ise ortalama 110,42 kere kullanılırken; barış sözcüğü ortalama 2, müzakere sözcüğü ortalama 0,57, hoşgörü sözcüğü ise ortalama 0,14 kez kullanılmıştır.⁴⁹⁴ Bu durum örgütün nasıl bir yönetim anlayışı benimseyeceğinin de göstergesi olmuştur.

DAESH'in hem Avrupa'daki saldırıları, hem Çin'deki Doğu Türkistan ile bağlantısı, hem Rusya için Kafkaslarda potansiyel bir tehdit taşıması Küresel aktörlerin tamamının DAESH kaynaklı bir tehdit algısı yaşamasına neden olmuştur. Bölgede ise Türkiye'ye yönelik saldırıları, İran'a yönelik net düşmanlığı bölge ülkelerinin tehdit algısını tetiklemiştir. Bölgedeki diğer aktör olan Suudi Arabistan'ın durumu ise biraz karmaşıktır.

Suudiler inanç sistemi olan Vahabilik, DAESH'in Selefi görüşlerine yakındır. Bu nedenle ilk etapta Suudiler DAESH konusunda suçlanmıştır. Ancak bu suçlamaların yersiz olduğu Suudilerin DAESH'i ve hatta ona yakın olan E-Nusra'yı terör örgütü olarak ilan etmesi ve bunlara yönelik mücadelede destek vermeleri bu algısını çürütmüştür. Suudilerin DAESH'e yönelik bu tutumunun arkasında dini değil siyasi çatışma söz konusudur demek mümkündür. DAESH'in halifelik yönetimi, Suudi hanedanı için krallığın bekasına yöneltilmiş bir tehdit olmuştur.

⁴⁹³ Dinden dönen demektir.

⁴⁹⁴ Korkmaz, S. C. (2016). "Terörün Propagandası: DAESH. Terör Örgütü ve Konstantiniyye Dergisi", ORSAM. Rapor No: 204, 15-16.

5.2.2.3. Türkiye'nin artan tehdit algısı

2014-2019 yılları arası Türkiye'nin tehdit algısı üst düzey bir noktaya gelmiştir. Sağlık güvenliği, enerji güvenliği, gıda güvenliği, sosyal güvenlik, ekonomik güvenlik, toplum güvenliği gibi yeni güvenlik sorunları ortaya çıkarken Sınır güvenliği, terör, mülteci sorunları gibi mevcut güvenlik sorunları da artmıştır. Bu güvenlik sorunları içerisinde terör tehdidi, sınır güvenliği ve mülteci sorunu ön plana çıkan güvenlik sorunları haline gelmiştir.

Uzun yıllardır PKK tehdidiyle yaşayan Türkiye için terör tehdidi yeni bir olgu değildir ancak Suriye'deki iç savaşla birlikte bu tehdit önemli ölçüde artmıştır. Türkiye 2014 yılından 2018 yılı sonuna kadar farklı terör örgütleri tarafından 962 kez hedef alınmıştır. Bu saldırılarda en büyük pay DAESH, PKK ve bağlantılı terör örgütlerine ait olmuştur.

Türkiye sınırları içerisinde ve sınır dışı Türk unsurlara yönelik olarak gerçekleştirilen saldırılardan 2014 yılında 18 saldırı ve 2015 yılında 24 saldırı PYD ve bağlantılı YPG-TAK-HPG örgütleri tarafından üstlenilmiştir. Devam eden bu saldırılar 2017'de keskin bir artışla 143 saldırıya, 2018'de ise 297 terör saldırıya ulaşmıştır.⁴⁹⁵ DAESH tarafından 2015 yılında yapılan 6 saldırıda 140 kişi, 2016 yılında yapılan 6 saldırıda 124 kişi, 2017 yılında yapılan 1 saldırıda 39 kişi yaşamını yitirmiştir.⁴⁹⁶ Filli saldırılara ek olarak, Türkiye topraklarına düşen obüs ve füzeler, ülke sınırına yakın çatışmalar nedeniyle birçok kez can ve mal kaybını ortaya çıkarmıştır. 2013-2016 yılları arasında Kilis ve çevresi başta olmak üzere Türkiye'nin Suriye sınırındaki yerleşim yerlerine çok sayıda top ve obüs mermisi düşmüştür.

PYD ve DAESH'in varlığı hali hazırda Türkiye için bir tehdit oluştururken bunların güçlenmesi tehdit algısının artışına neden olmuştur. Her iki örgüt de ideolojik olarak genişleme eğilimi sahiptir. Türkiye her iki örgütle de mücadele etme stratejisini benimsemiştir. Ancak Türkiye'nin tehdit algısında odak noktası DAESH değil PYD olmuştur. Bunun nedeni DAESH' karşı hem küresel hem de Türkiye'nin de yer aldığı

⁴⁹⁵ Internet: Ozdemir, M.D. (2022), "Türkiye'ye Terör İhracı: Suriye Krizi ve PYD/YPG", Kriter, 7(70). (Web:<https://kriterdergi.com/dosya-suriye/turkiyeye-teror-ihraci-suriye-krizi-ve-pydypg-ornegi> , Erişim tarihi: 13.08.2022)

⁴⁹⁶ İçişleri Bakanlığı. (2017). *Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi Raporu*. Ankara: T.C İçişleri Bakanlığı, 32-48.

bölgesel aktörlerin müşterek olarak hareket etmesidir. Bu durum DAESH tehdidinin çok geçmeden imha edileceği anlamına gelmektedir. Ancak PYD'nin durumu ise öyle değildir. Türkiye'nin tüm itirazlarına rağmen ABD başta olmak üzere AB ve AB ülkeleri hatta kısmen Rusya bile bu öğüte destek vermiştir. Bu nedenle Türkiye 2014-2019 döneminde bu örgütle mücadeleye odaklı bir strateji uygulamıştır.

Suriye'deki iç savaşın ilk günlerinden itibaren çevre ülkelere yönelen göç dalgaları meydana gelmiştir. Türkiye bu durumu önceden ön görerek farklı illerde yaklaşık 250.000 kişinin barınabileceği 26 mülteci kampı hazırlamıştır.⁴⁹⁷ Hazırlanan bu kamplar dünya genelindeki mülteci kamplarına göre yüksek standartlı kamplar olarak dikkat çekmiştir.⁴⁹⁸

2011-2013 yılları arasında ülkesini terk ederek Türkiye'ye gelen sığınmacılar için bu kampların kapasitesi yeterli olmuştur. Bu dönem gelen yaklaşık 248.000 Suriyeli bu kamplara yerleştirilmiştir. Ancak 2013 sonlarında başlan Şii milis katliamları, Şiilik karşıtlığı ile çatışanlar, bir taraftan PYD'nin genişleme eğilimi ve bir de DAESH tehdidi göç dalgasının astronomik rakamlara ulaşmasına neden olmuştur. 2013 yılında 248.000 olan mülteci sayısı 2014 yılında 1,52 milyona, 2015 yılında da 2,5 milyona, 2016 yılında 2,85 milyona, 2017 yılında 3,45 milyona 2018 yılında ise 3,63 milyona ulaşmıştır.⁴⁹⁹

5.2.2.4. Suudi Arabistan'ın artan tehdit algısı

İran'ın Suriye'deki filli varlığı Suudi Arabistan için önemli bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu tehdidin odak noktası jeostratejik bir İran uygulaması olan Şii Hilal'inin gerçekleştirme ihtimalidir. Şii Hilali oluşturma stratejisi iki kritik aşama sonrası Suudi Arabistan'ı kuşatma amacını taşımaktadır.⁵⁰⁰ Bu aşamalardan ilki Suriye

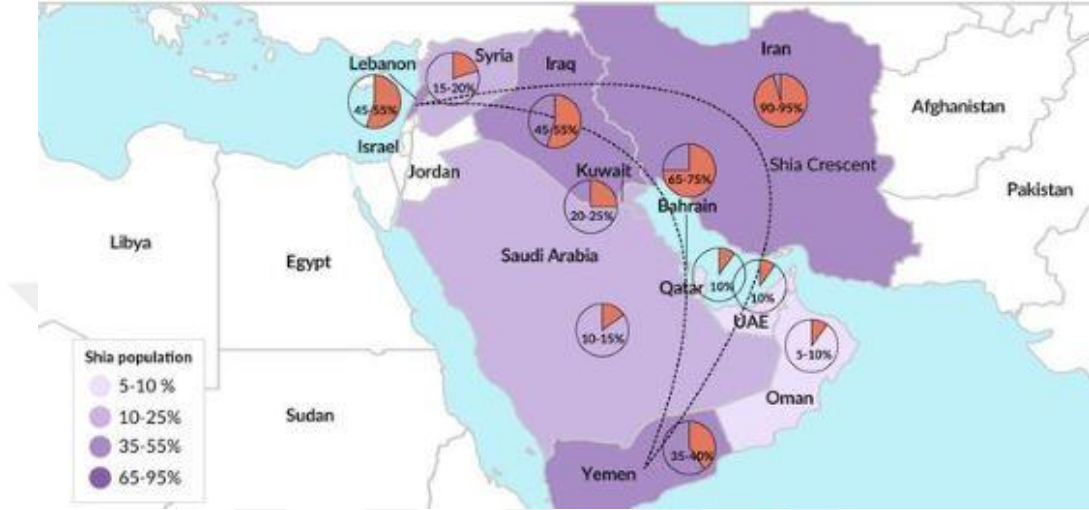
⁴⁹⁷ Internet: Pinna, M. (2016). "Dünyaya örnek olarak gösterilen Türkiye'deki mülteci kampları", *Euronews*, (Web: <https://tr.euronews.com/2016/04/28/dunyaya-ornek-olarak-gosterilen-turkiye-deki-multeci-kamplari> , Erişim tarihi:13.08.2022)

⁴⁹⁸ Pinna, a.g.m. 2016 .

⁴⁹⁹ Internet: "Türkiyedeki mülteci sayısı", (2022), Türkiye Mülteciler Derneği (Web:<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> , Erişim tarihi: 15.08.2022)

⁵⁰⁰ Internet: Hoover, A., Balanche, F. (2021). "From the Iranian Corridor to the Shia Crescent: Demography and Geopolitics", Open Science Hoover Institution, Stanford University, 7-8. Web: https://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/balanche_iraniancorridor_pdf.pdf, Erişim tarihi: 12.11.2021.

üzerinden Akdeniz'e uzanmak, ikincisi de Yemen üzerinden Babül Mendap Boğazına nüfuz ederek Kızıldeniz'i kontrol edebilmektedir. Bu iki aşama sonrasında Suudi Arabistan'ın üç koldan İran'ın kuşatması içerisinde kalacağı bir durum ortaya çıkacaktır.

Harita 5.7. Şii Hilali

Kaynak: İnternet: “Iran’s growing influence: building Shia crescent”, (2015) GIS Report, (Web: <https://www.gisreportsonline.com/saudi-arabia-and-the-uae-have-diverging-goals-in-yemen,defense,2589.html> Erişim tarihi: 08.05.2019)

İran paramiliter unsurlarını Suriye'ye sevk etmesi bu kuşatmanın önemli bir adımını oluşturmuştur. Suriye ile İran her ne kadar müttefik olsa da Suriye Suudi Arabistan için tam bir tehdit unsuru olarak görülmemektedir. Ancak Şii milislerin bu ülkede konuşlanması bu durumu değiştirmiştir. Bulunan Şii milislerin sayısının büyüklüğü bu tehdidi arttırmıştır. İran etkisiyle 40'dan fazla Şii milis örgütü ve 24.000 civarında militan Esad rejimini müdafaa etmek için Suriye'ye girmiştir.⁵⁰¹

İran'ın Suriye'deki faaliyetleri ile eş güdümlü olarak Yemen'deki Şii unsurları harekete geçirmesi Suudi Arabistan için çok ciddi bir tehdit algısı ortaya çıkartmıştır. 2011-2014 döneminde ABD etkisiyle, İran'a karşı sınırlı bir faaliyet içinde olan Suudilerin Yemen'e de sessiz kalması durumunda ilerde bir beka sorunu yaşayacakları aşikâr olmuştur.

⁵⁰¹ Symith, a.g.m. 2018

Suudi Arabistan için, İran'ın hibrit savaş stratejisinin yarattığı en büyük tehdit de bu minvalde ortaya çıkmıştır. İran'ın Suriye'deki ve Yemendeki fiili varlığı ve bu ülke üstündeki etkisinin artması, İran'ın Şii Hilali olarak isimlendirdiği jeopolitik teorisinin hayata geçmesi anlamı gelmektedir.

5.2.3. Uzlaşma Girişimlerinin Başarısızlığı

Suriye'de iç savaşın başladığı 2011 yılından günümüze kadar özellikle bölgesel güvenliğin ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunabilmesi adına birçok toplantı ve Zirve gerçekleştirilmiştir. Annan Planı ile başlayan ve devam eden bu süreçlerde ortaya konulan diplomatik girişimler Rusya-İran bloğunun farklı yaklaşımları nedeniyle bir sonuca varmamıştır.

Rusya ve İran, Suriye'deki gelişmeler karşısında olayların başlangıcından itibaren Esad Rejimini ayakta tutabilmek adına stratejik bir iş birlikteliği geliştirmiş ve bunu günümüze kadar devam ettirmiştir. Türkiye ise Suriye'de etkili olan bu iki aktörle ortak olarak Suriye'nin toprak bütünlüğü meselesinde birleşse de sınır güvenliği, düzensiz göç hareketleri ve bölgede bir terör koridorunun oluşması gibi konulardaki kaygıları nedeniyle, bu iki ülkeyle ortak stratejik bir hedef doğrultusunda birleşememiştir.⁵⁰²

Suriye'deki iç savaşın bitirilmesi hususunda farklı ajandalara sahip olan ABD, Rusya, Çin, Türkiye, Katar gibi birçok küresel ve bölgesel aktör ilk olarak 30 Haziran 2012 tarihinde gerçekleştirilen Cenevre Zirvesi ile bir araya gelmiştir. Cenevre'deki bu görüşmelerde farklı stratejilerin savunulması, Esad rejimi ile muhaliflerin masada bir araya gelmemesi ve İran gibi Suriye sahasında etkin olan bir aktörün masada bulunmaması gibi nedenler yüzünden bu görüşme çözümsüzlükle sonuçlanmıştır.

Daha sonra 22 Ocak- 16 Şubat 2014 gerçekleştirilen ikinci zirvede de Batılı ülkeler ile Suriye'deki mevcut rejimin ve muhaliflerin anlaşmazlığı sebebiyle ikinci kez başlatılan girişimler de akamete uğramıştır. 2016 yılında üçüncü kez Cenevre'de gerçekleştirilmesi planlanan zirveye bu kez İran davet edilse de yine bu zirveden de

⁵⁰² Ayvaz, Z. (2020). "Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri". *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 46-48.

herhangi bir ortak sonuç çıkmamıştır.⁵⁰³ Suriye’deki iç savaş ve kriz süreci katlanarak daha da büyürken, küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye’deki çıkarlarının ve çözüm stratejilerine dair ajandalarının farklılığı sebebiyle Suriye krizi için gerçekleştirilen görüşmeler yerini çözümsüzlüğe bırakmıştır. ABD ve Batılı ülkeler aracılığıyla başlatılan ve 4 yıl boyunca herhangi bir gelişmenin kaydedilemediği Cenevre Zirvelerinin ardından, Suriye iç savaşı ile ilgili ilk kez somut bir adım atılmış ve bu tarihten sonra Suriye’deki durumun kontrolü ve diplomatik girişimler artık bu üç ülke tarafından gerçekleştirilecek görüşmelerle yönlendirilmiştir.

Bu süreçte strateji ve çıkarları birbirinden farklı olsa da Suriye’deki siyasi ve insani krizin çözümü için etkin bir rol üstlenen Rusya, Türkiye ve İran ise ilk defa, 30 Aralık 2016 tarihinde Suriye Rejimi ile Muhalifler arasındaki ateşkes kararının ardından bu durumu kalıcı hale getirebilmek için 23 Ocak 2017 tarihinde Kazakistan’ın başkenti Astana’da gerçekleştirilen görüşmelerde bir araya gelmiştir.

İlerleyen yıllarda devam eden ve Astana Süreci olarak anılan bu toplantılar Suriye’de duruma sonuç katkı sağlayabilen toplantılar olacaktır.

5.2.4. Türkiye’nin Suriye’de Askeri Güç Kullanımı

Türkiye’nin tehdit algısında PYD, DAESH ve Kitleli göç odaklı yaşanan artış ve diplomasi kanalıyla çözülmesi mümkün olmayan sorunların birikimi askeri güç kullanma zorunluluğu doğurmuştur. Bu doğrultuda 24 Ağustos 2016’da Fırat Kalkanı Harekâtını, 20 Ocak 2018’de Zeytin Dalı Harekâtı ve 9 Ekim 2019’da Barış Pınarı Harekâtı adı altında 3 operasyon düzenlenmiştir. Operasyonların hepsinin de ortak hedefi Türkiye’ye yönelen DAESH, PKK/YPG ve diğer unsurlardan kaynaklı tehditleri kaynağında yok etmek ve sınır güvenliğini sağlayacak bir mesafe kadar Suriye topraklarında konuşlanmak olmuştur.

Türkiye’yi bu harekâta yönlendiren en önemli güvenlik sorunlarından biri DAESH’in Türkiye’de özellikle büyükşehirlere canlı bomba saldırıları düzenlemeye

⁵⁰³İnternet: "Dünden Bugüne Tüm Suriye Zirveleri".(2018), *Stratejik Ortak*. (Web:<https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>, Erişim tarihi: 07.06.2022).

çalışmasıdır.⁵⁰⁴ Terör örgütlerinin Türkiye ve Suriye sınır hatlarını elinde tutarak Türkiye'nin askeri noktalarını hedef almasıdır. Bir diğer sebep ise Türkiye'de uzun yıllar sığınmacı olarak bulunan Suriyelilerin evlerine dönme isteği ve bu konuda Türkiye'den yardım istemeleri. Bunlar ve devamında gelişen saldırı tehditleri ve saldırılardan dolayı Türkiye'nin güvenliği önemli bir tehdit altına girmiştir. Bu sebeple yapılan basın açıklaması ile birlikte Türkiye, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51'inci maddesinden kaynaklanan meşru müdafaa hakkı kapsamında, güvenliğini tehdit eden terör örgütü DAESH başta olmak üzere Suriye'nin kuzeyinde mevcut teröristleri etkisiz hale getirmek ve sınır güvenliğini sağlamak için 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtını başlatmıştır⁵⁰⁵.

Harekât için gerekli askeri güç Türk Silahlı Kuvvetleri ve Özgür Suriye Ordusu ile oluşturulmuştur. Harekâta yaklaşık 4.000 Türk Silahlı Kuvvetleri askerleri ve 7 bin Özgür Suriye Ordusu askerleri katılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri 24 Ağustos 2016'da sabaha karşı havadan saldırı ile harekâta başlamış ve sonrasında Özgür Suriye Ordusu'nun karadan sağladığı destekle DAESH kontrolündeki Cerablus'u ve çevre köyleri 24 saat dolmadan ele geçirmiştir. Harekâtın 14. Gününe kadar DAESH sınırdan tamamen uzaklaştırılmış, Azez ve Cerablus arası ulaşım açılmış ve 12 bölge Türk Silahlı Kuvvetlerinin eline geçmiştir. 12 Eylül 2016'da, Türk Silahlı Kuvvetleri operasyonun 20. gününde 845 kilometrelik alanın kontrol altına alındığını, 2 hava saldırısında 1 havan mevzii ve 1 mühimmat deposunun imha edildiğini duyurdu⁵⁰⁶. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Özgür Suriye Ordusu'nun mücadeleleriyle harekât 23 Şubat 2017'de başarıyla sonuçlanmıştır. Harekâta 243 meskûn mahal ve 2.015 km² alan DAESH'den temizlenmiştir ve 4000'e yakın terörist etkisiz hale getirilmiştir.⁵⁰⁷

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın bittiği ise 29 Mart 2017 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonucunda, "Ülkemizin sınır güvenliğini sağlamak, DAESH terör örgütünün ülkemize yönelik tehdit ve saldırılarını önlemek, yerinden edilmiş Suriyeli kardeşlerimizin ülkelerine dönüşlerine imkân vermek ve Fırat Kalkanı Harekâtı

⁵⁰⁴ Demir, E.(2021). "Türkiye'nin Suriye Politikası Bağlamında Tsk'nın Suriye'deki Sınır Ötesi Harekâtlarının Nedenleri Ve Sonuçları", *Ankasam Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), 541.

⁵⁰⁵ Internet: "Fırat Kalkanı Harekâtı", *T.C. Milli Savunma Bakanlığı*, (Web: <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/FiratKalkani> Erişim tarihi: 06.09.2022)

⁵⁰⁶ Internet: "TSK'dan Hakkari ve Fırat Kalkanı Harekâtı açıklaması", *Hürriyet Gazetesi*, (Web:<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tskdan-hakkari-ve-firat-kalkani-harekati-aciklamasi-40222684> ,Erişim tarihi: 06.09.2022)

⁵⁰⁷ Demir, a.g.m., 2021, 549.

bölgesinde huzur ve güven içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak maksadıyla yürütülen harekâtın başarıyla sonuçlandığı ifade edilmiştir.” açıklamasıyla resmi olarak ilan edilmiştir⁵⁰⁸.

Harekâtın tamamlanmasının ardından bölgede güvenlik çalışmalarına ve hayatın normale dönmesine önem verilmiştir. Terör örgütleri nedeniyle bölgeyi terk eden halkın evlerine dönebilmesi için emniyet güçleri oluşturulmuştur. Harekât sonrası güvenli hale gelen bölgeye yaklaşık 300.000 Suriyeli vatandaş geri dönmüştür.⁵⁰⁹ Sonrasında yerel meclisler kurulmuş, eğitim, sağlık, ticaret ve birçok konuda iyileştirmelere devam edilmiştir.

Zeytin Dalı Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Suriye Milli Ordusu’nun 20 Ocak 2018’de Afşin’e yönelik başlattığı askeri harekâttır. Harekâtın amacı Türkiye sınırlarında ve bölgede tehdit oluşturan PKK, KCK, PYD-YPG ve Irak ve Şam İslam Devletini (İŞİD) gibi terör örgütlerini bölgeden temizleyip güvenliği sağlamaktır. Harekâtı tetikleyen en önemli nedenlerden birisi Amerika’nın bölgede bulunan YPG terör örgütüne askeri yardımda bulunarak Türkiye’ye karşı ulusal bir tehdit oluşturmastır.

Zeytin Dalı Harekâtı, Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar tarafından Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı’ndaki harekât merkezinden yönetilmiştir⁵¹⁰. Özel olarak da 2. Ordu Komutanı İsmail Metin Temel bu harekâtı yöneten kişidir⁵¹¹. Hava saldırıları ile başlayan Zeytin Dalı harekâtı karadan başarı ile ilerlemenin önünü açmıştır. İlk 5 haftalık süreçte sınır hattının 27,25 km’si, muharebe sahasının 147 km²’lik bir bölümü ele geçirilmiştir. Böylelikle toplamda 147 km uzunluğundaki Türkiye sınırının %82’sine karşılık gelen 120 km’si, 2270 km²’lik muharebe sahasının %18’ine karşılık gelen 415 km²’lik bir alan emniyete

⁵⁰⁸ İnternet: 29 Mart 2017 Tarihli Toplantı, MGK Genel Sekreterliği, (web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplantı>, Erişim tarihi: 6.09.2022)

⁵⁰⁹ Demir a.g.m. 2021, 551.

⁵¹⁰ İnternet: Firik, M. K. (2018), "Afrin'e 'Zeytin Dalı Harekâtı'", Anadolu Ajansı, (Web:<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/afrine-zeytin-dali-harekati/1036643>, Erişim tarihi: 06.09.2022)

⁵¹¹ İnternet: "Afrin'e yönelik harekâtı yöneten komutan Temel, Burseya Dağı'nda", Sputnik Türkiye, (Web:<https://sputniknews.com.tr/20180130/afrin-ismail-metin-temel-zeytin-dali-burseya-dagi-1032022701.html> , Erişim tarihi: 06.07.2022)

alınmıştır⁵¹². 9.haftada Afrin ilçe merkezine giren askerler 24 Mart 2018’de Afrin ilçesinin merkezini terör örgütlerinden tamamen temizlemiştir. 6 Nisan 2018’de yapılan 243 meskûn mahallim, 2270 km²’lik muharebe sahasının % 89’una karşılık gelen 2015 km²’lik alanın emniyete alındığı, toplamda 52 Türk Silahlı Kuvvetleri, 232 Özgür Suriye Ordusu mensubunun şehit olduğu bildirilmiştir⁵¹³. Yaklaşık olarak 4500’den fazla terörist etkisiz hale getirilmiştir.

Zeytin Dalı Harekâtı sayesinde sınır güvenliği sağlanmış ve terör örgütleri sınırdan 35 kilometre uzaklaştırılarak Fırat’ın batısındaki sınırlar teröristlerden temizlenmiştir. Terör örgütlerinin Afrin’de toprakları kalmamış ve yeniden tehdit olma ihtimali azalmıştır. Bölgenin güvenliğinin sağlanmasıyla Suriyeli sığınmacıların bir kısmı evlerine geri dönmüşlerdir. Hayatın tamamen normale dönmesi için Fırat Kalkanı Harekâtında olduğu gibi insani çalışmalara başlanmıştır. İlgili kurum ve kuruluşlarla birlikte bölgeye ve halka önemli yardımlarda bulunulmuştur.⁵¹⁴

Barış Pınarı Harekâtı, Fırat Kalkanı Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekâtı devamı niteliğinde olup 9 Ekim 2019 tarihinde başlamıştır. Türkiye gerçekleştirmiş olduğu Barış Pınarı Harekâtını da önceki harekâtlarda olduğu gibi BM Sözleşmesi’nin 51. maddesi ve BMGK kararlarında yer alan “meşru müdafaa hakkı” kapsamında değerlendirerek hukuki bir zeminde yapıldığını tüm dünyaya deklare etmiştir⁵¹⁵. Harekâtın nedenleri Türkiye-Suriye sınırındaki bölgelerin terör örgütleri tarafından ele geçirilmesi ve Türkiye’ye yönelik tehditler yapılması, Türkiye’nin meşru müdafaa hakkı olarak sınırlarının güvenliğini sağlamayı istemesi, Türkiye sınırlarındaki Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönebilmesi için güvenli bir bölge ihtiyacıdır.

Harekât öncelikle havadan atışlarla sonrasında karadan destek sağlanarak stratejik noktaların, mühimmat depolarının, cephaneliklerin imha edilmesiyle başlamıştır. Ardından Türk Silahlı Kuvvetleri ve Suriye Milli Ordusu Tel Abyad ve Resulayn’nın farklı bölgelerinde hareket etmişlerdir. Türk Silahlı Kuvvetleri 40 bin

⁵¹² İnternet: “Zeytin Dalı Harekâtı Saha Verileri ve Oranlar”. (2018), *Stratejik Ortak*, (Web:<https://www.stratejikortak.com/2018/03/zeytin-dali-harekati-saha-verileri.html>), Erişim tarihi: 06.09.2022)

⁵¹³ İnternet: “Bilgi Notu: 44 - 31 Mart-6 Nisan Dönemi”, (2018), TSK Genelkurmay Başkanlığı, (Web: http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BN_44), Erişim tarihi: 06.09.2022)

⁵¹⁴ Kadioğlu, İ. A. (2020). “Zeytin Dalı Harekâtı: Türkiye’nin Suriye’ye Sınır Ötesi Operasyonu ve Meşru Müdafaa Hakkı, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 210-211 DOI:10.30794/pausbed.748134

⁵¹⁵ İnternet: “Barış Pınarı Harekâtı”. (2019), *Yeni Şafak*, (Web: <https://www.yenisafak.com/dunya/buyuk-baris-harekati-3509754>), Erişim tarih: 07.09.2022)

kişi ve Suriye Milli Ordusu 20 bin kişi katılmıştır. Diğer harekâtlara oranla Barış Pınarı Harekâtına daha fazla katılım olmuştur.¹⁷ Ekim 2019 tarihine kadar Türk Silahlı Kuvvetleri ve Suriye Milli Ordusu özellikle Fırat'ın doğusundaki bölgeleri çatışarak ele geçirmişlerdir. Harekât ile 605 meskûn mahal ve toplam 4.219 km² alan terör örgütlerinden temizlenmiş ve 2500'e yakın terörist etkisiz hale getirilmiştir.

Harekât devam ederken 17 Ekim'de ABD ve Türkiye arasında mutabakat görüşmeleri yapılmıştır ve iki ülke arasında Ankara Mutabakatı imzalanmıştır. Mutabakata göre, terör örgütlerinin belirlenen güvenli bölgelerden geri çekilme için harekâta 120 saat durdurulmasına ve ağır silahların toplatılmasına karar verilmiştir. 120 saatlik sürenin dolmasının ardından ABD, mutabakatta söz edilen teröristlerin güvenli bölgeden çekilme işlemlerinin tamamlandığını duyurmuştur⁵¹⁶.

Türkiye ile ABD arasında imzalanan mutabakat ile terör örgütlerinin gerçi çekilmesi ardından Rusya ile görüşen Türkiye 22 Ekim 2019 tarihinde Soçi Mutabakatını imzalamıştır. Buna göre 120 saatlik süreye ilaveten 150 saat daha uzatılmıştır ve kalan bölgelerdeki terör örgütlerinin geri çekilmesine karar verilmiştir. İki mutabakat sayesinde harekâtın gerçekleştiği bölgelerdeki terör örgütlerinin temizlenmesi kolaylaşmıştır. Milli Savunma Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre de Barış Pınarı Harekâtı, 25 Kasım 2019 tarihinde sonlandırılmıştır.

Harekât sonucuna göre 700'den fazla terörist ele geçirilmiş, birçok bölgede güvenlik sağlanarak bu bölgelere Türk Silahlı Kuvvetleri ve Suriye Milli Ordusu yerleştirilmiştir. Harekâtın bir önemi de PYD/YPG-PKK terör örgütüne Fırat'ın doğusunda yapılan ilk harekât olması ve en güçlü olduklarını düşündükleri alanda önemli bir toprak parçasını kaybetmeleridir⁵¹⁷.

5.2.5. Suudi Arabistan Dış Politikasında Askeri Güç Kullanımı

Suriye iç savaşını güvenlik perspektifinden değerlendiren ve Şii yayılmacılığı olarak algılayan Suudi Arabistan'ın Suriye iç savaşına yönelik politikaları 2015 yılına

⁵¹⁶ Polat, D.Ş. (2020). "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 79-80.

⁵¹⁷ Kaya, R. (2020). "Harekâtlar Ekseninde Türkiye'nin Suriye'de Terörle Mücadelesi", *NEUSBF Dergisi*, 2(2), 17.

kadar ABD'nin pasifliği nedeniyle tam bir netlik içerisinde olamamıştır. Ancak 2015 yılında Kral Abdullah'ın vefatı sonrası iktidara gelen Kral Selman yönetimi sonrası bu durum değişmeye başlamıştır. 2015 yılından itibaren Suriye iç savaşı, Suudi Arabistan'ın İran ile güç mücadelesini yeniden derinleştiren bir faktör konumunda olmuştur.

Kral Selman yönetiminin Şii yayılcılığı olarak gördüğü Suriye iç savaşına yönelik diplomatik ve ekonomik araçları kullanarak bir politika üretmiştir. Ancak bu politika sahada pek etkili bir politika olmamıştır. ABD'nin de Esad'a karşı tavrını esnetmesi sonucunda Suudi Arabistan, Suriye'de Esad realitesini ve İran etkisini kabullenmek zorunda kalmıştır. Ancak İran'ın Suriye'deki faaliyetlerinin yanı sıra Yemen'de de harekete geçmiş olması sert bir biçimde Suudilerin tepkisini çekmiştir.

İran'ın bölgesel faaliyetlerine yönelik ilk fiili tepkisi de Yemen üzerinden olmuştur. İran'ın Şii Hilali olarak bilinen jeostratejisi açısından bakıldığında Yemen iç savaşını ve Suriye iç savaşını aynı savaş içerisindeki farklı cepheler olarak görülmektedir. İran'ın Suriye'de yürüttüğü hibrit savaşın başlamasının hemen akabinde Yemen'de İran destekli Husiler de isyan başlatmış ve başkent Sana'yı ele geçirerek Suudi destekli mevcut iktidarı çok zor bir duruma düşürmüştür. Bu durum Suudi Arabistan için hem kuzeyden hem de güneyden kuşatılma anlamına geldiği için Suudi yönetimi tarafından ardı ardına sert ve kararlı adımlar atılması zaruret haline dönüşmüştür.

Yemen devlet başkanı Abdrabbuh Mansur Hadi'nin yaklaşık 30 yıl süren iktidarının düşmesi ve ülke kontrolünü kaybetmeye başlaması sonrasında, Yemen devleti Suudi Arabistan'a isyancılara yönelik askeri operasyon yapılması için davette bulunmuştur. Bu davet üzerine Suudi Arabistan, 26 Mart 2015 tarihinde BM güvenlik Konseyi'ne bildirimde bulunularak, kendi önderliğinde Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Sudan, Bahreyn, Kuveyt, Katar, Mısır, Ürdün ve Fas'ın katılımıyla oluşan 9 ülkeli bir koalisyon tarafından Yemen'e yönelik askeri harekât başlatmıştır.⁵¹⁸ Körfez İşbirliği Konseyi olarak anılan bu koalisyonun başlattığı operasyona ABD istihbarat

⁵¹⁸ Internet: "Statement issued by the Kingdom of Saudi Arabia, the United Arab Emirates", (2015). *the Kingdom of Bahrain, the State of Qatar and the State of Kuwait UN Security Council*, UN, 4. (Web:<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/089/21/PDF/N1508921.pdf?OpenElement> , Erişim tarihi: 09.06.2020)

ve lojistik destek vereceğini açıklarken Fransa, İngiltere ve Belçika da operasyonu desteklediklerini açıklamıştır.⁵¹⁹

“Kararlılık Fırtınası” ismiyle duyurulan bu operasyon kapsamında ilk olarak 170’den fazla savaş uçağı ile yoğun bir hava bombardımanı yapılarak sahada mevcut Husi isyancılarına zafiyet verdirtilmiştir.⁵²⁰ Suudi Arabistan’dan 100, Birleşik Arap Emirlikleri 30 ve diğer koalisyon ülkelerinin tahsis ettiği uçaklarla başlatılan hava saldırısında F-15S Strike Eagles, Panavia Tornados, and Eurofighter Typhoons tipi saldırı uçakları 3A AWACS ve SAAB 2000E tipi teknik uçaklar ile desteklenmiştir.⁵²¹ Saldırının ilk haftasında yemen isyancılarının elinde bulundurduğu hava kuvvetleri unsurları ve yer savunma sistemleri etkisiz hale getirilmiştir.⁵²² Ardından isyancılara yönelik yardımları kesmek amacıyla Yemen denizden ablukaya alınmıştır. Ancak bu durum sadece isyancıları değil tüm yemeni etkilediği için abluka koşulları esnetilerek insani yardımlar abluka dışı bırakılmıştır. Bu ablukanın akabinde, resmi varlığı kabul edilmeyen Suudi özel operasyon kuvvetlerinin de desteğı ile karasal güçlerinin de desteğı ile Husilerin en büyük ikmal noktası olan Aden bölgesi ve Aden Limanı İsyancılardan temizlenmiş ve yeniden Hükümet ve koalisyon güçlerinin denetimine girmiştir.⁵²³

21 Nisan 2015 tarihinde Suudi yönetimi Kararlılık Fırtınası operasyonu çerçevesinde yürütülen hava saldırılarının başarıyla sonuçlandığını ifade eden bir açıklama yaparak, Umudun Yeniden İnşası olarak adlandırdıkları, askeri müdahalenin ikinci aşamasına geçtiklerini duyurmuşlardır. Ancak Kararlılık Fırtınası operasyonunun bittiğı açıklanmasına rağmen koalisyon güçlerinin hava saldırıları devam etmiştir. Bu saldırılara ek olarak 160.000’den fazla askerin görev aldığı bir kara harekâtı başlatılmıştır.

⁵¹⁹ Kurt, V. (2015), “Devrim”den askeri müdahaleye Yemen”, *SETA Analiz* no 144, 17.

⁵²⁰ Internet: Roberts, D. and Shaheen, K. (2015), “Saudi Arabia launches Yemen air strikes as alliance builds against Houthi rebels”, *The Guardian* (Web: <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/26/saudi-arabia-begins-airstrikes-against-houthi-in-yemen> , Erişim tarihi: 09.06.2020)

⁵²¹ Shield, R. (2018). “The Saudi air war in Yemen: A case for coercive success through battlefield denial”, *Journal of Strategic Studies*, 41(3), 472-473. DOI:10.1080/01402390.2017.1308863

⁵²² Shield, a.g.m. 2018, 67.

⁵²³ Internet: “Saudi-led airstrikes drive Houthis from Aden”, (2015), *Aljazeera*, (Web: <https://www.aljazeera.com/news/2015/4/3/saudi-led-airstrikes-drive-houthis-from-aden> Erişim tarihi: 09.06.2022)

Kararlılık Fırtınası ve Umudun Yeniden İnşası operasyonları ile bölgesel bir iş birliğini ortaya çıkarmayı başaran Suudi Arabistan, bu durumu sağlamlaştırma ve geliştirme stratejisini benimseyen bir politika yürütmeye başlamıştır. Bu kapsamda 2015 yılı aralık ayında Mısır ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 34 ülkenin katılımıyla Şii yayılmacılığına karşı duracak ve DAEŞ ile savaşıacak bir Sünni koalisyonu oluşturmak için harekete geçmiştir. Bu süreç zarfında Türkiye'nin temas halinde olduğu Müslüman kardeşleri terörist olarak tanımlamayan Kral Selman'ın, bu suretle Türkiye'nin de desteğini almak istemiştir.⁵²⁴ Bu politikası nedeniyle Mısır'da darbe ile iktidara gelen Sisi yönetiminin olası tepkilerini ortadan kaldırmak için de ekonomik gücünü kullanma yoluna gitmiştir. 2016 yılında Mısır'a 21,5 milyar Amerikan doları tutarında büyük bir ekonomik destek sağlamıştır.⁵²⁵ Bu sayede Mısır ile olan ilişkilerini bozmadan Türkiye'ye yönelik diplomatik yakınlaşma sağlamayı hedeflemiştir. Bu politikası sonucu da Türkiye 34 üye ile kurulması planlanan ittifaka dâhil olmasa da Suudi Arabistan öncülüğündeki müdahaleyi desteklemiştir. Suudilerin büyük ittifak planı, birden çok bölgesel ve küresel faktör nedeniyle hayata geçirilememiş Yemendeki askeri müdahale mevcut koalisyon güçleri ile sürdürülmüştür.

Suudi Arabistan tarafın atılan bir diğer adım ise ülke sınırları içerisinde vuku bulmuştur. Aralarında Şiilerin önemli âlimlerinden olan din adamı Nimr Bakır el-Nimr'in de bulunduğu 47 kişi terörist ilan edilerek 2 Ocak 2016'da idam cezasına çarptırılmıştır. İran'ı bir hayli kızdıran bu idam kararını sonrasında yapılan Suudi Arabistan'ın büyük bir bedel ödeyeceği yönündeki açıklamalar ile radikal Şiilerin Tahran ve Meşhed'deki Suudi Arabistan temsilcilikleri işgal edilip ateşe verilmesi üzerine Suudi Arabistan, İran ile diplomatik ilişkilerini kestiğini duyurmuştur.⁵²⁶ Ortaya çıkan bu hadiseye binaen, Suudi Arabistan'dan ekonomik destek alan Bahreyn, Sudan, Cibuti ve Somali de İran'a diplomatik ilişkilerini askıya alarak tepki göstermiştir.⁵²⁷

⁵²⁴ Oktav, Ö.Z. (2018), "Quo Vadis Turkey-GCC States Relations? A Turkish Perspective", *Insight Spring*, 20, 108.

⁵²⁵ Pulat, S. Akdoğan, I. and Küpeli, M.Ş. (2021). "Suudi Arabistan-İran Bölgesel Rekabetinde Suudi Dış Yardımlarının Siyasi Etkinliği", *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 18(69), 110.

⁵²⁶ Pulat, Akdoğan ve Küpeli, a.g.m. 2021, 111.

⁵²⁷ Pulat, Akdoğan ve Küpeli, a.g.m. 2021, 112

Bu dönemde İran-Suudi Arabistan arasında çıkan ikinci kriz ise Aramco saldırı olmuştur. 2019 yılının eylül ayında Suudi Arabistan'ın milli petrol şirketi Aramco'ya ait iki petrol tesisine yönelik saldırı gerçekleştirilmiştir. Yemen'de bulunan İran destekli Ensarullah tarafından yapıldığı iddia edilen saldırılardan sonra Suudiler bölgede devletler başta olmak üzere uluslararası toplumun tamamından İran'a yönelik bir baskı politikası uygulanmasını talep etmiştir. İran ise suçlamaları reddederek saldırıların Riyad yönetiminin Yemen'de düzenlediği operasyonların karşılığı olduğunu açıklamıştır.⁵²⁸

5.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksinde Yumuşama Süreci (2019-2021)

5.3.1. Süreçteki Küresel Siyaset Konjonktürü

2014 – 2018 yılları arasında birincil hedef olarak DAESH'i bitirmeyi amaçlayan ABD, bu hedefine ulaştıktan sonra Suriye'deki askeri varlığını sonlandırma kararı almıştır. ABD Başkanı Trump, ilk olarak 29 Mart 2018 tarihinde Ohio mitinginde, Suriye'den yakın bir tarihte çekileceklerini ifade etmiştir.⁵²⁹ Ancak bu kararın resmen duyurulması yaklaşık 9 ay sonra 2018 yılının aralık ayında gerçekleşmiştir. Ancak bu açıklama sonrası da kısmi bir çekilme olsa da ABD Suriye'deki askeri varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

ABD'nin Suriye'den çekilememesinin nedeni olarak besleyip büyüttüğü Rojava yönetimini ve SDG teröristlerinin akıbetinin belirsizliği ön plana çıkmıştır. SDG'nin zayıflaması ve ya yok olması ise ABD'nin temel stratejilerinden biri olan İsrail'in güvenliğinin sağlanması açısından büyük bir kayıp niteliğinde görülmektedir. SDG, Rojava bölgesinde hem Irak hem Suriye'deki İran destekli Şii milislere karşı bir saldırı merkezi gibi çalışmaktadır. Burası Şii milislere karşı bir tampon görevi görmektedir. Ayrıca Rojava bölgedeki seküler yapısı ve görece demokratik yönetim modelini

⁵²⁸ Pulat, Akdoğan ve Küpeli, a.g.m. 2021, 113

⁵²⁹ İnternet: “ABD'nin Suriye'den Çekilmesinin İsrail'e Yansımaları” (2019). ANKASAM (web: <https://www.ankasam.org/abdnin-suriyeden-cekilmesinin-israile-yansimalari/> Erişim tarihi: 13.08.2021)

benimsemiş olması nedeniyle, İran, Suudi Arabistan, Suriye ve diğer Arap ülkeleri arasında farklı bir konuma sahiptir.⁵³⁰

Bu nedenlerden dolayı ABD açısından Rojava'nın güvenliği İsrail'in güvenliği ile paralel durumdadır. Bölgenin bağımsız bir yapıya kavuşması ve uluslararası toplumun bir parçası olması ABD ve İsrail açısından avantaj sağlayıcı bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden ABD Rojava yönetiminin daha istikrarlı ve daha güvende olması için Rojava'nın bağımsızlığını teşvik etmiştir. Bu hamleye en büyük destek de İsrail'den gelmiştir.⁵³¹ Ancak bölgesel tepkiler ve Rusya başta olmak üzere küresel tepkiler nedeniyle bu bağımsızlık planı tutmamıştır. Bunun üzere ülkedeki ABD kuvvetleri Rojava bölgesine toplanmış, beklenen çekilme kendi ülkesine değil de bu bölgeye gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin güvenli bölge oluşturma talebi, Esad rejiminin Rojava'nın genişlemesinden rahatsız olması ve İran'ın da Rojava'yı ABD ve İsrail'in uzantısı olarak görmesi nedeniyle ABD buradaki varlığını sonlandırdığında SDG'nin kendini varoluşsal problemlerin içerisinde bulacağı açıktır. Rojava meclisindeki Başkanlık Komitesi'nde yer alan ABD'nin direktörlerinden Bassam Saker; ABD'nin çekilmesiyle ilgili "...elbette sonsuza dek kalmalarını istemiyoruz. Sadece biz siyasi süreci tamamlayana dek kalmalarını bekliyoruz ..." diyerek bu konudaki kaygılarını ifade etmiştir.⁵³²

Türkiye'nin Rojava yönetimine yönelik istikrarlı ve kararlı itirazları ve bu bölgedeki oluşma müdahil olacağını net bir şekilde ortaya koyması nedeniyle ABD, SDG ve Türkiye arasında bir tercih yapmaya zorlanmıştır. Türkiye'nin ısrarlı bir şekilde güvenli bölge oluşturma talebiyle karşı karşıya kalan ABD, bir tür oyalama politikası benimsemiştir.

2014 - 2019 yılları arasında AB'nin Suriye'ye yaklaşımı göç krizi odaklı bir politikaya dönüşmüş ve bu yaklaşım 2019 yılından sonrada devam etmiştir. Bir

⁵³⁰ Pollock, D. (2016). "Making Rojava More Like the KRG", Patrick Clawson, (ed)., *Syrian Kurds as A U.S. Ally: Cooperations & Complications*, Washington D.C: The Washington Institute for Near East Policy,. 6-7

⁵³¹ Bulut, S. (2020). "Türkiye ve İsrail'in Suriye Krizine Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi", *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Analiz No: 266, 13.

⁵³² İnternet: "ABD, eninde sonunda Suriye'den gidecek, biliyoruz" diyen DSK Temsilcisi: Önceden bizi uyarmalılar" (2021) *Sputnik News* (web: <https://sputniknews.com.tr/20210910/abd-eninde-sonunda-suriyeden-gidecek-biliyoruz-diyen-dsk-temsilcisi-oceden-bizi-uyarmalilar--1048799910.html>), Erişim tarihi: 12.11.2021)

tarafından ekonomik ve siyasi yaptırım kartını kullanmayı sürdürmüş diğer taraftan ise ABD'nin politikalarına angaje olmaya devam etmiştir. Esad rejimine yönelik yaptırımları hem 2019'da⁵³³ hem 2020'de⁵³⁴ hem 2021'de genişletilerek sürdürülmüştür.⁵³⁵ Bu kapsamda hala daha bir petrol ambargosu, belirli yatırımlara kısıtlamalar, AB'de tutulan Suriye merkez bankasının varlıklarının dondurulması, İç baskı için kullanılabilecek ekipman ve teknolojinin yanı sıra internet veya telefon iletişiminin izlenmesi veya kesilmesi için ekipman ve teknoloji üzerindeki ihracat kısıtlamaları devam etmektedir.⁵³⁶

AB, bu dönemde de ABD tarafından organize edilen küresel koalisyon içerisindeki yeri koruyarak DAESH'le yapılacak mücadelelerde daha önceki dönemde olduğu gibi ABD politikalarına adapte olmuştur.

Bu dönemde AB ile Türkiye arasında da SDG ekseninde sorunlar yaşanmıştır. SDG'ye yönelik Fransız ve Alman desteği Türkiye'nin tepkisini çekerken, Türkiye'nin askeri operasyonları AB'nin tepkini çekmiştir.⁵³⁷

Fransa devlet başkanı Emmanuel Macron, 14 Nisan 2018 tarihinde yaptığı konuşmada, öncelikli hedeflerini “DAESH'e karşı mücadeleyi sonlandırmak, sivillere insani yardım sağlamak ve Suriye'ye barışın geri dönebilmesi ve bölgenin istikrarını sağlamak için çatışmaya barışçıl bir çözüm getirecek toplumsal eğilimleri desteklemek” olarak açıklanmıştır.⁵³⁸ Bir başka ifade ile rejimi değiştirmek ya da desteklemek Fransa'nın gündeminden çıkmıştır. Dolayısı ile DAESH'le mücadele haricinde Suriye'deki denklemde tehdit ya da fırsat oluşturmeyen pasif bir aktör konumuna geçmiştir.

⁵³³ İnternet: “2019/87 Council Implementing Decision”, (2019) *Official Journal of the European Union* 21 January 2019 (Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019D0087>, Erişim tarihi: 6.2.2022),

⁵³⁴ İnternet: “2020/1651 Council Implementing Decision”, (2020) *Official Journal of the European Union* 6 November 2020 (Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32020D1651>, Erişim tarihi: 6.2.2022

⁵³⁵ İnternet: “2021/30 Council Implementing Decision”, (2021) *Official Journal of the European Union* 15 January 2021 (Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021D0030>, Erişim tarihi: 6.2.2022

⁵³⁶ İnternet: “Syria: EU response to the crisis”. *European Council Council of the European Union* (Web: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/syria/#strategy>, Erişim tarihi: 18.02.2022)

⁵³⁷ İnternet: Ayhan, H.(2019) “Zeytin Dalı Harekâtı ve AB”, *Srategik Düşünce Enstitüsü*. (web: <https://www.sde.org.tr/zeytin-dali-harekti-ve-ab-bolgesel-analiz-37>, Erişim tarihi: 18.02.2022)

⁵³⁸ İnternet: “War in Syria: Understanding France's position”, *France Diplomatie - Ministère de l'Europe et des Affaires* (Web: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/syria/war-in-syria-understanding-france-s-position/>, Erişim tarihi: 14 04 2022)

Suriye iç savaşının başlangıcından itibaren Almanya'nın politikaları ABD'ye entegre olmuş sert güç uygulamaları ve AB kapsamında ekonomik ve siyasi yaptırım uygulamaları ile şekillenmiştir. 2020'den sonra DAESH tehdidinin sonlandırıldığını düşünen Almanya, yine de bu ülkedeki askeri varlığını korumuş, yıllardır uyguladığı askeri müdahale karşıtı politikalarına geri dönememiştir. Küresel Koalisyon'da teknik destek ve eğitim amaçlı görev yapan 150 askerini Suriye'de tutmaya devam etmektedir.⁵³⁹ Ancak başlangıçta da olduğu gibi krizin çözümü için siyasi işbirliğini işaret etmeye devam etmektedir.

Yaklaşık 3 yıl boyunca yoğun olarak devam eden Rus askeri operasyonları sonucunda PYD'nin kontrol ettiği alan hariç rejim muhalifleri ağır kayıplar alarak ülkenin uçlarında tutunmuş, ülkenin büyük bir bölümünde merkezi otorite yeniden tesis edilmiştir. Yapılan ikili anlaşmalarla birlikte de Suriye'deki operasyonlarını yürüttüğü askeri üsler süresiz olarak Rusya'nın kullanımına tahsis edilmiştir. Bu çerçevede 2015-2019 yılları arasında yürütülen Rus askeri müdahalesi hedefine ulaşmış, Suriye'nin Rus çıkarlarını tehdit etmeyecek ve Rus dış politikasında işlevsel olarak kullanılabilecek kadar bir merkezi otoriteye sahip olması sağlanmıştır.

2019 sonrasında Rusya, mevcut istikrarın sürdürülebilmesi için gerek dengeleri kurmaya odaklanmıştır. Öncülük ettiği Astana ve Soçi süreçleri ile hem Türkiye'yi hem İran'ı hem de Suriye'yi dengeleyecek bir çözüm üretmeye çalışmıştır. Bu kapsamda İran ve Suriye'nin tehdit algılamasını düşürmek için ABD'nin ve batılı güçlerin Suriye'yi terk etmesi için çağrılarda bulunmuş, Türkiye'nin talebi olan güvenli bölgeyi oluşturabilmek için de Türkiye ile ortak devriye attıkları bir mekanizma geliştirmiştir. Ancak SDG'yi bir ABD silahı olarak görmesine rağmen Türkiye'nin SDG ile olan mücadelesini pek desteklememiştir. 2019 – 2021 yılları arasında bazı istisnai durumlar hariç Rusya'nın gerçek bölge barışına bir katkı sağlamaya çalıştığı görülmüştür.

Çin 2014-2019 döneminde Suriye'ye yönelik izlediği politikalarını 2019'dan sonrada arttırarak devam ettirmiştir. İlk etapta genel dış politikası gereği, ardından da Rus etkisi ve Uygur savaşçılarının oluşturabileceği tehdit gereği izlediği politikalar, 2018 yılından sonra “Bir Kuşak Bir Yol” projesi kapsamında ilerlemiştir. Çin Ticaret

⁵³⁹ İnternet: “Almanya'dan Kürdistan Bölgesi ve Irak'taki askeri güçleriyle ilgili yeni karar” (2021) Rudaw (web: <https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/280120224>, Erişim tarihi: 14.04.2022)

Bakanlığı'na göre, Çin'in Suriye'deki yatırımları 2019'a kadar 135,7 milyar doları buldu. İki tarafın ticareti, yıllık %33 artışla 2019'da 1,3 milyar doları aşmıştır.⁵⁴⁰

Bu kapsamda Şam ile daha güçlü siyasi ve ekonomik bağlar kurma çabalarını hızlandırdığı için doğrudan Suriye Hükümeti ile ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. BM kapsamında sivillere yapılan yardımlara katkısını mütevazı tutarak, yardımlarını direkt rejime yöneltmiştir. Bu yardımlar büyük ölçüde ekonomik ve teknik işbirliği anlaşmaları ve COVID ile ilgili malzeme ve aşılar şeklinde olmuştur.

541

BM, Beşar Esad'ın Suriye'sinin on yıllık bir çatışmanın ardından yeniden inşası için 400 milyar dolara ihtiyacı olacağını tahmin etmektedir.⁵⁴² Esad'ın müttefikleri olan Rusya ve İran'ın Suriye'ye ayırayabilecekleri bu miktarlarda fonları bulunmamaktayken, batılı küresel aktörler ise savaş suçlarıyla suçladıkları bir diktatörle çalışmayı reddetmekte ve Körfez yatırımcıları da Suriye'nin süregelen istikrarsızlığı karşısında temkinli davranmaktadır.⁵⁴³

Bu koşullar altında Suriye için Suudi Arabistan ve Çin fonlarından başka bir alternatif bulunmamaktadır. Suudi fonlarını kullanması durumunda İran ile ilişkileri zarar göreceği olan Esad, yüzünü Çin'e dönmüştür. Çin ve Çin'in Bir Yol Bir Kuşak projesi Esad'a umut olmuştur.⁵⁴⁴

2018 yılının başlarında itibaren DAESH tehdidinin yok edildiğine dair genel bir kanaat oluşmuştur. Bu kapsamda ABD ve Batı ülkeleri açısından Suriye önemini yitirmeye başlamıştır. Fransa'nın bölgedeki askeri birliklerini çekme isteği, ABD'li bürokratların ve siyasetçilerin bölgeden çekilmeyi tartışması kompleks üzerinde oluşan küresel baskının hafiflemesine neden olmuştur. Normal şartlar altında böyle bir durum Türkiye'nin devam eden Rus askeri varlığı nedeniyle tehdit algısını

⁵⁴⁰ İnternet: "Syria Joins China's Belt And Road Initiative" (2022) *Silk Road Briefing* (web: <https://www.silkroadbriefing.com/news/2022/01/16/syria-joins-chinas-belt-and-road-initiative/>, Erişim tarihi: 10.07.2022)

⁵⁴¹ İnternet: Burton, G., Lyall, N. and Pauley, L (2021) "The Limits on China's Role in Syria" *The Diplomat*, (Web: <https://thediplomat.com/2021/06/the-limits-on-chinas-role-in-syria/> , Erişim tarihi: 01.4.2020)

⁵⁴² İnternet: "Cost of Syria war destruction almost \$400 billion, UN estimates" (2018). *The New Arap* (web: <https://english.alaraby.co.uk/news/cost-syria-war-destruction-almost-400-billion-un> , Erişim tarihi: 14.2.2021)

⁵⁴³ İnternet: Phillips, C. (2022). "Syria: Joining China's Belt and Road will not bring in billions for Assad" (web: <https://www.middleeasteye.net/opinion/syria-china-assad-financial-rescue-unlikely>, Erişim tarihi: 21.06.2022)

⁵⁴⁴ Philips, a.g.m. 2022.

yükseltebilecek ve kompleksi tekrar derinleştirebilecek nitelikte iken, ABD'nin müttefikleri olan Türkiye'ye değil de Türkiye'nin sorun yaşadığı terör yapılanması olan PYD'ye destek vermiş olmasından dolayı farklı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. İran ve Suriye'nin yanı sıra Türkiye'nin de tehdit algısında da bir azalma söz konusu olmuştur.

5.3.2. Bölgesel Uzlaşma Zemini

Başarısız olan Cenevre I ve II görüşmelerinden sonra ilk kez 23 Ocak 2017 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da başlayan diplomatik girişimler somut kazanımlar ortaya çıkarmıştır. Kazanımlarla birlikte de ilerleyerek süreç devam ettirilmiş ve 2021 yılını sonuna kadar 17 toplantı düzenlenmiştir. Bu süreçte Soçi ve Cenevre olmak üzere yine ara görüşme ve zirveler de yapılmıştır.

Astana görüşmelerinde hem Rusya, hem Türkiye hem de İran Suriye'de toprak bütünlüğünün korunması, ateşkes kararının denetlenmesi, insani yardım koridorlarının oluşturulması için üçlü bir mekanizmanın kurulması ve DAESH, El-Kaide, Nusra gibi terör örgütleri ile mücadele konusunda önemli bir anlaşmaya varmıştır.⁵⁴⁵ Suriye'deki krizin çözümüne yönelik İran, Rusya ve Türkiye arasındaki ikinci görüşmeler 16 Şubat 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu ikinci zirveye Suriye rejimi ile Muhaliflerden de delegeler katılmıştır. Suriye'de ateşkese yönelik yaşanan gelişmeler adına garantörlük yapan bu üç ülke Astana'daki ikinci görüşmelerin ardından Suriye'de istikrarlı bir şekilde devam ettirilemeyen ateşkes durumu için ortak bir görev gücü oluşturmayı kararlaştırmıştır. 2017 yılının Mart ayında gerçekleştirilen üçüncü görüşmelerde ise sivil yerleşim yerlerinin rejim tarafından yoğun bir şekilde bombalanması üzerine Rusya, Türkiye ve İran tarafından oluşturulan ortak görev gücünün güçlendirilmesine yönelik adımlar atılacağı kararlaştırılmıştır.⁵⁴⁶

Astana'da gerçekleştirilen bu zirvelerle birlikte Suriye'deki krize yönelik somut adımlar atılmaya başlanmıştır. 3-4 Mayıs 2017 tarihlerinde gerçekleştirilen 4. Astana görüşmelerinde büyük bir insani dramın yaşandığı İdlib'in tamamı ile Lazkiye, Humus, Hama ve Halep şehirlerinin belli bölümlerinde çatışmasız alanlar ve insani

⁵⁴⁵ İnternet: Çeviköz, Ü. (2017). "Astana'dan Soçi'ye Barış Görüşmelerinde Suriye". *Hürriyet* (web:https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/unal-cevikoz/astanadan-sociye-baris-gorusmelerinde-suriye-40650958, Erişim tarihi: 07.06.2022.)

⁵⁴⁶ Çeviköz, a.g.m, 2017.

yardım koridorları oluşturulacağı kararlaştırılmıştır. Suriye’de garantör konumundaki bu üç ülke ise sürecin işlerliğini sağlamak için Cenevre görüşmelerinin aksine önemli bir irade ve iş birlikteliği ortaya koymuştur.⁵⁴⁷ Daha sonra gerçekleştirilen görüşmelerde de bu ilkeler genel olarak prensipte anlaşılan konular olarak devamlılığını sürdürmüştür. 14 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirilen 6. Astana görüşmelerinde de çatışmasızlık bölgelerinin belirlenmesi ve buralara her üç ülkeden de gözlemcilerin gitmesi ile muhaliflerle rejim arasında karşılıklı olarak esir ve cenaze değişimlerinin yapılacağı kararlaştırılmıştır.

21 Aralık 2017 tarihinde Kazakistan’ın başkenti Nursultan’da gerçekleştirilen sekizinci Astana görüşmelerinde ise önceki toplantılarda alınan kararlara ek olarak Rusya’nın Soçi kentinde gerçekleştirilecek olan zirveye yönelik olarak Ulusal Diyalog Kongresi ve Anayasa yapım sürecine yönelik gelişmeler konuşuldu ve 30 Ocak 2018 tarihinde Soçi’de gerçekleştirilen zirvede Anayasa komitesinin kurulmasına yönelik bir karar alınmıştır.

2018 yılının mayıs ayında dokuzuncusu gerçekleştirilen Astana görüşmelerinde ve daha sonraki tarihlerde gerçekleştirilen görüşmelerde de yine Suriye’deki genel durum, insani yardımların oluşturulması, terörist gruplarla mücadele, karşılıklı esir ve cenaze takaslarının yapılması ve özellikle de Anayasa yapım süreci ile ilgili görüşmeler önemli gündem maddeleri olarak ön plana çıkmıştır. Geçtiğimiz haziran ayı içerisinde gerçekleştirilen ve iki gün süren toplantılarda, Suriyeli mültecilerin dönüşü için koşulların sağlanması başta olmak üzere Suriye’deki insani ve sosyoekonomik durum, Cenevre’deki Anayasa Komitesi çalışmaları, güven artırıcı önlemler, rehinelere serbest bırakılması ve kayıp kişilerin aranması gibi konular ön plana çıkmıştır.⁵⁴⁸

2017 yılından günümüze kadar gerçekleştirilen görüşmelerde gerek Suriye içerisinde rejimle muhalifler arasındaki ilişkilerde gerekse de garantör konumundaki Rusya, Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde iniş çıkışlar yaşansa da genel olarak bölgesel ve uluslararası alanda işletilmeye çalışılan diplomatik girişimler ile bunun

⁵⁴⁷ İnternet: “Dünden Bugüne Astana Görüşmeleri”. (2019) *TRT Haber* (web: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html>, Erişim tarihi: 07.06.2022.)

⁵⁴⁸ İnternet: Özcan, E. E. (2022) “Astana Süreci Türkiye ve Rusya’nın Garantörlüğünde Devam Ediyor”. *Anadolu Ajansı* (Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/astana-sureci-turkiye-ve-rusya-nin-garantorlugunde-devam-ediyor/2614403#>, Erişim tarihi: 25.06.2022.)

bölgesel krizlerin çözümüne ve barışa giden sürecin inşasına yönelik bölge ülkeleri arasındaki koordinasyonu sağlamadaki önemi ortaya koyulmuştur.

Astana ve Soçi’de gerçekleştirilen görüşmeler Rusya, Türkiye ve İran’ı, sahadaki farklılaşan çıkarlarına rağmen diplomatik kanalların işletilebilmesi ve bölgedeki krizin çözümüne dair bir iradenin oluşturulabilmesi noktasında bir araya getirmiştir. Bu süreçte Rusya ile İran’ın Suriye’deki temel hedefi, Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması, ABD ve Batılı güçlerin Suriye’ye dahlinin azalması ve Esad Rejiminin ayakta kalması olmuştur.

Türkiye ise özellikle Esad’ın yönetimde kalması hususundaki görüşleri Rusya ve İran’dan ayrışıyor olsa da Suriye’deki krize dair çözüm yollarının gelişmesi için diplomatik, insani ve askeri desteğini ortaya koymuştur. Türkiye’nin Rusya ve İran’dan ayrıştığı bir diğer önemli nokta ise PYD/YPG terör unsurları aracılığıyla kendi sınırlarında oluşabilecek bir terör koridorunun baştan engellenmesi ve sınır güvenliğinin sağlanabilmesi için gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı gibi harekâtlardır.⁵⁴⁹

Türkiye’nin bu harekâtları özellikle İran ve Rusya tarafından, “Türkiye’nin Suriye’nin egemenlik haklarını ihlal ettiği, Bölgedeki istikrarsızlığa katkı sağladığı ve Türkiye’nin bu bölgelerden tekrar geri çıkmayacağı” şeklindeki propagandalar ile eleştirilmiştir.⁵⁵⁰ Ancak Türkiye, bu konudaki hassasiyetlerini ve gerekçelerini her iki ülkeye de iletip, siyasal ve askeri alanda gösterdiği iradeli bir tavırla bu operasyonları gerçekleştirmiştir. Hem İran hem de Rusya, bölgedeki PYD/YPG terör unsurlarının ABD tarafından yönlendirildiğini ve bunun hem Suriye’de hem de bölgedeki istikrarı hedef aldığını düşünüyor olsalar da bu konuda başka bir aktörün Suriye içerisinde etkinlik alanı kazanmasını istemedikleri için Türkiye’nin operasyonlarına dair büyük bir çekince ile yaklaşmışlardır. Ancak bu duruma rağmen Suriye’deki krizin çözümüne dair ortak bir iradenin geliştirilmesi noktasında yine de üçlü arasındaki Astana ve Soçi görüşmelerinin düzenli bir şekilde devam ettirildiği görülmektedir.⁵⁵¹

⁵⁴⁹ Polat, D. Ş. (2020). “Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Asker Harekatının Amaçları ve Sonuçları”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 55.

⁵⁵⁰ İnternet: “Türkiye’nin Suriye’ye Operasyon Planının Amacı Nedir?”. (2022). Tasnim Haber Ajansı. (Web: <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2022/06/27/2735092/t%C3%BCrkiye-nin-suriye-ye-operasyon-plan%C4%B1n%C4%B1n-amac%C4%B1-nedir>, Erişim tarihi: 02.07.2022)

⁵⁵¹ İnternet: Yalçın, H. B. (2019). “Astana Sürecinin İşleyişi”. SETA, (Web: <https://www.setav.org/astana-surecinin-isleyisi/>, Erişim tarihi: 25.06.2022)

Sonuç olarak, 2017 yılı itibari ile Rusya, Türkiye ve İran'ın girişimleri ile başlayıp bölgeden Lübnan, Ürdün, Irak gibi ülkelerin de gözlemci statüsünde sürece katılarak bölgesel krizlerin çözümü konusundaki iş birlikteliklerine destek verdiği Astana görüşmelerinin üzerinden geçen beş yıl içerisinde bu toplantılar toplamda on sekiz defa gerçekleştirilmiştir.

Cenevre görüşmelerinin aksine sahada daha somut adımların atıldığı Astana ve Soçi görüşmeleri, “önceki dönemlere kıyasla” çatışmasızlık bölgelerindeki ateşkes durumunun daha istikrarlı bir hale gelmesini, bölgedeki insani yardım koridorlarının işler bir şekilde kullanılmaya çalışılmasını, muhalifler ile rejim arasında görüşmelere imkân sağlanmasını ve en önemlisi üç ülkenin de bir araya gelip Suriye'deki krize yönelik bölgede ortak bir şekilde hareket etmesi ile diplomasinin hem bölgesel hem de uluslararası bağlamda işletilmesini mümkün kılmıştır.

5.3.3. Türkiye'nin Güvenli Bölge Hedefi

Türkiye güney sınırlarındaki terör yapılanmasına verilen destekten rahatsızlığını 2015'ten itibaren her platformda dile getirmeye başlamıştır. SDG unsurlarına yönelik desteği diplomatik girişimleri ile kesemeyince mevcut durumda bölgede bir güvenli alan oluşturma talebini ortaya koymuştur.

ABD ile yapılan görüşmelerde ABD ilk etapta bu fikre sıcak bakmamış, ardından Türkiye ile ortak bir uzlaşuya vardığını belirtmiştir. Birçok kez yapılan temaslar sonrasında 5 Ağustos'ta başlayan somut görüşmeler 7 Ağustos 2019 tarihinde tamamlanmış ve uzlaşuya varılmıştır.⁵⁵² Bu uzlaşuya göre;

- SDG unsurları Fırat'ın doğusunda çekilecektir;
- SDG'nin çekildiği bölgede ABD ve Türk askeri kuvvetleri ortak devriye görevi gerçekleştireceklerdir;

⁵⁵² İnternet: “Türkiye ile ABD anlaştı: TSK Suriye'de harekâtı durduracak, YPG 5 gün içinde sınırdan 32 km güneye çekilecek” (2019) BBC News Türkçe. (Web:<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50076380> , Erişim tarihi: 20.04.2021)

- Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesinde bir Birleşik Müşterek Harekât Merkezi oluşturulacak ve faaliyetlerde buradan yürütülecektir.⁵⁵³

Bu uzlaşi kapsamında ilk ortak askerî devriye 8 Eylül 2019 tarihinde Akçakale ilçesinin karşısındaki Suriye topraklarında göreve başlamıştır. Ancak ABD ikili bir politika yürütmeyi tercih etmiş bölgedeki SDG unsurlarını çıkartmak için herhangi bir adım atmamıştır. Bu nedenle de kısa süre sonra bu anlaşmanın bir anlamı kalmamıştır.

Güvenli Bölge beklentisi karşılanmayan Türkiye tüm tepkilere rağmen Fırat'ın doğusuna askeri bir harekât düzenleyerek bu hedefindeki ilk adımını hayat geçirmiştir. Bahar Kalkanı adıyla başlatılan operasyon İdlib'teki Rejim ve SDG unsurlarını hedef almıştır. Harekâta toplam 3,473 rejim askeri ve terör örgütü elemanı etkisiz hale getirilirken, rejimin hava kuvvetlerine ait 3 uçak, 8 helikopter, 1 siha ve 10 hava savunma sistemi ile kara kuvvetlerine ait 93 tank, 36 zırhlı araç, 67 obüs imha edilmiştir.⁵⁵⁴ Yapılan operasyon sayesinde Türkiye, hedeflediği amaçlara ulaşmıştır. Harekat ile hem rejimin genişlemesi durdurulmuş hem de bu genişlemenin etkisiyle Türk sınırlarına yönelecek göç dalgası önlenmiştir. Ayrıca Suriye'de aktif olarak bulunan Türk askeri birliklerinin güvenliği sağlanmıştır. Ayrıca temel amaç olan güvenli bölge oluşturulmasına bir adım daha yaklaşmıştır. Genel olarak hem küresel hem bölgesel aktörlerin olumsuz tepkiler verdiği Bahar Kalkanı operasyonu Türkiye'nin güvenli bölge talebindeki kararlılığını göstermesi açısından ayrıca önem arz etmiştir. Çünkü Türkiye bu hedefi doğrultusunda direkt olarak Esad Rejiminin ordusu ve Şii milislerle çatışması göze almıştır.

Esad rejimini destekleyen Rusya, Türkiye'nin kararlı duruşunu Suriye'nin istikrarını bozacağından endişelenmiş ve Şam'ı kurtarmak için Türkiye'nin kaygılarını gidererek daha da ilerlemesinin önünü kesmek istemiştir. 6 Mart 2020 tarihinde Moskova'da bir araya gelen Erdoğan ve Putin görüşmesinden hem ateşkes kararı çıkmış, hem de güvenli bölgenin ikinci adımı sayılabilecek ortak devriye bölgesi oluşturma kararları çıkmıştır.⁵⁵⁵ Bu gelişmeler sonrası bir güvenli bölge hedefine bir

⁵⁵³ İnternet: "Barış Koridoru' Planı: Abd Ve Türkiye'ye Göre Güvenli Bölge Haritası" (2019) Stratejik Ortak, (Web: <https://www.stratejikortak.com/2019/09/guvenli-bolge-haritasi-detaylar.html> Erişim tarihi: 20.04.2021)

⁵⁵⁴ İnternet: "Bahar Kalkanı Harekâtı" T.C Milli Savunma Bakanlığı (Web: <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/BaharKalkanı> , Erişim tarihi: 14.08.2021)

⁵⁵⁵ "İnternet: "Erdoğan-Putin zirvesinden İdlib'de ateşkes ve "güvenlik koridoru" kararı çıktı" (2020). T24 (Web: <https://t24.com.tr/haber/erdogan-ve-putin-idlib-zirvesi-sonrasi-aciklama-yapiyor,864917> Erişim tarihi: 18.06.2021)

adım daha yaklaşan Türkiye, belirlediği güvenli bölge alanın adım adım oluşturacak askeri operasyonları da ilerleyen yıllarda atacağına sinyallerini vermiştir

5.3.4. Suudi Arabistan Dış Politikasında Değişim

⁵⁵⁶ İnternet: Rakipoğlu, M. (2021) Suud'un Suriye Politikasındaki Radikal Değişim, ORSAM (Web: <https://orsam.org.tr/tr/suudun-suriye-politikasindaki-radikal-degisim/> , Erişim tarihi: 18.06.2022)

muhalifler çok parçalı bir hale dönmüş, Esad rejimi karşısında önemli bir başarı elde edememiş ve gittikçe de güç kaybeden bir profil sergilemeye başlamıştır.⁵⁵⁷

Ekonomik yük ve alanda İran lehine gelişen reel politik birleşince Suudi Arabistan dış politikasında bir açılım yapmanın gerekli olduğunu düşünmeye başlamıştır. Oluşan finansal yük ve İran'ın sahada artan gücünün yanı sıra, müttefik olarak sırtını dayadığı ABD'nin pasif kalması ve bölgedeki güç mücadelesinde Suudi Arabistan'ı yeterince desteklememesi Suudi dış politikasında görülecek değişimin altında yatan temel nedenler olmuştur.⁵⁵⁸

Tüm bu nedenlerden dolayı Suudi hanedanı İran politikasını beklenmedik bir şekilde değiştirmeye karar vermiştir. Bu değişimin ilk sinyali daha önce görevden alınan Suudi Arabistan-Suriye Dostluk Heyeti Başkanı İbrahim el-Assaf'ın 2019 yılında yeniden kabine üyeliğine getirilmesini olmuştur.⁵⁵⁹ İkinci sinyal ise Suudi Arabistan'ın Suriye meselesinde büyük bir sessizlik içerisine girmesi olmuştur. İran'ın bu ülkedeki etkisini mevcut rejim altında değiştiremeyeceğini gören Suudi Arabistan, Suriye ile bozuk olan ilişkileri yeniden düzeltme yolunda bir atmış ve 10 yıl aradan sonra bu ülkeye İstihbarat şefi düzeyinde resmi bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.⁵⁶⁰ Birçok alanda zor durumda olan Suriye rejimi bunu fırsat bilerek çok geçmeden Suudi Arabistan'a bir heyet göndermiş ve yapılan temaslarda Arap Birliği'ne dönüş, büyükelçiliklerin karşılıklı olarak yeniden aktif hale getirilmesi gibi konular ele alınmıştır.⁵⁶¹ Yaşanan bu gelişmeler bir tür vazgeçme mahiyetinde değil, strateji değiştirme mahiyetinde ele alınmaktadır. Söz konusu değişimi düşmanın müttefiki ile yakınlaşarak düşmanın etkisini azaltmak üzerine kurulu bir strateji olarak değerlendirmek mümkündür.⁵⁶²

Suriye tahrip olmuş olan altyapı ve üstyapı yatırımlarının yenilenmesi için önemli miktarda para gerekmektedir ve Suudilerin gücü bunu karşılamaya yeterlidir.

⁵⁵⁷ Rakipoğlu, a.g.m., 2021.

⁵⁵⁸ İnternet: "Challenging Prospects for Saudi-Iranian Talks" (2022) Gulf International Forum, (Web: <https://gulfif.org/challenging-prospects-for-saudi-iranian-talks/> Erişim tarihi: 18.06.2022)

⁵⁵⁹ Rakipoğlu, a.g.m., 2021.

⁵⁶⁰ İnternet: "Saudi Arabia's intelligence chief meets with Syrian counterpart in Damascus" (2021) (Web: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/05/saudi-arabias-intelligence-chief-meets-syrian-counterpart-damascus#ixzz7etjXbef3> Erişim tarihi: 20.06.2022)

⁵⁶¹ İnternet: "Syria delegation visits Saudi Arabia for first time since 2011" (2021) Middle East Monitor. (Web: <https://www.middleeastmonitor.com/20210527-syria-delegation-visits-saudi-arabia-for-first-time-since-2011/> Erişim tarihi: 20.06.2022)

⁵⁶² Rakipoğlu, a.g.m., 2021.

Suudi Arabistan'ın tarafından Esad rejimine sağlanacak finansal destek İran'ın ülkedeki etkisini dengelenme işlevi görecek ve Suudiler bu sayede İran'ın Suriye'deki Şii Hilali stratejisi kırmış olacaktır.

Suudilerin politika değişimi bununla da sınırlı kalmamış, yaklaşık 40 yıldır sorunlu ilişkisinin bulunduğu İran'a karşı da bir diyalog girişimi başlatılmıştır. Irak Başbakanı Mustafa el-Kazımi'nin arabuluculuk girişimi ile 2021 yılının başlarında İran ve Suudi Arabistan arasında bir görüşme gerçekleşmiştir.⁵⁶³ Birçok konunun ele alındığı bu görüşmeler hala daha devam etmektedir.

⁵⁶³ İnternet: Al-Aloosy, M. (2022) “Saudi-Iranian Negotiations: Managing the Conflict and Gauging Broader Regional Impact” *Arab Gulf States Institute in Washington – AGSIW* (Web: <https://agsiw.org/saudi-iranian-negotiations-managing-the-conflict-and-gauging-broader-regional-impact/> Erişim tarihi: 18.06.2022)

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

İran - Türkiye - Suudi Arabistan üçgeninde bir bölgesel güvenlik kompleksinin nasıl ortaya çıktığını ve gelecekte de nasıl önlenebileceğini ortaya koymak amacıyla yapılan çalışma, cevap aranan beş araştırma sorusu da yanıtlanarak hedef-sonuç bağlamında analitik niteliğe sahip bir çalışma olarak tamamlanmıştır.

Çalışmada cevaplanması hedeflenen ilk araştırma sorusu olan, “hibrit savaşın uygulandığı bir ülkeden doğabilecek tehditlerinin o ülkeyle etkileşim içerisinde bulunan bölge ülkelerine yansımalarının sonuçlarının neler olabileceği” tezin ikinci bölümünde ele alınmıştır. Bu çerçevede hibrit savaş uygulanan bir bölgede ortaya birden çok tehdidin çıkabileceği, bu tehditlerin bölgesel aktörlere yönelik önemli sonuçlar doğurabileceği ve bu sorunlar içerisindeki bazı sorunların da bölgesel güvenlik kompleksini şekillendirebilecek nitelikte olduğu görülmüştür.

Hibrit savaşa maruz kalan bir bölgede birçok güvenlik alanına yönelik tehdit algılamasında aynı anda başlayan bir yükselme görülmektedir. Bunun nedeni hibrit savaş stratejisinin hedef veya araç olarak otorite boşluğu yaratmasıdır. Otorite boşluğunun yarattığı en temel sorun ise oluşan otorite boşluğunun nasıl ve kimin tarafından doldurulacağı sorunu olmaktadır. Bu sorun, otorite boşluğu bulunan ülkenin içerisinde yer aldığı bölgedeki güç dengesinin şekillenmesi açısından etken bir faktör olmaktadır. Bölgedeki bir aktörün bu otorite boşluğunu dan istifade ederek geliştireceği politikalar ve hayata geçireceği uygulamalar o ülkenin bölgesel etkinliğinin artması sonucunu doğuracaktır. Bu durum ise bölgedeki güç dengelerini bozarak yeniden şekillendirecektir. Güç dengesinde görülebilecek bu tür değişimler ise güvenlik kompleksini tetikleyen ana sorun olmaktadır.

Hibrit Savaşın unsurlarından olan milis güçlerin kullanımı, hem kullanılan ülkede hem de bölge ülkelerde terör sorununu ortaya çıkarmakta; terör sorunu radikalleşmeye; radikalleşme etnik ve mezhepsel ayrışmaya; etnik ve mezhepsel ayrışma ülkenin parçalanmasına; tüm bunları hepsi birden terör kitlesel göçe neden olmaktadır. Kitlesel göç ise sınır güvenliğinden gıda güvenliğine, sosyal güvenlik toplumsal asayişe kadar birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Kitlesel göçün kompleks içerisindeki aktörün, bölgesel faaliyetlerini kısıtlayabilecek bir mahiyete sahip olması ise ortaya çıkardığı temel sorundur. Bu sonuçlar içerisinde “otorite

boşluğu”, “etnik ve mezhepsel ayrışma” ve “kitlesele göç” hibrit savaşı uygulandığı bölgede pasif ve ya aktif durumda bir bölgesel güvenlik kompleksinin varlığı durumunda ise kompleksin seviyesini arttırabilecek sonuçlar olmaktadır.

Bunun nedeni ise bu sorunların ortaya çıkardığı tehdit algısının bölgesel kompleksteki diğerk aktörleriyle birlikte ele alınıyor olmasıdır. Bölgesel güvenlik kompleksinde temel faktör güç dengesidir, bu dengenin bozulması kompleksi tırmandırırken yerine oturması kompleksi yumuşatmaktadır. Bu üç sorunun hepsi birden dördüncü sorun olan “güç dengesindeki değışim” ile ilişkilidir

Otorite boşluğu, “nasıl dolacak?”, “kimin tarafından doldurulacak?”, “bu boşluğu dolduran aktör hangi bölgesel aktörün etkisi altında olacak?” gibi soruların tamamı bölgesel kompleksin aktörleri arasındaki tehdit/güvenlik etkileşimini yeniden şekillendirecek sonuçlar doğurmaktadır. Mezhepsel ya da etnik ayrışma, ayrışmalar arasındaki en derin ve tehlikeli olan türdür. Bu tür ayrışmalarda başlanılan noktaya dönmek ya mümkün değildir ya da çok uzun yıllar almaktadır. Bu nedenle bu tür ayrışmalar ortaya çıkardığı şiddetin derecesine göre ülkenin bölünmesiyle sonuçlanabilecek bir sorundur. Bu bölünme sonrası oluşacak yeni durum ve bu durumda hangi bölgesel aktörün etki alanını genişleteceğı ise bölgesel güvenlik kompleksini kızıştıran faktörlerden biri olmaktadır. Kitlesele göç ise göçe maruz kalan aktörün hareket alanını kısıtlayıcı mahiyeti, kitlesele göçün kasıtlı olarak mı yönlendirildiğı ya da göçle gelen kitle içerisinde bir bölgesel aktörün unsurlarının bulunup bulunmadığı şüphesi nedeniyle kompleksteki tehdit algısını güçlendiren bir yapıya sahiptir.

Cevap aradığımız ikinci soru olan “Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisine göre İran, Suudi Arabistan ve Türkiye’nin bir alt-sistem bir bölge olup olmadığı” sorusu, bu ülkelerin tarihsel ve sosyolojik boyutla ele alınmasıyla incelenmiş ve bölgede bir güvenlik kompleksi olduğu sonucuna ulaşlmıştır.

Belirli bir coğrafi alan içerisinde yer alan birden çok devletin davranışlarıyla oluşan, iç ve dış aktörlerin politikalarının etkisiyle şekillenen bir güvenlik alanını ifade Bölgesel Güvenlik Kompleksi, bir bölgede ortaya çıkan çok taraflı güvenlik ikilemlerinde farklılık arz etmektedir. Güvenlik ikilemleri bir olay ise güvenlik kompleksi bir olgudur. Bölgesel Güvenlik Komplekslerinde coğrafi, kültürel ve tarihsel bağların bulunduğu aktörler söz konusu olmaktadır. Bu aktörler arasında

görülen güvenlik odaklı rekabet, güç dengesi, işbirliği gibi faktörlerin herhangi birinin tetiklemesi durumunda çatışma ve uzlaşma yelpazesinde hareket eden bir ortamı ifade etmektedir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi'ne göre İran-Türkiye-Suudi Arabistan hem birbirlerine olan yakınlıkları hem güvenlik/tehdit algılarının benzerliği hem de birinin güçlenmesinin diğerini zayıflattığı bir etkileşime sahip olmaları nedeniyle bir alt sistem oluşturmaktadır. Bu durum üç devletin de güvenlik/tehdit dengelerinin karşılıklı bir etkileşim içerisinde olması nedeniyle güvenlik ilişkisinin söz edim ile oluşan suni bir ilişki olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda üç ülkenin bulunduğu alanın, bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde temel alınan “bölge” özelliğini taşıdığı görülmektedir.

Ülkeler arasındaki mevcut güvenlik etkileşiminin tarihsel derinliği olan yapısal bir etkileşim olduğu görülmüştür. Bölge de bulunan üç devletin de bölgesel ilişkileri incelendiğinde temel güvenlik kaygısının rejimin bekası ve ülke bütünlüğünün korunmasına yönelik olduğu görülmektedir. Bu durum hemen hemen her ülke için geçerli olsa da mahiyeti farklılık göstermektedir. Türkiye için rejim bekası laik cumhuriyet yönetim modeli iken, Suudi Arabistan için rejim bekası Suudi hanedanının güvenliği ve krallıklarını sürdürme olarak ortaya çıkmaktadır. Vahabilik ise Suudi Krallığında yaşayanların diğer devletlerden etkilenmesi ve onların kontrolüne girmesini engelleyen bir set görevi görmektedir. İran'da ise rejim bekası Şii şeriatına göre şekillenen velayet-i fakih yönetim modelinin muhafazası anlamına mı geldiği, yoksa yüksek bir medeniyet geçmişi bulunan Acemlerin Şiilik üzerinden bölgesel güç ve küresel oyuncu olma potansiyelinin muhafazası anlamını mı geldiği tartışma konusudur.

Bölgedeki güvenlik etkileşimi bu açıdan ele alındığında bir tarafta laiklik-Şiilik-Vahabilik üzerinden yaşanan bir çatışma alanı, diğer tarafta Türk-Arap-Fars milliyetçiliğinin rüzgârında cumhuriyet – velayeti fakih – krallık (hanedan) ekseninde yaşanan bir çatışma alanı bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla güvenlik ilişkilerinde kökü yüzyıllar öncesine dayanan din ve milliyet faktörünün etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle tarihsel ve kültürel faktörleri de barındıran ülkeler arasındaki güvenlik/tehdit etkileşiminin bir güvenlik ikileminin ötesinde bir güvenlik kompleksi oluşturabilecek nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Üçüncü olarak Suriye iç savaşında yer alan aktörlerin amaçları, ittifak yapıları ve bu aktörler üzerinden gerçekleşen bölgesel bloklaşmanın nedenleri araştırılmış ve başlangıçta çıkış nedenleri, amaçları, ideolojileri farklı da olsa zaman içerisinde iç savaşın aktörlerinin bölgedeki güvenlik kompleksinin aktörlerinin vekiline dönüştüğü görülmüştür.

Suriye iç savaşında çatışan aktörlerin nihai hedefleri çerçevesinde ana sınıflandırma yapıldığında ortaya çıkan 5 aktör grubu bulunmaktadır. Bu aktör grupları arasında dostluk ilişkisi değil, değişen işbirliği ve çatışma ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin de tetikleyici yakın düşman – uzak düşman algılamasıdır. Bu minvalde bir zaman biriminde yakın düşman olan iş savaş aktörü ve ya aktörlerine karşı uzak düşman olan aktör ve aktörler ile işbirliği ortamı oluşabilmektedir. Revizyonist Muhalifler ile İslami Hareketler, PYD ile Esad Rejimi uzak uzak düşman algısını taşımakta ve gerektiğinde yakın düşmana karşı işbirliğine gidilmektedir. Bu hususta DAESH ayrı bir konuma sahip olmaktadır. Her aktör grubu için yakın düşman diyebileceğimiz DAESH sebebi muğlak bir şekilde zaman zaman Esad rejimi ve İslami Hareketlerle çatışmama eğilimine girmektedir.

İran tüm gücüyle Esad rejimini desteklerken, Suudi Arabistan Vahabilik mezhebine yakın Selefi İslamcı hareketlere destek olmuştur. Türkiye ise seküler demokratik devlet kurmak isteyen Revizyonist Muhaliflere destek olmuştur. PYD'nin bölgede destek alabileceği bir aktör bulunmamakta birlikte bölgedeki güç mücadelesini iyi kullanarak zaman zaman Türkiye'ye karşı destek alabilmiş, ancak en büyük desteği küresel aktör olan ABD'den görmüştür. Bu bloklaşmanın küresel boyutu bir tarafa, bölgesel boyutu kompleks ülkeleri olan İran-Türkiye-Suudi Arabistan üçlüsünün tehdit algılaması üzerinden şekillenmiştir. Bir başka ifade ile iç savaşın aktörleri hangi saik ve ideoloji ile ortaya çıkarsa çıksın, süreç içerisinde bölgedeki güvenlik kompleksinin aktörlerinin uzantısına dönmeye başlamaktadır.

Dördüncü olarak küresel ve bölgesel aktörlerin politikaları incelendiğinde Suriye iç savaşında oluşan çatışmaların bir hibrit savaş mı yoksa vekâlet savaşı mı olduğunun aktöre göre ve döneme göre değişiklik gösterdiği görülmektedir.

2011-2013 yılları arasında ABD, AB, AB ülkeleri, Rusya, Çin açısından bir vekâlet ya da hibrit savaş durumu söz konusu değildir. ABD, AB ve AB üyesi ülkeler diplomasi zemininde pasif politika izlemiştir. Bu politika başka bir aktöre yönelik

stratejisinin bir uzantısı olarak değil kendi dinamiklerinin getirdiği bir sonuç olarak uygulanmıştır. Rusya'nın verdiği destek de Esad ile ittifak içerisinde olmasının bir sonucudur. Çin ise son 20 yıldır uyguladığı stratejiyi uygulamış.

2011-2013 yılları arasında Türkiye'nin, muhaliflere verdiği desteğin mahiyet insani ve ilkesel unsurlar üzerinden inşa edilmiş bir politika izlediği görülmektedir. Bu nedenle vekâlet ya da hibrit savaş durumu söz konusu değildir. İran'ın bu yıllardaki uygulamaları ise müttefike verilen destek kapsamındadır. Ancak Suudi Arabistan için durum farklıdır. Suudi Arabistan bu yıllarda dahi Esad rejiminin çöküşünü İran'ın bölgedeki gücünü kırmak açısından ele almış ve muhaliflere destek vermiştir. Bu açıdan bakıldığında dönemde hibrit savaş uygulaması bulunmazken iş savaşı ilk vekâlet savaşına döndüren Suudi Arabistan olmuştur.

2014 yılından itibaren ise iç savaşın formunun değişmeye başladığı görülmektedir. Bu yıl içerisinde ABD, şer ekseni olarak tarif ettiği ve içerisinde Suriye'nin de bulunduğu alanda rejim değişikliği için muhaliflere destek olmuştur. Bunun akabinde de Rusya ve Çin'in bundan sonrası için politikaları ABD'nin eylemini boşa çıkartmaya yönelik olarak tetiklenmiştir. 2014 yılında batılı aktörlerin taşeron olarak muhalifleri kullandığı, Rusya'nın da Esad Rejimini kullandığı bir vekâlet savaşı ortaya çıkmıştır.

2015 yılından itibaren başlayan süreçte ise savaşın durumu değişmeye başlamıştır. ABD ve diğer batılı ülkeler için DAESH tehdidini ön plana çıkarmıştır. Bu tehditle yüzleşirken Esad ile uğraşmak istememişlerdir. Diplomatik, informatik, ekonomik tüm araçları bu mücadelede kullanmışlar, PYD'yi ve ilişkili olduğu yapıları taşeron olarak kullanırken kendi hava ve kara güçlerini de kullanmaya başlamışlardır. Ortaya bir hibrit savaş çıkmış ama bu Esad'a karşı olmamış aksine lehine bir süreci başlatmıştır. Aynı yıl içerisinde Rusya'nın askeri gücünü Esad lehine kullanmaya başlaması da benzer şekilde bir hibrit savaş ortaya çıkarmıştır. Rus ordusu ve kullanılan taşeron yapılar Türkiye'nin ve Suudi Arabistan'ın desteklediği yapıları hedef alırken kendi müttefikini korumanın yanı sıra ABD müttefiklerinin etki alanını daraltma amacını taşımıştır.

Aynı süreçte bölge ülkelerinin politikaları doğrultusunda önce bir vekâlet savaşı ortaya çıkmıştır. Bu vekâlet savaşında İran, Suudi Arabistan'ın bölgesel faaliyetlerini kısıtlanması kapsamında ilişkili olduğu unsurları hedef alan Şii milisleri taşeron olarak

kullanırken, Türkiye'nin etkisini kırmak için de Türk desteği alan ÖSO güçlerine karşı hem Şii milisleri kullanmış hem de Esad rejiminin desteği ile şekillenen, küresel aktörlerin desteği ile de büyüyen PYD tehdidine alan açmıştır. Ardından yapılan askeri müdahaleler ile bu savaş bir hibrit savaşa dönmüştür. Ancak burada Türkiye ve Suudi Arabistan'ın durumu ise biraz farklı olmuştur.

Suudi Arabistan Suriye'de Esad'ın devrilme ihtimalini zayıf gördüğü için bu ülkedeki muhaliflere para desteğini sürdürmekle birlikte bunun ilerisine geçmemiştir. Suudiler için Yemen durumunun ortaya çıkması daha öncelikli bir durum olmuştur. Suudiler için tehdit/güvenlik algısında bir eksen kayması meydana gelmiş ve hibrit savaşı alanı farklılaşmıştır. Suudi ordusunun Yemendeki müdahalesi incelendiğinde uygulanan savaş formatının hibrit savaş olduğu görülmüştür. Ancak bu süreç de Suriye'deki gelişmelere verdiği önemin azaldığı bir süreç olmuştur.

2016 yılında Türkiye için Suriye iç savaşı Esad rejimi krizi olmaktan çıkmış, PYD krizine dönüşmüştür. PYD'nin otonom yönetim dâhil devletleşmeye yönelik adımları sonrası ortaya çıkan yeni durumda Türkiye hedefine PYD'yi koymuştur. Türk Devleti, bir taraftan diplomatik ve informatik alanda PYD'yi yıpratmak için önemli çaba sarf ederken, Türk askeri SMO ve SMO ile ilişkili milis güçler ile birlikte PYD'ye yönelik operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda İran ve Suriye savaşın kazananı olmuştur. Türkiye onlarla değil onların ortaya çıkardığı ya da desteklediği sorunlarla uğraşır hale gelmiştir.

İran'ın politikaları ele alındığında ise uygulanan stratejinin tam bir hibrit savaş olduğu görülmektedir. Binlerce Şii militan onlarca farklı isim altında yapılandırılarak Suriye'ye getirilmiştir. Ardından PASDARAN kuvvetleri Suriye'ye gönderilmiştir. Bu süreç başlı başına hibrit özellikler taşıırken, buna ek olarak İran'ın asıl önemli stratejisi düşman üretmek olmuştur. Bir tarafta PYD unsurları diğer tarafta Husiler, hem Türkiye'nin hem Suudi Arabistan'ın Esad rejimine yönelik faaliyetlerini sınırlandırmıştır. Oluşan bu durumda Esad muhaliflerine ve diğer unsurlara önemli kayıplar verdirilmiş ve Esad'ın ülkenin büyük bir kısmında tekrar otorite tesis etmesine imkân sağlanmıştır.

Beşinci ve son olarak İran, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel güvenlik kompleksi gelişme, tırmana ve yumuşama süreçleri olarak ele aldığımızda, birçok faktörün içerisinde temel olan faktörün güç dengesinin bozulması olduğu, bu

faktörün yanında güvenlik kompleksine en çok etki eden faktörlerin küresel aktörlerin politikalarının bölgeye yansması ile diplomatik olarak uzlaşma zeminin oluşturulması olduğu görülmüştür.

Kompleks bölgesinde yer alan İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın güç öğeleri birbirine yakındır. Tarihsel, sosyolojik ve coğrafi açıdan bölgedeki güç dengesi “0 toplamı” bir dengedir. Bir bölge aktörünün güç kazanmasıyla sonuçlanacak bir gelişme diğer iki aktörün güç kaybetmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu güç kaybı ise aktörlerin tehdit algılarında ortak nokta olan “rejimin bekası” algısı Şii-Vahabi-Laik sistemlerin çatışması nedeniyle basit bir güç kaybetmenin ötesinde bir varoluşsal tehdide dönüşmektedir. Bu nedenle bölgedeki mevcut statükonun herhangi bir aktör lehine değişmeye başladığı bir ortamda diğer aktörlerin sert güç kullanma stratejisi de ardı ardına gelmektedir.

Esad Rejimi İran güvenlik stratejilerinde kritik bir öneme sahiptir ve devrilmesi İran için vahim sonuçlar doğuracaktır. Bu devrilme sonrası Suriye'nin kontrolünün diğer iki ülkeden birine yakın bir grubun eline geçmesi ise bu vahameti arttıracak ve İran'ın bölgesel planlarını suya düşürecektir. İç savaştan Esad rejimi galip geldiğinde daha radikalleşmiş bir Şii yanlılığı ve daha da İran etkisi altına girmiş bir Suriye ortaya çıkacaktır. Bu durum Suudi Arabistan için kuşatılma anlamı ifade etmektedir. Bu nedenle Suudi Arabistan Esad'ın devrilmesi amacıyla genel olarak tüm rejim muhaliflerine destek verirken, Esad Sonrası Suriye'de nüfuz sahibi olabilmek için kendisine yakın görülen Selefi İslamcı hareketleri daha çok desteklemiştir. Türkiye ise ne Şii ne Vahabi bir gücün yayılmaması için (bir başka ifade ile Suudi Arabistan ve İran'ın bölgesel güç konumuna gelmemesi için) seküler demokrasi yanlısı revizyonist muhaliflere destek verirken PYD ile çatışma içine giren hareketleri de zaman zaman örtülü olarak ya fiilen desteklemiş ya da mücadele etmeyerek desteklemiştir.

Bölgesel güvenlik kompleksinin çatışma-uzlaşma eksenindeki konumunu belirleyen ikinci önemli unsurun küresel siyasetin bölgeye yansması olduğu görülmüştür. Küresel aktörlerin, güvenlik kompleksi bulunan bölgeye yönelik politikalarında simetrik olmayan bir durum, kompleks içerisinde yer alan bir aktörün güç dengesini bozmasıyla sonuçlanmıştır. Küresel aktörlerin fiili müdahillliği kompleksi tırmandırırken, uzlaşma ortamını teşviki ise kompleksde yumuşama sürecini başlatmıştır.

Sürecin başlangıcında ABD'nin ve AB'nin ilk etapdaki pasif tavrı, BM'nin etkisizliği ve Rusya ile Çin'in rejimi desteklemesi ülke içerisinde Muhalif hareketler bölgede ise bunların destekçisi olan Türkiye ve Suudi Arabistan için hayal kırıklığı yaratmıştır. Diğer taraftan ise ülkede Esad rejimi bu siyasi konjonktürden güç alarak sivillere ve muhaliflere karşı tutumunu sertleştirirken, bölgede destekçisi olan İran'da bölgedeki yayılmacı faaliyetlerini arttırmak için uygun ortam elde etmiştir. Esad rejiminin isyanları bastıramaması ve yıkılma riskinin ortaya çıkması İran'ın ülkedeki fiili varlığını beraberinde getirmiştir. Bu fiili varlığı, benimsediği hibrit savaş stratejisi ve bu stratejinin getirdiği sonuçlar Türkiye ve Suudi Arabistan'ın tehdit algısını arttırmıştır. Buradan çıkan sonuç aralarında bir güvenlik kompleksinin bulunduğu bölgesel aktörlerin işbirliği içerisinde olduğu ve ya müttefik olduğu küresel aktörler bulunmaktadır. Bu aktörlerle kurulan ilişki ağı bir bloklaşmayı beraberinde getirmektedir. Bu bloklardan birinde yer alan küresel aktörün esnek tavrı, diğer blokta yer alan küresel aktörün kararlı tavrıyla birleştiğinde, bölgesel aktörlerden birinin ve ya bir kaçının cesaretlenerek kompleksi tırmandıracak adımlar atması muhtemeldir.

2014 yılı ve sonrasında gelişen olaylar neticesinde ABD'nin önce ÖSO'yu ardından PYD'yi destekleyerek bölgesel komplekse müdahil olması ve DAESH ile mücadele kapsamında bölgede fiilen var olmaya başlaması Esad rejimi ve İran için büyük bir tehdit ortaya çıkarmıştır. Bu durum karşında Rus askerinin Suriye'de operasyona başlaması, ABD tehdidini dengelemiş ancak ABD'nin müttefiklerine olan desteği gevşek olduğu için Türkiye ve Suudi Arabistan'ın tehdit/güvenlik dengesini bozulmasıyla sonuçlanmıştır. Buradan çıkan sonuç ise bölgesel aktörlerden biri ile ittifak ilişkisi içerisinde bulunan bir küresel aktörün komplekse dâhil olması büyük bir sorun teşkil etmektedir. Küresel aktörün varlığı bölgedeki diğer aktörlerin tehdit algısını önemli ölçüde değiştirmekte ve güvenlik kompleksinin seviyesini standart kompleksten merkezi komplekse hatta süper komplekslere dönüştürebilmektedir.

Rusya Suriye'de yürüttüğü operasyonlarla Esad rejimine yönelik tehditleri ciddi oranda bertaraf edilmesine ve ülkede tekrar bir otorite kurulmasına büyük bir destek sağlamıştır. Bu ortamının kurulmasına kadarki süreçlerde sahada İran ve Esad'la bağlantılı olmayan tüm aktörleri hedef almıştır. Ancak Esad'ı ve ülkedeki çıkarlarını garantiye aldıktan sonra tutumunda bir esneme ortaya çıkmış ve Rus stratejisi yeni bir sürece girmiştir. Rusya'nın bu yeni süreçteki politikası hem müttefiki İran ve Suriye

ile bağlarını korumak hem de Türkiye ile ikili ilişkilerini daha ileriye taşımak amacıyla uzlaşma ortamı geliştirmeye yönelik bir politika benimsemiştir. Başlatılan Astana, Soçi süreçleri bu politikanın bir sonucu ortaya çıkabilmiştir. Rusya'nın politikalarında görülen bu değişim başta Türkiye olmak üzere bölgesel aktörlerin tehdit/güvenlik dengesi de olumlu etkiler ortaya çıkartmıştır.

2018 yılının başlarında itibaren DAESH tehdidinin yok edildiğine dair genel bir kanaat oluşmuştur. Bu kapsamda ABD ve Batı ülkeleri açısından Suriye önemini yitirmeye başlamıştır. Fransa'nın bölgedeki askeri birliklerini çekme isteği, ABD'li bürokratların ve siyasetçilerin bölgeden çekilmeyi tartışması kompleks üzerinde oluşan küresel baskının hafiflemesine neden olmuştur. Normal şartlar altında böyle bir durum Türkiye'nin devam eden Rus askeri varlığı nedeniyle tehdit algısını yükseltebilecek ve kompleksi tekrar derinleştirebilecek nitelikte iken, ABD'nin müttefiki olan Türkiye'ye değil de Türkiye'nin sorun yaşadığı terör yapılanması olan PYD'ye destek vermiş olmasından dolayı farklı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. İran ve Suriye'nin yanı sıra Türkiye'nin de tehdit algısında da bir azalma söz konusu olmuştur.

Bu gelişmelerden ortaya çıkan sonuç ise küresel aktörlerin bölgesel komplekse müdahillik düzeyi arttıkça kompleksteki gerilimin arttığı, eş güdümlü olarak müdahillik düzeyi azaldıkça gerilimin azaldığıdır. Ayrıca bir küresel aktörün uzlaşma zeminini teşvik etmesi de güvenlik komplekslerinde yumuşama dönemini tetiklemektedir.

Yapılan çalışmalardan toplanan elde edilen bilgiler doğrultusunda bölgesel güvenlik kompleksinin çatışma-uzlaşma eksenindeki konumunu belirleyen üçüncü önemli unsurun da uzlaşma zemini olduğu görülmüştür.

Suriye'de iç savaşın başladığı 2011 yılından günümüze kadar özellikle bölgesel güvenliğin ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunabilmesi adına birçok toplantı ve zirve gerçekleştirilmiştir. Suriye'deki iç savaşın bitirilmesi hususunda başta ABD ve Rusya olmak üzere küresel aktörlerin farklı ajandalara sahip olması ile İran Türkiye ve Suudi Arabistan'ın güvenlik kompleksi etkisiyle davranması bu girişimlerden bir sonuç elde edilmesine mani olmuştur.

İlk olarak 30 Haziran 2012 tarihinde gerçekleştirilen Cenevre Zirvesi ile bir araya gelen birçok küresel ve bölgesel aktör; farklı stratejilerin savunulması, Esad rejimi ile muhaliflerin masada bir araya gelmemesi ve İran gibi Suriye sahasında etkin

olan bir aktörün masada bulunmaması gibi nedenler yüzünden herhangi bir çözüme ulaşamamıştır. Daha sonra 22 Ocak- 16 Şubat 2014 gerçekleştirilen ikinci zirvede de Batılı ülkeler ile Suriye'deki mevcut rejimin ve muhaliflerin anlaşmazlığı sebebiyle ikinci kez başlatılan girişimler de akamete uğramıştır. 2016 yılında üçüncü kez Cenevre'de gerçekleştirilmesi planlanan zirveye bu kez İran davet edilse de yine bu zirveden de herhangi bir ortak sonuç çıkmamıştır.

Cenevre Zirvelerinin ardından, Suriye iç savaşı ile ilgili ilk kez 2017 yılında somut bir adım atılmıştır. 23 Ocak 2017 tarihinde Rusya-Türkiye-İran Kazakistan'ın başkenti Astana'da bir araya gelerek çözüm için kayda değer bir zemin ortaya çıkartmıştır. 2017'de ilk yapılan bu görüşmelerden 2021 sonuna kadar toplam 18 zirve gerçekleştirilmiştir.

Bu görüşmelerde her üç ülke de Suriye'de toprak bütünlüğünün korunması, ateşkes kararının denetlenmesi, insani yardım koridorlarının oluşturulması için üçlü bir mekanizmanın kurulması ve DAESH, El-Kaide, El-Nusra gibi terör örgütleri ile mücadele konusunda önemli bir anlaşmalara imza atılmıştır. Astana süreci devam ederken Soçi Zirvesi ve Cenevre Zirvesi gibi ara görüşme ve zirveler de yapılmıştır. Türkiye'nin askeri operasyonlarının sorunsuz yapılması da bu görüşmelerin sayesinde olmuştur. 2017 yılından günümüze kadar gerçekleştirilen görüşmelerde, gerek Suriye içerisinde rejimle muhalifler arasındaki ilişkilerde gerekse de garantör konumundaki Rusya, Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde iniş çıkışlar yaşanmıştır. Ancak genel olarak bölgesel ve uluslararası alanda işletilmeye çalışılan diplomatik girişimlerle bölgesel krizin çözümüne ve barışa giden sürecin inşasına yönelik bölge ülkeleri arasındaki koordinasyonu sağlamadaki en önemli adımı ortaya koyulmuştur.

Bu diplomatik girişimlerle ortaya çıkan (çıkarılmaya çalışılan) uzlaşma zemini savaşın seyri ile birlikte ele alındığında, uzlaşma / uzlaştırma girişimlerinin başarısızlıkla gittiği 2011-2016 yılları arasında süreçte Suriye'deki iç savaş ve kriz süreci katlanarak büyüdüğü görülmektedir. Ancak 2017 yılından itibaren Astana ve Soçi süreçlerinin getirdiği kazanımlarla birlikte bölgesel güvenlik kompleksinde yer alan iki ülkenin de tehdit algısında azalma görülmektedir. Bu doğrultuda bir bölgesel güvenlik kompleksinde diyalog ve anlaşma zemini kompleksin çatışma-uzlaşma ekseninde uzlaşma noktasında konumlanmasına imkân sağlamakta olduğu tespit edilmektedir.

Tezimizin girişinde belirlediğimiz araştırma sorularına bulduğumuz cevapları özetlenip sentezlendiği takdirde İran, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel güvenlik kompleksinden edindiğimiz çıkarımlar bağlamında bir bölgesel güvenlik kompleksinin çatışma ve uzlaşma arasında gidip gelmesinin nedeni olarak şu etkenler tespit edilmiştir;

- Kendi iç dinamikleri ile oluşmuş bir bölgesel güvenlik kompleksi, küresel aktörlerin etkisine açıktır. Bu aktörlerin etkisi ise kompleksinin çatışma-uzlaşma ekseninde konumlanmasında önemli bir belirleyici faktör olmaktadır.
- Küresel aktörlerin etkisinin bulunduğu bir bölgesel güvenlik kompleksinde ittifaklar kaçınılmaz olmaktadır. Bu ittifakların parçası olan küresel aktörler içerisinde bazılarının aktif desteğe devam ettiği bir ortamda bazılarının pasif kalması, aktif destek alan bölgesel aktörün cesaretlenip bölgesel faaliyetlerini arttırması sonucunu doğurmaktadır.
- Bir aktörün bölgedeki güç dengesini bozacak şekilde bölgesel faaliyetlerini tek taraflı olarak attırması, bölgedeki diğer aktörlerin tehdit/güvenlik algısını ve dengesini bozmaktadır.
- Hibrit savaşlar ve özellikle bu savaşlarda kullanılan paramiliter yapılar bölgesel güvenlik komplekslerini çok ciddi şekilde etkileme kapasitesine sahiptir. Bir veya birkaç aktör tarafından uygulanan hibrit savaş, bölgesel güvenlik kompleksi açısından bumerang etkisi yaratmaktadır.
- Bölgedeki herhangi bir sorun, kompleks içerisindeki ülkelere göre şekillenmekte ve kutuplaşmaktadır. Bu durum kısır bir döngü ortaya çıkarmaktadır. Güvenlik kompleksinin seviye arttıkça bu kutuplaşma artmaktadır, kutuplaşma arttıkça güvenlik kompleksine olumsuz yansımaktadır.
- Kompleks içerisinde yer alan aktörlerin aralarında kurabilecekleri diyalog ve anlaşma zemini çatışma-uzlaşma ekseninde hareket halinde olan kompleks uzlaşma noktasında konumlandırabilecek önemli bir faktördür.

Ortaya çıkan bu tespitler bağlamında küresel aktörlerin ve bölgesel aktörlerin devam eden politikalarına baktığımızda İran, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki

güvenlik kompleksin, ilerleyen yıllarda daha da çatışmacı olabileceğini söylemek mümkündür.

Suriye ekseninde gelişen olayların bölgesel güvenlik kompleksine etkileri göz önüne alındığında hibrit savaşın en önemli araçlarından olan paramiliter yapıların kompleks üzerinde fevkalade etkili olduğu görülmektedir. Çalışmada belirttiğimiz gibi İran'ın kontrolünde olan paramiliter yapıların savaşma motivasyonu Şiilik odaklıdır. Bu kimlik sahaya indiğinde diğer kimlikleri de sivrilterek etnik ve mezhepsel ayrışmayı tetiklemektedir. Bu ayrışma çatışma ortamında artan bir şiddeti meydana getirmektedir. Bu durum hem kitlesel göçü tetiklemekte hem de ülkenin parçalanma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Bu bağlamda, bölgesel aktörlerden sadece İran'ın paramiliter yapı gücüne sahip olması, onu güvenlik kompleksinin gelecekteki belirleyici aktörü haline getirmektedir. İran'ın paramiliter yapıları başta olmak üzere hibrit savaş kapasitesini nasıl şekillendireceği diğer aktörlerin tehdit/güvenlik algısını şekillendirecektir.

İran, bölgesel bağlamda Irak ile yaptığı savaş sonrasında güvenliğini sınırlarının ötesinden başlatma stratejisini benimsemiş bir ülkedir. Ancak algıladığı tehditlerin büyüklüğü ve çokluğu nedeniyle askeri gücünü anavatanda tutması da gerekmektedir. İran bu ikileme çözüm olarak paramiliter yapıları geliştirmiştir. Küresel bağlamda ele aldığımızda ise kendisine en büyük düşman olarak ABD'yi ardından İsrail'i görmektedir. Normal koşullarda altında konvansiyonel bir savaş durumunda bu ülkelere karşı bir şansı olmadığını da farkındadır. Bu nedenle bu yapıları her geçen gün büyütme ve dünya geneline yaymaya çalışmaktadır. ABD ve İsrail'e karşı en büyük kozu bu yapılarla sağlamlaştırdığı Şii Hilali ya da Direniş Aksı olarak tanımlanan ağıdır. İran'ın sahip olduğu en büyük caydırıcı kuvvet de budur. Bu kuvvet, İran topraklarına yapılabilecek bir saldırı durumunda bölgeyi kaosa sürükleyebilecek niteliktedir. Paramiliter ağı sayesinde sadece bölgede değil, Yemen'deki milisleri ile Babül Mendap Boğazı'nda yani Kızıldeniz'de, kendi ülkesindeki kuvvetler ve Amman'daki milisleri ile Hürmüs Boğazı'nda yani Basra Körfezi'nde güçlü bir tehdit oluşturarak küresel çapta bir etki oluşturabilecek niteliktedir.

Bu nedenlerden dolayı İran'ın paramiliter yapılarını arttırmak ve güçlendirmek için çabalayacağı açıktır. Bu güçlendirme çabası, doğal olarak Şiilik kimliğine yapılan

vurgunun da artmasına neden olacaktır. Kimlik açısından ele alındığında zaten var olan ayrışmaların derinleşmesi de muhtemel gözükmemektedir. İran'ın paramiliter güce ve hibrit savaşa yönelik politikaları değişmediği sürece (ki değişmesi pek mümkün gözükmemektedir.) güvenlik kompleksinin her an yeniden tetiklenme ihtimali söz konusu olacaktır.

Türkiye paramiliter yapılar oluşturma açısından gücü ve deneyimi neredeyse hiç olmayan bir ülkedir. Ancak İran'ın bu alandaki gücü Türkiye'yi de yavaş yavaş bu alana yöneltmektedir. SMO çatısı altında bulunan yapıları dağıtmaması ve verdiği desteği sürdürmesi bunu göstermektedir. Bu kapsamda bu milisleri Türkiye'nin Libya operasyonun da kullanılması ve de Ermenistan-Azerbaycan savaşında kullanıldıkları iddiası ise bu durumu ispat eder niteliktedir.

Sonuç olarak İran'ın paramiliter gücüne ve hibrit savaş kapasitesine dayandığı savunma stratejisi ve bu stratejiyi güçlendirme eğilimi ile Türkiye'nin paramiliter yapı deneyimi ve kullanma eğilimi bölgenin geleceğinde hibrit savaş tehlikesinin sürekli artarak büyüyeceğini göstermektedir. Hibrit savaşların etkileri ve sonuçları göz önüne alındığında gelecek yıllar da bölgedeki güvenlik kompleksindeki gerilimlerin artması olasıdır.

Bu artış ivmesi devam ettiği takdirde;

- İran'ın bölgedeki sert gücünün artması ancak bununla birlikte de halklarda İran ve Şiilik düşmanlığının da artması olasıdır.
- Türkiye ve Suudi Arabistan da ilerleyen yıllarda paramiliter yapılar oluşturma söz konusu olabilecektir
- Paramiliter yapıların kontrolünün zorlaşması, kontrol edilemeyen gruplar oluştuğunda ise bölgede anarşi ve terörizmin yaygınlaşma ihtimali ortaya çıkacaktır
- Anarşi ve terörizm de yaşanması muhtemel bir artış ise nüfuz hareketliliğini tetikleyebilecek ve kitlesel göç dalgaları ortaya çıkartabilecektir.
- Kitlesel hareketlenme birçok güvenlik alanını yönelik tehditler ortaya çıkartacaktır. Bölgesel aktörlerin tehdit/güvenlik dengesinin bozulması muhtemel olacaktır.

- Rusya, İran'ın sahip olduğu bu yapıları başka coğrafyalardaki operasyonlarında kullanmak istediği takdirde, bölgedeki güvenlik kompleksine her daim müdahil olma ihtimali söz konusu olacaktır. Böyle bir durum ise bölgede aktörlerin tehdit/güvenlik dengesini daha da bozabilecek bir durum ortaya çıkartabilecektir.

Komplekslerin söz-edimler ile oluşturulmuş suni yapılar olmaması, tarihsel ve sosyoloji zeminlerinin bulunması nedeniyle bir bölgesel güvenlik kompleksini bitirmek ve ya sonlandırmak neredeyse imkânsızdır. Kompleksler çatışma-uzlaşma ekseninde sürekli hareket halinde olacaktır. Uygulanabilecek en faydalı strateji bu kompleksleri uzlaşma noktasına yakın bir yerde konumlandırarak politikaların benimsenmesi olacaktır. Bu kapsamda olması gerekenler ise;

- Bölgesel bir işbirliği tesis edilmelidir. Bu işbirliği ekonomik, kültürel vs. unsurlarda ötede güvenlik odaklı olarak tesis edilmelidir.
- Bu iş birliği esnek bir antlaşma, toplantı, zirve ile değil, kurumsallaşmış bir müşterek savunma mekanizması ile tesis edilmelidir.
- Daha büyük tehditlerin varlığı ön plana çıkartılarak, ortak tehdit kaynakları ile mücadele hususuna odaklanılmalıdır.
- Bu mekanizmada yer alacak olan aktörlerin birbirine güveni tesis edildikten sonra, aktörlerin stratejilerinde yer alan paramiliter yapıları kullanma eğiliminin zamanla terk edilmesi sağlanmalıdır.
- İnsani müdahale, terörle mücadele vb. konular küresel aktör müdahalesinin zeminini oluşturacağı için bu tür sorunlar öncelikle kurulan savunma mekanizması tarafından ele alınmalıdır.
- Bu suretle küresel aktörlerin bölgeye müdahalesinin önü kesilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abidine, Z., Ali, B. (2013). "Chapter Seven: Middle East and North Africa", *The Military Balance*, 113(1), 353-414. DOI: 10.1080/04597222.2013.757003
- Acun, C., Keskin, B., Salaymeh, B. (2017). "El-Kaide'den Htş'ye Nusra Cephesi", Rapor No: 95. SETA, İstanbul.
- Acun, C., Keskin, B. (2017). *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG*. II. Baskı. İstanbul: SETA Yayınları.
- Ağır, O., Takar, M.(2016). "Rusya-Suriye ilişkilerinin Tarihsel Arka Planı", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 285-306.
- Ahrari, M.E.(1999). " Political succession in Saudi Arabia: Systemic stability and security implications", *Comparative Strategy*, 18(1), 13-29. DOI: 10.1080/01495939908403160
- Akbar, A. (2021). "Iran's soft power in Syria after the Syrian civil war", *Mediterranean Politics*, 1-23. DOI: 10.1080/13629395.2021.1938856
- Aldasam, C.D. (2013). "Relations Between the U.S. and Iran", Strategy Research Project Report, U.S. Army War College, Pennsylvania.
- Ametbek, D.(2017). *İran Dış Politikasının Jeopolitik Kodları*. Ankara: ANKASAM,
- Andrew Mack, A. (1975). "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict". *World Politics*, 27(2) 175-200.
- Aquinas, St. T.(1947), The Summa Theologica, B. Bros (edition), *Fathers of the English Dominican Province*, New York:. Benziger Brothers, Inc.
- Arends, J. ve Frederik M. (2009), "Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: "Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları", *Uluslararası İlişkiler*, 6 (22), 3-33.
- Arı, T. (2012). *Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: MKM Yayıncılık, 144-156.
- Aslanlı, A.(2018). "Rusya'nın Suriye Politikası", Bakış No: 75, *Orta Doğu Araştırmaları Merkezi*.
- Ataman, M. (Nisan 2012). "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", Rapor No: 6. SETA, İstanbul.
- Ateşoğlu Güney, N. (2016)." NATO Zirvesi ve Türkiye: Varşova'da ne oldu?", *Bilge Strateji*, 8(15), 1 - 5.
- Aydemir, O. (2021). "Müslüman Kardeşler Hareketi: Tarihi ve Bugünü", İNSAMER Analiz, 136.
- Aydın, M, ve Ereker, F.(Güz 2014) . "Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı", *Uluslararası İlişkiler*, 11(43), 127-156.
- Aydın, M. (2000). "Determinants of Turkish Foreign Policy-II: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War". *Middle Eastern Studies*, 36(1), 103-139.

- Aydoğan, B., (Kasım-Aralık 2015). “PYD’nin ABD-Rusya Denklemiindeki Tercih”, *Ortadoğu Analiz*, 7(71), 58-59.
- Ayhan, H. “Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler’in 2001 Sonrası Terör Yaklaşımı”, *Güvenlik Stratejileri*, 11(21), 117-147..
- Ayoob, M. (1994). “Security in The Third World: Searching For The Core Variable”. A.G. Norman (ed.). *Seeking Security and Development- The Impact of Military Spending and Army Transfers*, USA: Lynne Rienner Publishers, 15-28.
- Ayvaz, Z. (2020). “Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri”. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 46-63.
- Bahgat, G. (2008). "United States-Iranian relations: the terrorism challenge.", *Parameters*, 38(4), 95-108.
- Bainton, R. H. (1960). *Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-evaluation*. New York, Abingdon Press.
- Bayar, F. (2008). “Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (25), 25-34.
- Baysal, B. ve Lüleci, Ç. (2015). “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- Beer, F. A. (1981). “Peace Against War”. *International Journal on World Peace*, 3(1), 138-141.
- Bektaş, M.H.M., Gündoğdu, A.Y. (2019). “ IŞİD’in Hibrit Savaş Stratejileri: Hibrit Savaş Konsepti Perspektifinden Analizi”, *International Journal of Politics and Security IJPS*, 1(1), 25-56.
- Bellin, E.(2012). “Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Lessons from the Arab Spring”, *Comparative Politics*, 44(2), 127-149.
- Benotman, N., Blake, R.(2013) “Jabhat al-Nusra: A Strategic Briefing”, *Quilliam Foundation Report*, London.
- Berti, B. & Guzansky, Y. (2014). “Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria: Toward a New Chapter?”, *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(3), 25-34. DOI: 10.1080/23739770.2014.11446600
- Bıyıklı, M. (2014). “Türkiye’nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları 1928-1938”, *Yeni Fikir Dergisi*, 6(12) , 128-141.
- Bodur, H.E. (2003). “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, *KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 7-20.
- Brauch, H.G. (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1-47.
- Bulut, S. (2020). “Türkiye ve İsrail’in Suriye Krizine Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi”, *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Analiz No: 266.
- Buzan, B. (1983), *People, States and Fear: National Security Problem in International Relations*, London: Wheatsheaf Books.

- Buzan, B. (1991). "New Patterns of Global Security in The Twenty First Century", *International Affairs*, 67(3), 431-451.
- Buzan, B. (2009). *People, States And Fear: An Agenda For International Security Studies in The Post-Cold War Era*, Colchester, United Kingdom: ECPR Press.
- Buzan, B. and Hansen, L. (2012). *The Evolution of International Security Studies*, New York: Cambridge University Press.
- Buzan, B. ve Weaver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Waever O. ve Wilde, J. (1998). *Security - A New Framework For Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Büyükkara, M. A. (2020). *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınevi.
- Canyurt, D. (2018). "Kazananı Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı": Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1003-1021.
- Carati, A. (2017). "Responsibility to protect, NATO and the problem of who should intervene: reassessing the intervention in Libya", *Global Change, Peace & Security*, 29(3), 293-309. DOI: 10.1080/14781158.2017.1384719
- Cengil, M., Aydır, A. R. (2014). "ISIS (Islamic State of Iraq and Syria): Psychopolitical and Theological Assessment", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 51-63.
- Ceylan, A. and Uslu, I. (2019). "Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelen kitlesel göç hareketleri ve kabul mekanizmasındaki yaklaşımlara ilişkin bir inceleme: 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 Suriye göçleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies*, (36) 199-221.
- Clausewitz, C.V. (1976), *On War*. New Jersey: Princeton University Press.
- Çağlar, M. T. (2020). "BMGK Daimi Üyelerinin Suriye Krizine Yaklaşımı: Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 968-999.
- Çahmutoğlu, E. (2021). *İran'ın Siber Gücü*, Rapor, Ankara: İram Yayınları.
- Çakırca, B. (2019). "Savaşı Siyaset ile Okumak: Clausewitz Paradigması Ne Söyler?" *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15 (56) , 83-100.
- Çalışkan, B. (Kasım 2016). Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası, *Ortadoğu İnsamer*, Analiz: 17.
- Çelikağı, L. ve Günay, N. (2022). "Asala Terör Örgütü ve Faaliyetleri", *Ortadoğu ve Göç*, 12(1) , 77-110.
- Dağdelen, M.D. ve Yılmaz, M. (2020). "Fransa'nın Suriye Stratejisi" , *SETA Analiz*, 307.
- Darıcı, A.B., Özdal, B. (2007). "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu – Türkiye İlişkilerinin Analizi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(4), 19-40.
- Daver, B.(1991). "Savaş ve Barış Üzerine", *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(10) ,181-187.

- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası güvenlik ve strateji*, İstanbul, Yeni yüzyıl Yayınları.
- Demir, E.(2021). “Türkiye’nin Suriye Politikası Bağlamında Tsk’nın Suriye’deki Sınır Ötesi Harekâtlarının Nedenleri Ve Sonuçları”, *Ankasam Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), 541-588.
- Dokuyan, S. (2013). “ İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den İstekleri”, *CTAD*, 9(18), 119-135.
- Draege, J.B.(2016). “The Formation of Syrian Opposition Coalitions as Two-Level Games”, *Middle East Journal*, 70(2), 189-210.
- Dugin, A. (2004). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev. Vügar İmanov), İstanbul: Küre Yayınları.
- Dumanlı Kürkçü, D. (2013). “Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 3(2),1-11.
- Dumlupınar, N. (2017). “Hibrit Savaş: İran Silahlı Kuvvetleri”, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2),68-105
- Dumlupınar, N.(2017). *İran Güvenlik Politikalarında Devrim Muhafızları Ordusu’nun Yeri*. Ankara: ANKASAM,
- Duran, H . (2011), “Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri” İnât, K., Ataman, M., Aydın F., Yıldırım, B.(editör). *Ortadoğu Yıllığı*, İstanbul: Açılım Yayınevi, 501-518.
- Ekşi M. (2017), “İran’ın Transnasyonal ve Teopolitik – Şiilik – Temelli Kamu Diplomasisi”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, ANKASAM, 1(2), İran Özel Sayısı, 56-57.
- El-Awaisi A. M. (2000). “Jihadia Education and the Society of the Egyptian Muslim Brothers: 1928-49”, *Journal of Beliefs & Values*, 21(2), 213-225. DOI: 10.1080/713675500
- Elik, S. (2013), *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualising the Dynamics of Politics, Religion and Security in Middle Power States*, Londra: Roudledge.
- Embel, E. (2016). “Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4 (1) , 153-171.
- Ereker, F. A. (2004). “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, 1(3), 1-36.
- Erol, M. S., Oğuz, Ş. (2015). “Hibrit Savaş Çalışmaları ve Kırım’daki Rusya Örneği”, *Gazi Akademik Bakış*, 9(15) , 261-277.
- Erşen, E.(2014). “Rusya’nın Arap Baharı Politikası”, *Orta Doğu Analiz*, 6(6), 115-135.
- Farouk-Alli, A. (2014). “Sectarianism in Alawi Syria: Exploring the Paradoxes of Politics and Religion”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34(3), 207-226, DOI: 10.1080/13602004.2014.946761
- Freedman, I. (2016). *Jihad!: Understanding the Threat of the Islamic State to America*. Washington: Center for Security Policy.

- Galvan-Alvarez, E. (2020). "Rojava: a state subverted or reinvented?", *Postcolonial Studies*, 23(2), 182-196. DOI: 10.1080/13688790.2020.1751910
- Gerasimov, V. (2013). "The Value of Science in Prediction" *Military Industrial Kurier*, 8(476).
- Ghanem, H.(2016). "*The Arab Spring Five Years Later: Toward Greater Inclusiveness*", Washington: Brookings Institution Press.
- Giustozzi, A.(2021) . "A Struggle for Power: Al Nusra and Al Qaida in Syria", *Studies in Conflict & Terrorism*, 44(1), 1-25, DOI: 10.1080/1057610X.2020.1799508
- Glantz, David (2010). *Barbarossa Derailed: The Battle for Smolensk, 10 July – 10 September 1941: The German Advance to Smolensk, the Encirclement Battle and the First and Second Soviet Counter-Offensives*, 10 July – 24 August 1941, Helion & Company.
- Göçer, İ., Çınar, S. (2015). "Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri", *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), 51-68.
- Göngen, M.A. (2014). Arap Baharı Karşısında ABD'nin Tutumu, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 1-18.
- Günbatti, C. (1997). "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 3(1), 131-155.
- Güray Ş. (2020). "Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kısa Bir Değerlendirilmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları* 125 (247) 405-420.
- Güvenç, C. (2021). "Deaş Terör Örgütü Üzerine Bir Değerlendirme", *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi / Hitit Journal of Economics and Politics*, 1(2), 75-90.
- Güzel, H. C.(2000). "*Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu*" , Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Haidar, L. (2022). "The Emergence of the Mafia in Post-War Syria: The Terror-Crime Continuum", *Studies in Conflict & Terrorism*, 45(5-6), 429-444, DOI: 10.1080/1057610X.2019.1678869
- Hamas Charter, "Filistin'in Kurtuluşu İçin Cihad Bireysel Bir Görevdir" madde 15. Hamas.
- Hammes, T. X. (2006). "War Evolves Into The Fourth Generation", *Contemporary Security Policy*, 26(2), 189-221.
- Harik J, (1997). "Syrian foreign policy and state/resistance dynamics in Lebanon" *Studies in Conflict & Terrorism*, 20(3), 249-265. DOI: 10.1080/10576109708436038
- Harris, W.(2015). "Syria's Firestorm: Where From? Where To?", *Ortadoğu Etütleri*, 6(2), 8-26
- Hassan D. H. (2008), *Iran: Ethnic and Religious Minorities*, Congressional Research Service (CRS).
- Hatabet, S. (2019). "Russia and Iran: Economic Influence in Syria", *Research Paper*, Middle East and North Africa Programme, Chatham house.

- Heller, S. (2017). "The Strategic Logic of Hayat Tahrir al-Sham." *Perspectives on Terrorism*, 11(6), 139-152.
- Herd, G. P.(2011). "The Arab Spring: Challenges, Obstacles and Dilemmas", *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*, 10(4), 103-121
- Herz, J. H. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, (2), 157-180.
- Hoffman, F. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hibrid Wars*. Virginia: Potomac Institute for Policy Studies.
- Holliday, J. (2012). *Syria's Armed Opposition*. Institute for the Study of War, Middle East Security, Report No:3.
- Homer-Dixon, T. F. (1991). "On The Threshold-Environmental Changes As Causes Of Acute Conflict", *International Security*, 16(2), 77-116.
- Hook, S.W., Spanier J.W. (2018). *American Foreign Policy Since World War II*, (18th edition). Washington, D.C.: CQ Press.
- Houck,S.C., Repke, M. A., Conway III, L.G. (2017). "Understanding what makes terrorist groups' propaganda effective: an integrative complexity analysis of ISIL and Al Qaeda", *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12(2), 105-118. DOI:10.1080/18335330.2017.1351032
- Hovdenak, A. (2009). " Hamas in transition: the failure of sanctions". *Democratization*, 16(1), 59-80. DOI: 10.1080/13510340802575833
- Hunter, E., Pernik, P. (2015) *The Challenges of Hybrid Warfare*. Tallinn, Estonia: International Centre for Defence and Security.
- Huysmans, J. (1998). "Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe", *European Journal of International Relations*, 4(4), 479-505.
- Hybrid Threat*. (2010). U.S. Headquarters Department of Army, Rapor: T.C 7-100, s.V.
- Internet: "30 rebel groups merge under Interim Govt's banner, form 'The National Army". (2017), *Zaman Al Wals* (Web: <https://en.zamanalwsl.net/news/31991.html>, Erişim tarihi: 12.11.2021)
- Internet: "Afrin'e yönelik harekâtı yöneten komutan Temel, Burseya Dağı'nda", *Sputnik Türkiye*, (Web: <https://sputniknews.com.tr/20180130/afrin-ismail-metin-temel-zeytin-dali-burseya-dagi-1032022701.html>, Erişim tarihi :06.07.2022)
- Internet: "Barış Pınarı Harekâtı". (2019), *Yeni Şafak*, (Web: <https://www.yenisafak.com/dunya/buyuk-baris-harekati-3509754>, Erişim tarihi: 07.09.2022).
- Internet: "Council conclusions on the EU Regional Strategy for Syria and Iraq as well as the ISIL/Da'esh threat". (2015), Council of the European Union Luxembourg (Web:<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7267-2015-INIT/en/pdf>, Erişim tarihi: 14.09.2021).

- Internet: “Council Conclusions On The ISIL Da'esh crisis in Syria and Iraq”, (2014). Council of the European Union, Luxembourg, 2. Web: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14463-2014-INIT/en/pdf>, Erişim tarihi: 13.09.2021.
- Internet: “Council Decision 2011/273/CFSP of 9 May 2011 Concerning Restrictive Measures Against Syria Official”, (2011). *Journal of the European Union*, Web: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:121:0011:0014:EN:PDF> , Erişim tarihi: 21.07.2020.
- Internet: “Council Decision 2013/255/CFSP of 31 May 2013 Concerning Restrictive Measures Against Syria Official”, *Journal of the European Union*, Web: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D0255&from=EN> , Erişim tarihi:21.07.2020.
- Internet: “Countering the Hybrid Threat”, (2017) NATO, (Web: <http://www.act.nato.int/nato-countering-the-hybrid-threat>, Erişim tarihi: 9.12.2017).
- Internet: “Esad rejimi İle IŞİD arasında işbirliğinin belgelerine ulaşıldı”. (2016), *Milliyet*. (Web:<https://www.milliyet.com.tr/dunya/esad-rejimi-ile-isid-arasinda-isbirliginin-belgelerine-ulasildi-2238932>, Erişim tarihi: 23.12.2020)
- Internet: “Fetih Ordusu İdlib'i aldı”.(2015), *Anadolu Ajansı*, (Web:<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fetih-ordusu-idlibi-aldi/62761> , Erişim tarihi:12.10.2021)
- Internet: “Fewer Russian Strikes Targeting IS: Analyst”, (2016), *FRI News* (Web:<https://www.rfi.fr/en/contenu/20161009-fewer-russian-strikes-targeting-analyst> , Erişim tarihi:19.10.2021)
- Internet: “Fırat Kalkanı Harekâtı”, *T.C. Milli Savunma Bakanlığı*, (Web: <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/FiratKalkani> Erişim: 06.09.2022)
- Internet: “France delivered arms to Syrian rebels, Hollande confirms”. (2014), *France 24* (Web:<https://www.france24.com/en/20140821-france-arms-syria-rebels-hollande> , Erişim tarihi:27.09.2020)
- Internet: “Geçici Başbakan Gassan Hito”, (Mart,2013), *Aljazeera Türk* , (Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/gecici-basbakan-gassan-hito>, Erişim tarihi: 21.07.2019)
- Internet: “Guide to the Syrian opposition”. (October, 2013), *BBC News*, (Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218> , Erişim tarihi: 19.07.2019)
- Internet: “Guide to the Syrian opposition”. (October, 2013), *BBC News*, (Web:<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218> , Erişim tarihi: 19.07.2019)
- Internet: “Hakkımızda”, *Suriye Türkmen Meclisi*, (Web:<http://www.meclisturkmen.org/tr/hakkimizda/>, Erişim tarihi: 18.11.2021)
- Internet: “Hay'at Tahrir al-Sham “ (2021). Mapping Militant Organizations. Stanford University. (Web:<https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/hay'-tahrir-al-sham>, Erişim tarihi: 12.10.2021)

- Internet: “Hybrid”, *Cambridge Sözlük*, (Web: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hybrid> , Erişim tarihi: 12 Kasım 2017).
- Internet: “İran ve Suriye’den ekonomik işbirliği hamlesi”. (2017), *Sputnik News*, (Web:<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201701181026833061-iran-suriye-ekonomik-isbirligi/> , Erişim tarihi: 02.04.2021)
- Internet: “Kofi Annan Appointed Joint Special Envoy of United Nations”. (2012), *Press Release Secretary-General*, (Web: <https://press.un.org/en/2012/sgsm14124.doc.htm> , Erişim:18.03.2021)
- Internet: “Leading Syrian rebel groups form new Islamic Front”. (2013), *BBC*, (Web:<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25053525>, Erişim tarihi: 12.10.2021)
- Internet: “Mission”, PYD ROJAVA, (Web:<https://pydrojava.org/english/> , Erişim: 15.10.2021)
- Internet: “National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces”, *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center* (Web: <https://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=50628>, Erişim tarihi:19.07.2019)
- Internet: “PYD’nin insan hakları ihlalleri çok ciddi boyutlara ulaştı”. (2016), *Anadolu Ajansı*, (Web:<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pyd-nin-insan-haklari-ihlalleri-cok-ciddi-boyutlara-ulasti/560923> , Erişim tarihi: 27.11.2021)
- Internet: “Russian Parliament Ratifies Deal on Air Task Force’s Indefinite Deployment in Syria”. (2016), *TASS – Russian News Agency*, (Web:https://tass.com/politics/905900?_ga=1.151690937.1657380222.1459682030 , Erişim tarihi:19.10.2021)
- Internet: “Saudi-led airstrikes drive Houthis from Aden”, (2015), *Aljazeera*, (Web: <https://www.aljazeera.com/news/2015/4/3/saudi-led-airstrikes-drive-houthis-from-aden> Erişim tarihi: 09.06.2022)
- Internet: “Statement issued by the Kingdom of Saudi Arabia, the United Arab Emirates”, (2015). *the Kingdom of Bahrain, the State of Qatar and the State of Kuwait UN Security Council*, UN, 4. (Web:<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/089/21/PDF/N1508921.pdf?OpenElement> , Erişim tarihi:09.06.2020)
- Internet: “Suriye’de teröre karşı kazanılan zafer, İran için nelere mal oldu?”. (2017), *Sputnik News*, (Web:<https://tr.sputniknews.com/columnists/201712151031426684-suriye-terore-karsi-kazanilan-zafer-iran-icin-nelere-mal-oldu/>, Erişim tarihi: 17.06.2020)
- Internet: “Suriye’de altı örgüt Nusra Cephesi’ne karşı Ahrar’uş Şam’a katıldı”, (Ocak 2017), *BBC*, (Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38732006> , Erişim tarihi:30.05.2019)

- Internet: “Syria Salvation Conference: Our Main Principles”. (September,2012), *NCB English*,
(Web:<https://web.archive.org/web/20120926032155/http://syrianncb.org/2012/09/23/syria-salvation-conference-our-main-principles/>, Erişim tarihi:19.07.2019)
- Internet: “Syrian Nation Council Objectives”, *Syrian National Council*,
(Web:<http://www.syriancouncil.org/en/objectives.html>, Erişim tarihi: 18.07.2019)
- Internet: “The Kurdish Democratic Union Party”, (2012), *Carnegie Middle East Center*. (Web:<https://carnegie-mec.org/diwan/48526?lang=en> , Erişim tarihi: :15.10.2021)
- Internet: “The Kurdish Democratic Union Party”, (2012), *Carnegie Middle East Center*. (Web:<https://carnegie-mec.org/diwan/48526?lang=en> , Erişim tarihi :15.10.2021)
- Internet: “The Syrian National Council”, (2013), *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center* (Web: <https://carnegie-mec.org/diwan/48334?lang=en>, Erişim:19.07.2019)
- Internet: “TSK'dan Hakkari ve Fırat Kalkanı Harekatı açıklaması”, *Hürriyet Gazetesi*,
(Web:<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tskdan-hakkari-ve-firat-kalkani-harekati-aciklamasi-40222684> ,Erişim tarihi: 06.09.2022)
- Internet: “Türkiyedeki mülteci sayısı”, (2022), Türkiye Mülteciler Derneği
(Web:<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, Erişim tarihi: 15.08.2022)
- Internet: “war”, Online Etymology Dictionary (Web: <https://www.etymonline.com/word/war> , Erişim tarihi: 18.10.2021)
- Internet: “What Is The Coalition?”, *Global Coalition*, (Web: <https://theglobalcoalition.org/en/> , Erişim tarihi:13.09.2021)
- Internet: “Zeytin Dalı Harekâtı Saha Verileri ve Oranlar”. (2018), *Stratejik Ortak*,
(Web:<https://www.stratejikortak.com/2018/03/zeytin-dali-harekati-saha-verileri.html> , Erişim tarihi:06.09.2022)
- Internet: ”Dünden Bugüne Tüm Suriye Zirveleri”.(2018), *Stratejik Ortak*.
(Web:<https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>, Erişim tarihi: 07.06.2022).
- Internet: ”six-point-plan”. (2019), *Kofi Annan Foundation*,
(Web:<https://www.kofiannanfoundation.org/tag/six-point-plan-24/> , Erişim tarihi: 18.03.2021)
- Internet: Akin, A. “Hibrit Savaş Konsepti”, *Stratejik Analiz*,
(Web:<http://stratejikanaliz.com/hibrit-savas-konsepti/>, Erişim tarihi: 14.11.2017)
- Internet: Alaaldin, R.(2013), “The Rise of al-Nusra”, *The Royal United Services Institute*,
(Web: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/rise-al-nusra> , Erişim tarihi: 10.10.2021)

- Internet: Al-Kanj, S.(Kasım 2021), “Türkiye destekli Suriye ittifakları niçin dağılıyor?”, *AlManitör*, (Web: <https://www.al-monitor.com/tr/originals/2021/11/why-are-turkish-allied-formations-collapsing-syria>, Erişim tarihi: 12.11.2021)
- Internet: Al-Tamimi, A.J.(2019, Oct 20) “*Jabhat Ansar al-Din: Analysis and Interview*” (Web: <https://www.aymennjawad.org/2019/10/jabhat-ansar-al-din-interview> , Erişim tarihi: 12.03.2020)
- Internet: Ayvaz, M.E. (2019). “Avrupa’nın Suriye Sessizliği”, *Kriter*, 4(39), (Web:<https://kriterdergi.com/dis-politika/avrupanin-suriye-sessizligi> , Erişim tarihi: 16.09.2021)
- Internet: Bar-Siman-Tov, Y. (1984). “The Strategy of War by Proxy”, *Cooperation and Conflict*, 19(4), 263–273,(Web: <http://www.jstor.org/stable/45083584> Erişim tarihi:13.05.2021)
- Internet: Bastani, H. (2012, Aralık 13). “Structure Of Iran’s Cyber Warfare”, *Chaire Castex De Cyberstrategie*, (Web: <http://www.strato-analyse.org/fr/spip.php?article223>, Erişim tarihi: 05.04.2021)
- Internet: Çalışkan, Z. (2018), “Çin’in Suriye Politikası ve Hesapları”, *İnsamer* (Web:https://www.insamer.com/tr/cinin-suriye-politikasi-ve-hesaplari_1301.html , Erişim tarihi: 23.10.2021)
- Internet: Çiçek, N.(2020). “Ortadoğu’yu parmağında çeviren İran’ın kılıcı: Kasım Süleymani ya da Hac Kasım”, *Independent Türkçe* (Web:<https://www.indyturk.com/node/112376/yazarlar/ortado%C4%9Fu%E2%80%99yu-parma%C4%9F%C4%B1nda-%C3%A7eviren-i%C3%A7in-%C3%A7ran%E2%80%99%C4%B1n-k%C4%B1l%C4%B1c%C4%B1-kas%C4%B1m-s%C3%BCleymani-ya-da-hac-kas%C4%B1m> , Erişim tarihi:04.11.2021)
- Internet: Dağlı, T.(2019). “15 Temmuz Darbe Girişiminde BAE”, *Kriter*, 4(37), (Web:<https://kriterdergi.com/dosya-feto-ve-15-temmuz/15-temmuz-darbe-girisiminde-bae>, Erişim tarihi:08.12.2019)
- Internet: Ekinci, E. (Mart 2016). “Gerasimov Doktrini’ni anlamak”, *Yeni Şafak*, (Web:<http://www.yenisafak.com/hayat/gerasimov-doktrinini-anlamak-2434878>, Erişim tarihi:21.11.2017)
- Internet: Ekinci, E. B. (2014) “Suudi Arabistan Kraliyet Ailesinin Serüveni”, *Ekrem Buğra Ekinci*, (Web: <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=543&arabistan-%C3%A7%C3%B6llerinden-riyad-sarayi%E2%80%99na-----suud%C3%AE-arabistan-kraliyet-ailesinin-ser%C3%BCveni> Erişim tarihi: 08.01.2020)
- Internet: Firik, M. K. (2018), "Afrin'e 'Zeytin Dalı Harekâtı'", Anadolu Ajansı, (Web:<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/afrine-zeytin-dali-harekati/1036643>, Erişim tarihi:06.09.2022)
- Internet: Görücü, K.(2018) ” Ulusal Özgürleştirme Cephesi’ne Katılan Gruplar”, *Suriye Gündemi*. (Web: <https://www.suriyegundemi.com/ulusal-ozgurlestirme-cephesi-ne-katilan-gruplar>, Erişim tarihi: 12.10 2021)

- Internet: Hamsici, M. (2015)“Türkiye, S. Arabistan ve Katar'ın 'Suriye ittifakı' ne anlama geliyor?” , *BBC Türkçe* (Web:https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150504_turkiye_suudi_arabistan_katar , Erişim:17.06.2020)
- Internet: Işık, M.(2021). “ Rusya'nın Suriye'de Beş Yılı”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, (Web:<https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/rusyanin-suriyede-bes-yili-kose-yazisi-21835> Erişim tarihi: 25.09.2021)
- Internet: Kamer, H.(Ağustos2022) “Kayyumların yıldönümü: HDP'nin kazandığı belediyelerde son durum ne?”, *BBC News Türkçe*, (Web:<https://www.bbc.com/turkce/articles/cy9851x17d5o>, Erişim tarihi :28.08.2022)
- Internet: Karouny, M. (2015) “Resilient insurgent group Ahrar al-Sham to play bigger role in Syria”, *Reuter*, (Web: <https://www.reuters.com/article/idUSKCN0RM0EZ20150922> , Erişim tarihi: 28.05.2019)
- Internet: Keyvan, Ö.Z. “İran’ın Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği İsteği ve Çin” . *ANKASAM*, (Web:<https://ankasam.org/iranin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi-istegi-ve-cin/> , Erişim tarihi:14.12.2017)
- Internet: Kofman, M. (2020), “Syria And The Russian Armed Forces An Evaluation Of Moscow’s Military Strategy And Operational Performance”, *The Foreign Policy Research Institute* , 3 (Web:<https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2020/09/syria-and-the-russian-armed-forces-kofman.pdf> , Erişim tarihi:16.09.2021)
- Internet: Lind, W S., Nightengale, K. Schmitt, J. F., Sutton J.W. ve Wilson, G. I. (1989). “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation”. *Marine Corps Gazette*, 23. (Web:https://www.academia.edu/7964013/The_Changing_Face_of_War_Into_the_Fourth_Generation Erişim tarihi:12.04.2021)
- Internet: McCarthy, N. (2019) “The Rise And Fall Of ISIS”, *STATISTA*. (Web:<https://www.statista.com/chart/20255/the-rise-and-fall-of-isis/> , Erişim tarihi:23.12.2020)
- Internet: MEE, P.(2015) “Islamic State has 50,000 members in Syria: NGO”. *Middle East Eye*, (Web:<https://www.middleeasteye.net/fr/news/islamic-state-has-50000-members-syria-ngo-1305383480>, Erişim: 23.12.2020)
- Internet: Mehta, A. (2015). “US To End Syrian Train and Equip Program”, *Defance News* (Web:<https://www.defensenews.com/home/2015/10/09/us-to-end-syrian-train-and-equip-program/> , Erişim:17.06.2020)
- Internet: Naylor, H.(2016). “In Syria’s Aleppo, Shiite Militias Point to Iran’s Unparalleled Influence,” *Washington Post*, (Web:https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/in-syrias-aleppo-shiite-militias-point-to-irans , Erişim tarihi: 30.10.2021)
- Internet: Ozdemir, M.D. (2022), “Türkiye’ye Terör İhracı: Suriye Krizi ve PYD/YPG”, *Kriter*, 7(70). (Web:<https://kriterdergi.com/dosya-suriye/turkiyeye-teror-ihraci-suriye-krizi-ve-pydypg-ornegi> , Erişim tarihi:13.08.2022)

- Internet: Pauley, L. and Marks, L. (2018), “Is China Increasing Its Military Presence in Syria?”, *The Diplomat* (Web: <https://thediplomat.com/2018/08/is-china-increasing-its-military-presence-in-syria/> , Erişim tarihi :20.10.2021)
- Internet: Phillips, C., “The Civil War in Syria: The Variety of Opposition to the Syrian Regime”, *IEMed* (Web: <https://www.iemed.org/publication/the-civil-war-in-syria-the-variety-of-opposition-to-the-syrian-regime/> , Erişim tarihi: 21.11.2019)
- Internet: Pinna, M. (2016). “Dünyaya örnek olarak gösterilen Türkiye'deki mülteci kampları”, *Euronews*, (Web: <https://tr.euronews.com/2016/04/28/dunyaya-ornek-olarak-gosterilen-turkiye-deki-multeci-kamplari> , Erişim tarihi:13.08.2022)
- Internet: Roberts, D. and Shaheen, K. (2015), “Saudi Arabia launches Yemen air strikes as alliance builds against Houthi rebels”, *The Guardian* (Web: <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/26/saudi-arabia-begins-airstrikes-against-houthi-in-yemen> , Erişim tarihi: 09.06.2020)
- Internet: Saban N.(2021), “The Past, Present, and Future of the Syrian National Army,” *Al-Sharq Strategic Research*, (Web: <https://research.sharqforum.org/2021/08/31/the-past-present-and-future-of-the-syrian-national-army/>, Erişim tarihi: 23.11.2021)
- Internet: Small, J.N.(2012), “U.S. Seeks a New Opposition in Syria”, *Time*, (Web: <https://swampland.time.com/2012/11/01/u-s-changes-horses-in-syria-but-to-little-avail/> , Erişim tarihi:19.07.2019)
- Internet: Smyth, P. (2014). “Iran’s Afghan Shiite Fighters in Syria”, *The Washington Institute*, (Web:<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-afghan-shiitefighters-in-syria> ,Erişim tarihi: 30.10.2021)
- Internet: Smyth, P. (2018),“Iran Is Outpacing Assad for Control of Syria's Shia Militias”, *The Washington Institute*, (Web:<https://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/iran-is-outpacing-assad-for-control-of-syrias-shia-militias> , Erişim tarihi: 06.05.2020)
- Internet: Şensoy, S. (2012). “Orta Doğu’daki Son Gelişmeler ve Jeostratejik Manzara”, *Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)* (Web:https://tasam.org/Files/Icerik/File/orta_dogudaki_son_gelismeler_ve_jeostratejik_manzara_e94ec79a-bad0-4b15-ae6c-406b4d9a11bf.pdf , Erişim tarihi: 22.07.2019)
- Internet: Tavukçu, S. (2019) “Yeni Bir Doktrin Eşiğindeki ABD Suriye’de Ne Yapacak?”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü* (Web: <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/yeni-bir-doktrin-esigindeki-abd-suriyede-ne-yapacak-kose-yazisi-26969> , Erişim tarihi:16.05.2020)
- Internet: *Türk Dil Kurumu*, (Web: <http://www.tdk.gov.tr/> , Erişim tarihi: 12 Kasım 2017).
- Internet: Yirun M., Bezgin, Y.(2018) “Türkmen birliklerden operasyonlara destek”, *Demirören Haber Ajansı* (Web: <https://www.dha.com.tr/gundem/turkmen-birliklerden-operasyonlara-destek-1566793> , Erişim tarihi: 18.11.2021)

- İnternet: Yusuf, M.S. ve Aksoy, A. (2016). "Suriye'nin göç bilançosu: 13 milyon mülteci ve sığınmacı", *Anadolu Ajansı* (Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-suriyenin-goc-bilancosu-13-milyon-multeci-ve-siginmaci/594747> , Erişim tarihi: 04.11.2021)
- İnternet: Zelin, A.Y. (2013), "The Syrian Islamic Front: A New Extremist Force", *Washington Institute* (Web: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/syrian-islamic-front-new-extremist-force> , Erişim tarihi: 12.10.2021)
- İnternet: "Strategic-Overview-2017-2018", *UN Refugee Agency Regional*, 2 (Web: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/52586> , Erişim: 02.11.2021)
- İnternet: Laub, Z. (2021). "Syria's Civil War: The Descent Into Horror" (Web: <https://www.cfr.org/article/syrias-civil-war>, Erişim tarihi: 15.11.2021)
- İçişleri Bakanlığı. (2017). *Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi Raporu*. Ankara: T.C İçişleri Bakanlığı.
- İnternet: "2019/87 Council Implementing Decision", (2019) *Official Journal of the European Union* 21 January 2019 (Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019D0087>, Erişim tarihi: 6.2.2022),
- İnternet: "Syria: EU response to the crisis". *European Council Council of the European Union* (Web: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/syria/#strategy>, Erişim tarihi: 18.02.2022)
- İnternet: Burton, G., Lyall, N. and Pauley, L (2021) "The Limits on China's Role in Syria" *The Diplomat*, (Web: <https://thediplomat.com/2021/06/the-limits-on-chinas-role-in-syria/> , Erişim: 01.4.2020)
- İnternet: "2020/1651 Council Implementing Decision", (2020) *Official Journal of the European Union* 6 November 2020 (Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32020D1651> , Erişim tarihi: 6.2.2022)
- İnternet: "2021/30 Council Implementing Decision", (2021) *Official Journal of the European Union* 15 January 2021 (Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021D0030> , Erişim tarihi: 6.2.2022)
- İnternet: "29 Mart 2017 Tarihli Toplantı", MGK Genel Sekreterliği, (web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplanti>, Erişim tarihi: 6.09.2022)
- İnternet: "5 Haritada PYD Genişlemesi", (2016) Haksöz Haber (Web: <https://www.haksozhaber.net/5-haritada-pyd-genislemesi-83027h.htm> , Erişim tarihi: 21.05.2021)
- İnternet: "ABD, eninde sonunda Suriye'den gidecek, biliyoruz" diyen DSK Temsilcisi: Önceden bizi uyarmalılar" (2021) *Sputnik News* (web: <https://sputniknews.com.tr/20210910/abd-eninde-sonunda-suriyeden-gidecek-biliyoruz-diyen-dsk-temsalcisi-onceden-bizi-uyarmalilar--1048799910.html> , Erişim tarihi: 12.11.2021)
- İnternet: "ABD'nin Suriye'den Çekilmesinin İsrail'e Yansımaları" (2019). ANKASAM (web: <https://www.ankasam.org/abd-nin-suriyeden-cekilmesinin-israile-yansimalari/> Erişim tarihi: 13.08.2021)

- İnternet: “Almanya’dan Kürdistan Bölgesi ve Irak’taki askeri güçleriyle ilgili yeni karar” (2021) *Rudaw* (web: <https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/280120224>, Erişim tarihi: 14.04.2022)
- İnternet: “Authorizing Advance Team to Monitor Ceasefire in Syria Resolution 2042 (2012)”. (2012), *UN Security Council*, (Web: <https://www.un.org/press/en/2012/sc10609.doc.htm> , Erişim: 18.03.2021)
- İnternet: “Bahar Kalkanı Harekâtı” T.C Milli Savunma Bakanlığı (Web: <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/BaharKalkani> , Erişim tarihi: 14.08.2021)
- İnternet: “Barış Koridoru’ Planı: Abd Ve Türkiye’ye Göre Güvenli Bölge Haritası” (2019) Stratejik Ortak, (Web: <https://www.stratejikortak.com/2019/09/guvenli-bolge-haritasi-detaylar.html> Erişim tarihi: 20.04.2021)
- İnternet: “Bilgi Notu: 44 - 31 Mart-6 Nisan Dönemi”, (2018), TSK Genelkurmay Başkanlığı, (Web: http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BN_44, Erişim tarihi: 06.09.2022)
- İnternet: “Challenging Prospects for Saudi-Iranian Talks” (2022) Gulf International Forum, (Web: <https://gulfif.org/challenging-prospects-for-saudi-iranian-talks/> Erişim tarihi: 18.06.2022)
- İnternet: “Cost of Syria war destruction almost \$400 billion, UN estimates” (2018). *The New Arap* (web: <https://english.alaraby.co.uk/news/cost-syria-war-destruction-almost-400-billion-un> , Erişim tarihi: 14.2.2021)
- İnternet: “Dünden Bugüne Astana Görüşmeleri”. (2019) *TRT Haber* (web: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html>, Erişim tarihi: 07.06.2022.)
- İnternet: “Erdoğan-Putin zirvesinden İdlib’de ateşkes ve "güvenlik koridoru" kararı çıktı” (2020). T24 (Web: <https://t24.com.tr/haber/erdogan-ve-putin-idlib-zirvesi-sonrasi-aciklama-yapiyor,864917> Erişim tarihi: 18.06.2021)
- İnternet: “guerra”, Online Etymology Dictionary (Web: <https://www.etymonline.com/word/war> , Erişim tarihi: 18.10.2021)
- İnternet: “Iran’s growing influence: building Shia crescent”, (2015) GIS Report, (Web: <https://www.gisreportsonline.com/saudi-arabia-and-the-uae-have-diverging-goals-in-yemen,defense,2589.html> Erişim tarihi: 08.05.2019)
- İnternet: “Map of ISIS Teritory” (2015), *Businessinsider* (web: <https://www.businessinsider.com/maps-of-isis-territory-2014-2017-10>, Erişim tarihi: 10.15.2020)
- İnternet: “Mapping Militant Organizations.” (2021). *Hay’at Tahrir al-Sham*. Stanford University. (Web: <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/hay'-tahrir-al-sham>, Erişim: 12.10.2021)
- İnternet: “Refugee Statistics”, *UN High Commissioner Refugee* (web: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=eJh085> Erişim tarihi: 12.05.2022)

- İnternet: “Saudi Arabia’s intelligence chief meets with Syrian counterpart in Damascus” (2021) Al-Monitor, (Web: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/05/saudi-arabias-intelligence-chief-meets-syrian-counterpart-damascus#ixzz7etjXbef3> Erişim tarihi: 20.06.2022)
- İnternet: “*Securitas*”, Online Etymology Dictionary (Web: https://www.etymonline.com/word/secure?ref=etymonline_crossreference#etymonline_v_23092, Erişim tarihi: 18.05.2019).
- İnternet: “Suriye Genel Durum Haritası”, (2018) *Suriye Gündemi* (Web: <https://www.suriyegundemi.com/suriye-genel-durum-haritasi-01-12-2018> , 8.04.2022)
- İnternet: “Suriye’de dengeler değişti hangi bölgeyi kim yönetecek,” (2019) Takvim (web: <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/10/23/suriyede-dengeler-degisti-hangi-bolgeyi-kim-yonetecek>, Erişim tarihi: 18.08.2022)
- İnternet: “Syria delegation visits Saudi Arabia for first time since 2011” (2021) Middle East Monitör. (Web: <https://www.middleeastmonitor.com/20210527-syria-delegation-visits-saudi-arabia-for-first-time-since-2011/> Erişim tarihi: 20.06.2022)
- İnternet: “Syria Joins China’s Belt And Road Initiative” (2022) *Silk Road Briefing* (web: <https://www.silkroadbriefing.com/news/2022/01/16/syria-joins-chinas-belt-and-road-initiative/>, Erişim tarihi: 10.07.2022)
- İnternet: “Türkiye ile ABD anlaştı: TSK Suriye’de harekâtı durduracak, YPG 5 gün içinde sınırdan 32 km güneye çekilecek” (2019) BBC News Türkçe. (Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50076380> , Erişim tarihi: 20.04.2021)
- İnternet: “Türkiye’nin Suriye’ye Operasyon Planının Amacı Nedir?”. (2022). Tasnim Haber Ajansı. (Web: <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2022/06/27/2735092/t%C3%BCrkiye-nin-suriye-ye-operasyon-plan%C4%B1n%C4%B1n-amac%C4%B1-nedir>, Erişim tarihi: 02.07.2022.)
- İnternet: “Wang Yi Attends Geneva II Conference on The Syrian Issue “. (2014), *The People’s Republic of China Foreign Affairs Ministry*, (Web: <https://www.mfa.gov.cn/ce/cgsf/eng/zgxw/t1124570.htm> , Erişim tarihi: 15.03.2021)
- İnternet: “War in Syria: Understanding France’s position”, *France Diplomatie - Ministère de l’Europe et des Affaires* (Web: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/syria/war-in-syria-understanding-france-s-position/> , Erişim tarihi: 14 04 2022)
- İnternet: Aaron Y. Zelin The Syrian Islamic Front: A New Extremist Force Policy Analysis Feb 4, 2013 (web: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/syrian-islamic-front-new-extremist-force>, Erişim tarihi: 20.10.2021)
- İnternet: Al-Aloosy, M. (2022) “Saudi-Iranian Negotiations: Managing the Conflict and Gauging Broader Regional Impact” *Arab Gulf States Institute in Washington – AGSIW* (Web: <https://agsiw.org/saudi-iranian-negotiations-managing-the-conflict-and-gauging-broader-regional-impact/> Erişim tarihi: 18.06.2022)

- İnternet: Ayhan, H. (2019) “Zeytin Dalı Harekâtı ve AB”, *Srategik Düşünce Enstitüsü*. (web: <https://www.sde.org.tr/zeytin-dali-harekti-ve-ab-bolgesel-analiz-37>, Erişim tarihi: 18.02.2022)
- İnternet: Bingöl, O. (2015) *Hibrit Savaş: Rusya ve Türkiye*, Bilgi Notu-5. Merkez Strateji Enstitüsü. (Web: https://www.academia.edu/es/19337495/Hibrid_Sava%C5%9F_Rusya_ve_T%C3%BCrkiye, Erişim tarihi: 14.09.2021)
- İnternet: Boyd, J. R. (1996). The essence of winning and losing. (Unpublished briefing). (web: <http://dnipogo.org/john-r-boyd/> .Erişim tarihi:15.8.2019)
- İnternet: Cafarella, J., Casagrande, G.(2015). “Syrian Opposition Guide”. *Institute for the Study of War*, (4), 7. (Web: https://understandingwar.org/sites/default/files/Syrian%20Opposition%20Guide_0.pdf, Erişim tarihi: 14.09.2021)
- İnternet: Center for Operational Analysis and Research. (2022). “China in Syria: Aid and Trade Now, Influence and Industry Later?” (Web: <https://coar-global.org/2022/07/11/china-in-syria-aid-and-trade-now-influence-and-industry-later/>, Erişim tarihi: 21.07.2020)
- İnternet: Croft, A. & Pawlak, J. (2013). “France, Germany at odds over lifting Syrian arms embargo”, *Reuters*, (Web:<https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-eu-idUSBRE92A0YB20130311> Erişim tarihi:27.09.2020)
- İnternet: Çalışkan, Z. (2018). “Çin'in Suriye Politikası ve Hesapları”, *İnsamer*, (Web:https://www.insamer.com/tr/cinin-suriye-politikasi-ve-hesaplari_1301.html , Erişim tarihi: 15.03.2021)
- İnternet: Çeviköz, Ü. (2017). “Astana’dan Soçi’ye Barış Görüşmelerinde Suriye”. *Hürriyet*, (web:<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/unal-cevikoz/astanadan-sociye-baris-gorusmelerinde-suriye-40650958>, Erişim tarihi: 07.06.2022.)
- İnternet: DABIQ. (2014). “The return of Khilafah” *Dabiq -ISIS İslamic State Magazine*, (1), 7-11. (Web: https://www.researchgate.net/figure/Cover-of-the-first-issue-of-Dabiq-titled-The-Return-of-the-Khilafah-published-July-5_fig1_342522988, Erişim tarihi: 21.07.2020)
- İnternet: Dufourcq, J., Kempf, O, (2016). “The Evolution Of France’s Policy in Syria”, *King Faisal Center for Research and Islamic Studies*. (Web: <https://www.lettrevigie.com/wp-content/uploads/2016/04/The-Evolution-of-Frances-Policy-in-Syria.pdf>, Erişim tarihi: 14.09.2021)
- İnternet: Hoover, A., Balanche, F. (2021). “From the Iranian Corridor to the Shia Crescent: Demography and Geopolitics”, *Open Science Hoover Institution*, Stanford University. (Web: https://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/balanche_iraniancorridor_pdf.pdf, Erişim tarihi: 12.11.2021)
- İnternet: İçişleri Bakanlığı. (2017). “PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG” *T.C. İçişleri Bakanlığı Raporu*. (Web: https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYI_NLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf, Erişim tarihi: 21.07.2020)

- İnternet: Katzman, K. (2016). *Iran's Foreign Policy*, Congressional Research Service (CRS). (Web: <https://www.refworld.org/pdfid/57c6d6b54.pdf>, Erişim tarihi: 18.08.2022).
- İnternet: Katzman, K. (2017). *Iran's Foreign and Defense Policies*. Congressional Research Service (CRS). (Web: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R44017.pdf>, Erişim tarihi:18.08.2022).
- İnternet: King Faisal Center for Research and Islamic Studies. (2016). “Syrian Democratic Forces (SDF): From the Washington - Moscow agreement to Animosity with Turkey”, *Masarat*. (Web: <https://www.kfcris.com/en/view/post/77>, Erişim tarihi: 21.07.2020)
- İnternet: Lake, E. (2015), “Iran Spends Billions to Prop Up Assad”, *Bloomberg View*, (Web:<https://www.bloomberg.com/view/articles/2015-06-09/iran-spends-billions-to-prop-up-assad> , Erişim tarihi: 02.04.2021)
- İnternet: Lind, W S., Schmitt , J.F. and Wilson, G. I. (1994). “Fourth Generation Warfare: Another Look”, *Marine Corps Gazette*. (Web:<https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/4Th%20GENERATION%20WARFARE%20ANOTHER%20LOOK.pdf> Erişim tarihi: 14.07.2021)
- İnternet: Misto, M., Koparan, Ö, Kako , A. (09.11.2019). “ABD'nin Suriye'deki konuşlanma şekli değişiyor”, *Anadolu Ajansı* (Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-suriyedeki-konuslanma-sekli-degisiyor/1639956> Erişim tarihi:13.09.2021)
- İnternet: Özcan, E. E. (2022) “Astana Süreci Türkiye ve Rusya’nın Garantörlüğünde Devam Ediyor”. *Anadolu Ajansı* (Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/astana-sureci-turkiye-ve-rusya-nin-garantorlugunde-devam-ediyor/2614403#>, Erişim tarihi: 25.06.2022.)
- İnternet: Phillips, C. (2022). “Syria: Joining China's Belt and Road will not bring in billions for Assad” (web: <https://www.middleeasteye.net/opinion/syria-china-assad-financial-rescue-unlikely>, Erişim tarihi: 21.06.2022)
- İnternet: Rakipoğlu, M. (2021) Suud'un Suriye Politikasındaki Radikal Değişim, ORSAM (Web: <https://orsam.org.tr/tr/suudun-suriye-politikasindaki-radikal-degisim/> , Erişim tarihi: 18.06.2022)
- İnternet: Syrian Civil War Map Files, (2014) *Wikimedia*. (Web: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Syrian_Civil_War_map_%28March_15_2013%29.svg , Erişim tarihi: 20.07.2021)
- İnternet: The White House. (2006). “U.S. National Security Strategy”, *White House*, Washington D.C. (Web: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/>, Erişim tarihi: 21.07.2020)
- İnternet: Thucydides, *History Of The Peloponnesian War*, 2. (Web: <https://www.loebclassics.com/view/LCL109/1920/volume.xml>, Erişim tarihi:18.08.2022).
- İnternet: Ünal, B. (2012). “İran'ın Suriye Krizindeki Tutumu”, *BİLGESAM*, (Web:http://www.bilgesam.org/incele/1107/-iran%27in-suriye-krizindeki-tutumu/#.WjeYYFVl_IW ,Erişim tarihi: 02.04.2021)

- İnternet: Yalçın, H. B. (2019). “Astana Sürecinin İşleyişi”. SETA, (Web: <https://www.setav.org/astana-surecinin-isleyisi/>, Erişim tarihi: 25.06.2022)
- Jacson, R. (2016). “Regional Security”, Collins, A. (Ed.). *Contemporary Security Studies* (4th ed.). Oxford, United Kingdom, Oxford University Press.
- Junio, T. J. (2009). “Military History and Fourth Generation Warfare”. *Journal of Strategic Studies*, 32(2), 243-269.
- Kadioğlu, İ. A. (2020). “Zeytin Dalı Harekâtı: Türkiye’nin Suriye’ye Sınır Ötesi Operasyonu ve Meşru Müdafaa Hakkı, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 210-227. DOI:10.30794/pausbed.748134
- Karabulut, B. (2011). *Güvenlik: Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. Ankara: Barış Kitapevi.
- Karakaş, C.K. (2017). “DAEŞ Propagandasında Yeni Medya Kullanımı”, *Marmara İletişim Dergisi*, (28), 33-46.
- Karaosmanoğlu, A. (2000). “The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey”, *Journal of International Affairs*, 54(1), 199-216
- Karasoy H. A. (2022). “Yeni nesil savaş ve siber istihbarat”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 223-240. DOI: 10.28956/gbd.1015517 227
- Kardeş, M. E.(2017). “Machiavelli: Barışı Sevmek ve Savaşmayı Bilmek”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 337-352.
- Kaya, R. (2019). “Orta Asya ‘Bölgesel Güvenlik Kompleksi’ ve Şangay İşbirliği Örgütü”, *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7 (Özel Sayı), 53-71
- Kaya, R. (2020). “Harekâtlar Ekseninde Türkiye’nin Suriye’de Terörle Mücadelesi”, *NEUSBF Dergisi*, 2(2), 143-165
- Kaye, D.D. Nader, A., Roshan, P. (2014). *Israel and Iran A Dangerous Rivalry*, Kaliforniya: RAND Corporation, 15-16.
- Kechichian, J. A. (1999). “Trends in Saudi National Security”, *Middle East Journal*, 53(2), 234.
- Keddie, N. R. (2003). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. Yale University Press, New Haven.
- Keeley, L. H. (1996), *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*, Oxford: Oxford University Press.
- Khatib, L. (2019). “Syria, Saudi Arabia, the U.A.E. and Qatar: the ‘sectarianization’ of the Syrian conflict and undermining of democratization in the region”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(3), 385-403. DOI: 10.1080/13530194.2017.1408456
- Knight, M. and Wilgenburg, W. (2021). “Accidental Alliance The U.S.–Syrian Democratic Forces Partnership Against the Islamic State”, Newyork: I.B.Taurus.
- Kocatepe, D.(2017). “Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 67-101.

- Koç M.A.(2010). *Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları Açısından 1979 İslam Devrimi Sonrası İran Dış Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Polisi Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara,
- Kodaman, B.(2007). "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 1-24,
- Kodaman, E.(2013). "Ermeni Açılımı ve Türk Dünyası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 111-122.
- Koldaş, U., Köprülü, N. K. (2011). "Arap İntifadası Mı?: Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri", *Akademik Ortadoğu*, 6,(1), 23-61.
- Konukcu, Y. (2018), "İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi", *BEÜ AİD*, 3(3), 74-91.
- Korkmaz, S. C. (2016). "Terörün Propagandası: DAESH". *Terör Örgütü ve Konstantiniyye Dergisi*, Ankara: ORSAM.
- Köylü, M.(2018), Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD) ASSAM International Refereed Journal*, (11), 70-86
- Kuloğlu, A.(2009). " Türkiye-Suriye-Irak-İran Dörtgeninde Gelişmeler Ortadoğu Analiz" , 1(12), 87-92.
- Kurbanov, B. (2010). "Rus Komünizmi Ve Milli Mesele Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0 (15), 355-360.
- Kurt, V. (2015), "Devrim"den askeri müdahaleye Yemen", *SETA*. Analiz no: 144.
- Lacroix, S. (2011). *"Awakening Islam"*, London: Harvard Press University,
- Levitt, M.(2006). *"Hamas: Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad"*, New Haven-London: Yale University Press.
- Limor, L. (2017). "The Egyptian Muslim Brothers' ideal state model: a religious state – out; a civil state – in", *Middle Eastern Studies*, 53(6), 996-1012.
- Lind, W.S. (2004). "Understanding Fourth Generation War", *Military Review*, 12
- Lister, C. (November 2016). "The Free Syrian Army: A decentralized insurgent brand", *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper*, 26,
- Lovelace, D. C. (Edition), (2016), *The Evolution of the Islamic State (Terrorism: Commentary on Security Documents*, Oxford: Oxford University Press.
- Mabon, S.(2018). "Muting the trumpets of sabotage: Saudi Arabia, the US and the quest to securitize Iran, " *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45(5), 742-759. DOI: 10.1080/13530194.2017.1343123
- Machiavelli, N. (1997). *Hükümdar*, Prens. (Çev. A. Tathier). İstanbul: Göçebe.
- Mahmutoğlu, A.(2011). "Türkiye'de Merkezi Yönetim", *Yerel Yönetimler mülki İdare İlişkisinin Geleceği Türk İdare Dergisi*, (471-472), 143 168.
- Mahnyov, S.(2014). "Ugrozi konflikta v Sirii dla natsionalnoy bezopasnosti RF", *Vestnik Nijgorodskogo universiteta im. N.İ. Lobaçevskogo*, 1(2), 345-350.

- Mann, J. (2014). "Yemeni Threat to Saudi Arabia's Internal Security 1962–70", *Journal of Arabian Studies*, 4(1), 52-69. DOI: 10.1080/21534764.2014.918468
- Masala, C. (1999). "Demographic Pressure and Ecological Restraints: The Case of The Mediterranean." Spillman R. K. and Krause. J. (Ed). *International Security Challenges in A Changing World*, Bern, Peter Lang, 71-87.
- Maslow A. H. (1943). "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, (50), 370-396.
- McAuley, D. (2005). "The ideology of Osama Bin Laden: Nation, tribe and world economy", *Journal of Political Ideologies*, 10:3, 269-287. DOI: 10.1080/13569310500244305
- McInnis, J.M. (2017). *The Future of Iran's Security Policy*. The American Enterprise Institute (AEI).
- Moghaddam, A. A.(2007). "Inventions of the Iran–Iraq War". *Critical Middle Eastern Studies*, 1(16), 63-83.
- Muro, D.(2015). "Why Did ISIS Target France?", *Opini3n 367*, CİDOB Barcelona Centre For International Affairs.
- Muslu, F. (2018) "Suriye İ Savaşında Esed'in Rolü, Konumu ve Geleceği" *SETA*, Analiz No:236.
- Nepstad, S. E. (2013). "Mutiny and Nonviolence in the Arab Spring: Exploring Military Defections and Loyalty in Egypt, Bahrain, and Syria.", *Journal of Peace Research*, 50(3), 337–349. DOI:10.1177/ 0022343313476529
- Nevo, J. (1998). "Religion and national identity in Saudi Arabia", *Middle Eastern Studies*, 34(3), 34-53. DOI: 10.1080/00263209808701231
- Oktav, 3.Z. (2018), "Quo Vadis Turkey-GCC States Relations? A Turkish Perspective", *Insight Spring*, 20(2), 107-124.
- Okyar, O. (2015). "İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?", *Uluslararası İlişkiler*, 12(45), 61-82.
- Olson, R. (1992), "*Kurt Milliyetçiliğinin Kaynakları Ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*", (eviri: B3lent Peker- Nevzat Kıracı), Ankara: 3z-Ge Yayınları.
- Orhan, O. (2015), Suriye'de Şii Milisler ve Siyasi öz3m, Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi No:6 ORSAM,
- Orton, K.(2017), "The Forgotten Foreign Fighters: The PKK in Syria", *CRT The Henry Jackson Society*, Londra: CRT.
- Osmanbaşoğlu, G.K. (2018). "Ortadoğu'da Barışı Tesis Etmede Neo-Osmanlıcılık Bir Seçenek Olabilir Mi?", *Akademik Hassasiyetler*, 5(9) , 1-15.
- Ozan, E. (Mayıs 2017). "Suriye İç Savaşı Ve T3rkiye'nin Değişen Güvenlik G3ndemi", *ANKASAM*, Rapor no: 2
- 3zcan, N. A. (1999). *PKK (K3rdistan İşçi Partisi)/Tarihi, İdeolojisi ve Y3ntemi*. Ankara: ASAM Yayınları.
- 3zdemir, A. (2005). " Hamas (Hareket-3l Mukavemet-3l İslamiyye) 3zerine Bir Değerlendirme", *G3venlik Stratejileri Dergisi*, 1(2), 51-63.

- Özev, M. H. (2016) “İran – Suudi Arabistan İlişkileri 1932 - 2014”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66(1), 83-104.
- Özkızılcık, O.(2019). “Uniting The Syrian Opposition The Components Of The National Army And The Implications Of The Unification”. SETA, Report No:54
- Öztürk, B., Bulut, İ. (2017). “Küreselleşen Dünyada Devletlerin Sınır Güvenliği: Uludere Sınırı Örneği”, Sağman, T. *Change in State Nature: Boundaries of Security*, İstanbul: Tasam, 189-209.
- Öztürk, S.(2019). “Küresel Terör Örgütü el-Kaide’nin Gelişimi ve Ön Plana Çıkan Liderleri Bağlamında “Cihad” Anlayışının Geçirdiği Değişimler”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 167-196.
- Öztürkler, H. (2012). “Tunus Ekonomisinin Genel Özellikleri”, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), *Ortadoğu Analiz*, 4(37), 52-59.
- Pahwa, S. (2013). “Secularizing Islamism and Islamizing Democracy: The Political and Ideational Evolution of the Egyptian Muslim Brothers 1984–2012”, *Mediterranean Politics*, 18(2), 189-206. DOI: 10.1080/13629395.2013.799324.
- Phelan, P. (2011) Fourth Generation Warfare and its Challenges for the Military and Society, *Defence Studies*, 11(1), 96-119. DOI: 10.1080/14702436.2011.553105
- Phillips, C. (2012). “*After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: Syria’s bloody Arab Spring*”. London School of Economics and Political Science, London, UK,
- Phillips, C. (2015). “Sectarianism and conflict in Syria”, *Third World Quarterly*, 36(2), 357-376, DOI: 10.1080/01436597.2015.1015788
- Podany, A. H. (2012). *Brotherhood of Kings: How International Relations Shaped the Ancient Near East*. Oxford: Oxford University Press,
- Polat, D. Ş. (2020). “Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Asker Harekâtının Amaçları ve Sonuçları”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 53-96.
- Pollock, D. (2016). “Making Rojava More Like the KRG”, Patrick Clawson, (ed.), *Syrian Kurds as A U.S. Ally: Cooperations & Complications*, Washington D.C: The Washington Institute for Near East Policy, 1-29.
- Pukhov, R. (2016), “Russian Military, Diplomatic and Humanitarian Assistance” in Syrian Frontier, M.U. (ed.) *Shepovenko*, 2nd ed. Moscow: Center for Analysis of Strategies and Technologies.
- Pulat, S. Akdoğan, I. and Küpeli, M.Ş. (2021). “Suudi Arabistan-İran Bölgesel Rekabetinde Suudi Dış Yardımlarının Siyasi Etkinliği”, *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 18(69), 103-119.
- Rafael B.(1997), *Handbook of Iranian People*. Unknown Publishing, 135-366.
- Rakipoğlu, M. ve Kurt, M. (2019). “Suudi Arabistan-İsrail Örtülü İttifakını Anlamlandırmak”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6 (2) , 101-132.
- Rashid, Y. (2021),” *İran’ın Irak’taki Ekonomik Nüfuzu*”, Perspektif. Ankara: İram yayınları,

- Reiff, J.C. (2020). "When Ali Comes Marching Home: Shi'a Foreign Fighters after Syria", *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(11), 989-1010. DOI:10.1080/1057610X.2018.1512237
- Resperger, I. (2016). "Hybrid Warfare or the Ever Changing Face of War". *Defence Review*, 144(Special Issue), 71-78.
- Roberts A.(2018). "The Fate of the Arab Spring: Ten Propositions", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 12(3), 273-289. DOI: 10.1080/25765949.2018.1546977
- Salamey, I. (2015). "Post-Arab Spring: changes and challenges", *Third World Quarterly*, 36(1),111-129. DOI: 10.1080/01436597.2015.976025
- Salomone, S. D.(1989). "The Dialectics of Turkish National Identity: Ethnic Boundary Maintenance and State Ideology - Part Two", *East European Quarterly*, 23(2) .431-463.
- Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", A. Sandıklı. (ed.). *Teoriler Işında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 12-41.
- Schmid, A.P. and Jongman, A.J. (2005). "*Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, & Literature*", 2nd Ed., N. J.: Transaction Publishers, New Brunswick.
- Shield, R. (2018). "The Saudi air war in Yemen: A case for coercive success through battlefield denial", *Journal of Strategic Studies*, 41(3), 461-489. DOI:10.1080/01402390.2017.1308863
- Singh, J. (2000). "Dynamics of limited war", *Strategic Analysis*, 24 (7), 1205-1220. DOI: 10.1080/09700160008455282
- Sinkaya, B. (2012). "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası", *SETA, Analiz Sayı*: 53.
- Sinkaya, B. (2017). "İran'ın Suriye Stratejisi", *Akademik Ortadoğu*, 11(2), 49-64.
- Sokullu, E.C. (2014). *Transatlantic Public Opinion on War: Kosovo, Afghanistan and Iraq*. Saarbrücken: LAP Lambert Verlag.
- Sokullu, E.C. (2019). "Savaş Türleri", *Güvenlik Yazıları Serisi* 22. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Konseyi,.
- Sorenson, D.S. (2014). "Why the Saudi Arabian Defence Binge?", *Contemporary Security Policy*, 35(1), 116-137. DOI: 10.1080/13523260.2014.884340 121
- Sorenson, D. S.(2011). "Transitions in the Arab World: Spring or Fall?", *Strategic Studies Quarterly*, 5(3), 1-25
- Steinberg, G. (2016). "Ahrar al-Sham: The "Syrian Taliban", *SWP Comments*, 27, 1-7.
- Suriye'de Kürt Hareketleri*, (2012), ORSAM, Rapor No: 127,
- Swearingen, W.D. (1988). "Geopolitical Origins of the Iran-Iraq War", *Geographical Review*, 78 (4), 394-411
- Şen A.,(2015). "Suriye Askeri Muhalefeti", Rapor No: 2002. ORSAM,

- Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E. (2016). "İşid: Küresel Bir Terör Örgütü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 277-292.
- Şimşek, K. (2021), "Mehmet Ali Paşa ve Vehhabiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, 19-46.
- Takeyh R. (2010). "The Iran-Iraq War: A Reassessment", *Middle East Journal*, 64(3), 365-382
- Tamer, C. (2017). *İran'ın Güvenlik Stratejileri Bağlamında Irak Politikası (1990-2016)*. Ankara, ANKASAM,
- Tarock, A.(1998). *The Superpowers' Involvement in the Iran—Iraq War*. Commack. Nova Science Press.
- Tarock, A.(1999). "The politics of the pipeline: the Iran and Afghanistan conflict", *Third World Quarterly*, 20 (4), 787-812.
- Taştekin, F.(2016), "Rojava: Kürtlerin Zamanı", İstanbul: İletişim yayınları.
- Telci, İ. N., Rakipoğlu, M. (2018) "Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 137-168
- Tiedeman, A. (2005), "Islamic Republic of Iran Broadcasting: Public Diplomacy or Propaganda?", *The Fletcher School-Al Nakhlah Tuft University*, 1-7.
- Tsaregorodtseva, I. (2017). "The Revolutionary Socialists in Post-“Arab Spring” Egypt", *Socialism and Democracy*, 31(1), 125-143. DOI: 10.1080/08854300.2016.1256584
- Tudoroiu, T. (2013). "The Arab Spring: last episode of the Cold War", *Contemporary Politics*, 19(3), 304-320. DOI: 10.1080/13569775.2013.804153
- Tzu, S. (2014). *Savaş sanatı*. (Çev. Pulat Otkan - Giray Fidan). Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları - Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, 38
- Ulus, Ş.(2008). " Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-İ Akvam) Girişi - Öncesi Ve Sonrası", *ÇTTAD*, 6(16-17), 237-258.
- Uluslararası Göç Örgütü. (2009). *Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre: IOM.
- Ulutaş U., Kanat, K.B. ve Acun C. (Mart 2015), "Sınırları Aşan Kriz Suriye", *SETA*, Analiz No: 120.
- Ulutaş, U., Hoca, H. (Mayıs 2014), "Suriye Devrim Mi, Bölünme Mi?", *SETA*, , Analiz no: 9,
- Uskowi, N. (2018). "The Evolving Iranian Strategy in Syria: A Looming Conflict with Israel Research Report", *Atlantic Council*.
- Uslu, R.(2014). "Taşnaksütyun Ermeni Terör Örgütü'nün 1914-1920 Yılları Arası Doğu Anadolu Ve Kafkasya'da Yaptığı Katliamlar", *Journal of Turkish Studies*, 9(1), 611-622.
- Uyar, H. (2014). "Milli Mücadele Ve Cumhuriyet Kadrolarının İkinci Meşrutiyet'ten Ve Birinci Dünya Savaşı'ndan Çıkardığı Dersler", *Belgi Dergisi*, (7) , 829-835.
- Uzun H.(2017) . *Suriye iç savaşının Ağ Bağ teorisi yöntemiyle incelenmesi*, Ankara, ANKASAM

- Ülger, İ. K. (2016).” Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2) , 131-151.
- Ülman, H., Sander, O.(1972). “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler-II”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 1-24.
- Varlık, A. B. (2013). “Varlık Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”, *Avrasya Terim Dergisi*, 1 (2), 114 – 129.
- Vatanka, A. (2011). “The Artesh: Iran’s Marginalized Regular Military”, Washington, DC: Middle East Institute.
- Walker, R. G. (1998). *Spec Fi: The U.S. Marine Corps and Special Operations*, Unpublished Master Thesis, Naval Post-Graduate School, Monterrey C.A.
- Walther O.J., Pedersen P.S. (2020). “Rebel fragmentation in Syria’s civil war”, *Small Wars & Insurgencies*, 31(3), 445-474. DOI: 10.1080/09592318.2020.1726566
- Wardlaw, G. (1989). “*Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter Measures*”, Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Weaver, O. (1995). “Securitization and Desecuritization”. Lipschutz, R. D, (Ed.), *On Security*, New York: Columbia University Press.
- Weinberg, L., Pedahzur, A. and Hirsch-Hoefler, S. (2004). “The Challenges of Conceptualizing Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, 16(4), 777-794.
- Wilgenburg, W.V., Fumerton, M. (2022). “From the PYD-YPG to the SDF: the Consolidation of Power in Kurdish-Controlled Northeast Syria”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 1(19), DOI: 10.1080/1057610X.2021.2013758
- Wilson, A.(1980). “The Aegean Dispute”. *Oxford University Adelphi Papers*, No: 155.
- Wolfers, A. (1952). “National security as an ambiguous symbol”, *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.
- Yalçinkaya, H, (2019), “Savaşın Değişimi ve Kuramsal Tartışmalar”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.46, Uluslararası İlişkiler Konseyi.
- Yavuz, M. H. (2020). “*Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism*” London: Oxford University Press.
- Yeğin, A. (2016). *İran’ın Sert Gücü*. Ankara: SETA.
- Yeşiltaş, M., Özdemir, Ö.M., Öncel, R., Düz, S., ve Öztürk,B. (2016), “Sınırdaki düşman: Türkiye’nin DAİŞ ile mücadelesi”, *SETA*. Rapor no 65.
- Yücealtay, C. (2022). “İran-İrak Savaşı ve Türkiye Üzerine Etkileri”, *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 21-34.
- Zreik, M. (2019), “China’s Involvement In The Syrian Crisis And The Implications Of Its Neutral Stance In The War”, *RUDN Journal of Political Science*, 21(1), 56—65.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yüksel, Mehmet Ali
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Uluslararası İlişkiler ABD	Devam Ediyor
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi / Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları ABD	2017
Lisans	Gazi Üniversitesi / Uluslararası İlişkiler ABD	2014
Lise	Salıhlı Sekine Evran Anadolu Lisesi	2007

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Kitap Bölümü

Yüksel, M. A. (2021). “Geopolitical and Geostrategic Elements Specific to Africa and Middle East” Geopolitics and Strategy” Akdemir, E. (ed) Geopolitics and Strategy, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Makaleler

Yüksel, M. A. (2021). “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Çerçevesinde Ulusların Yükseliş ve Çöküşlerinin Etkileri: Somali İncelemesi” Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 28(2) 265-285.

Yüksel, M. A. (2016). “Afrika Jeopolitiği Ve Abd'nin Afrika Politikası”. Electronic Turkish Studies, 11(2). 1389-1408.

Bildiriler

Ucar, A. ve Yüksel, M.A. (2019). “Uluslararası Barış Ve Güvenliğinin Sağlanmasında Birleşmiş Milletlerin Etkinlik Sorunu” 13. Uluslararası Kamuyönetimi Sempozyumu (KAYSEM13)

Ucar, A. ve Yüksel, M.A. (2018) “The Evaluation of Turkey’s Military Operations in Syria in Terms of International Law Rules” RSEP Conferences

Yüksel, M. A. (2017).” Eğitimin Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Kullanılması: Türkiye Maarif Vakfı Örneği”. ICPESS Conferences

Yüksel, M. A. (2017) “Bir Güvenlik Stratejisi Olarak Önleyici Müdahale ve Türkiye’xxnin Fırat Kalkanı Operasyonu” ICPESS Conferences

Yüksel, M. A. (2016). ”The Problem of Failed State in Regional Security Somalia Case” XI. European Conference on Social and Behavioral Sciences

